

**BOSNA I HERCEGOVINA
FEDERACIJA BOSNE I HERCEGOVINE
FEDERALNO MINISTARSTVO POLJOPRIVREDE, VODOPRIVREDE I ŠUMARSTVA**

**STRATEGIJA POLJOPRIVREDE I RURALNOG RAZVOJA
FEDERACIJE BOSNE I HERCEGOVINE
2021. – 2027. GODINA**

Sarajevo, siječanj 2024. godine

SADRŽAJ

1. UVOD	10
1.1. Svrha i značaj Strategije.....	10
1.2. Regulatorni okvir.....	12
1.3. Kratak opis provedbe konsultacija.....	12
1.4. Usklađenost sa drugim strateškim dokumentima, strateškim dokumentima proizašlim iz procesa EU integracija i globalnim ciljevima održivog razvoja	13
1.5. Razdoblje važenja strateškog dokumenta.....	14
2. SITUACIJSKA ANALIZA KAO DIO STRATEŠKE PLATFORME	14
2.1. Važnost poljoprivrede za gospodarstvo Federacije BiH	14
2.2. Vrijednost poljoprivredne proizvodnje	15
2.3. Demografska obilježja	16
2.4. Ruralni razvoj	16
2.4.1. Stanje u području upravljanja okoliša, klime i biodiverziteta	17
2.4.2. Područja s prirodnim i drugima ograničenjima	17
2.4.3. Ulaganja.....	18
2.4.3.1. Konkurentnost	18
2.4.3.2. Presjek ulaganja u razdoblju 2014. – 2020.....	18
2.4.3.3. Ulaganja u novom programskom razdoblju 2021. – 2027.....	19
2.4.4. Pokretanje poslovanja mladih poljoprivrednika, diverzifikacija i novoosnovana ruralna poduzeća	19
2.4.4.1. Pokretanje poslovanja mladih poljoprivrednika	19
2.4.4.2. Olakšavanje diverzifikacije, osnivanje malih poduzeća povezanih sa poljoprivredom i šumarstvom i otvaranje radnih mjesta.....	20
2.4.4.3. Osnivanje poduzeća za nepoljoprivredne aktivnosti u ruralnim područjima... ..	21
2.4.5. Suradnja	21
2.4.6. Dostupnost usluga i razvoj infrastrukture na ruralnom području	21
2.5. Analiza poljoprivredne politike u prethodnom razdoblju.....	21
2.5.1. Analiza poljoprivrednog proračuna sa razine Federacije BiH.....	22
2.5.1.1. Mjere proračunske potpore tržištu.....	22
2.5.1.2. Mjere izravne potpore proizvodnji - izravna plaćanja	22
2.5.1.3. Strukturne mjere i mjere ruralnog razvoja.....	23
2.5.1.4. Mjere općih usluga u poljoprivredi.....	24
2.5.1.5. Proračunska potpora po sektorima (proizvodnjama)	24
2.5.2. Komparacija proračunske potpore sa zemljama Zapadnog Balkana i EU	24
2.6. Prirodni resursi i okoliš.....	25
2.6.1. Osnovne zemljopisne informacije.....	25

2.6.2. Klima Federacije BiH	25
2.6.3. Poljoprivredno zemljište	27
2.6.3.1. Zemljišne osnove	28
2.6.3.2. Melioracije zemljišta	29
2.6.3.3. Minirana područja	30
2.6.4. Šume Federacije BiH.....	30
2.6.5. Biogeografija, bioraznolikost i zaštićena područja Federacije BiH.....	30
2.6. 6. Zaštita okoliša i upravljanje otpadom u Federaciji BiH	31
2.7. Poljoprivredna gospodarstva	31
2.8. Biljna proizvodnja	32
2.8.1. Ratarstvo	32
2.8.2. Povrtlarstvo	34
2.8.3. Proizvodnja povrća u zaštićenom prostoru	34
2.8.4. Poljoprivredna mehanizacija	35
2.8.6. Sjemenarstvo	35
2.8.7. Integralna proizvodnja	36
2.8.8. Organska proizvodnja	37
2.8.9. Voćarstvo.....	37
2.8.10. Vinogradarstvo i vinarstvo	39
2.8.11. Vinarstvo.....	40
2.8.12. Rasadničarstvo.....	41
2.9. Animalna proizvodnja.....	42
2.9.1. Proizvodnja mlijeka	42
2.9.2. Proizvodnja mesa.....	43
2.9.3. Govedarstvo.....	44
2.9.4. Svinjogojstvo	44
2.9.5. Ovčarstvo i kozarstvo	45
2.9.6. Konjogojstvo	46
2.9.7. Peradarstvo.....	46
2.9.8. Pčelarstvo i proizvodnja meda	47
2.10. Ribarstvo.....	47
2.11. Prehrambena industrija	49
2.11.1. Prerada mlijeka	50
2.11.2. Prerada mesa	51
2.11.3. Prerada voća i povrća	52
2.11.4. Mlinsko-pekarska industrija	53
2.11.5. Proizvodnja destiliranih alkoholnih i osvježavajućih bezalkoholnih pića. 53	

2.12. Vanjskotrgovinska razmjena poljoprivredno-prehrambenim proizvodima	54
2.13. Poslovno okruženje.....	55
2.13.1. Institucije od važnosti za sektor.....	55
2.13.2. Međunarodni sporazumi važni za sektor poljoprivrede	56
2.13.4. Međunarodni fondovi.....	58
2.13.5. Financiranje sektora (financijska infrastruktura)	58
2.13.6. Zakonodavstvo u sektoru	58
2.13.6.1. Opće i administrativno-upravno okruženje sektorske legislative u Federaciji BiH.....	59
2.13.6.2. Zakonodavstvo o poljoprivredi, hrani i ruralnom razvoju na razini Bosne i Hercegovine	59
2.13.6.3. Zakonodavstvo o poljoprivredi, hrani i ruralnom razvoju Federacije BiH.....	59
2.13.7. Sustavi osiguranja kvalitete i sigurnosti hrane.....	61
2.13.8. Transfer znanja i AKIS	62
2.13.9. Zadrugarstvo.....	64
2.13.10. Udruge/proizvođačke organizacije.....	64
2.14. Poljoprivredni informacijski sustav	65
3. SWOT ANALIZA (PO CILJEVIMA).....	66
Strateški cilj 3 – Snažnija društveno-ekonomska struktura (održivog razvoja) ruralnih područja.....	68
4. VIZIJA, CILJEVI, PRIORITETI I MJERE SA POKAZATELJIMA PRAĆENJA	70
4.1. Izvod iz situacijske analize i povezanost sa strateškim ciljevima i prioritetima	70
4.2. Vizija	75
4.3. Utvrđivanje ciljeva i prioriteta.....	76
Strateški cilj 1.....	77
Strateški cilj 2.....	79
Strateški cilj 3.....	80
Strateški cilj 4.....	82
4.4. Principi izrade prioriteta i mjera.....	82
4.4.1. Opće napomene.....	82
4.4.2. Područja intervencije u podsektorima poljoprivrede i prehrambene industrije.....	83
4.4.2.1. Biljna proizvodnja.....	84
4.4.2.1.1. Proizvodnja žitarica i krmnog bilja.....	84
4.4.2.1.2. Proizvodnja industrijskog bilja	85
4.4.2.1.3. Proizvodnja povrća	85
4.4.2.1.4. Proizvodnja ljekovitog bilja	86
4.4.2.1.5. Sjemenska proizvodnja.....	86
4.4.2.1.6. Organska proizvodnja	87
4.4.2.1.7. Voćarsko-vinogradarska proizvodnja i vinarstvo	87

4.4.2.2. Animalna proizvodnja	89
4.4.2.2.1. Govedarstvo i proizvodnja mlijeka	89
4.4.2.2.2. Svinjogojstvo	90
4.4.2.2.3. Ovčarstvo i kozarstvo.....	90
4.4.2.2.4. Peradarstvo	91
4.4.2.2.5. Pčelarstvo	92
4.4.2.2.6. Konjogojstvo	92
4.4.2.3. Ribarstvo	92
4.4.2.4. Prehrambena industrija.....	94
4.4.3. Mjere u području izravnih plaćanja.....	95
4.4.3.1. Proizvodno nevezana izravna plaćanja.....	96
4.4.3.2. Proizvodno vezana plaćanja	101
4.4.4. Mjere vezane za uređenje tržišta poljoprivrednih proizvoda	110
4.4.5. Mjere u području ruralnog razvoja.....	115
4.4.5.1. Upravljanje prirodnim resursima i ublažavanje utjecaja klimatskih promjena	115
4.4.5.1.1. Upravljanje prirodnim resursima	115
4.4.5.2.2. Prilagođavanje klimatskim promjenama i borba protiv klimatskih promjena	120
4.4.5.2. Ulaganja	121
Mjera 1.2.1. Potpora ulaganjima.....	121
4.4.5.4. Instrumenti upravljanja rizikom poslovanja	126
Mjera 1.1.9. Potpora osiguranju poljoprivredne proizvodnje.....	126
4.4.5.5. Suradnja	127
Mjera 1.3.4. Potpora suradnji od interesa za poljoprivredu i ruralni razvoj.....	127
3.3.5.6. Razmjena znanja i informacija.....	130
4.4.5.7. Razvoj ruralne infrastrukture i poboljšanje dostupnosti usluga seoskom stanovništvu	133
Mjera 3.1.3. Potpora razvoju ruralne infrastrukture.....	134
4.4.6. Opće usluge u poljoprivredi	135
4.4.6.1. Politika sigurnosti hrane.....	135
4.4.6.2. Unapređenje institucijskog i zakonodavnog okvira.....	141
5. IDENTIFIKACIJA STRATEŠKIH PROJEKATA	145
5.1. Strateški projekti identificirani u Strategiji poljoprivrede i ruralnog razvoja	145
6. PROVJERA MEĐUSOBNE USKLAĐENOSTI STRATEŠKIH DOKUMENATA	148
7. INDIKATIVNI FINACIJSKI OKVIR ZA PROVOĐENJE STRATEGIJE.....	148
7.1. Indikativni financijski okvir	148
8. SAŽETI PREGLED STRATEGIJE POLJOPRIVREDE I RURALNOG RAZVOJA.....	149
8.1. Sažeti pregled strateškog dokumenta.....	149

9. DEFINIRANJE OKVIRA ZA PROVOĐENJE, PRAĆENJE, IZVJEŠĆIVANJE I EVALUACIJU STRATEGIJE.....	155
9.1. Uspostava osnova za provođenje i praćenje Strategije	155
9.2. Opis sustava za upravljanje i koordinaciju provedbe Strategije.....	158

Izrada Strategije poljoprivrede i ruralnog razvoja Federacije Bosne i Hercegovine za razdoblje 2021. – 2027. rađena je u koordinaciji Središnjeg tima i angažmana radnih skupina imenovanih od strane Federalnog ministarstva poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva.

Središnji tim:

1. Sabahudin Bajramović, glavni ekspert za izradu Strategije (angažiran od strane UNDP BiH)
2. Hanefija Topuz, član (Federalno ministarstvo poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva)
3. Pejo Janjić, član (Federalno ministarstvo poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva)
4. Milenko Blesić, pridruženi član, Poljoprivredno-prehrambeni fakultet Univerziteta u Sarajevu
5. Jakub Butković, pridruženi član, Ured za harmonizaciju i koordinaciju sustava plaćanja u poljoprivredi, ishrani i ruralnom razvoju BiH pri BiH Ministarstvu vanjske trgovine i ekonomskih odnosa

Radna skupina - Voćarstvo, vinogradarstvo, vinarstvo i uljarstvo

1. Semina Hadžiabulić, Glavna ekspertica i voditeljica radne skupine, Agromediteranski fakultet Univerziteta Džemal Bijedić u Mostaru
2. Semira Sefo, ekspertica, Agromediteranski fakultet Univerziteta Džemal Bijedić u Mostaru
3. Mario Leko, ekspert, Federalni agromediteranski zavod u Mostaru
4. Marija Prlić, ekspert, Federalni agromediteranski zavod u Mostaru
5. Perica Bulić, ekspert, Ministarstvo poljoprivrede Hercegovačko-neretvanske županije
6. Besim Salkić, ekspert, Tehnološki fakultet Tuzla
7. Fikret Javorovac, ekspert

Radna skupina - Ratarstvo i povrtlarstvo

1. Mirha Đikić, glavna ekspertica i voditeljica radne skupine, Poljoprivredno-prehrambeni fakultet Univerziteta u Sarajevu
2. Drena Gadžo, ekspertica, Poljoprivredno-prehrambeni fakultet Univerziteta u Sarajevu
3. Vedrana Komlen, ekspertica, Agromediteranski fakultet Univerziteta Džemal Bijedić u Mostaru
4. Lutvija Karić, ekspertica, Poljoprivredno-prehrambeni fakultet Univerziteta u Sarajevu
5. Nermin Rakita, ekspert, Poljoprivredno-prehrambeni fakultet Univerziteta u Sarajevu
6. Omer Kurtović, ekspert, Federalni poljoprivredni zavod Sarajevo
7. Hajrudin Bečić, ekspert, Ministarstvo poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva Zeničko-dobojskog kantona
8. Marinko Andrić, ekspert, Poljoprivredni zavod Tuzla

Radna skupina - Animalna proizvodnja

1. Admir Dokso, glavni ekspert i vođa radne skupine, Poljoprivredno-prehrambeni fakultet Univerziteta u Sarajevu
2. Sabahudin Tahmaz, ekspert, Federalni poljoprivredni zavod Sarajevo

3. Robert Toljišić, ekspert
4. Amir Zenunović, ekspert, PZ Tuzla

Radna skupina - Prirodni resursi

1. Danijela Petrović, glavna ekspertica i voditeljica radne skupine, Agronomski i prehrambeno-tehnološki fakultet Sveučilišta u Mostaru
2. Larisa Majić, ekspertica, Fond za zaštitu okoliša Federacije BiH
3. Mirsad Ičanović, Biotehnički fakultet Univerziteta u Bihaću
4. Vedran Stuhli, Univerzitet u Tuzli
5. Marijana Tomić, ekspertica, Federalni zavod za agropedologiju
6. Dženan Vukotić, ekspert, Federalni zavod za agropedologiju
7. Aleksandra Šupljeglav Jukić, ekspertica, Agromediteranski fakultet Univerziteta Džemal Bijedić u Mostaru

Radna skupina - Prehrambena industrija

1. Zlatan Sarić, glavni ekspert i vođa radne skupine, Poljoprivredno-prehrambeni fakultet Univerziteta u Sarajevu
2. Asima Akagić, ekspertica, Poljoprivredno-prehrambeni fakultet Univerziteta u Sarajevu
3. Alma Mičijević, ekspert, Agromediteranski fakultet Univerziteta Džemal Bijedić u Mostaru
4. Anita Jurić, ekspertica, Agronomski i prehrambeno-tehnološki fakultet Sveučilišta u Mostaru

Radna skupina - Ruralni razvoj

1. Marko Ivanković, glavni ekspert i vođa radne skupine, Federalni agromediteranski zavod u Mostaru
2. Elma Temin, ekspertica, Agromediteranski fakultet Univerziteta Džemal Bijedić u Mostaru
3. Dragana Ognjenović, ekspertica, Poljoprivredno-prehrambeni fakultet Univerziteta u Sarajevu
4. Alisa Hadžiabulić, ekspertica, Agromediteranski fakultet Univerziteta Džemal Bijedić u Mostaru
5. Ivica Sivrić, ekspert, REDAH - Regionalna razvojna agencija za Hercegovinu

Radna skupina - Poslovno okruženje

1. Mirjana Miličević, glavna ekspertica i voditeljica radne skupine, Agronomski i prehrambeno-tehnološki fakultet Sveučilišta u Mostaru
2. Milenko Blesić, ekspert, Poljoprivredno-prehrambeni fakultet Univerziteta u Sarajevu
3. Jakub Butković, ekspert, Ured za harmonizaciju i koordinaciju sustava plaćanja u poljoprivredi, ishrani i ruralnom razvoju BiH pri BiH Ministarstvu vanjske trgovine i ekonomskih odnosa
4. Amra Kraksner, ekspertica, Univerzitet u Vitezu
5. Aida Šukalić, ekspertica, Agromediteranski fakultet Univerziteta Džemal Bijedić u Mostaru
6. Nagib Hadžić, ekspert, Zadrugni savez Federacije BiH

Radna skupina - Ribarstvo

1. Samir Muhamedagić, glavni ekspert i vođa radne skupine, Poljoprivredno-prehrambeni fakultet Univerziteta u Sarajevu
2. Jerko Pavličević, ekspert, Agronomski i prehrambeno-tehnološki fakultet Sveučilišta u Mostaru
3. Subha Avdić, ekspertica, Biotehnički fakultet Univerziteta u Bihaću

LISTA SKRAĆENICA

AKIS	Agricultural Knowledge and Innovation System - Sustav znanja i inovacija u poljoprivredi
AMS	Aggregate Measures of Support - Agregatne mjere potpore
AoA	Agreement of Agriculture - Sporazum o poljoprivredi
APM	Agricultural Policy Measures (Mjere poljoprivredne politike)
APTF	Agronomski i prehrambeno-tehnološki fakultet Sveučilišta u Mostaru
ASBiH	Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine
BD BiH	Brčko distrikt Bosne i Hercegovine
BAS	Institut za standardizaciju Bosne i Hercegovine
BATA	Institut za akreditiranje Bosne i Hercegovine
BDP	Bruto domaći proizvod
BDV	Bruto dodana vrijednost
BH MAC	Centar za uklanjanje mina u BiH
BiH	Bosna i Hercegovina
BPK	Bosansko-podrinjski kanton
CAP	Common Agricultural Policy/ Zajednička poljoprivredna politika
CEFTA	Srednjoeuropski ugovor o slobodnoj trgovini
CIHEAM	Mediterranean Agronomic Institute of Bari
DOB	Dokument okvirnog proračuna
EU	Europska unija
EAFRD	Europskog fonda za ruralni razvoj
EAGF	Fond za jamstva u poljoprivredi
EEZ	Europska ekonomska zajednica
EFTA	Europska udruga za slobodnu trgovinu
EUROSTAT	Statistical Office of the European Communities (engl.) - Statistički ured Europske unije
FADN	Farm Accountancy Data Network (engl.) – Sustav poljoprivrednih knjigovodstvenih podataka sa farmi (u EU)
FAO	Food and Agriculture Organization (engl.) – Svjetska organizacija za hranu i poljoprivredu
FBiH	Federacija Bosne i Hercegovine
FMON	Federalno ministarstvo obrazovanja i znanosti
FMOT	Federalno ministarstvo okoliša i turizma
FMPVŠ	Federalno Ministarstvo poljoprivrede vodoprivrede i šumarstva
FZS	Federalni zavod za statistiku
GIS	Zemljopisni informacijski sustav za upravljanje prostornim podacima
GAEC	Standardi dobrih poljoprivrednih i okolišnih uvjeta korištenja zemljišta
G.A.P	Good Agriculture Practice
GTS	Zajamčeno tradicionalni specijalitet
HACCP	Hazard Analysis Critical Control Point
HNK	Hercegovačko-neretvanski kanton
IACS	Integrirani sustav administrativne kontrole
IFAD	International Fund for Agricultural Development
ILO	Međunarodna organizacija rada
IFS	International Food Standard
INGEB	Institut za genetičko inženjerstvo i biotehnologiju
ISO	International Organization of Standards
IT	Informatičke tehnologije
IPARD	Instrument pretpristupne potpore za ruralni razvoj
IUCN	Međunarodna unija za zaštitu prirode
K10	Kanton 10

KM	Konvertibilna marka
LAG	Lokalna akcijska skupina
LRS	Lokalna razvojna strategija
LEADER	Liaison Entre Actions de Développement de l'Économie Rurale
LPIS	Land Parcel identification System (engl.) – Sustav za identifikaciju zemljišnih čestica
MSP	Mala i srednja poduzeća
MVTEO	Ministarstvo vanjske trgovine i ekonomskih odnosa
OBP	Osvježavajuća bezalkoholna pića
OECD	Organization for Economic Cooperation and Development (engl.) - Organizacija za ekonomsku suradnju i razvoj
OPG	Obiteljsko poljoprivredno gospodarstvo
PG	Poljoprivredno gospodarstvo
PDO	Proizvod zaštićenog podrijetla
PGI	Proizvod zaštićenog zemljopisnog podrijetla
PK/PŽ	Posavski kanton/Posavka Županija
PPFS	Poljoprivredno-prehrambeni fakultet Sarajevo
PPP	Poljoprivredno-prehrambeni proizvodi
PSS	Poljoprivredne stručne službe
PTIS	Poljoprivredni tržišni informacijski sustav
RITT	Research and Innovation Transfer of Technology
RG	Radna skupina
RPG	Registar poljoprivrednih gospodarstava
RS	Republika Srpska
SAA	Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju
SAD	Sjedinjene Američke Države
SBK	Srednjobosanski kanton
SDI	Strane izravne investicije
SG BiH	Službeni glasnik BiH
SK	Sarajevski kanton
SSP	Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju
SWG	Regional Rural Development Standing Working Group in South Eastern Europe
TDS	Travno djetelinske smjese
TK	Tuzlanski kanton
UG	Uvjetno grlo
UHT	Ultra High Temperature Processing
UN	Ujedinjene nacije
UV	Ultra violetno
UNDP	United Nations Development Programme (engl.) - Program Ujedinjenih nacija za razvoj
USK	Unsko-sanski kanton
TSG	Proizvod zajamčene tradicionalne kvalitete
VTK	Vanjsko-trgovinska komora
WB	World Bank - Svjetska banka
WTO	Svjetska trgovinska organizacija
ZDK	Zeničko-dobojski kanton
ZHK	Zapadno-hercegovački kanton
ZPP	Zajednička poljoprivredna politika
ZOGP	Zaštićenih oznaka zemljopisnog podrijetla
ZOP	Zaštićena oznaka podrijetla
ZZ	Zemljoradnička zadruge
ZZP	Zaštićeno zemljopisno podrijetlo

Termini koji se koriste u tekstu da označe žene i muškarce, a koji su radi preglednosti upotrijebljeni isključivo u jednom gramatičkom rodu kao generičkom pojmu, na jednak način podrazumijevaju oba spola.

1. UVOD

1.1. Svrha i značaj Strategije

"Strategija poljoprivrede i ruralnog razvoja Federacije Bosne i Hercegovine za razdoblje 2021. – 2027". (Strategija) temeljni je srednjoročni strateško-razvojni dokument kojim se utvrđuju politike, ciljevi i mjere za razvoj poljoprivrede i ruralnih područja u Federaciji Bosne i Hercegovine (Federacija BiH) u razdoblju programski usklađenom sa razdobljem trajanja aktualne Zajedničke poljoprivredne politike Europske unije (do 2027. godine).

Strategijom se u osnovi održava kontinuitet ciklusa strateškog planiranja razvoja sektora poljoprivrede u Federaciji BiH. Politike, ciljevi i mjere prethodne srednjoročne strategije razvoja poljoprivrede ("Srednjoročna strategija razvoja poljoprivrednog sektora u Federaciji Bosne i Hercegovine za razdoblje 2015. – 2019. godina") su zbog promjena pristupa strateškom planiranju u Federaciji BiH (zakonski obvezno usklađivanja sektorskih strategija sa Strategijom razvoja Federacije BiH) odlukama Vlade Federacije BiH produžavane na 2020. i 2021. godinu. "Srednjoročna strategija razvoja poljoprivrednog sektora u Federaciji Bosne i Hercegovine za razdoblje 2015. – 2019. godina" predstavljala je hrabar iskorak i pokušaj prilagođavanja sektorske politike u Federaciji BiH sa temeljnim postavkama tadašnje Zajedničke poljoprivredne politike Europske unije (ZPP EU). Iako su u razdoblju na koji se ova strategija odnosila zabilježeni određeni pomaci u ukupnom razvoju sektora poljoprivrede (a osobito u razvoju nekih podsektora), bilo je i znatnih poteškoća u realizaciji planiranih ciljeva. Nadležne institucije nisu mogle osigurati proračunska sredstva potrebna za strategijom projektirani razvoj sektora, Ministarstvo je praktično do polovine strateškog razdoblja rješavalo pitanja neisplaćenih podsticaja proizvođačima iz ranijih godina, da bi zadnje godine ovog strateškog razdoblja obilježila COVID-19 pandemija i, s tim u vezi, iznuđene – krizne – intervencije u sektoru poljoprivrede i proizvodnje hrane.

Preliminarne analize i stručne rasprave vezane za izradu sektorske strategije do 2027. godine nagovještavale su nastojanja da se strategijom ponude rješenja za aktualne i sada već uobičajene probleme sektora (potreba restrukturiranja, povećanje konkurentnosti, potpora dohotku poljoprivrednih gospodarstava, transformacija mjera potpore), ali i za nove izazove sektora. Poljoprivreda se, prije svega zbog promjene pristupa u ZPP EU, pretvara u složen sustav višedimenzionalne važnosti. Kreatori modernih agrarnih politika pred sektorske aktere, pored svih tradicionalnih zahtjeva (proizvodnja dovoljnih količina kvalitetne hrane, osiguranje pristojnog životnog standarda poljoprivrednika, razvoj ruralnih područja) sve oštrije stavljaju nove izazove. Među njima osobito treba naglasiti zahtjeve za očuvanjem i održivim korištenjem prirodnih resursa, zaštitu i unapređenje stanja okoliša, zaštitu bioraznolikosti i posebnu odgovornost za stanje i sveobuhvatnu razvijenost ruralnih područja. Relativno nov, ali posebno zahtjevan izazov za sektor poljoprivrede je njeno postavljanje u prve redove borbe protiv klimatskih promjena ili barem prilagođavanje ovim promjenama. Novi pristupi sektorskoj politici su kao i obično (istina nakon niza godina usuglašavanja) definirani u Europskoj uniji kroz "Farm to Fork" strategiju inkorporiranu u tzv. European Green Deal. Utjecaji ovih promjena europske poljoprivredne politike stižu i zemlje regije kroz usvojenu Zelenu agendu za Zapadni Balkan sa projektiranom znatnom financijskom potporom za realizaciju ove agende iz fondova EU, ali i sa znatnim udjelom poljoprivrede i proizvodnje hrane u ostvarivanju njenih ciljeva.

Nove sektorske strateške postavke trebalo je, dakle, definirati u uvjetima u kojima je sektor poljoprivrede u Federaciji BiH još uvijek opterećen starim i poznatim problemima generalno nerazvijene poljoprivrede, ali i u uvjetima novih zahtjeva koji proističu iz međunarodno preuzetih obveza ili iskazanih intencija Bosne i Hercegovine (usklađivanje sa sektorskim politikama EU, pregovori o pristupanju Svjetskoj trgovinskoj organizaciji, potpisane međunarodne konvencije o zaštiti okoliša i bioraznolikosti i sl.). Strategija u ovom pogledu

donosi neophodne kompromise. Ni društvo (Federacija BiH), ni njegove institucije, niti sami akteri sektora poljoprivrede ne mogu u kratkom roku preskočiti godine zaostajanja i pretvoriti poljoprivredu Federacije BiH i s njom vezana pitanja ruralnog razvoja u sada postojeće funkcionalne i uspješne modele u nekim zemljama EU. Za ovo je potrebno fazno prilagođavanje, pri čemu se pred nadležne institucije, znanstvenu i stručnu zajednicu i sve izravne sektorske aktere kao ostvariv zadatak postavlja realno dostižno skraćivanje neophodnog razdoblja faznog prilagođavanja.

Iako naizgled formalnog karaktera, važan pomak je učinjen i kroz konačno uvrštavanje "ruralnog razvoja" u naziv sektorskog strateškog dokumenta. Ovim se stvaraju pretpostavke da se snažnije i ozbiljnije pristupi realizaciji proračunski podržanim općim i posebnim mjerama čiji su ciljevi unapređenje kvalitete života u ruralnim područjima. Ruralni razvoj je pitanje od velikog značaja u svim zemljama, ali ono u Bosni i Hercegovini opterećenoj zabrinjavajućom depopulacijom postaje i pitanje opstanka društva. Prethodnim sektorskim strategijama su povremeno bile planirane mjere koje su po svojim obilježjima bile u skupu mjera usmjerenih ka ruralnom razvoju, ali se, nažalost, kroz realizaciju sektorskih politika od ovih mjera u pravilu najbrže i najlakše odustajalo.

Strategijom se utvrđuju ciljevi i prioriteti razvoja poljoprivrede i ruralnog razvoja u Federaciji BiH do 2027. godine, način njihovog ostvarivanja, financijski i institucijski okvir za provedbu, monitoring, evaluacija i izvješćivanja. Definirana su četiri strateška cilja (Potpora – poticanje pametnog, otpornog i diverzificiranog sektora poljoprivrede sa zajamčenom povećanom sigurnošću opskrbe hranom; Jačanje primjene ekoloških praksi u proizvodnji kojima se prilagođava i ublažava utjecaj klimatskih promjena; Jačanje društveno-ekonomske strukture – održivog razvoja ruralnih područja i modernizacija poljoprivrednog sektora poticanjem i razmjenom znanja, inovacija i digitalizacije u poljoprivredi i ruralnim područjima te promicanjem njihove uporabe) sa utvrđenih devet prioriteta u okviru prva tri cilja te ukupno 22 precizno definirane mjere. Strategija se donosi u uvjetima novog zakonskog okvira kojim se ona povezuje sa trogodišnjim i godišnjim planiranjem, čime se izravnim sektorskim akterima osigurava sigurniji i predvidljiviji ambijent, s jasnim uvidom u vrste mjera i načine njihovog provođenja. Na ovaj način proizvođači, otkupljivači, prerađivači i drugi sektorski akteri su u poziciji da spremnije i kvalitetnije planiraju proizvodnje, prodaje i investiranja, što bi trebalo rezultirati održivijim razvojem sektora poljoprivrede u cjelini.

Strategija donosi novi pristup razvoju ruralnih područja i povećava obim investicija uz povećanje udjela javnih sredstava u potporama investiranju. Promiče se novi koncept povezivanja poljoprivrednih proizvođača sa otkupljivačima i prerađivačima utemeljen na uspostavljanju snažnih proizvođačkih skupina i organizacija proizvođača, s posebnim naglaskom na razvoj poslovanja poljoprivrednih zadruga i organiziranje poljoprivrednika u okviru zadružne organizacije. Stimulira se povećanje kvalitete poljoprivrednih i prehrambenih proizvoda, uvođenje i održavanje međunarodnih standarda te smanjenje negativnih utjecaja sektora poljoprivrede i lanca proizvodnje i distribucije hrane na okoliš. Izravna plaćanja se pojednostavljaju i pretvaraju u jedinstvena plaćanja po hektaru i po uvjetnom grlu stoke, što ostavlja prostor kantonalnim ministarstvima da svoje proizvodnje koje su za njih od posebne važnosti dodatno podrže iz svojih proračuna, pri čemu bi svi proizvođači na prostoru Federacije BiH trebali imati što ujednačenije uvjete za proizvodnju s obzirom na stupanj potpore. Pored toga, snažno se insistira na jačanju sustava prijenosa znanja i informacija i razvoju moderne poljoprivredne savjetodavne službe. Predviđaju se posebne, dodatne potpore proizvođačima na područjima sa prirodnim ograničenjima za poljoprivrednu proizvodnju koja su, inače, ugrožena snažnom depopulacijom i prestankom bavljenja poljoprivredom. Uvodi se posebna linija potpore za mlade poljoprivrednike koji preuzimaju upravljanje poljoprivrednim gospodarstvima s ciljem stabilizacije dohotka i potpore investicijama. Strategijom se otvaraju i pretpostavke za povećanje broj poljoprivrednika u sustavu zdravstvenog i mirovinskog osiguranja te revidiranje statusa poljoprivrednih

proizvođača u pogledu njihovih obveza po osnovu poreza na dohodak i poreza na dodanu vrijednost.

1.2. Regulatorni okvir

Izrada, usvajanje i provođenje srednjoročne strategije razvoja poljoprivrednog sektora propisani su člankom 5. Zakona o poljoprivredi (Službene novine Federacije BiH, br. 88/07, 04/10, 27/12, 07/13 i 82/21). Osnove za kreiranje proračunski podržanih mjera razvoja poljoprivrede i ruralnog razvoja utvrđene su Zakonom o novčanim potporama u poljoprivredi i ruralnom razvoju (Službene novine Federacije BiH, br. 42/10, 99/19). Izradu Strategije koordiniralo je Federalno ministarstvo poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva (Ministarstvo), u skladu s odredbama Zakona o razvojnom planiranju i upravljanju razvojem u Federaciji Bosne i Hercegovine ("Službene novine Federacije BiH", br. 32/17) i odredbama Uredbe o izradi strateških dokumenata u Federaciji Bosne i Hercegovine ("Službene novine Federacije BiH", br. 74/19 i 2/21).

1.3. Kratak opis provedbe konsultacija

Odluku o izradi Strategije donijela je Vlada Federacije BiH nakon čega je Federalno ministarstvo poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva (FMPVŠ) uspostavilo slijedeća tijela za izradu Strategije:

- Koordinacijski odbor (tijelo za koordinaciju procesa i osiguravanje potrebnih resursa za izradu Strategije),
- Središnji tim (5-člani tim eksperata i predstavnika FMPVŠ za objedinjavanje doprinosa radnih skupina, provođenje konsultacija sa zainteresiranom javnosti i izradu konačnog teksta Strategije),
- Izvršni tim (tijelo koje čine predstavnici FMPVŠ i relevantnih županijskih/kantonalnih ministarstava nadležnih za poljoprivredu za praćenje stručne dimenzije i usklađenosti Strategije sa EU uredbama EU, važećim propisima i međunarodnim obvezama Bosne i Hercegovine) i
- Radne skupine (osam tematskih radnih skupina – Voćarstvo i vinogradarstvo, Ratarstvo i povrtlarstvo, Animalna proizvodnja, Prehrambena industrija, Prirodni resursi, Poslovno okruženje, Ruralni razvoj i Ribarstvo – koje čine profesori i istraživači poljoprivrednih fakulteta i zavoda sa zadatkom izrade nacрта tekstova dijelova Strategije sukladno projektnom zadatku za izradu Strategije definiranim od strane Središnjeg tima.

Središnji tim je uz potporu i tematske doprinose radnih skupina pripremio stratešku platformu (situacijska analiza, vizija razvoja, strateški ciljevi s pokazateljima) o kojoj su, nakon razmatranja od strane izvršnog tima, provedene 30-dnevne javne konsultacije sa uže i šire zainteresiranim sektorskim akterima. Nakon razmatranja primjedbi i prijedloga dostavljenih kroz konsultacije na tekst strateške platforme, Središnji tim je, uz stalnu suradnju sa radnim skupinama, izradio i za javne konsultacije pripremio prioritete i mjere, indikativni financijski okvir i monitoring i evaluaciju Strategije. O ovom dijelu strateškog dokumenta provedene su 30-dnevne javne konsultacije sa uže i šire zainteresiranim institucijama te sa predstavnicima proizvođača. Konačni tekst Strategije je na temelju inicijalnog nacрта i izmjena i dopuna usvojenih u procesu javnih konsultacija pripremio Središnji tim i uputio ga u proceduru usvajanja.

1.4. Usklađenost sa drugim strateškim dokumentima, strateškim dokumentima proizašlim iz procesa EU integracija i globalnim ciljevima održivog razvoja

Prilikom izrade Strategije poljoprivrede i ruralnog razvoja kao polazna osnova korišteni su globalni ciljevi održivog razvoja iz Agende 2030 Generalne skupštine UN, te su razmatrani kao bitne smjernice u okviru procesa izrade i definiranja njenih ciljeva i prioriteta.

Također su uzeti u obzir opći i posebni ciljevi CAP 2021. – 2027. definirani u Uredbi (EU) br. 2021/2115 o utvrđivanju pravila o potpori za strateške planove u okviru ZPP-a koji se financiraju iz Europskog fonda za jamstva u poljoprivredi (EAGF) i Europskog fonda za ruralni razvoj (EAFRD) te o stavljanju izvan snage Uredbe (EU) br. 1305/2013 Europskog parlamenta i Vijeća i Uredbe (EU) br. 1307/2013 Europskog parlamenta i Vijeća. Pri tome smo imali u vidu postojeće stanje u sektoru poljoprivrede, razvijenost institucijskih struktura u Bosni i Hercegovini i Federaciji BiH, raspoloživa sredstva, prioritete razvoja i proces približavanja u sklopu EU integracija.

Sukladno Zakonu o razvojnom planiranju i programiranju razvoja Federacije BiH („Službene novine Federacije BiH“ broj 32/17), Strategija poljoprivrede i ruralnog razvoja kao sektorska strategija, izrađivana je na temelju Strategije razvoja Federacije Bosne i Hercegovine 2021. – 2027. godina.

Strateški cilj 1 iz ove Strategije doprinosi realizaciji Prioriteta 3.5. iz Strategije razvoja FBiH - Poticati razvoj ruralnih prostora – podržavati održivu proizvodnju visokokvalitetnih proizvoda veće dodane vrijednosti, Prioriteta 3.6. Strategije razvoja FBiH Povećati otpornost na krize – osigurati da pomoć koja se dodjeljuje bude u funkciji povećanja produktivnosti i ispunjavanja širih društvenih ciljeva, osigurati opskrbu hranom za ljude i životinje, i Prioriteta 4.2. Unapređivati vladavinu prava - jačati statističku osnovu kao podlogu za utvrđivanje politika putem harmonizacije statistike sa Europskim statističkim sustavom što će omogućiti usporedbu, vrednovanje i donošenje valjanih odluka o mjerama za unapređenje pojedine oblasti.

Strateški cilj 2. ove Strategije doprinosi realizaciji Strateškog cilja 3 Strategije razvoja FBiH Resursno efikasan i održiv razvoj - u vezi sa okolišno prihvatljivom proizvodnjom i potrošnjom, očuvanjem kvalitete zraka i vodnih resursa, razvojem obnovljivih izvora energije i povećavanjem energetske efikasnosti sektora poljoprivrede kroz ulaganja u smanjenje potrošnje energije što povećava produktivnost i konkurentnost gospodarskih subjekata.

Strateški cilj 3. iz ove Strategije doprinosi realizaciji Strateškog cilja 2. iz Strategije razvoja FBiH - Prosperitetan i inkluzivan društveni razvoj - kroz jačanje povjerenja u društvu, osobnu i ekonomsku sigurnost, bolju socijalnu i političku koheziju marginaliziranih skupina, vraćanje primata poštenom i profesionalnom radu, smanjenje depopulacije i jednakost svih u društvu. Vrlo je važno adekvatno kreiranje i provođenje politike zapošljavanja, reforma poreznog sustava u korist poljoprivrednika i Strateškim ciljem 3 Strategije razvoja FBiH - Resursno efikasan i održiv razvoj - povećanjem produktivnosti i konkurentnosti gospodarskih subjekata nastojimo osigurati brži razvoj ruralnih područja.

Strateški cilj 4. ove Strategije doprinosi realizaciji Strateškog cilja 1. iz Strategije razvoja FBiH – Ubrzan ekonomski razvoj temelji se na povećanju produktivnosti i zaposleni te pametnom rastu vođenom inovacijama, Prioritetom 1.2. Strategije razvoja FBiH - Potpora transferu i razvoju tehnologija - kroz uspostavu znanstveno tehnoloških parkova, istraživačko razvojne komponente i komponente obuke što doprinosi stvaranju većeg broja proizvoda više dodane vrijednosti, povećanju produktivnosti i konkurentnosti. Također je povezan i sa Prioritetom 3.5. Poticati razvoj ruralnih prostora – uspostavom funkcionalnih kapaciteta za poljoprivredu i ruralni razvoj osnivanjem znanstveno tehnoloških parkova u oblasti poljoprivrede i prehrambene industrije i povezati privatni sektor s poljoprivrednim fakultetima, školama,

institutima, zavodima, lokalnim i regionalnim razvojnim agencijama, unaprijediti savjetodavne službe za širenje znanja i tehnologija.

1.5. Razdoblje važenja strateškog dokumenta

Strategija se odnosi na razdoblje od njenog usvajanja u Parlamentu Federacije BiH do kraja 2027. godine.

2. SITUACIJSKA ANALIZA KAO DIO STRATEŠKE PLATFORME

2.1. Važnost poljoprivrede za gospodarstvo Federacije BiH

Poljoprivreda je važan sektor ukupnog gospodarstva Federacije Bosne i Hercegovine kako sa aspekta sudjelovanja u stvaranju bruto dodane vrijednosti (BDV) tako i ukupne zaposlenosti stanovništva te sudjelovanja u vanjsko-trgovinskoj bilanci.

Tabela 2.1. Glavni makroekonomski pokazatelji razvoja poljoprivrede u Federaciji BiH, razdoblje 2014. – 2020.

Pokazatelj	2014.	2015.	2016.	2017.	2018.	2019.	2020.
Bruto domaći proizvod (BDP) u milijunima KM	17.827	18.688	19.540	20.540	21.984	23.179	22.255
Godišnja stopa rasta (%)	1,5	3,1	2,9	3,2	3,8	2,8	-3,6
BDP po stanovniku (u KM)	8.045	8.452	8.857	9.331	10.010	10.584	10.187
Bruto dodana vrijednost (BDV) iz sektora poljoprivrede, lova i ribarstva u milijunima KM	741	857	930	846	956	939	1.003
Udio BDV iz sektora poljoprivrede u ukupnom BDP (%)	4,16	4,58	4,76	4,12	4,35	4,05	4,51
Vrijednost poljoprivredne proizvodnje u milijunima KM	1.117	1.212	1.192	1.009	1.256	1.261	1.469
Formalna zaposlenost u poljoprivredi							
Broj	7.891	7.940	8.873	10.389	10.940	10.989	n/p
Udio	1,78	1,76	1,94	2,06	2,10	2,07	n/p
Neformalna zaposlenost (ILO definicija) u poljoprivredi							
Broj (000)	44	53	51	58	39	n/p	n/p
Udio	9,0	10,6	10,6	11,8	8,3	8,9	n/p
Vanjsko-trgovinska bilanca PPP*							
Izvoz							
Ukupno u milijunima KM	273	388	382	411	378	347	424
Udio u ukupnom izvozu (%)	4,73	6,31	6,10	5,67	4,78	4,55	6,17
Uvoz							
Ukupno u milijunima KM	1.696	1.793	1.795	1.862	1.934	2.042	1.944
Udio u ukupnom uvozu (%)	16,38	16,78	16,43	14,97	14,58	14,74	16,64
Trgovačka bilanca							
Ukupno u milijunima KM	-1.422	-1.405	-1.413	-1.451	-1.556	-1.695	-1.520
Udio u ukupnoj trgovačkoj bilanci (u%)	31,08	30,98	30,29	27,99	29,05	27,20	31,59
Pokrivenost uvoz izvozom (%)	16,12	21,64	21,26	22,09	19,55	16,99	21,82

Izvor: Statistički bilteni Federacije BiH iz oblasti Nacionalni računi, Tržište rada i Robna razmjena sa inozemstvom i Anкета o radnoj snazi Agencije za statistiku Bosne i Hercegovine. Vrijednost poljoprivredne proizvodnje na bazi procjene autora dokumenta

* PPP- Poljoprivredno-prehrambeni proizvodi

U razdoblju 2014. – 2020. ukupna vrijednost BDV iz sektora poljoprivrede (zajedno sa lovom i ribarstvom) pokazuje tendenciju stalnog rasta i sa 741 milijuna KM (2014) je povećana na

1,003 milijarde KM (2020). Rast apsolutnog pokazatelja BDV iz poljoprivrede, zbog rasta BDV ostalih gospodarskih djelatnosti, nije pratio rast relativnih pokazatelja, odnosno udjela u ukupnom BDP i kretao se u rasponu 4,16% (2024) do 4,76% (2016). Ovaj makroekonomski pokazatelj je u odnosu na zemlje regije (Zapadnog Balkana) bio najniži¹.

Sektor poljoprivrede je posebno važan za zaposlenost ukupnog, posebno ruralnog stanovništva. U razdoblju 2014. – 2019. formalna zaposlenost mjerena apsolutnim brojem zaposlenih u ovome sektoru se stalno povećava i sa 7.891 u 2014. godini je dostigla razinu od 10.989 u 2019. godini. Relativni udio zaposlenih u poljoprivredi u istom razdoblju je dosta nisko i kreće se na razini 2% ukupne zaposlenosti. Dosta drugačija i realnija slika zaposlenosti u sektoru poljoprivrede se dobiva kroz Anketu o radnoj snazi i korištenju ILO definicija. Udio zaposlenih u sektoru je puno veći i kreće se u rasponu od 8,3% (2018) do 11,8% (2017), što je potvrda konstataciji o važnosti sektora.

Jedan od najlošijih makroekonomskih pokazatelja sektora poljoprivrede u Federaciji BiH je vanjskotrgovinska razmjena poljoprivredno-prehrambenih proizvoda. Iako ukupni izvoz ovih proizvoda stalno raste, nažalost i njihov uvoz ima isti trend što kao konačan rezultat ima negativnu trgovačku bilancu i kreće se u rasponu od -1,41 milijarde KM (2015) do -1,69 milijardi KM (2019). Pokrivenost uvoza izvozom poljoprivredno-prehrambenih proizvoda je dosta niska i kreće se od 16,12% (2014) do 22,09% (2017).

2.2. Vrijednost poljoprivredne proizvodnje

Nažalost, BiH (Federacija Bosne i Hercegovine) je jedna od rijetkih europskih zemalja koja nema podatke o ekonomskim računima u poljoprivredi. Stoga je za potrebe ovog dokumenta procijenjena bruto vrijednost poljoprivredne proizvodnje na bazi službenih podataka o proizvodnji i otkupnim cijenama i koristeći se u dijelu utvrđivanja animalne proizvodnje (proizvodnje mesa) metodologijom EUROSTAT-a koja se preporučuje za nedostatak podataka o proizvodnji žive mjere (mesa) na poljoprivrednim gospodarstvima².

Tabela 2.2. Bruto vrijednost poljoprivredne proizvodnje u Federaciji BiH, u milijunima KM razdoblje 2014. – 2020.

Vrsta proizvoda	2014.	2015.	2016.	2017.	2018.	2019.	2020.
A) Biljna proizvodnja							
Žita	76,58	163,98	108,08	75,11	146,68	198,79	220,10
Industrijsko bilje	1,76	2,57	4,34	3,41	5,80	5,19	6,72
Krmno bilje	49,36	41,06	66,47	31,38	59,46	41,41	74,84
Povrće	155,09	206,91	177,79	170,51	250,21	260,73	262,06
Voće	89,09	153,47	172,88	110,31	152,87	115,17	226,12
Grožđe	57,85	41,04	29,69	24,32	44,40	45,95	48,29
Ukupno (A)	429,74	609,03	559,25	415,05	659,42	667,25	838,13
B) Animalna proizvodnja							
Meso	410,21	336,27	385,49	349,14	338,96	347,31	383,33
Mlijeko	233,11	207,07	203,00	201,49	204,42	191,28	183,93
Jaja	35,77	36,84	35,37	32,93	35,25	37,69	47,25
Med	7,72	23,21	8,87	10,84	16,78	17,85	16,67
Ukupno (B)	686,81	603,39	632,74	594,40	595,41	594,14	631,18
Ukupno (A+B)	1.116,55	1.212,41	1.191,99	1.009,44	1.254,82	1.261,38	1.469,31

Izvor: Vlastita izračunavanja Središnjeg tima za izradu Strategije

¹ Prema bazi podataka SWG u 2017. godini udio BDV iz sektora poljoprivrede u ukupnom BDP je po zemljama iznosio: Albanija 22,7%, Kosovo 11,9%, Sjeverna Makedonija 10,9%, Crna Gora 9,6% i Srbija 7,3%.

² Kalkulacija proizvodnje mesa u Federaciji BiH je urađena prema metodi EUROSTAT-a za izračunavanje bilance mesa (vidjeti "Manual for the compilation of supply balance sheets for meat"), a na temelju podataka Federalnog zavoda za statistiku BiH o broju živih životinja kao i podataka Vanjskotrgovinske komore BiH o broju i količini uvezenih i izvezenih živih životinja.

Ukupna bruto vrijednost poljoprivredne proizvodnje u analiziranom razdoblju 2014. – 2020. pokazuje trend rasta povećavajući se sa 1,12 milijarde KM u 2014. godini do 1,47 milijardi KM u 2020. godini. Interesantan je odnos (doprinos) biljne i animalne proizvodnje u ukupnoj bruto vrijednosti poljoprivredne proizvodnje. Do 2017. godine veći doprinos je dolazio od animalne proizvodnje (58,88%, 2017.), da bi se u 2018. pa do kraja razdoblja promatranja ovaj odnos promijenio u korist biljne proizvodnje koja je u 2020. godini participirala sa 838,13 milijuna KM, odnosno sa 57,04%.

2.3. Demografska obilježja

Na području Federacije BiH demografska situacija je dosta zabrinjavajuća i utvrđena službena demografska kretanja zahtijevaju relativno brzo djelovanje. Analiza kretanja ukupnog broja stanovnika u Federaciji BiH u razdoblju 2014. – 2020. pokazala je primjetan i izražen negativan trend depopulacija ovog BiH entiteta. Tako je ukupan broj stanovnika sa 2,216 milijuna u 2014. godini se smanjio na 2,185 milijuna stanovnika sedam godina kasnije ili za 1,4%. Potvrda prethodnim konstatacijama negativne demografske slike Federacije BiH je kretanje prirodnog priraštaja stanovništva i indeks vitalnosti (odnos rođenih i umrlih) u istom razdoblju 2014. – 2020. Primjetan je stalni pad vrijednosti prirodnog priraštaja (negativne vrijednosti u cijelom razdoblju) koji je osobito izražen u 2020. godini kada ima vrijednost -4,03%. Indeks vitalnost je svo analizirano vrijeme manji od 1,00 (veći broj umrlih u odnosu na rođene) i u 2020. godini je dostigao vrijednost 0,66. U potpunost loše demografske slike čine i podaci o neto migracijama, koja je formalno (zvanična statistika) u 2019. godini iznosila - 2.717 osoba. Neoficijelni podaci su daleko veći i govore o napuštanju zemlje uglavnom mladog i radno-sposobnog stanovništva.

Ukupan broj domaćinstava u Federaciji BiH, prema popisu iz 2013. je 715.665, od čega 47,64% (340.976) je smješteno u urbanim dijelovima Federacije BiH, a 52,36% (374.689) u njenim ruralnim dijelovima. Promatrajući strukturu domaćinstava prema broju članova i tipu naseljenog mjesta uočava se da udio domaćinstava sa manjim brojem članova (jedan, dva i tri člana) je veći u urbanim područjima nego u ruralnim, dok je obrnuto veći udio domaćinstava sa većom brojem članova (četiri, pet, šest, sedam, osam i više članova) u ruralnim dijelovima Federacije BiH. Ova razlika je izraženija što je domaćinstvo brojnije (npr. 77,2% ukupnog broja domaćinstava sa sedam članova je u ruralnom dijelu Federacije BiH). Domaćinstvo koje živi u ruralnim dijelovima Federacije BiH je brojnije (3,35) u odnosu na ono koje živi u urbanim dijelovima (2,80), dok je prosječan broj članova svih domaćinstava 3,09 člana i nešto je manje od BiH prosjeka (3,11).

Prema zvaničnim podacima iz Popisa 2013. godine na području Federacije BiH ukupno živi 2,219 milijuna stanovnika, od čega 49,03% su muškarci, a 50,97% žene. Spolna struktura stanovništva urbanih dijelova Federacije BiH je sa više žena (52,51%) u odnosu na mušku populaciju (47,49%), dok je u ruralnim područjima gotovo postignuta biološka ravnoteža.

2.4. Ruralni razvoj

Ruralni razvoj podrazumijeva skup politika, mjera i aktivnosti kojima je cilj sveobuhvatan ekonomski, socijalni i kulturni napredak stanovništva ruralnih područja i koje se planiraju i sprovode uz uvažavanje načela održivog razvoja, očuvanja i poboljšanja kvalitete okoliša³. Ruralni razvoj je drugi stup zajedničke EU poljoprivredne politike (ZPP) koji jačanjem društvene, okolišne i gospodarske održivosti ruralnih područja podupire prvi stup EU poljoprivredne politike (potpora dohotku i uređenje tržišta). Politika ruralnog razvoja EU ima nekoliko važnih dugoročnih ciljeva i to: poticanje konkurentnosti poljoprivrede i šumarstva,

³ Izvor: Zakon o poljoprivredi, prehrani u ruralnom razvoju BiH (Sl. glasnik br. 50/08)

održivo upravljanje prirodnim resursima, i postizanje uravnoteženog teritorijalnog razvoja ruralnih gospodarstava i zajednica uključujući i otvaranje i zadržavanje radnih mjesta. Bosna i Hercegovina je potpisivanjem Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju preuzela obvezu postupnog usklađivanja svojega zakonodavstva ali i praksi sa EU politikama, pa time i ZPP EU. Kako je ustavna nadležnost za provođenje poljoprivredne politike na Federaciji BiH i kantonima, politiku ruralnog razvoja, kao dio Zajedničke poljoprivredne politike EU, potrebno je detaljno razraditi u okviru Federalne strategije poljoprivrede i ruralnog razvoja. Preduvjet za programiranje i provođenje politike ruralnog razvoja je izrada tipologije regija koja se temelji na njihovom stupnju ruralnosti prema udjelu njihovog stanovništva koje živi u ruralnim zajednicama.

Ruralna područja obuhvaćaju 86,37% (22.550 km²) teritorija Federacije BiH i u njima živi 53,31% (1,18 milijuna) ukupnog stanovništva. Prema podacima za 2013. godinu, od 79 općina/gradova, koliko ih ima u ovom BiH entitetu, 57 općina/gradova se smatra ruralnim, odnosno sa gustoćom naseljenosti manjom od 150 stanovnika po km². Gustoća naseljenosti u ruralnim područjima Federaciji BiH iznosi 52,46 stanovnika/km², što je za 39% manje od entitetskog prosjeka (85 stanovnika/km²). Prema OECD metodologiji i tipologiji regije (kantoni u Federaciji BiH), na višoj razini agregacije ne mogu biti jednostavno klasificirani kao „ruralni“, već isključivo kao regije sa višim ili nižim razinama ruralnosti. Tako se na bazi podataka Popisa iz 2013. godine u Federaciji BiH 70,92% njenog teritorija odnosno 18.515,9 km² smatra predominantno ruralnim područjem (preko 50% populacije živi u ruralnim zajednicama), u kojem živi 42,93% ili 952.713 njenih stanovnika. 24,19% teritorija Federacije BiH odnosno 6.316,9 km² smatra se značajno ruralnim–prelaznim područjem (od 15% do 50% populacije živi u ruralnim zajednicama) u kojem živi 38,43% (852.914) stanovništva Federacije BiH. Najmanji udio (4,89% odnosno 1.276,9 km²) u ukupnom teritoriju Federacije BiH imaju dominantno urbana područja (manje od 15% populacije živi u ruralnim zajednicama) i u njima živi 18,64%, odnosno 413.593 stanovnika Federacije BiH.

2.4.1. Stanje u području upravljanja okoliša, klime i biodiverziteta

Postoji značajan broj kultivara u biljnoj proizvodnji, a posebno lokalnih, kojima prijete nestanak, kao što su lokalne autohtone sorte i oplemenjivačke linije kao posebne genetske rezerve. Banke gena su najpouzdaniji način čuvanja biljnih genetskih resursa, uz postojeće *ex-situ* i *on-farm* kolekcije. Sve autohtone populacije su posebne i jako male. Postoji realna opasnost od nestanka određenog broja životinja, a samim tim i gubitka ovog značajnog resursa. Adekvatna financijska potpora bi mogla pomoći u zaštiti autohtonih pasmina domaćih životinja, uz intenzivan znanstveno-istraživački rad i donošenje i usvajanje programa zaštite autohtonih pasmina sa pratećom bazom podataka. Dosadašnja izdvajanja za ovakvu vrstu potpore su bila veoma skromna. Iako u Federaciji BiH postoji dokument koji se odnosi na strategiju upravljanja animalnim otpadom, još uvijek nema adekvatnog sustava neškodljivog uklanjanja životinjskog otpada, što znači da se mora odrediti prije svega lokacija i iznaći načine financiranja. Također, potrebna se značajna ulaganja u gospodarenje stajskim gnojem na stočnim farmama zbog dobrobiti životinja, zahtjeva zaštite okoliša i ublažavanja klimatskih promjena.

2.4.2. Područja s prirodnim i drugima ograničenjima

Plaćanja za manje povoljna područja po kriterijima EU su također interesantna u ovom programskom razdoblju iz razloga očuvanja ruralnih područja i sprečavanja iseljavanja stanovništva. Kroz program koji sprovodi CIHEAM (Bari, Italija)⁴ mogao bi se definirati zakonodavno-pravni okvir u skladu s kriterijima EU. Za područja s prirodnim ograničenjima potrebno je osigurati dodatna plaćanja za potpunu ili djelomičnu naknadu dodatnih troškova i gubitaka prihoda povezanih s prirodnim ograničenjima, a vršila bi se dodjelom godišnjeg

⁴ “Economic sustainable development and environmental protection in Areas with Natural Constraints in Bosnia and Herzegovina” (2021 – 2024)

plaćanja po hektaru. Također, projektni cilj je utvrđivanje ruralnosti ukupnog BiH prostora po naseljenim mjestima, a prema podacima iz katastra i nakon detaljne analize ključnih parametara.

2.4.3. Ulaganja

2.4.3.1. Konkurentnost

Poljoprivredni sektor u Federaciji BiH odlikuje niska konkurentnost i na domaćem i na inostranom tržištu. Ovo je rezultat brojnih problema i slabosti duž ukupnog lanca vrijednosti. Produktivnost primarne poljoprivredne proizvodnje izražena i ukupnim obimom i prinosima je izrazito niska, daleko ispod bioloških mogućnosti, što za posljedicu ima nisku konkurentnost poljoprivredno-prehrambenog sektora FBiH. Poljoprivredna proizvodnja se odvija na malim, usitnjenim zemljišnim posjedima i odlikuje se malim udjelom proizvodnje za tržište. Tehnološka i ekonomskih znanja farmera su na niskoj razini, primjena agrotehničkih mjera nedovoljna, farme su nedovoljno opremljene. Ogromna većina obradivog zemljišta se ne navodnjava, niska je razina zaštite od vremenskih nepogoda, što rezultira niskim i nestabilnim prinosima, što u kontekstu klimatskih promjena predstavlja veliku prijetnju razvoju sektora. Razina organiziranosti i suradnje među proizvođačima nije zadovoljavajuća, kao i među ostalim akterima u lancu vrijednosti. Nedostaju kapaciteti za prihvata, doradu, skladištenje, hlađenje i pripremu proizvoda za tržište. Aktivnosti koje mogu biti podržane su investicije na gospodarstvima (investicije u mehanizaciju, opremu, osnovno stado, višegodišnje zasade, objekte i infrastrukturu vezanu za poljoprivredu), investicije u modernizaciju i opremanje pogona za prihvata, doradu, preradu i skladištenje poljoprivrednih proizvoda; transfer znanja i inovacija i promocija (obuke, sajmovi); potpora stvaranju dodane vrijednosti u poljoprivredi, udruživanju proizvođača i radu udruga; pristup savjetodavnim uslugama, aktivnosti usmjerene ka poboljšanju kvalitete proizvoda i ispunjavanju standarda kvalitete, potpora mladim farmerima, rano umirovljenje i sl. Srednjoročna strategija razvoja poljoprivrednog sektora u Federaciji Bosne i Hercegovine za razdoblje 2015. – 2019. je predviđjela niz mjera za potporu konkurentnosti poljoprivrede u ruralnim oblastima, ali njihova provedba je započela 2018. godine.

2.4.3.2. Presjek ulaganja u razdoblju 2014. – 2020.

Proračunska izdvajanja za potporu konkurentnosti poljoprivrede na razini cijele Federacije BiH bila su 2,8 milijuna KM u 2018. godini, potom je došlo do povećanja izdvajanja na 3,3 milijuna KM u 2019. godini, da bi u 2020. godini došlo do velikog skoka u izdvajanjima na 13,4 milijuna KM. Rezultat je to prvenstveno snažnog povećanja izdvajanja iz Proračuna Federacije BiH koja su sa 1,3 milijuna KM u 2018. godini narasla na 9,5 milijuna KM u 2020. godini, ali i povećanja izdvajanja županijskih/kantonalnih ministarstava sa 1,5 milijuna KM u 2018. godini na 3,9 milijuna KM u 2020. godini. Ukupno gledano, u razdoblju od 2018. do 2020. godine u Federaciji BiH ukupno je dodijeljeno 19,5 milijuna KM potpora za potporu konkurentnosti poljoprivrede, od čega je Federacija BiH izdvojila 12 milijuna KM, a županijska/kantonalna razina 7,5 milijuna KM. Odnos izdvajanja federalne i kantonalne razine je 61,4% naprema 38,6%. Kada promatramo strukturu potpore u posljednjoj promatranoj godini (2020) FMPVŠ je za potporu konkurentnosti izdvojilo oko 11%, dok su županijska/kantonalna ministarstvo prosječno izdvojila blizu 14% sredstava svojih proračunskih sredstava. Kada gledamo strukturu ulaganja, najveći porast bio je u modernizaciju opreme za biljnu i stočarsku proizvodnju (sa 142 tisuće KM u 2019. godini na 1,1 milijun KM u 2020. godini, ili 7,48 puta više). Ulaganja u modernizaciju poljoprivredne mehanizacije su također porasla (sa 607 tisuća KM u 2019. godini na 1,96 milijuna KM u 2020. godini ili 3,23 puta više). Također, zabilježen je porast ulaganja u nabavu osnovnog stada rasplodne stoke (sa 373 tisuće KM u 2019. na 765 tisuća KM u 2020. godini ili 2,05 puta). Ipak, ovakvo povećanje nije dovoljno za podizanje opće konkurentnosti OPG-ova o čemu treba voditi računa prilikom kreiranja mjera u narednom programskom razdoblju.

U razdoblju 2018. – 2020. na razini pravnih osoba i obrta primjetan je trend rasta broja zahtjeva za potporu ruralnom razvoju i konkurentnosti poljoprivrednog sektora sa razine FMPVŠ koji je sa 229 (2018.) povećan na 612 (2020.)⁵. U 2020. godini od spomenutih 612 zahtjeva, 523 (85,5%) su podnijeti od strane muških odgovornih osoba, a 89 (14,5%) od strane ženskih odgovornih osoba. Slične rodne razlike su bile i kada se govori o ukupnim odobrenim iznosima potpore. U 2020. godini pravne osobe kod kojih su muškarci odgovorne osobe su ostvarile potporu u vrijednosti od 12,26 milijuna KM (88,7%) dok ona u kojima su žene odgovorne osobe svega 1,56 milijuna KM (11,3%). Kada se govori o OPG-u izdvajanja za potporu konkurentnosti poljoprivrednog sektora sa razine FMPVŠ su znatno niža u odnosu na potporu prema pravnim osobama. U 2020. godini je bilo ukupno 437 zahtjeva za investicijska ulaganja u farme od čega je 367 (84,0%) su podnositelji bili muškarci, a 70 (16,0%) žene. U istoj godini, kada se govori o ostvarenim proračunskim transferima, muški nositelji OPG-ova su povukli 1,07 milijuna KM, dok su ženski nositelji ostvarili značajno manju potporu u iznosu od 0,16 milijuna KM.

2.4.3.3. Ulaganja u novom programskom razdoblju 2021. – 2027.

Nedostatna ulaganja u poljoprivrednu mehanizaciju rezultiraju povećanim angažmanom radne snage, a rezultat je niska produktivnost rada i niska konkurentnost sektora. Radi toga su u novom programskom razdoblju potrebna dodatna ulaganja u modernu mehanizaciju (traktore, kombajne, priključne strojeve za sjetvu, gnojidbu, zaštitu, navodnjavanje) i ostale poljoprivredne operacije. Zbog nedovoljne primjene minimalnih standarda kvalitete, nužna su značajna ulaganja na razini gospodarstva za obavljanje berbe i skladištenja voća i povrća, izgradnju i opremanje pogona za sušenje i skladištenje žitarica, ljekovitog bilja i drugih proizvoda, kao i oprema za pakiranje spomenutih proizvoda. U višegodišnjim nasadima nužna je promjena nepovoljne starosne i sorte strukture u voćarstvu, vinogradarstvu i maslinarstvu što zahtijeva rekonstrukciju postojećih i podizanje novih tehnološki naprednih nasada, kao i ulaganja u aktivnosti nakon berbe. Podizanje višegodišnjih nasada u programskom razdoblju i pratećih kapaciteta za preradu nakon berbe (vinarije, destilerije, uljare za masline, kapaciteti za hlađenje, pakiranje i pripremu za tržište) trebaju biti usklađeni. BiH zakonodavstvo se polako usklađuje sa standardima EU, a subjekti u sektoru stočarstva, posebice u sektoru mlijeka i mesa, imaju potrebu i obvezu poštivati odredbe nacionalnog zakonodavstva posebice u području higijene mlijeka, zaštite okoliša i dobrobiti životinja, što zahtijeva značajna ulaganja. Većina mliječnih farmi nema objekte za mužnju, a standardi dobrobiti životinja osobito su zahtjevniji i traže određeno vrijeme za prilagodbu. Primarni sektor je usko povezan s prerađivačkom industrijom koju je potrebno podići na višu razinu tehničko-tehnološke opremljenosti iz razloga konkurencije zemalja iz okruženja i posebice EU.

2.4.4. Pokretanje poslovanja mladih poljoprivrednika, diverzifikacija i novoosnovana ruralna poduzeća

2.4.4.1. Pokretanje poslovanja mladih poljoprivrednika

U razdoblju 2014. – 2020. godina planirana su ulaganja u potpore mladim poljoprivrednicima mlađim od 40 godina, ali nisu realizirana. U 2017. godini, prema podacima iz RPG (FMPVŠ), bilo je: 472 poljoprivrednika mlađih od 25 godina (0,68%) i 9.182 mlađih od 40 godina (13,25%). Starijih od 40 godina je bilo 59.655 (86,07%) od ukupno 69.309 poljoprivrednika. U 2020. godini, prema podacima iz RPG (FMPVŠ) moguće je sagledati i rodnu strukturu poljoprivrednika (nositelji OPG-ova) prema godinama starosti. Ukupan broj poljoprivrednika žena mlađih od 25 godina je iznosio 149 (0,18%), dok je broj poljoprivrednika muškog spola ove starosne skupine iznosio 420 (0,52%). Ukupan broj poljoprivrednika žena mlađih od 40

⁵ Baza podataka FMPVŠ

godina je 2.117 (2,63%), dok je broj poljoprivrednika muškaraca ove dobne skupine bilo 6.557 (8,16%). Najveći broj nositelja OPG-ova su bili poljoprivrednici stariji od 40 godina kojih je bilo 71.136, od čega žena je bilo 13.605 (16,92%), a muškaraca 57.531 (71,57%). Ukupan broj registriranih poljoprivrednika, nositelja OPG-ova, u 2020. godini je 80.379, od čega su 15.871 (19,75%) bile žene, a 64.508 (80,25%) muškarci. Nažalost, RPG i RK FMPVŠ ne posjeduju podatke o socijalno ugroženim kategorijama kao nositeljima OPG-ova ili pravnih subjekata. U ovom programskom razdoblju (2021. – 2027.) potrebno je posvetiti posebnu brigu za poboljšanje starosne strukture OPG-a u FBiH.

Prema podacima FMPVŠ za 2020. godinu⁶ od ukupno 730 zaprimljenih zahtjeva koji osnažuju žene i mlade poljoprivrednike, 89 zahtjeva je došlo od strane žena i 122 zahtjeva od strane mladih poljoprivrednika. Ovo je znatno više u odnosu na 2019. godinu, kada je ukupno zaprimljeno 272 zahtjeva, od čega je 20 bilo od strane žena i 14 od strane mladih poljoprivrednika.

2.4.4.2. Olakšavanje diverzifikacije, osnivanje malih poduzeća povezanih sa poljoprivredom i šumarstvom i otvaranje radnih mjesta

Unapređenje života u ruralnim područjima prije svega kroz mjere diverzifikacije poslovnih aktivnosti na samom OPG-u, kao i osnivanje obrta, malih i srednjih poduzeća povezanih sa poljoprivredom i šumarstvom, kako bi se stekli uvjeti za dobivanje redovitih mjesečnih prihoda i smanjila ovisnost o prihodu iz poljoprivrede koji je u pravilu godišnji odnosno sezonski prihod. Na OPG-u se može obavljati jedna ili više sljedećih dopunskih djelatnosti: pružanje turističkih i ugostiteljskih usluga u ruralnom prostoru (smještaj i ishrana turista, zabavni sadržaji, držanje životinja u turističke svrhe, rekreacija, turistički kampovi, površine za jahanje, sportski ribolov, brdski biciklizam, tematske staze, jahaće staze, vinske ceste i sl.), uvođenje novih nekonvencionalnih poljoprivrednih proizvodnji (proizvodnja slatkovodne ribe u malim ribnjacima, proizvodnja humusa i gljiva, proizvodnja i sakupljanje ljekovitog, aromatskog bilja, proizvodnja ukrasnog bilja i sl.), prerada primarnih poljoprivrednih proizvoda na OPG-u, izravna prodaja poljoprivrednih proizvoda na OPG-u i tržnicama, proizvodnja neprehrambenih proizvoda i predmeta opće uporabe (nakit, igračke, suveniri, odjeća, mirisi itd.), pružanje usluga ruralnom stanovništvu (popravak poljoprivredne i šumske mehanizacije, dječji vrtići, starački domovi, dječje igraonice, sportski i rekreacijski centri za mlade, transport roba i putnika i sl.), iskorištavanje sekundarnih šumskih proizvoda, provođenje ostalih aktivnosti i sadržaja (raznovrsne usluge korištenja interneta i inovacija, organiziranja raznih tečajeva, obuka, manifestacija, razvoj kreativnog sektora i trgovine), kao i proizvodnja i isporuka energije iz obnovljivih izvora. Poželjno je podizanje organizacijskog oblika poslovanja od OPG-a u višu formu, što rezultira razvojem poslovanja i otvaranjem novih radnih mjesta, za što je potrebno osigurati potporu za osnivanje obrta, malih i srednjih poduzeća povezanih sa poljoprivredom i šumarstvom. Da bi se osnivanje malih poduzeća dodatno potaknulo u EU postoje posebni sustavi osiguranja (mirovinsko – invalidsko, zdravstveno osiguranje) za poljoprivrednike i stanovnike ruralnih područja posebice one koji žive u manje povoljnim planinskim područjima. Istu praksu trebalo bi prenijeti i u naše zakonodavstvo što bi bio veliki poticaj osnivanju novih poduzeća na ruralnom prostoru. U Federaciji BiH⁷ stopa doprinosa je 41,50% što je za djelatnost primarne poljoprivredne proizvodnje velik izdatak. Također, potrebno je izvršiti promjene u sustavu poreza na dohodak kako bi obrti koji se bave poljoprivredom ili

⁶ Interno izvješće o stanju u ruralnom razvoju Federacije BiH za 2020. godinu

⁷ U Federaciji BiH se primjenjuju sljedeće vrste i stope doprinosa (zbirno 41,5%): Doprinos za mirovinsko i invalidsko osiguranje na teret osiguranika – 17%, doprinos za mirovinsko i invalidsko osiguranje na teret poslodavca – 6% , doprinos za zdravstveno osiguranje na teret osiguranika – 12,5%, doprinos za zdravstveno osiguranje na teret poslodavca – 4%, doprinos za osiguranje od nezaposlenosti na teret osiguranika – 1,5% i doprinos za osiguranje od nezaposlenosti na teret poslodavca – 0,5%.

šumarstvom imali nekoliko kategorija paušalnog poreza na dohodak ovisno o visini godišnjih primitaka, kao što je to slučaj u nekim EU zemljama.

2.4.4.3. Osnivanje poduzeća za nepoljoprivredne aktivnosti u ruralnim područjima

Mala i srednja poduzeća (MSP) su prepoznata kao ključni čimbenik u promicanju diverzifikacije poljoprivrednika u nepoljoprivredne aktivnosti u ruralnim područjima. Također, razvoj obrta i obrtništva je identificiran kao sektor koji može doprinijeti stvaranju prihoda i zapošljavanju, posebno u izoliranim ruralnim područjima koja nisu privlačna drugim poduzećima. U okviru LEADER pristupa kreiraju se lokalne razvojne strategije te, ukoliko one predviđaju potrebu osnivanja poduzeća za nepoljoprivredne aktivnosti na datom području, treba osigurati potporu za osnivanje takvih poduzeća.

2.4.5. Suradnja

Dosadašnja ulaganja u savjetodavne službe, Leader program i agroekološke mjere su bila zanemariva te se očekuje u idućem strateškom razdoblju uvođenje ovih mjera. Također, nedostatna potpora uspostavljanju udruga, zadruga, nedostatak Leader pristupa i lokalnih akcijskih skupina (LAG) rezultiraju slabom povezanošću OPG-ova, što im onemogućava organizirani izlazak na tržište nabave i prodaje. U programskom razdoblju je potrebno planirati izradu operativnog programa razvitka zadrugarstva te donijeti novi opći zakon o zadrugama i posebno zakon o poljoprivrednim zadrugama. Također, potrebno je uskladiti legislativu u pogledu osnivanja proizvođačkih skupina i organizacija sukladno legislativi EU.

2.4.6. Dostupnost usluga i razvoj infrastrukture na ruralnom području

Seosko stanovništvo je u mnogočemu uskraćeno u odnosu na urbano stanovništvo. Stanovnici ruralnih područja suočavaju se s problemom pristupa bankarskim uslugama, slabijim internet vezama, poštanskim uslugama i slabijem pristupu kulturnim sadržajima. Također, usluge prijevoza vrlo često nisu adekvatne potrebama, što predstavlja problem za učenike osnovnih i srednjih škola. Potreba za poboljšanjem cestovne, elektro-energetske, i internet širokopojasne mreže u ruralnim područjima je visoki prioritet. Pristup obrazovanju djece u ruralnim područjima donekle je zadovoljavajući u pogledu osnovnih škola, dok u pogledu srednjeg obrazovanja udaljenost od škole ima negativan utjecaj. Telefonska mreža (fiksna linija i GSM) pokriva cijeli teritorij zemlje. Kvaliteta fizičke i društvene infrastrukture u ruralnim područjima pogoršala se tijekom posljednjih desetljeća kao rezultat nedovoljnog ulaganja u razvoj i održavanje. Male i ekonomski slabe ruralne općine imaju značajne probleme u održavanju kvalitete i pristupa osnovnim uslugama, posebno za naselja s manjim brojem stanovnika, što rezultira nezadovoljstvom kvalitetom života ruralnog stanovništva u odnosu na ono koje živi u urbanim sredinama.

2.5. Analiza poljoprivredne politike u prethodnom razdoblju

Vođenje poljoprivredne politike u Federaciji BiH podijeljeno je između federalne i kantonalne razine. Na federalnoj razini za sektor poljoprivrede zaduženo je Federalno ministarstvo poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva, a na kantonalnoj/županijskoj razini resorna (najčešće poljoprivreda) ministarstva.

Ukupna proračunska potpora sektoru poljoprivrede sa federalne i kantonalne razine vlasti⁸ ima tendenciju rasta i sa 79,1 milijun KM koliko je iznosio u 2014. godini povećan je za 44,6% i u 2020. godini je dostigao vrijednost od 114,4 milijuna KM.

Tabela 2.3. Struktura proračunske potpore sektoru poljoprivrede zavisno do razine vlasti za razdoblje 2014. – 2020., u milijunima KM

Razina vlasti	2014.	2015.	2016.	2017.	2018.	2019.	2020.
Kantoni/županije	15,7	16,1	18,5	20,3	19,8	22,3	31,0
Federacija BiH	63,3	66,3	67,8	71,7	69,5	66,6	83,4
Ukupno	79,1	82,4	86,3	92,1	89,3	88,9	114,4
Struktura u % (Ukupno Federacija BiH = 100)							
Kantoni/županije	19.9	19.4	21.4	22.1	22.2	25.2	27.1
Federacija BiH	80.1	80.6	78.6	77.9	77.8	74.8	72.9
Ukupno	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Izvor: FMPVŠ i kantonalna/županijska ministarstava poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva/gospodarstva

Značajno veći obim potpore dolazi sa federalne razine i kreće se u prosjeku oko 77%. U 2020. godini ukupna potpora sektoru poljoprivrede sa entitetske razine je iznosila 83,4 milijuna KM, odnosno 72,9% ukupnih izdvajanja, dok je sa razine kantona potpora iznosila 31 milijun KM i činila je 27,1% ukupne potpore. Veći proračunski transferi za sektor poljoprivrede u 2020. godini treba objasniti reakcijom vlasti na pandemiju Covid-19 te povećanim izdvajanjima za sufinansiranje kamatnih stopa kreditnih linija Razvojne banke Federacije BiH.

2.5.1. Analiza poljoprivrednog proračuna sa razine Federacije BiH

Koristeći se APM metodologijom u kombinaciji sa OECD i EU podjelom mjera poljoprivredne politike, mjere potpore poljoprivrednim proizvođačima u Federaciji BiH podijeljene su na četiri glavne skupine: (1) mjere potpore tržištu, (2) mjere izravnih plaćanja u poljoprivredi, (3) mjere ruralnog razvoja i strukturalne mjere i (4) mjere općih usluga u poljoprivredi i ostale mjere.

U analiziranom razdoblju 2014.–2020., za razliku od prethodnog ciklusa poljoprivredne politike, izrazito dominira proračunski udio mjera iz domena izravnih plaćanja, dok je udio skupine mjera iz dijela ruralnog razvoja i općih usluga u poljoprivredi gotovo zanemariv. U 2018. godini izravna plaćanja su činila 95,4% ukupnih proračunskih transfera, što je daleko od procesa približavanja mjerama ZPP EU, ali i od usklađivanja poljoprivredne politike Federacije BiH sa pravilima WTO.

2.5.1.1. Mjere proračunske potpore tržištu

Mjere namijenjene uređenju poljoprivrednog tržišta nisu bile nikada jak instrument poljoprivredne politike u BiH/FBiH. Djelomično je to posljedica ustavnog uređenja zemlje, ali i neprepoznavanje važnosti i mogućnosti mjera politike iz ove skupine. U razdoblju 2014. – 2020. samo u 2014. godini je zabilježena ova vrsta potpore kroz izvozne poticaje određenim skupinama proizvođača.

2.5.1.2. Mjere izravne potpore proizvodnji - izravna plaćanja

Najvažnija skupina mjera poljoprivredne politike proračunski podržana od strane FMPVŠ su izravna plaćanja poljoprivrednim proizvođačima. Visina ove potpore varira od 44,04 milijuna KM u 2014. godini do 66,5 milijuna KM u 2018. učestvujući u ukupnom poljoprivrednom proračunu od 63% (2014.) do 95,7% (2018.), odnosno u prosjeku 80%. Proizvodno vezana

⁸ Ovdje treba napomenuti da i određene općine/gradovi također izdvajaju proračunska sredstva za razvoj sektora poljoprivrede, ali ne postoje zbirni podaci koji se daju na razini Federacije BiH. Potpora je dosta raznovrsna i ide od izravnih plaćanja proizvođačima do mjera ruralnog razvoja i potpore konkurentnosti.

izravna plaćanja na bazi outputa i na bazi površine (ha) i grla su najzastupljeniji oblici izravnih plaćanja, dok nije bilo drugih oblika (nevezanih) plaćanja koja su bila planirana prethodnim strateškim dokumentom.

Jedan od većih nedostataka poljoprivredne politike Federacije BiH u procesu približavanja ZPP EU je značajan udio izravnih plaćanja na bazi outputa (i uglavnom se odnosi na proizvođače mlijeka), koje su u zemljama EU ograničena samo na specijalne proizvodnje i u jasno određenim iznosima čineći pri tome neznatan dio ukupne proračunske potpore. U većini drugih proizvodnji u Federaciji BiH potpora proizvođačima se pruža kroz izravna plaćanja po grlu/hektaru.

Proizvodno vezana izravna plaćanja po grlu/hektaru dolaze odmah poslije potpore po outputu. Ova vrsta plaćanja, iako proizvodno vezana, prihvatljivija su sa aspekta harmonizacije za ZAP EU, kao i sa aspekta ispunjavanja obveza nakon članstva BiH u WTO. Plaćanja po grlu/hektaru su trebala biti prvi korak u harmonizaciji sa ZPP EU, kako je bilo preporučeno u prethodnoj Strategiji, i da postupno prerastu u jedinstveno plaćanje po površini/grlu. Nažalost, do ovih promjena nije došlo, čime nije ostvaren potreban korak u procesu harmonizacije sa ZPP/WTO rješenjima. Ostaje da se ovakav korak napravi u novom ciklusu poljoprivredne politike Federacije BiH za razdoblje 2021. – 2027., uz sav oprez kojeg treba imati pri uvođenju reformi i izmjena ustaljene prakse.

Ostali oblici izravnih plaćanja su gotovo zanemarivi i sa veoma skromnim izdvajanjima se odnose na kompenzacijska plaćanja, poput naknada sa pričinjene štete, poput eutanazije ili drugih prirodnih nedaća.

U razdoblju 2017. – 2020. na razini pravnih osoba i obrta primjetan je trend rasta broja zahtjeva za izravnu potporu proizvodnji sa razine FMPVŠ koji je sa 5.734 (2017.) povećan na 6.245 (2020.)⁹. U 2020. godini od spomenutih 6.245 zahtjeva 5.371 (86,0%) su podnijeti od strane muških odgovornih osoba, a 874 (14,0%) od strane ženskih odgovornih osoba. Slične rodne razlike su bile i kada se govori o ukupnim odobrenim iznosima potpore. U 2020. godini pravne osobe kod kojih su muškarci odgovorne osobe su ostvarile izravnu potporu proizvodnjama u vrijednosti od 37,23 milijuna KM (87,9%) dok ona u kojima su žene odgovorne osobe svega 5,14 milijuna KM (12,1%). Kada se govori o OPG-u izdvajanja za izravnu potporu proizvodnjama sa razine FMPVŠ su nešto niža u odnosu na potporu prema pravnim osobama. U 2020. godini je bilo ukupno 20.777 zahtjeva za ovu vrst potpore, od čega je 15.210 (73,2%) su podnositelji bili muškarci, a 5.567 (26,8%) žene. U istoj godini, kada se govori o ostvarenim proračunskim transferima vezanim za potporu proizvodnjama, muški nositelji OPG-a su povukli 16,95 milijuna KM (74,6%), dok su ženski nositelji ostvarili tri puta manju potporu u iznosu od 5,78 milijuna KM (25,4%).

2.5.1.3. Strukturalne mjere i mjere ruralnog razvoja

Potpورا ruralnom razvoju u prethodnom ciklusu poljoprivredne politike je gotovo u potpunosti nestala. Iako je prethodnom Strategijom predviđeno da u posljednjoj (2019.) godini njene provedbe odnos izravnih plaćanja i ruralnog razvoja budu na razini 55:45, izdvojena proračunska izdvajanja ne da se nisu približila ciljanom odnosu, nego su se pogoršali u donosu na prethodni ciklus. U razdoblju 2008.–2014. prosječni udio mjera ruralnog razvoja u ukupnom poljoprivrednom proračunu se kretao oko 30%, dok u analiziranom razdoblju, od 2014. do 2018. proračunska izdvajanja za ovaj stup poljoprivredne politike su u potpunosti izostala. Razloge ovakvom pristupu FMPVŠ objašnjavaju se potrebom vraćanja naslijeđenih velikih dugova po različitim osnovama iz ranijih godina, ali i elementarnim nepogodama iz 2014. (poplave), 2015. (suše) ili pandemije Covid-19 u 2020. godini kada su potporu ruralnom

⁹ Baza podataka FMPVŠ

razvoju zamijenili promptnom rješavanju aktualnih problema poljoprivrednih proizvođača (nabava sjemenskog materijala, poljoprivrednih inputa i dr.).

Mjere ruralnog razvoja i proračunska potpora strukturalnim mjerama uključujući mjere ublažavanja posljedica klimatskih promjena, očuvanju okoliša i unapređenju ruralnog ambijenta neophodno je ponovno staviti u fokus poljoprivredne politike i dati im potrebno mjesto u razvoju sektora.

2.5.1.4. Mjere općih usluga u poljoprivredi

Potpore kroz mjere općih usluga nije namijenjena izravno poljoprivrednim proizvođačima nego poljoprivredi kao cjelini. Mjere iz ove skupine se koriste za uspostavljanje boljih uvjeta poslovanja u poljoprivredi, poboljšanje zdravstvene ispravnosti hrane i zdravstvene kontrole proizvoda koji se stavljaju na tržište, savjetodavstvo, te istraživanje i razvoj. Nažalost, i za tzv. III. stup poljoprivredne politike je izostala ozbiljnija proračunska potpora, što je potrebno u novom ciklusu mijenjati.

2.5.1.5. Proračunska potpora po sektorima (proizvodnjama)

Analiza proračunske potpore za razdoblje 2014.–2020. pokazuje nastavak favoriziranja animalne proizvodnje u odnosu na biljnu proizvodnju. Ukupna izdvajanja za potporu animalnoj proizvodnji pokazuju tendenciju rasta krećući se u rasponu 34,4 milijuna KM do 57,4 milijuna KM i u čemu najveći dio potpore odlazi proizvođačima mlijeka. Biljna proizvodnja se daleko manje podstiče i ukupni proračunski transferi se kreću u rasponu 7,4 milijuna KM do 9,7 milijuna KM.

Za razliku od ranijih godina kada je potpora biljnoj proizvodnji nadoknađivana kroz strukturalne mjere i investicijska ulaganja, u razdoblju 2014.–2020. ovakvih izdvajanja nije bilo. Za animalnu proizvodnju se prosječno godišnje izdvaja nešto više od 48 milijuna KM, dok za biljnu proizvodnju ova izdvajanja su daleko niža i u prosjeku iznose 9,1 milijun KM. U strukturi potpore u animalnoj proizvodnji najviše sudjeluje potpora proizvođačima mlijeka (40,7-61,5%) i proizvođačima mesa različitih kategorija, dok u biljnoj proizvodnji najveću potporu imaju proizvođači kukuruza, pšenice i raži.

2.5.2. Komparacija proračunske potpore sa zemljama Zapadnog Balkana i EU

Baza podataka SWG iz 2017. godine poslužila je da se uspoređi visina proračunske potpore sektoru poljoprivrede i ruralnom razvoju Federacije BiH sa zemljama regije (Zapadnog Balkana) i EU. Komparacija je urađena na razini tri pokazatelja - ukupna proračunska potpora, udio proračunske potpore u BDV poljoprivrede te visina proračunska potpore po ha korištene poljoprivredne površine.

Ukupna proračunska potpora sektoru poljoprivrede u Federaciji BiH u iznosu od 43,8 milijuna eura je veća u odnosu na Crnu Goru (24 milijuna eura) i Albanije (30,6 milijuna eura), ali manja u odnosu na Kosovo (50,8 milijuna eura) i značajno manja u odnosu na Sjevernu Makedoniju (136,3 milijuna eura) i Srbije (235 milijuna eura).

Komparacija udjela proračunskih izdvajanja sektoru poljoprivrede u ukupnom BDV sektoru pokazuje dosta povoljnu poziciju Federacije BiH u odnosu na većinu zemalja Zapadnog Balkana. U Federaciji BiH proračunska potpora iznosi 10,15% BDV, što je znatno više u odnosu na Albaniju (1,1%), Bosnu i Hercegovinu (4,4%), Srbiju (5,2%) i Kosovo (7,8%), ali je manje u odnosu na Sjevernu Makedoniju (10,7%) i EU-27 (19,6%),

Najslabije pozicioniranje Federacije BiH u komparaciji sa zemljama Zapadnog Balkana i EU-27 je relativni pokazatelj proračunskih izdvajanja sektoru po ha korištene poljoprivredne površine. Samo Albanija ima niža izdvajanja po ha (31,8 eura) u odnosu na Federaciju BiH (61,43 eura), dok je daleko veća potpora u Crnoj Gori (93,9 eura), Kosovu (122,7 eura) te Sjevernoj Makedoniji (188,7 eura). Prosječna potpora po ha u zemljama EU-27 je 445,7 eura.

2.6. Prirodni resursi i okoliš

2.6.1. Osnovne zemljopisne informacije

Ukupna površina BiH je 51.209 km², pri čemu kopnenom dijelu pripada 51.179 km², dok površina marinske akvatorije iznosi 12,2 km². Federacija BiH zauzima površinu od 26.110,5 km². Na području Federacije BiH sa oko 29% ukupne površine prevladava planinski reljef (> 1000 m n.v.). Prema klasama nagiba terena, sa oko 22,9% ukupne površine najzastupljenija je klasa jako strmih padina (nagib 17 – 24%) na kojima su izraziti erozijski procesi.

Prirodni hidrografski sustav u Federaciji BiH obuhvata slatkovodnu i slanovodnu vodenu masu, javlja se u formi površinskog i podzemnog tipa otjecanja i karakterizira razvijenim. Oko 67% ukupne površine Federacije BiH hidrografski pripada slivu Crnog mora, dok 33% teritorija pripada slivu Jadranskog mora. Osam rijeka koje se dijelom ili cijelim tokom nalaze na teritoriju FBiH ima dužinu veću od 100 km. Znatan udio vode u slatkovodnoj vodnoj bilanci Federacije BiH čine prirodna i umjetna jezera. Marinska akvatorija površine 12,2 km² smještena u području zaljeva Neum – Klek jedina je slanovodna vodena masa koja pripada FBiH.

2.6.2. Klima Federacije BiH

U Federaciji BiH se razlikuju tri osnovne klimatske oblasti: oblast umjereno kontinentalne klime na sjeveru (umjereni klimatski pojas), koji dolinama većih rijeka prodire duboko prema središnjem dijelu; oblast planinske i predplaninske klime u središnjem planinskom dijelu (planinsko-kotlinski pojas), te oblast mediteranske klime na jugu (maritimni pojas). Zavisno od nadmorske visine razlikuje se i nekoliko prijelaznih oblasti između ovih glavnih, a najveće nadmorske visine u središnjem planinskom pojasu karakterizira alpska klima.

Srednje godišnje temperature zraka u razdoblju od 2016. do 2020. godini bile su znatno iznad standardne normalne vrijednosti (utvrđene za razdoblje 1961.–1990. godina) na čitavom prostoru Federacije BiH što ove godine svrstava u kategorije vrlo toplo i ekstremno toplo. Broj toplih dana u 2020. godini na svim mjernim mjestima bio je veći ili znatno veći od prosjeka za razdoblje 1961. – 1990. godine, dok je broj mraznih dana bio znatno ispod višegodišnjeg prosjeka. Prema padavinskim prilikama godine od 2014. do 2019. su na mjernim stanicama u Federaciji BiH svrstane u kategorije normalno i kišno, s tim da je 2020. godina prema padavinskim prilikama svrstana, zavisno od mjerne stanice, u kategorije vrlo sušno, sušno i normalno.

Promjene klime u BiH najočitije se manifestiraju kroz porast prosječnih temperatura. Prosječna temperatura zraka u Federaciji BiH za posljednjih stotinu godina porasla je za 0,8°C, uz stalno bilježenje rekordno visokih srednjih dekadnih temperatura i povećanje temperatura u svim dijelovima Federacije BiH. Najveći rast prosječne temperature u ljetnim mjesecima bilježi se u Hercegovini, a tijekom zimskih i proljetnih mjeseci u sjevernim i središnjim područjima BiH. Brzina kojom se klimatske promjene dešavaju zabrinjava, a u zavisnosti od dijela teritorija i odabranog scenarija do kraja ovog stoljeća moguća su povećanja srednje godišnje temperature u rasponu od 2,4 do 4°C u odnosu na razdoblje 1961.–1990¹⁰. Istovremeno se u

¹⁰ Federalni hidrometeorološki zavod Sarajevo: Klima i klimatske promjene (<https://www.fhmzbih.gov.ba>)

razdoblju do kraja ovog stoljeća očekuje smanjenje srednje godišnje akumulacije padavina i za 30%¹¹. Iako se količina godišnjih padavina u BiH tijekom zadnjih decenija nije značajnije mijenjala, zabrinjava smanjenje broja dana sa kišnim padavinama i povećanje broja dana tijekom koji se bilježe intenzivne i vrlo intenzivne kišne padavine. Ovo, u kombinaciji sa rastom temperature, za rezultat ima smanjenje vlažnosti zemljišta (potencijal za rast učestalosti i magnituda suše), ali i istovremeno povećanje vjerojatnosti poplava zbog povećanja učestalosti intenzivnih kišnih padavina. Ukoliko se nastavi mijenjati prema trendu zabilježenom posljednjih dekada, klima BiH će uskoro biti znatno toplija i aridnija u odnosu na klimatske uvjete iz sredine XX stoljeća. Sve relevantne prognoze govore da se u narednom razdoblju može očekivati povećanje trajanja suhih razdoblja, povećanje učestalosti bujičnih poplava i, s ovim u vezi, sve intenzivnije erozije tla. Očekuje se i povećanje učestalosti grada, oluja i maksimalnih brzina vjetra što će predstavljati ozbiljne prijetnje svim oblicima ljudske djelatnosti.

Klimatske promjene i poljoprivreda Federacije BiH

Zbog svog suštinskog karaktera izloženosti i osjetljivosti na prirodne promjene, poljoprivreda je ljudska djelatnost koja je najosjetljivija na klimatske promjene. Utjecaji aktualnih i projektiranih klimatskih promjena na poljoprivredu će vjerojatno, ali ne i neminovno, biti negativni. Upozoravajući su npr. izvješća o propadanju i do 70% prinosa kukuruza i povrća u unutrašnjim dijelovima BiH u godinama sa izrazito sušnim i toplim vegetacijskim sezonama i gubicima u poljoprivrednoj proizvodnji koji se u ovakvim godinama mjere milijardama KM¹².

Treba imati u vidu da je poljoprivreda inače znatan emiter stakleničkih plinova koji su, po sebi, vodeći uzrok aktualnih ubrzanih klimatskih promjena. Procjenjuje se da oko 1/3 stakleničkih plinova emitiranih na globalnoj razini potiče iz poljoprivrede. Prema redovnim nacionalnim izvješćima o klimatskim promjenama i izvješćima o emisiji stakleničkih gasova u ovom pogledu poljoprivreda BiH stoji nešto povoljnije sa oko 10 - 15% ukupno emitiranih stakleničkih plinova u zemlji. Ista izvješća, međutim, upozoravaju da bi se sa zadržavanjem aktualnih poljoprivrednih proizvođačkih i drugih praksi u BiH emisije stakleničkih plinova iz poljoprivrede do 2040. godine mogle povećati za preko 60%. Među mjerama koje mogu pomoći adaptaciji poljoprivrede na klimatske promjene stručnjaci navode prije svega unapređenje sustava navodnjavanja i uključivanje poljoprivrede u programe upravljanja vodama. Uže stručne preporuke odnose se na promjene načina obrade zemljišta (konzervacijske obrade, protuerozivne mjere) i agronomске mjere (plodored, rokovi sjetve, smjese usjeva, malčiranje, zelenišno gnojenje i sl.), uz uvođenje u proizvodnju novih sortnih kreacija otpornijih na sušu. Već dugo se preporučuje agroklimatsko rejoniziranje FBiH, uspostavljanje sustava monitoringa i ranog upozoravanja te podizanje svijesti poljoprivrednika o klimatskim promjenama, njihovim utjecajima na poljoprivredu, ali i o utjecajima poljoprivrede na klimatske promjene.

U domenu srednjoročnog strateškog planiranja razvoja poljoprivrede u Federaciji BiH, a u svjetlu klimatskih promjena koje se nedvosmisleno odvijaju, od izuzetne važnosti su nedavno pokrenuti procesi u okviru inicijative tzv. Zelene agende za Zapadni Balkan (The Green Agenda for the Western Balkans). Radi se o inicijativi pokrenutoj kroz institucije EU čije su osnovne intencije usporavanje ili zaustavljanje klimatskih promjena prvenstveno kroz smanjenje emisija stakleničkih gasova te kroz energetska tranziciju, opće povećanje održivosti komercijalnih ljudskih djelatnosti, cirkularnu ekonomiju, zaštitu i unapređenje stanja prirodnih resursa i sl. na Zapadnom Balkanu koji je, iako još uvijek ne politički, onda sigurno zemljopisni dio Europe. Inicijativa je u studenom 2020. godine prihvaćena od lidera zemalja Zapadnog Balkana kroz Sofijsku deklaraciju o zelenoj agendi za Zapadni Balkan. Slijedeći odrednice

¹¹ Federalni hidrometeorološki zavod Sarajevo: Klima i klimatske promjene (<https://www.fhmzbih.gov.ba>)

¹² UNDP: Strategija prilagođavanja na klimatske promjene i niskoemisionog razvoja za Bosnu i Hercegovinu, 2013.

Sofijske deklaracije Regional Cooperation Council je u oktobru 2021. godine objavio Akcijski plan za provedbu Sofijske deklaracije¹³. Akcijski plan se odnosi na razdoblje od 2021. do 2030. godine, čime se on svojim velikim dijelom preklapa sa razdobljem na kojeg se odnosi ova strategija poljoprivrede i ruralnog razvoja u Federacije BiH. Pet temeljnih pravaca djelovanja utvrđenih akcijskim planom su: 1) dekarbonizacija, 2) cirkularna ekonomija, 3) smanjenja zagađenja, 4) održiva poljoprivreda i 5) zaštita prirode i bioraznolikosti. Iako se poljoprivreda, proizvodnja hrane i ruralni razvoj mogu naći u svakom od navedenih pet temeljnih pravaca Akcijskog plana, za strateško planiranje razvoja poljoprivrede i ruralnog razvoja u FBiH od posebne važnosti je, prirodno, četvrti pravac (održiva poljoprivreda). Ovdje je utvrđeno sedam slijedećih ciljeva: 1) usklađivanje regulative sektora poljoprivrede, proizvodnje hrane i ruralnog razvoja sa standardima EU; 2) jačanje službenih kontrola, poboljšanje sljedivosti i označavanje prehrambenih proizvoda; 3) promocija ekološki prihvatljive i organske poljoprivrede, uz smanjenje unosa kemijskih proizvoda u proizvodnji hrane; 4) suradnja znanosti, obrazovanja i proizvodnje s ciljem lakšeg prelaska na inovativne i ekološki prihvatljive tehnologije i metode uzgoja; 5) smanjenje otpada u ruralnim i obalnim područjima; 6) održivi razvoj ruralnih područja kroz LEADER pristup i 7) ulaganja u proizvodnju i tehnologije obnovljive energije, kao i u smanjenje emisija stakleničkih gasova i u mjere prilagođavanja poljoprivrede klimatskim promjenama. Očigledno je da se pitanjima održivosti i smanjenju ili prevladavanju posljedica klimatskih promjena ovim ciljevima posvećuje značajna pažnja. Svojim immanentnim djelatnostima poljoprivreda i proizvodnja hrane kroz kvalitetno planiranje i odgovorne realizacije planiranog, posebno u planovima i programima ruralnog razvoja, mogu dati značajan doprinos i u realizaciji nekih od 14 ciljeva Akcijskim planom utvrđenih u petom pravcu (zaštita prirode i bioraznolikosti). Nije nevažno naglasiti da su institucije EU kroz različite financijske mehanizme osigurale izuzetno veliku financijsku potporu za realizaciju "zelene agende" na Zapadnom Balkanu što je još jedan poziv za kvalitetno srednjoročno planiranje razvoja poljoprivrede u Federaciji BiH kojeg bi, u što je moguće većoj mjeri, bilo korisno uskladiti sa agendom definiranim pravcima i ciljevima.

2.6.3. Poljoprivredno zemljište

Poljoprivredne površine po kategorijama za razdoblje 2014. – 2020. godina predstavljene su u Tabeli 2.4.

Tabela 2.4. Poljoprivredne površine po kategorijama u Federaciji BiH u razdoblju 2014. – 2021., u 000 ha

Kategorija zemljišta	Godina						
	2014.	2015.	2016.	2017.	2018.	2019.	2020.
Oranice, bašte i vrtovi	401	402	399	401	395	405	400
Voćnjaci	45	45	46	46	45	45	45
Vinogradi	5	4	4	4	4	4	4
Livade	268	274	272	263	274	277	272
Ukupno obradivo zemljište	719	725	721	714	718	731	721
Pašnjaci	428	438	441	450	458	450	452
Ribnjaci	0	0	0	0	0	0	0
Bare i trstici	2	2	2	2	2	2	2
Ukupno poljoprivredno zemljište	1149	1165	1164	1166	1178	1183	1175

Izvori: Federalni zavod za statistiku, Statistički godišnjaci/ljetopisi FBiH 2015. i 2021. godina

U razdoblju od 2014. do 2020. godine nije bilo značajnijih promjena u površinama ukupnog obradivog zemljišta, ukupnog poljoprivrednog zemljišta, kao ni u kategorijama obradivog i poljoprivrednog zemljišta. Statistički su bilježene ukupne površine obradivog zemljišta između 714.000 ha (2017. godine) i 731.000 ha (2019. godine), te ukupne površine poljoprivrednog zemljišta između 1.149.000 ha (2014. godine) i 1.183.000 ha (2019. godine). U ovom razdoblju

¹³ Regional Cooperation Council: Action Plan for the Implementation of the Sofia Declaration on the Green Agenda for the Western Balkans 2021-2030, Sarajevo, October 4th, 2021.

je, uz blage fluktuacije ostalih kategorija, jedini primjetan rast površina (za oko 5%) zabilježen za kategoriju pašnjaka. Međutim, u razdoblju 2014.–2020. godine zabilježeno je povećanje prosječnih površina i ukupno obradivog i ukupnog poljoprivrednog zemljišta (721.286 ha obradivog i 1.168.571 ha ukupnog poljoprivrednog zemljišta) u usporedbi sa razdobljem 2003. – 2011. godina (709.444 ha obradivog i 1.143.778 ha ukupnog poljoprivrednog zemljišta).

Prema Naputku o jedinstvenoj metodologiji za razvrstavanje poljoprivrednoga zemljišta u bonitetne kategorije ("Službene novine FBiH", br. 78/09) poljoprivredno zemljište se razvrstava u osam bonitetnih kategorija. Prvu bonitetnu kategoriju (I.) čine tla najboljih fizikalnih, kemijskih i bioloških značajki. U osmu (VIII.) bonitetnu kategoriju spadaju najslabija tla. Proizvodna sposobnost zemljišta temelj je grupiranja bonitetnih kategorija poljoprivrednog zemljišta u cjeline – agrozone. Bonitetne kategorije od I. – IV. su obradiva poljoprivredna zemljišta, pripadaju prvoj agrozoni, i prema Zakonu o poljoprivrednom zemljištu trebala bi se strogo čuvati za primarnu poljoprivrednu proizvodnju. Drugu agrozonu čine poljoprivredna zemljišta bonitetnih kategorija V. i VI., a treću agrozonu zemljišta VII. i VIII. bonitetne kategorije.

Prema bonitetnim kategorijama¹⁴ u ukupnim površinama poljoprivrednog zemljišta na području Federacije BiH sa oko 52% najzastupljenija je druga agrozona (bonitetne kategorije V. i VI.), nakon čega sa oko 25% slijedi prva agrozona (bonitetne kategorije I. – IV.), te sa oko 23% treća agrozona (bonitetne kategorije VII. i VIII.).

Prema osnovnoj pedološkoj karti BiH M 1:50.000 (rađenoj u razdoblju od 1964. do 1991. godine) na 116 listova podijeljenih u 38 sekcija i sa ukupno 4001 kartiranom jedinicom detektiran je 81 tip tla (uključujući i hidrografiju, naselja, rudnike, kopove, itd.). Osnovna pedološka karta BiH digitalizirana je u 77 kartiranih jedinica tla koje su većinom složene zemljišne kombinacije sastavljene od jedne do tri zemljišne jedinice, najviše na razini tipa tla. Po strukturi digitalizirane kartirane jedinice čini 20 tipova tala koji spadaju u razdjele automorfni i hidromorfni tala. Automorfna tla čine 90,85% ukupne površine zemljišta, a svega 8,13% tipova tala spada u hidromorfna tla. Ostale su površine urbane i neplodne površine.

2.6.3.1. Zemljišne osnove

Na sustav zemljišne administracije u Federaciji BiH primjenjuju se odredbe aktualnih zakonskih propisa o vlasništvu i drugim stvarnim pravima. Ranije konstatirani problemi oko općeprihvaćenog pristupa registracije nekretnina, decentraliziranosti geodetske djelatnosti, uporabi više katastara i sl. u razdoblju od 2014. do 2020. godine su se tek dijelom počeli rješavati. Pokrenute su obimne i vjerojatno dugoročne aktivnosti na harmonizaciji zemljišnih knjiga i katastra, za sada kroz projekte financirane međunarodnim kreditnim sredstvima i ograničeno uglavnom na urbana područja FBiH.

Prema aktualnim zakonskim odredbama, poljoprivredno zemljište u vlasništvu države je u pravnom prometu, ali s ograničenjima u vezi prodaje. Državno poljoprivredno zemljište se može dati u kraći ili duži zakup, dati pod koncesiju ili prodati samo ako će ovi postupci rezultirati okrupnjavanjem poljoprivrednog zemljišta. Raspolaganje poljoprivrednim zemljištem i dalje je obilježeno nizom prepreka, složenim i dugotrajnim postupcima i pravnom nesigurnošću. Restitucija još nije ozakonjena tako da vlasnici ili njihovi pravni slijednici još nemaju mogućnost vraćanja poljoprivrednog zemljišta ranije oduzetog po raznim osnovama. Efikasno tržište privatnog poljoprivrednog zemljišta zahtijeva dalji rad na sređivanju zemljišno-knjižnog i katastarskog stanja i uspostavljanje sistematiziranih baza podataka o ponudi i potražnji. Uspostavljanje funkcionalnog tržišta poljoprivrednog zemljišta otežavaju slaba potražnja za poljoprivrednim zemljištem, česte prakse prenamjene poljoprivrednog zemljišta, usitnjenost

¹⁴ Uputstvo o jedinstvenoj metodologiji za razvrstavanje poljoprivrednoga zemljišta u bonitetne kategorije ("Službene novine FBiH", br. 78/09)

parcela poljoprivrednog zemljišta, nepostojanje stimulatívno-destimulatívne porezne politike vezane za posjed zapuštenog poljoprivrednog zemljišta i sl.

Zemljišni informacijski sustav Federacije BiH je sustav evidencija i praćenja stanja poljoprivrednog zemljišta kojeg, prema zakonskim odredbama¹⁵, uspostavljaju i vode Federalno ministarstvo poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva i Federalni zavod za agropedologiju. Za sada se praćenje stanja poljoprivrednog zemljišta, uglavnom zbog nepostojanja stalno osiguranih sredstava za ove namjene, vrši u ograničenom obimu. U Federaciji BiH je potrebno donošenje novih, preciznih, podzakonskih propisa kojima bi se uspostavio efektivan sustav evidentiranja i monitoringa poljoprivrednog zemljišta. Imajući u vidu da pred nadležnim institucijama Federacije BiH tek stoje poslovi potpunog uspostavljanja sustava kao što su IACS (integrirani sustav administrativne kontrole) i LPIS (sustav identifikacije zemljišnih parcela), potrebno je, kroz kvalitetnu koordinaciju, osigurati da sustav evidentiranja i monitoringa stanja poljoprivrednog zemljišta iskoristi sve kapacitete jednom uspostavljenih IACS i LPIS.

I pored naglašavanja značaja i pozitivnih iskustava iz projekata provedenih na ograničenim područjima, **komasacija** poljoprivrednog zemljišta u Federaciji BiH još uvijek je na izrazito niskoj razini. Ranije naglašavane prepreke i problemi za provođenje komasacije u većem obimu (evidencije nekretnina, neriješeni imovinsko-pravni odnosi, visoki troškovi komasacije, nezainteresiranost vlasnika poljoprivrednog zemljišta koji imaju vanpoljoprivredne prihode, malo stručnjaka za komasaciju i sl.) i dalje se sporo prevladavaju čime u značajnoj mjeri trpi veličina poljoprivrednog posjeda kao jedna od važnih pretpostavki za povećanje konkurentnosti sektora.

2.6.3.2. Melioracije zemljišta

Jedna od temeljnih mjera na ublažavanju poznatih posljedica klimatskih promjena u poljoprivredi su melioracije zemljišta, a u uvjetima Federacije BiH prije svega zahvati navodnjavanja i, na nekim područjima, odvodnjavanja. U Federaciji BiH je 2009. godine formuliran konceptualni dokument o programu za navodnjavanje i odvodnjavanje, kao i strategija za upravljanje vodama za razdoblje 2010. – 2022. godine. Sva predviđanja o kretanjima klimatskih promjena i u kratkom narednom razdoblju nagovještavaju veći broj vreljih dana koji će uz dalje poremećaje u godišnjem i sezonskom rasporedu padavina znatno povećavati vjerojatnost pojave suša.

Iako je i procijenjenih oko 20.000 ha navodnjavanih površina u BiH 1992. godine bile izrazito nezadovoljavajuće, niz razloga (ratne štete, minirana područja, neodržavanje) doveo je do njihovog značajnog smanjenja. Prema nepotpunim podacima, u Federaciji BiH se trenutno pod sustavima navodnjavanja nalazi tek oko 3.000 ha. U ovom pogledu stručna mišljenja i preporuke iz prethodne strategije razvoja poljoprivrede Federacije BiH nisu uvažavana i realizirana. U tom dokumentu se navodi da je u južnim dijelovima Federacije BiH navodnjavanjem potrebno osigurati oko trećine, u sjevernim oko 15%, a u središnjim oko 8% godišnjih potreba poljoprivrednih biljaka za vodom te se sugerira da se u tada predstojećem petogodišnjem razdoblju izgrade sustavi za navodnjavanje na površinama od 5.000 ha i rehabilitiraju sustavi odvodnje na površinama od oko 20.000 ha.

Sektorski zakonski propisi u Federaciji BiH omogućavaju da se kroz potpore investicijama na poljoprivrednim gospodarstvima financiraju ili sufinanciraju sustavi za navodnjavanje i uređenje zemljišta. Kroz povećano animiranje potencijalnih korisnika ovih potpora, ali i konzistentnija strateška opredjeljenja ovim vrstama investicija bi u narednom razdoblju trebalo dati znatno više prostora. Rast svijesti o posljedicama klimatskih promjena trebala bi voditi ka lakšem osiguravanju sredstava i iz domaćih i iz međunarodnih izvora za ozbiljnija investiranja u sustave za navodnjavanje poljoprivrednog zemljišta u Federaciji BiH.

¹⁵ Zakon o poljoprivrednom zemljištu (Službene novine FBiH, br. 52/09)

2.6.3.3. Minirana područja

U BiH su podaci o miniranim područjima još uvijek od izuzetne opće, ali i posebne važnosti za poljoprivredne djelatnosti. I nakon višegodišnjih stalnih i skupih poslova na deminiranju, utemeljene procjene iz 2020. godine govore o i dalje upozoravajućih oko 966 km² minski sumnjivih površina na teritorijama 143 općine u BiH¹⁶. Od koristi građanima i, posebno poljoprivrednicima, može biti javno dostupna aplikacija sa podacima i upozorenjima o miniranim područjima koja je razvijena pod koordinacijom Centra za uklanjanje mina u BiH (BHMACH).

2.6.4. Šume Federacije BiH

Šume i šumska zemljišta u Federaciji BiH 2020. godine zauzimaju površinu od 1.510.937,50 ha. Od toga su u državnom vlasništvu 1.233.807,50 ha ili 82%, a u privatnom vlasništvu i vlasništvu drugih pravnih osoba oko 277.130,0 ha ili 18%. Kada se govori o privatnom vlasništvu, 97% vlasnika pripada muškarcima, a samo 3% ženama.¹⁷ U usporedbi sa stanjem zabilježenim 2010. godine površina šuma u FBiH povećana je za oko 3%. Iako je šumarstvo FBiH prvenstveno u drveno-proizvodnoj i lovno-proizvodnoj funkciji, šume su oduvijek, kroz prikupljanje nedravnih šumskih proizvoda, predstavljale izvor dodatnih prihoda ruralnog stanovništva. Nedrvne šumske proizvode ne treba zanemarivati, između ostalog i zato što je početkom zadnje dekade bilježen njihov značajan izvoz, uz procjene da je na njihovom prikupljanju bilo angažirano više desetina tisuća stanovnika. U razdoblju 2014. – 2020. godine malo je rađeno na stručnim preporukama vezanim za poboljšanje stanja i ostvarivanje boljih ekonomskih efekata od prikupljanja nedravnih šumskih proizvoda iznesenim u prethodnoj strategiji razvoja poljoprivrede. Dakle, i za naredno strateško razdoblje ostaju preporuke za poboljšanje relevantne regulative, inventarizaciju i sistematizaciju specifične flore, integraciju prerađivača u kreiranje subsektorske politike, uspostavljanje jasnih planova upravljanja i izradu smjernica za iskorištavanje ovih proizvoda. Podsektor bi regulativom trebalo obvezati na poslovanje sukladno međunarodnim standardima i certifikacijskim shemama.

2.6.5. Biogeografija, bioraznolikost i zaštićena područja Federacije BiH

U BiH je identificirano više od 5.000 vrsta i podvrsta vaskularnih biljaka, više od 100 vrsta riba i više od 320 vrsta ptica i drugih elemenata biološke raznolikosti, pri čemu je čak 30% ukupne endemske flore na Balkanu sadržano u flori BiH¹⁸. Bogatstvo pejzažne raznolikosti BiH ilustrira broj i vrste pejzaža identificiranih sukladno međunarodnim standardima gdje se navode slijedeći pejzaži: mediteranski pejzaži, supra-mediteranski pejzaži, mediteransko-planinski pejzaži, planinski pejzaži, brdoviti pejzaži, peripanonski pejzaži i panonski pejzaži¹⁹. Velika raznolikost genetskih resursa u BiH očituje se i u velikom broju izvornih životinjskih pasmina i biljnih vrsta. Sukladno europskoj direktivi za uspostavu Europske ekološke mreže, u BiH je u toku proces uspostave NATURA 2000, pri čemu su identificirana, popisana i kartirana sva najznačajnija prirodna staništa te biljne i životinjske vrste koje je potrebno zaštititi kako bi se očuvala bogata biološka raznolikost i georaznolikost.

Bogata biološka i krajobrazna raznolikost prostora Federacije BiH zahtijevala je uspostavljanje zaštićenih područja i drugih kategorija zaštite s ciljem osiguranja opstanka i zaštite staništa i vrsta. Prema važećoj kategorizaciji Međunarodne unije za zaštitu prirode (IUCN) u BiH je zaštićeno 29 područja, od čega su 2 stroga rezervata prirode (kategorija Ia), 4 nacionalna parka (kategorija II.), 16 spomenika prirode (kategorija III.), 5 parkova prirode – zaštićenih pejzaža (kategorija V.) i 2 područja za upravljanje resursima – park šume (kategorija VI.) na

¹⁶ BHMACH, Projekt: "Procjena stanja minski sumnjivih područja u Bosni i Hercegovini 2018. – 2019."

¹⁷ Izvor: PRIFORT - Research into the Organization of Private Forest Owners in the Western Balkan Region

¹⁸ Četvrto nacionalno izvješće BiH uz Konvenciju UN-a o biološkoj raznolikosti, 2010.

¹⁹ Četvrto nacionalno izvješće BiH uz Konvenciju UN-a o biološkoj raznolikosti, 2010.

ukupnoj površini od 127.557,4 ha. Od ukupne površine zaštićenih prirodnih područja prema IUCN kategorizaciji u BiH 76,9% je na teritoriju Federacije BiH. Na području Federacije BiH uspostavljena su i dva Ramsarska područja (Hutovo blato i Livanjsko polje). U Federaciji BiH postoji veliki broj visoko vrijednih prirodnih područja koja su planskim dokumentima federalne, kantonalne i općinske razine predviđena za buduću zaštitu. Planskom dokumentacijom na entitetskoj razini, planirano je da se zaštititi oko 17% ukupne površine Federacije BiH.

2.6. 6. Zaštita okoliša i upravljanje otpadom u Federaciji BiH

Donošenjem Uredbe o informacijskom sustavu upravljanja otpadom (Službeni list FBiH, br. 97/18) Federalno ministarstvo okoliša i turizma je stvorilo zakonski temelj za pripremu i kreiranje Informacijskog sustava upravljanja otpadom. Fond za zaštitu okoliša FBiH je sa UNDP-om kao partnerom pokrenuo realizaciju pripreme i izgradnje Informacijskog sustava upravljanja otpadom krajem 2019. godine. Informacijski sustav upravljanja otpadom Federacije BiH je pušten u operativnu uporabu 01. 01. 2021. godine (<https://fzofbih.org.ba/>). S tim u vezi u narednom razdoblju operativni dio po pitanju upravlja čvrstim otpadom će biti daleko jednostavniji.

Trenutno zbrinjavanje nusproizvoda i otpada iz poljoprivredne djelatnosti, posebno otpada životinjskog podrijetla u FBiH nije u skladu s propisima i standardima EU za oblast veterinarstva i zaštite okoliša. Podaci o zabilježenim količinama generiranog otpada iz poljoprivrede i proizvodnje hrane u FBiH dati su u Tablici 10. u Prilogu.

2.7. Poljoprivredna gospodarstva

U Bosni i Hercegovini, odnosno u Federaciji BiH, nažalost još nije urađen poljoprivredni popis koji bi omogućio sagledavanje stvarne slike o broju, veličini, strukturi i drugim važnijim pokazateljima na razini poljoprivrednih gospodarstava. Prema Pilot popisu poljoprivrede (2010) prosječna površina korištenog zemljišta poljoprivrednog gospodarstva u BiH iznosi 1,97 ha raspoređena u prosječno četiri parcele, što je znatno ispod prosjeka u EU-27 koji iznosi 14,3 ha. Službeni podaci iz Popisa stanovništva (2013.) o broju poljoprivrednih gospodarstava ukazuju na jedan od ključnih problema kojeg ima Bosna i Hercegovina (Federacija BiH) - veliki broj poljoprivrednih gospodarstava i kao posljedica toga njegova mala prosječna veličina. Ako se ovome doda od ranije poznata činjenica da je izražen fragmentirani zemljišni posjed i dualan karakter proizvodnje, jasno je da pred Federacijom BiH stoji izazov nepovoljne veličine i strukture poljoprivrednih gospodarstava koji se nameće kao jedan od važnijih strateških problema koji se mora rješavati u narednom razdoblju.

U nedostatku spomenutih podataka poljoprivrednog popisa, analiza strukture poljoprivrednih gospodarstava je urađena na temelju Baze podataka o registriranim poljoprivrednim gospodarstvima FBiH. Ukupan broj registriranih poljoprivrednih gospodarstava kontinuirano raste i sa 60.622 u 2015. godini se povećao na 81.584 (2020). Dominantan udio (95,6%, 2020) imaju obiteljska poljoprivredna gospodarstva u odnosu na registrirane pravne subjekte (4,4%). Od 76.277 registriranih OPG-ova u 2020. godini, kod 60.773 (79,7%) su nositelji bili muškarci, a kod 15.504 (20,3%) su bile žene. Gotovo isti rodni odnosi su i kada se govori o pravnim osobama. Od 3.614 ovakvih subjekata, kod 2.881 (79,7%) su muškarci odgovorne osobe, a kod 733 (20,3%) su žene. Isti trend kontinuiranog rasta je prisutan i kada se govori o korištenoj poljoprivrednoj površini. U 2015. godini registrirano je ukupno 98.943 ha korištenog zemljišta, a 2020. godine 118.114 ha, što je povećanje od 19,3%. Dostupni podaci iz RPG i RK ukazuju i na prateće povećanje u istom razdoblju 2015. – 2020. godine broja članova obiteljskih gospodarstava (20,57%) i broja uposlenika u pravnim subjektima (27,72%).

U Federaciji BiH (2020.) prosječna veličina registriranog poljoprivrednog gospodarstva je 1,45 ha poljoprivrednog zemljišta. Najveći je broj registriranih gospodarstava veličine do 1 ha poljoprivrednog zemljišta (67,18%), a najmanje gospodarstava preko 10 ha (1,30%). Struktura

registriranih poljoprivrednih gospodarstva prema veličini korištenog poljoprivrednog zemljišta iskazana u ha korištene poljoprivredne površine je dosta ujednačena. Nešto veći udio imaju poljoprivredna gospodarstva veličine 1 do 3 ha (26,57%), dok najmanje participiraju registrirana gospodarstva veličine 3 do 5 ha (14,52%).

Mali i fragmentiran zemljišni posjed poljoprivrednih gospodarstava u Federaciji BiH i dalje je jedno od ključnih ograničenja primarne poljoprivredne proizvodnje. Da bi se unaprijedila i poboljšala struktura zemljišnog posjeda neophodno je poduzeti brojne aktivnosti koje trebaju ići u pravcu okrupnjavanja poljoprivrednih gospodarstava koncentracijom zemljišta kao što su komasacija, unapređenje zakupa, stvaranje uvjeta kupovine zemljišta i drugo. Vrlo važan preduvjet ovome je svakako prateća zemljišna politika.

2.8. Biljna proizvodnja

2.8.1. Ratarstvo

U Federaciji BiH u razdoblju od 2014. do 2020. godine u prosjeku je evidentirano 406.000 ha oranica i vrtova, od kojih je 195.086 ha (48,05%) bilo zasijano ratarskim, povrtnim i krmnim biljem, dok je 185.500 ha (45,68%) neobrađenih površina. U strukturi sjetvenih površina u istom razdoblju i dalje su vodeća žita, koja slijede krmno bilje i povrtnarski usjevi, dok je najmanje zastupljeno industrijsko bilje. Žita zauzimaju u prosjeku 44,1% (od najmanje 76,7 tisuća u 2014. godini do najviše 90,5 tisuća u 2016. godini) zasijanih oraničnih površina. Povrće se gaji na prosječnim 41.518 ha, što je 21,3% oraničnih površina. Krmno bilje je zastupljeno na 63.967 ha, odnosno sije se na oko 33% oraničnih površina. Najveće promjene su u industrijskom bilju, čije zasijane površine su uvećane za 4.434 ha, odnosno udio im je od 0,6% porastao na 2,7% korištenih oraničnih površina. Žita i krmno bilje su zastupljeni na oko 77% oraničnih površina, što govori o uzgoju kultura koja su relativno jednostavna za uzgoj, a i postupak skladištenja i čuvanja je jednostavniji nego nekih drugih poljoprivrednih proizvoda. S druge strane, povrtnarski usjevi i industrijsko bilje koji zahtijevaju intenzivnu agrotehniku i odgovarajuće skladišne uvjete su značajno manje zastupljeni u sjetvenoj strukturi čineći 23% ukupne proizvodnje.

Žita koja u Federaciji BiH zauzimaju vodeće mjesto jesu kukuruz i pšenica, dok su raž, ječam, zob, tritikale i heljda sa znatno skromnijim udjelom. Pšenica, kao najvažnije krušno žito, sa prosječnom godišnjom proizvodnjom od oko 74 tisuće tona (2014-2020) ni blizu ne podmiruje potrebe mlinske industrije. Prosječan prinos u Federaciji BiH je 3,8 t/ha što je niže i od državnog prosjeka, prosjeka susjednih zemalja i zemalja Europske unije. Razlozi se uglavnom vežu za tehnologiju proizvodnje - neodgovarajuće i nedovoljno gnojenje i zaštita, neodgovarajući sortiment, nedostatak navodnjavanja, niske otkupne cijene koje demotiviraju proizvođače, ali i neuređen rad savjetodavnih službi tj. nedostatak stručne pomoći od strane agronoma.

Kukuruz kao najrasprostranjenije žito sa prosječnom površinom od oko 47 tisuće hektara i ukupnom proizvodnjom preko 226 tisuća tona je u izravnoj zavisnosti od dešavanja u sektoru stočarske proizvodnje. U usporedbi sa Srbijom, Hrvatskom i EU, Federacija BiH ima najniže prosječne prinose.

Raž, ječam i zob ne bilježe značajnije promjene u odnosu na prethodno analizirano razdoblje.

Proizvodnja tritikala i heljde se ne evidentira na federalnoj razini, iako su to dva iznimno važna žita koja traže više pažnje i uključivanja u buduća strateška planiranja razvoja poljoprivrede. Tritikale je odličan izvor stočne hrane, prinasniji od nekih drugih usjeva koji se koriste u ishrani stoke. Sije se na više od 5.000 ha sa tendencijom povećanja površina i ukupne proizvodnje i sa prosječnim prinosima većim od ostalih strnih žita. U usporedbi sa zemljama okruženja i EU prinos tritikala u FBiH je visok (4,2 t/ha – prosjek 2017. – 2019.), viši od prosjeka u BiH, Srbiji, Hrvatskoj i EU. Heljda kao alternativno žito sve više pronalazi svoje mjesto u ljudskoj ishrani, tražen je artikl na međunarodnom tržištu, a istovremeno je usjev skromnih zahtjeva pogodan

za organsku proizvodnju i za uzgoj u izrazito ruralnim područjima. Proizvodnja varira po godinama i kreće se na razini 1.000 hektara. Prosječni prinosi su oko jedne tone, slično kao i u zemljama okruženja. Potražnje za ovim usjevom postoji, što može biti šansa za Federaciju BiH. Ovo tim prije, jer se radi o kulturi koja zahtijeva brdsko planinska područja, niska ulaganja i skromne agrotehničke mjere njege tijekom vegetacije.

Podaci o uvozu i izvozu žita jasno ukazuju na visoku zavisnost Federacije BiH i njene mlinsko-pekerske industrije o uvozu ovih poljoprivrednih proizvoda, što nameće potrebu posebnog strateškog pristupa unapređenju ove proizvodnje.

Industrijsko bilje koje se sije u Federaciji BiH predstavljaju suncokret, soja, uljana repica i duhan. O proizvodnji suncokreta i uljane repice nema zvaničnih statističkih podataka, mada zahvaljujući uspješnom poslovanju kompanije "BIMAL" d.d. i ugovornim odnosima sa farmerima proizvodnja ovih usjeva postoji i prema neslužbenim podacima se povećava. Zvanični podaci FZS govore da prosječna površina pod industrijskim biljem (2014. – 2020.) je nešto više od 3.500 ha i razlikuju se u odnosu na podatke FMPVŠ prema kojima su značajno veće površine pod ovim kulturama i iznose blizu 5.000 ha. Prema istom izvoru pod uljanom repicom je preko 400 ha, a pod suncokretom su također približne iste površine. Proizvodnja soje raste iz godine u godinu i u 2020. godini se sijala na više od 3,5 tisuća hektara i prosječnim prinosom od 2,7 t/ha. Duhan već godinama ide u pravcu smanjenja površine ali i ukupne proizvodnje. Trenutno u BiH ne rade fabrike duhana, a otkupne stanice su mahom zatvorene²⁰. Multinacionalne kompanije koncentriraju proizvodnju u nekoliko tvornica gdje imaju najpovoljnije uvjete, a kupovinom domaćih tvornica kupuju i tržište, što se desilo i u BiH.

Proizvodnja krmnog bilja u analiziranom razdoblju 2014. – 2020. se odvija na oko 33% zasijanih površina. Najveće površine su pod silažnim kukuruzom, zatim TDS, djetelinom i lucerkom. Manje površine su pod smjesama trava i mahunarki, a stočna repa bilježi pad proizvodnje. Iako se na pouzdanost i relevantnost statističkih podataka u određenoj mjeri može sumnjati, kako u zasijane i požnjevene površine, tako i u postignute prinose, sasvim je izvjesno da prinosi koji se postižu u proizvodnji krmnog bilja nisu zadovoljavajući, te da se uz više znanja od strane farmera i primjenu solidne agrotehnike na postojećim površinama može proizvesti znatno više krme. Imajući u vidu podatke da u Federaciji BiH postoje značajne neobrađene površine, proizvodnja krme na oranicama bi mogla biti povećana po oba parametra: (a) zasijanim površinama i (b) povećanim prinosima po jedinici površine. Povećanje površina bi moglo ići i do 50%, a prinosa i do 100%. Kvaliteta proizvedene krme bi mogao također biti povećan u značajnoj mjeri. Sve ovo pretpostavlja neophodnu pomoć poljoprivredne savjetodavne službe, odnosno agronoma na terenu.

Osim sijanih i prirodni travnjaci predstavljaju veoma značajan prirodni resurs, u višestrukome značenju te riječi, jer su nezaobilazan izvor kabaste stočne hrane, izvor bioraznolikosti, sa posebnim osvrtom na značaj zastupljenosti rijetkih i ugroženih vrsta. Površine pod pašnjacima u promatranom razdoblju variraju jako malo po godinama. Prosječni prinosi suhe mase, koji se postižu na livadama su izrazito niski (1,5-1,8 t/ha sijena) jer se na značajnom dijelu površina ne primjenjuju agrotehničke mjere, ali ne postoji ni zainteresiranost samih stočara za bolje iskorištavanje prirodnih travnjaka.

Plantažna proizvodnja ljekovitog bilja je sektor za koji nema službenih statističkih podataka. Jedinu dostupni podaci su o izvozu i uvozu ljekovitog bilja. Međutim, ne zna se podrijetlo izvezenog proizvoda – da li potiče od slobodnog sakupljanja u prirodi ili je rezultat plantažne proizvodnje. Evidentno je da proizvodnja smilja stagnira, a ostalo ljekovito bilje se sije na površini preko 100 hektara. Ljekovito bilje je mali sektor velikog potencijala jer podaci VTK pokazuju da se iz države izveze ljekovitog bilja i šumskih plodova u vrijednosti oko 39 milijuna KM, a uveze oko 17 milijuna KM (2018). S obzirom da nije razdvojeno ljekovito bilje od šumskih

²⁰ "Bosanac d.d." Orašje je na javnoj licitaciji za prodaju, a jedino se još u Gradačcu otkupljuju manje količine duhana.

plodova smatra se da oko polovine otpada na ljekovito bilje. Dobrim dijelom je izvoz ljekovitog bilja sakupljenog u prirodi, ali isto tako činjenica je i da raste interes za plantažnom proizvodnjom. U 2019. godini pokrivenost uvoza izvozom u ovom sektoru je bila 246%. Izvoz je realiziran na 46 tržišta širom svijeta, uz dominaciju EU tržišta (83%). Najširu mrežu kupaca imaju kompanije koje se bave izvozom eteričnih ulja (37 zemalja).

2.8.2. Povrtlarstvo

Proizvodnja povrća u Federaciji BiH ima dugu tradiciju uz realnu mogućnost bržeg razvoja. Oko polovine zasijanih povrtnih površina, preko 21.000 ha je pod **krumpirom**. Prosječna ukupna proizvodnja krumpira za posljednjih sedam godina je oko 175 tisuća tona. Problem u proizvodnji krumpira su izuzetno niski prinosi, niži od svih zemalja okruženja, europskih i svjetskog prosjeka. Razloga ima više, a među vodećim je nemotiviranost proizvođača zbog nemogućnosti plasmana proizvedenih količina, tako da se krumpir proizvodi više manje za vlastite potrebe, a tek višak za tržište. Izgradnja prerađivačkih kapaciteta bi povećala potražnju sirovine što bi značajno utjecalo i na povećanje prinosa ovog usjeva i ulaganja u moderne tehnologije proizvodnje, sortiment i ostalo.

Grah se proizvodi u prosjeku na oko 4.000 ha, ali proizvodnju, kao i kod krumpira, odlikuju izuzetno niski prinosi koji su oko 1,4 t/ha i daleko su ispod prinosa u zemljama Europske unije. Po sjetvenim površinama slijede crni luk (prosjek oko 3,3 tisuće hektara), kupus (2,8 tisuća hektara), rajčica 1,9 tisuća hektara i paprika 1,6 tisuća hektara. Krastavac se na području Federacije BiH uzgaja kao salatni i krastavac kornišon, u zaštićenom prostoru ili na otvorenom, koji se u kontinentalnim područjima manje prerađuju na lokalnoj razini, a više se izvozi. Posljednjih godina proizvodnja kornišona za izvoz je postao unosan posao, a otkup se uglavnom obavlja preko otkupnih stanica.

Prinosi svih spomenutih vrsta povrća su veoma niski u usporedbi sa zemljama okruženja. U posljednje vrijeme neki proizvođači ugovaraju proizvodnju npr. krastavac kornišon i u tom slučaju zahvaljujući primjeni intenzivne agrotehnike, odgovarajućeg sortimenta, ali i pomoći savjetodavaca na terenu ostvaruju prinose i nekoliko puta veće od ostalih proizvođača. Ovo bi ujedno mogao biti i put intenziviranja povrtlarske proizvodnje - proizvođačima osigurati plasman, repromaterijal i stručnu pomoć pri proizvodnji što sve skupa vodi ka visokim prinosima, prinosima na razini vodećih europskih.

Govoreći o izvozno-uvoznim obilježjima, kornišon je npr. u 2019. godini bio u skupini od pet najkonkurentnijih izvoznih proizvoda (pored maline, kruške, jabuke i šljive). S druge strane, krajnje poražavajuće je da među 10 najvažnijih uvoznih proizvoda nalaze se svježa rajčica, svježa paprika, kuhani krumpir, smrznuti krumpir, čips krumpir i sjemenski krumpir. Ako promatramo uvoz i izvoz povrća u/iz Federacije BiH u razdoblju 2014. – 2020., prosječna pokrivenost uvoza izvozom je 37,23%. I dalje uvozimo velike količine povrća upitne kvalitete. Prostora za supstituciju uvoza postoji mnogo, iako se čini da je najveći razlog za uvoz niska cijena kao i dostupnost proizvoda tijekom cijele godine. Međutim, to ne znači da ne treba težiti unapređenju ovog sektora. Adekvatnom poljoprivrednom politikom može se povećati i unaprijediti proizvodnja primarnih poljoprivrednih proizvoda, kao i prerada istih u cilju supstitucije u uvozu, odnosno smanjenja trgovinskog deficita.

2.8.3. Proizvodnja povrća u zaštićenom prostoru

Proizvodnja povrća u zaštićenim prostorima predstavlja model visoko-intenzivne proizvodnje kojom se osigurava proizvodnja i plasman povrća u zimskom i ranom proljetnom razdoblju što čini gajenje povrća u zaštićenom prostoru atraktivnom poljoprivrednom djelatnošću. Ne treba se zanemariti ni njenu socijalnu i ekonomsku dimenziju, s obzirom na mogućnost uzgoja na

malim površinama uz postizanje visokih i stabilnih prinosa i brzo vraćanje uloženi sredstava što u konačnici može doprinijeti opstanku mladih u ruralnim područjima.

U Federaciji BiH su u uporabi najviše objekti pod plastikom kao što su niski, visoki tuneli i platenici dok su vrlo male površine pod staklenicima. Uzgoj povrća na prirodnom zemljištu u Federaciji BiH je dominantni način proizvodnje u zaštićenom prostoru. Kao najintenzivniji oblik proizvodnje povrća osigurava da se prinosi nekih kultura povećavaju za nekoliko puta. Zvanični statistički podaci o proizvodnji povrća u zaštićenim prostorima u BiH nisu dostupni. Prema dostupnim podacima (baze podataka kantonalnih i općinskih odjeljenja za poljoprivredu) u Federaciji BiH ima oko 280 ha zaštićenih prostora, mada i ovaj podatak treba uzeti sa rezervom, budući da veliki broj poljoprivrednih proizvođača nije u registru.

Najveći dio proizvodnje povrća u zaštićenom prostoru je u Hercegovini, odnosno u HNK. Najčešća struktura proljetne sjetve je rajčica (65%), paprika (30%), i ostalih kultura koje čine krastavac, dinja i krumpir (5%). U jesenskom roku sjetve/sadnje 70-80% plateničke proizvodnje zauzima salata, a ostatak blitva i špinat. Plasman ranog povrća u većoj je mjeri izvozno orijentiran.

Posljednjih godina primjetno je poskupljenje repromaterijala i najvažnijih inputa što pored problema sa plasmanom proizvoda usložnjava samu proizvodnju povrća u zaštićenim prostorima i prijeti zaustavljanjem kontinuiranog rasta ove proizvodnje.

2.8.4. Poljoprivredna mehanizacija

Nedostatak poljoprivrednog popisa u BiH (Federaciji BiH) onemogućuje sagledavanje stvarne slike o broju, veličini, strukturi i drugim važnijim pokazateljima opremljenosti poljoprivrednih gospodarstava mehanizacijom. Prema procjenama eksperata prosječna starost traktora u Federaciji BiH je oko 30 godina što zajedno sa prosječnim angažmanom traktora koji se kreće oko 100 radnih sati godišnje²¹ daje veoma lošu sliku stanja mehanizacije u Federaciji BiH. Niska i nedovoljna proračunska izdvajanja sa obje razine vlasti (entitetski i kantonalni) za investicije u poljoprivrednu mehanizaciju u okviru strukturalnih mjera i mjera ruralnog razvoja, i skromni prihodi poljoprivrednih proizvođača ograničavaju nabavu nove mehanizacije i modernizaciju poljoprivredne proizvodnje. Ovome treba dodati i izostanak IPARD fondova koji su uglavnom najvažniji izvor financiranja (sufinanciranja) nabave mehanizacije i prateće opreme u zemljama Zapadnog Balkana.

Poljoprivredna mehanizacija za aplikaciju fitofarmaceutskih sredstava u Federaciji BiH je također zastarjela. Zbog neredovne kontrole i netestiranja strojeva za aplikaciju fitofarmaceutskih sredstava kod njihovog velikog broja značajan je udio dizni koje nemaju ujednačene protoke mlaza čime se onemogućuje ravnomjerna distribucija fitofarmaceutskih sredstava po usjevima/voćnjacima/vinogradima. Proračunskom potporom i edukacijom rukovatelja strojevima može se popraviti stanje u ovoj oblasti. U prioritete vezane za poljoprivrednu mehanizaciju i dalje ostaje donošenje i provedba zakonskih i podzakonskih akata kojima se regulira pitanje poljoprivredne mehanizacije te razvijanje organizacijskih formi koje će poticati veći stupanj njihovog korištenja.

2.8.6. Sjemenarstvo

Suvremena poljoprivredna proizvodnja temelji se na stalnoj potrebi za kvalitetnim sjemenom i sadnim materijalom. Sadašnje stanje u proizvodnji sjemena i sadnog materijala u Federaciji BiH ni izbliza ne zadovoljava vlastite potrebe proizvodnje, mada agroekološki uvjeti postoje. Zbog toga je Federacija BiH upućena na značajan uvoz ovog poljoprivrednog repromaterijala. Sjemenska proizvodnja u Federaciji BiH u razdoblju 2014. – 2020. godina pokazuje značajnu

²¹ Za razliku od Federacije BiH, u Srbiji se prosječni godišnji angažman traktora, zavisno od vrste, kreće između 430 i 740 sati.

varijabilnost kako proizvodnih površina tako i ostvarenih prinosa. Proizvodnja žita imala je kontinuiran rast proizvodnih površina i ostvarene proizvodnje do 2019. godine (više od 4.000 tona), dok je u 2020. godine došlo do značajnog pada. Sjemenska proizvodnja kukuruza je bila dosta ujednačena u razdoblju 2017. – 2019. godina (oko 100 tona), dok je proizvodnja sjemena duhana bila vezana za održavanje domaćih (VHS i ravnjak) sorata duhana do 2019. godine, da bi u 2020. godini ova proizvodnja u potpunosti nestala. Proizvodnja sjemena soje ima trend rasta (od 17,5 tona u 2014. godini do 640 tona u 2020. godini). Proizvodnja sjemena krumpira je u stalnom opadanju (od 1.349 tona u 2014. godini do svega 54 tone u 2020. godini). Za razliku od sjemenske proizvodnje, proizvodnja presadnica povrća je regionalno prepoznatljivija po svojoj kvaliteti i postaje izvozni poljoprivredni brend Federacije BiH. U 2020. godini je ukupno proizvedeno 11,6 milijuna komada presadnica različitih vrsta i sorti povrća, od čega je značajan broj izvezen na inozemno tržište. Među važnijim pravnim subjektima koji se bave proizvodnjom sjemenskog materijala i presadnica izdvajaju se: BIOS sa p.o. Gornja Vratnica Visoko, OZZ AGRISAN Sanski Most, Plant d.o.o Tuzla, PZ Sunce d.o.o Čapljina, Bojka d.o.o Vitina, Adria Hishtil Gabela Polje (proizvodnja presadnica), te Poljoprivrednik d.o.o Odžak, Agropromet d.o.o Bosansko Grahovo, Dado Komerc d.o.o Prud, Damjanović, I. d.o.o Glamoč (proizvodnja sjemena žita, soje i kukuruza).

Proizvodnja sjemena i sadnog materijala zastupljena je na različitim proizvodnim područjima Federacije BiH i u različitim agroekološkim uvjetima. Tako je proizvodnja sjemenskog krumpira i značajan dio proizvodnje žita smještena na većim nadmorskim visinama (iznad 700 m.n.v.), dok je proizvodnja presadnica povrća zastupljena većinom u submediteranskom području (Čapljina, Vitina, Gabela), kao i u uvjetima umjereno kontinentalne klime (Tuzla).

Fokus problema kod proizvodnje sjemena žita u Federaciji BiH je nedostatak doradbenog centra²² čime bi se proces proizvodnje sjemena zaokružilo. Najveći problem proizvođača presadnica povrća je u nelojalnoj konkurenciji neregistriranih proizvođača koji svoje proizvode stavljaju u promet bez adekvatne kontrole i dokumentacije. Od ostalih problema sjemenarske proizvodnje u Federaciji BiH koja treba kandidirati su svakako njena izražena varijabilnost, jednako u površinama i proizvodnji. Ovo nameće potrebu da se u ovoj oblasti unaprijedi zakonska rješenja kojima će se favorizirati politika potpore, podizati razinu znanja u samoj proizvodnji sjemena te povećati inspeksijski nadzor. Nadalje, na proizvodnju sjemena utjecale su i tržišne varijabilne cijene krajnjih poljoprivrednih proizvoda, ali i nedostatak ugovorene cijene od strane otkuplivača²³.

2.8.7. Integralna proizvodnja

Integralna proizvodnja je blisko vezana za uspostavu i realizaciju GLOBAL G.A.P. standarda. To je standard koji pokriva sve temeljne aspekte proizvodnje, od korištenja zemljišta, preko procesa proizvodnje do berbe, odnosno žetve. Odnosi se također i na socijalnu brigu o radnicima i zaštitu okoliša. Postoji od 1997. godine. GLOBAL G.A.P. je privatni standard, sa statusom dobrovoljnog standarda, mada posljednjih godina postaje obavezan standard za međunarodnu trgovinu poljoprivrednim proizvodima. Koristi koje proizvođači imaju provedbom ovog standarda su: mogućnost izlaska na međunarodno tržište, postizanje veće cijene proizvoda, povećanja kapaciteta proizvodnje, lakši i brži pronalazak tržišta, tendencija zapošljavanja novih ili sezonskih radnika.

²² Trenutno egzistira doradbeni centar koji je smješten u entitetu Republika Srpska.

²³ Ovdje posebno treba istaći nedostatak kantonalnih robnih rezervi koje bi bile stabilizator i proizvodnje i cijena poljoprivrednih proizvoda. Tako je u 2021. godini uvoz sjemena osnovnih usjeva (krumpir, žita, kukuruz i soja) iznosio 5,7 milijuna, od čega je najveći uvoz bio kod krumpira u visini od 5,0 milijuna KM (6,7 milijuna kg).

Prema podacima dostupnim za 2015. i 2016. godinu u BiH je bilo 163 odnosno 138 proizvođača certificiranih po ovom standardu i to svi iz biljne proizvodnje. Većina certificiranih domaćih proizvođača odlučila se za ovu **standardizaciju** zbog izvoznih mogućnosti, a kada će domaći trgovci postaviti ovaj standard kao obvezu za otkup proizvoda, ostaje za vidjeti. Proizvođači ratarsko-povrtlarskih usjeva u ovom sustavu proizvodnje su: Adria-histil rasadnik Gabela, ZZ Gračanka Gračanica, Heko Bugojno i Jaffa komerc Mostar.

2.8.8. Organska proizvodnja

Organska proizvodnja na području Federacije BiH egzistira od početka ovog stoljeća. Obradive površine pod organskom proizvodnjom u posljednjih sedam godina variraju bez nekog razumnog pojašnjenja. Podaci o stvarnom stanju ne postoje, nema registara proizvođača i prerađivača ovih proizvoda. Jedino se može doći do podataka od jedne od certifikacijskih kuća - Organska kontrola (OK), mada ih postoji nekoliko koje se bave poslovima certifikacije organske proizvodnje u FBiH. Prema podacima OK u 2019. godini su bila zasijana 1.237 ha, a u 2020. godini svega 346 ha. Ljekovito bilje, žita i bobičasto voće su dominantne kulture koje se uzgajaju. Pored uzgoja, treba spomenuti i prikupljanja samoniklog ljekovitog bilja, gljiva i bobičastog voća. U 2107. godini od ukupnih sakupljačkih površina (150.604 ha), na ljekovito bilje otpada 103.575 ha. Značajan dio ovog sakupljenog bilja se izvozi. U razdoblju 2016. – 2018. primjetan je trend rasta izvoza organskih proizvoda, a najznačajnija izvozna tržišta za organske proizvode iz BiH su zemlje članice Europske unije, prije svih Njemačka, Nizozemska, Danska, Italija, Švedska i Švicarska.

Zakon o poljoprivrednoj organskoj proizvodnji je donesen 2016. godine (Službene novine Federacije BiH, broj 72/16), a nakon toga Pravilnik za organsku biljnu i stočarsku proizvodnju. Činjenica je da je proces donošenja zakonske regulative veoma spor i da je to jedan od problema koji koči razvoj ovog sektora.

Dosadašnja proračunska potpora organskoj proizvodnji se odnosila na certificiranje organske proizvodnje²⁴. Na razini Federacije BiH je aktivna udruga ORGANSKO FBIH, koje okuplja ove proizvođače i organizira brojne prodajne manifestacije za svoje članove, a u suradnji sa certifikacijskom kućom iz Hrvatske ima razvijenu i certifikaciju ove proizvodnje.

Put koji organsku proizvodnju, pogotovo u ruralnim sredinama izdiže na višu proizvodnu razinu jeste zadrugarstvo i udruživanje obiteljskih farmi na lokalnom području sa ciljem povećanja količine proizvoda, edukacije potrošača, ostvarivanja konkurentnosti, standardizacije kvalitete, brendiranja proizvoda, te organiziranog izlaska na domaće i strano tržište.

2.8.9. Voćarstvo

Povoljna umjereno kontinentalna klima zajedno sa mediteranskom klimom omogućuje da se na području Federacije BiH odvija proizvodnja velikog broja voćnih vrsta iz skupine jabučastog, koštičavog, jezgrastog, jagodastog i mediteranskog voća. Važan okvir za budući razvoj voćarske proizvodnje je sadržan u Operativnom programu voćarska rajonizacije u Federaciji BiH (2013) u kojem su date preporuke i smjernice za najpovoljnije rajone za uzgoj voćnih vrsta vodeći računa o agro-ekološkim uvjetima, odnosno o specifičnim ograničenjima i određenim uvjetima klime, tla i reljefa, ali i ekonomskih uvjeta.

Analiza voćarske proizvodnje u Bosni i Hercegovini (Federaciji BiH) se još uvijek, sa izuzetkom jagodastog voća, vodi na razini broja ukupnih i rodnih stabala, a ne na razinu površine i ha, što otežava analizu i izvođenje zaključaka budući da se ne pravi razlika između intenzivne i

²⁴ U posljednje tri godine (2018.-2020.), kroz program potpora u FBiH isplaćena je potpora u visini od 18.296 KM u 2019. godini, 30.517 KM u 2020. godini, dok je najviše isplaćeno u 2018. godini – 40.864 KM.

ekstenzivne proizvodnje, kao i specifičnosti pojedinih proizvodnji. Ukupne površine voćnjaka u Federaciji BiH u razdoblju 2015. – 2020. stagniraju i kreću se oko 45 tisuća ha.

Kontinentalno voće

Najvažnije kontinentalne voćne vrste u Federaciji BiH su jabuka, kruška, šljiva, breskva, trešnja, višnja, marelica i orah. Mjereno prosječnim brojem stabala, najveću zastupljenost ima šljiva (46%) koju slijede jabuka (28%), kruška (11%) te trešnja (5%) i breskva (4%). U razdoblju 2014. – 2020. primjetan je trend rasta broja stabala svih krošnjastih voćnih vrsta. U 2014. godini ukupan broj stabala je iznosio 11,5 milijuna, a u 2020. godini 12,7 milijuna. Evidentirano povećanje broja stabala upućuje na praksu da se stari ekstenzivni nasadi zamjenjuju novim nasadima sa intenzivnom proizvodnjom i gustim sustavom uzgoja, pri čemu površine ostaju nepromijenjene. Najveći broj povećanja rodni stabala zabilježen je u 2015. godini (oko 800 tisuća), dok je u narednom razdoblju zabilježen ujednačen rast sa prosječno 100 tisuća novih rodni stabala.²⁵

Kada se govori o ukupnom prinosu kontinentalnih voćnih vrsta u analiziranom razdoblju 2014. – 2020. temeljna karakteristika je varijabilnost i promjenljivost po godinama. Najniži prinosi su zabilježeni u 2014. i 2017. godini kao posljedica ekstremnih klimatskih prilika (mraz i suše). Posebnu varijabilnost u prinosima su pokazale dvije vodeće voćne vrste - jabuka i šljiva. Proizvodnja šljive se kretala od 23 tisuće tona u 2017. godini do rekordnih 60 tisuća tona u 2018. godini. Proizvodnja jabuka u 2014. godini je iznosila 14 tisuća tona, a u 2020. godini rekordnih 53 tisuće tona. Najveća ukupna proizvodnja krošnjastog voća je bila u 2018. i 2020. godini i iznosila je u prosjeku 135.000 tona, dok je sedmogodišnji prosjek u razdoblju 2014. – 2020. bio 102,2 tisuće tona. Očito je da klimatske promjene sve češće utiču na ukupnu proizvodnju ove vrste voćarske proizvodnje, što će zajedno sa unapređenjem agro-tehničkih i pomo-tehničkih mjera, zahtijevati i novi pristup i uvođenje mjera poljoprivredne politike kojima će se djelovati na negativne posljedice spomenutih klimatskih promjena.

Jagodasto voće

Proizvodnja jagodastog voća na području Federacije BiH doživjela je snažnu ekspanziju tijekom proteklih 20 godina, imajući pri tome i uspone i padove kao i svaka proizvodnja u poljoprivredi. Ova proizvodnja prati suvremene trendove tehničko-tehnoloških rješenja najrazvijenijih zemljama svijeta što potvrđuje ostvareni prinosi po jedinici površine koji je blizu punog genetskog potencijala. Aktualna proizvodnje jagoda je dosta ujednačena i odvija se na prosječnih 800 ha površine, dok površine pod malinom osciliraju i poslije rekordnih 2.321 ha u 2018. godini smanjuju se za preko 600 ha u 2020. godini kada iznose 1.703 ha. Ostale jagodaste voćne vrste poput kupine, ribize i borovnice još uvijek nisu uvedene u kulturu i stoga su i manje zastupljene. Prinosi jagodastih vrsta relativno su ujednačeni u analiziranom razdoblju 2015. – 2020. i za jagodu prosječni godišnji prinosi iznose 8,66 t/ha, a za malinu 7,86 t/ha.

Smanjenje površina pod malinom jedan je od najvažnijih uočenih problema u proizvodnji ove vrste voća u Federaciji BiH. Razloge treba tražiti u (i) povećanoj ponudi maline na svjetskom tržištu i nižoj prodajnoj cijeni, (ii) nepovoljnim klimatskim prilikama koje su uzrokovale lošim kvalitetom plodova, (iii) nedostatku radne snage kao posljedice sve većeg odliva mladih iz ruralnih sredina i (iv) nedostatku poljoprivrednih savjetodavaca i transferu znanja iz domena suvremenih tehničko-tehnoloških rješenja.

Proizvodnja jagodastog voća, prvenstveno maline, najviše zavisi od instaliranih rashladnih kapaciteta. Na području Federacije BiH postoji 16 kompanija koje se bave otkupom malina sa

²⁵ Izuzetak čini 2016. godina u kojoj je zabilježeno povećanje od samo 17 tisuća rodni stabala.

ukupnim kapacitetom rashladnih komora od 17.000 tona, što daje dovoljno prostora za povećanje proizvodnje maline čija trenutna prosječna proizvodnja iznosi 14,2 tisuće tona.

Mediterransko voće

Mediterranske voćne vrste u razdoblju od 2014. – 2020. bilježe stalni porast broja rodni stabala i ukupnog prinosa posebno masline i smokve. U analiziranom razdoblju ukupni prinosi su povećani sa 897 tona u 2014. godini na preko 2.000 tona u 2020. godini kao rezultat ulaska ovih vrsta voćaka u razdoblje punog plodonošenja. Sve je prisutniji trend podizanja većih plantažnih zasada sa odomaćenim i introduciranim sortama masline, pravilnog sklopa sadnje i uzgojne forme krošnje, uz korištenje sustava za navodnjavanje. Također, ostale mediteranske voćne vrste prelaze sa ekstenzivnog načina proizvodnje na plantažni uzgoj i to kod smokve, badema i nara. Na pozitivan trend povećanja proizvodnje mediteranskih voćnih vrsta utjecalo je više čimbenika, a najvažniji je pozitivan trend proračunskih izdvajanja (federalna i kantonalna razina) i davanja sredstava za podizanje novih zasada.

Kao i kod uzgoja krošnjastih voćnih vrsta, i kod uzgoja mediteranskih vrsta važnije obilježje je variranje prosječnih prinosa iz godine u godinu, kao rezultat ponajprije klimatskih prilika u kojima se odvija proizvodnja.

2.8.10. Vinogradarstvo i vinarstvo

Na području Federacije BiH gajenje vinove loze i proizvodnja vina imaju veoma dugu tradiciju. Stanje u kojem se već duže vrijeme nalazi ova djelatnost sve je manje u suglasnosti sa tim bogatim naslijeđem.

Na temelju statističkih podataka BiH je u 1990. godini imala 5.781 ha vinograda, a od toga je 4.274 ha bilo na prostoru sadašnjeg Hercegovačko - neretvanskog kantona (HNK). Taj podatak pokazuje da je ovaj kanton bio glavni nositelj vinogradarske proizvodnje BiH, odnosno Federacije BiH. Prošli rat je nanio velike štete vinogradarskoj proizvodnji tako da je uništeno 2.046 ha vinograda ili 47,9% od ukupnih prijeratnih površina. Znatno veći udio uništenja površina je bio kod državnog sektora (69%) u odnosu na privatni (28,8%). Informacije o vinogradarskim površinama kojima se danas raspolaže temelje se na podacima prikupljenim kroz izradu tzv. vinogradarskog katastra, kojem se pristupilo izradi prvi put u povijesti BiH. Najvažniji razlozi za njegovo nastajanje su (i) evidencija i analiza postojećih površina pod vinovom lozom, (ii) analiza strukture sortimenta, (iii) evidencija potencijalnih vinogradarskih površina i (iv) utvrđivanje ukupne bilance stanja što je jedan od preduvjeta ulaska u EU. Katastar vinograda će omogućiti uvid u vitalnost vinogradarstva kao jedne od najvažnijih gospodarskih grana. Kroz više od 20. stoljeća površine pod vinovom lozom su rasle i opadale, što je zavisilo o migracijama stanovništva, ratovima, političkim uređenjima, a u novije vrijeme tržišnim čimbenicima uzgoja vinove loze. Podaci prikupljeni pri izradi vinogradarskog katastra su neslužbeni i u tijeku je provjera podataka na terenu.

U poljoprivrednim površinama Federacije BiH (1.183.000 ha) udio vinograda je 0,33% odnosno 3782 ha (2020. godina). U ukupnoj površini vinograda vinsko grožđe zauzima oko 3.607 ha, a stolno oko 250 ha. Promatrano po kantonima značajne površine zasađene vinovom lozom zastupljene su u HNK (2679 ha) i ZHK (1026 ha). Vinogradarstvom i vinarstvom se bavi oko 10.200 domaćinstava. U analiziranom razdoblju na površinama zasađenim vinovom lozom prosječan broj trsa je 14.575, odnosno 13.856 rodni trsa, sa kojih se ubere 34.153 tona grožđa ili 2,47 kg po trsu.

Zemljište na kojemu se nalaze nasadi vinove loze u najvećem dijelu je privatno vlasništvo. Država je zadržala vlasništvo nad zemljištem koje je bilo u sastavu državnih poduzeća i koja

se po sadašnjim zakonima ne može privatizirati. Upravljanje zemljištem provodi se putem kantonalnih i općinskih tijela koja ugovorom o koncesiji ili zakupu reguliraju odnose s korisnicima zemljišta. Općenito se može reći da je neregulirano vlasništvo nad zemljištem kočnica daljeg razvoja vinarsko-vinogradarskog sektora iz najmanje tri razloga: (i) velika usitnjenost posjeda, (ii) neregulirani vlasnički odnosi i (iii) destimulirajuća politika davanja zemljišta u koncesiju.

Pri podizanju vinograda treba prihvatiti sva suvremena dostignuća u tehnologiji sustavnog uređenja proizvodnog prostora, pripremi i održavanju zemljišta, izboru sortimenta visoke kvalitete povezano sa revizijom rajonizacije pojedinih područja, definiranju sustava uzgoja, te pravilnom izboru i organiziranoj uporabi tehnoloških linija strojeva u agrotehnici i ampelotehnici. Pri sadnji vinograda prednost treba dati našim, BiH, autohtonim sortama žilavki i blatini, koje autohtonošću i kvalitetom mogu naći svoje mjesto na zahtjevnom tržištu. Uz ove sorte treba saditi svjetski poznate sorte merlot, cabernet sauvignon, chardonnay, syrah i druge, koje su se odomaćile na našem području na kojem postižu visoku kvalitetu.

Proizvodnja stolnog grožđa se obavlja na površini od oko 250 ha i nema podataka o godišnjoj proizvodnji. U narednom razdoblju posebnu pažnju treba staviti na sorte veoma rane epohe sazrijevanja kako bi se iskoristile komparativne prednosti hercegovačkog vinogorja, kao i veoma kasne epohe čije se grožđe može čuvati u rashladnim uređajima i tako osigurati tržište u zimskim mjesecima.

2.8.11. Vinarstvo

Proizvodnja vina u Federaciji BiH organizirana je u 43 vinarije. Ukupni proizvodni podrumski kapacitet registriranih vinarija iznosi 31.861.600 litara (318.616 HL) što je manje u odnosu na 1985. godinu kada su proizvodni kapaciteti iznosili 37.500.000 litara (375.000 HL). Proizvodni godišnji kapacitet vina s ukupnih 3.607 ha vinogradarskih površina (1,39 milijuna trsa), uz prinos od 2,47 kg/trsu i randman od 60-70% iznosi 20.742.750 litara. Na proizvodnju bijelih vina otpada 55%, a crvenih 45%. Od ukupnih 3.607 ha površina pod vinogradima na registrirani (proizvodnja vina s zaštićenim zemljopisnim podrijetlom-ZZP) vinarski sektor otpada cca 875 ha (24,26%). Preostale površine od 2.732 ha (75,74%) su u vlasništvu obiteljskih gospodarstava od kojih većina ima preradu grožđa i proizvodnju vina za vlastite potrebe, a manji viškovi se prodaju na lokalnom tržištu. Procjena je da se vinogradarsko-vinarskom proizvodnjom bavi cca. 4-5.000 obiteljskih gospodarstava. Prosječna površina vinograda u obiteljskim poljoprivrednim gospodarstvima iznosi 0,56 ha, raspoređenih na 2-3 vinogradarske parcele. Slabosti ove skupine proizvođača su neregulirani vlasnički odnosi nad zemljištem (vinogradima), velika usitnjenost posjeda i nedovoljna opremljenost prerađivačkih kapaciteta.

Registrirani vinarski sektor je u 100% privatnom vlasništvu. Od 43 registrirane vinarije 42 raspolažu vlastitim vinogradarskim nasadima. Također, u značajnom broju ove vinarije otkupljuju grožđe od drugih proizvođača. Kada govorimo o vinogradarskim nasadima treba naglasiti da su nasadi (trsovi) privatno vlasništvo.

Značajan iskorak u kvaliteti proizvodnog procesa, odnosno, finalnog proizvoda, učinjen je u posljednjih 25 godina kada je izvršena modernizacija opreme u dva smjera: (1) uvođenje kontrole procesa vrenja (kontrolirano vrenje) i (2) zamjena drvenih sudova inoks posudama. Paralelno s modernizacijom opreme novije razdoblje su obilježila dva tipa proizvodnje vina koja se u ranijim razdobljima nisu prakticirala a to su: (i) proizvodnja barique (barik) vina u hrastovim bačvama zapremine 225 litara i (ii) proizvodnja pjenušca na bazi kultivara žilavka. Modernizacija proizvodnog procesa zahtijevala je obrazovanje stručnjaka i njihovo uključivanje u transfer najnovijih tehnoloških rješenja i podizanje kvalitete sortnih vina. Zahvaljujući navedenom proizvodnja se fokusirala na visokokvalitetne kategorije vina s naglaskom na

autohtoni sortiment kao što su žilavka (bijelo), blatina i trnjak (crveno). Ove sorte zbog niza prednosti predstavljaju temelj vinarske proizvodnje zbog čega spadaju i u dio kulturnog naslijeđa.

U razdoblju od 2015. – 2019. god. godišnje se izvezlo cca 1.900.000 l od čega je udio vina sa zaštićenim zemljopisnim podrijetlom 65%, a vina bez ZZP-a (rinfuza vina) 35%. Procijenjena godišnja vrijednost vinarske proizvodnje predstavlja 0,23 % ukupnog BDP-a BiH. Vinski sektor je relativno mali, ali je zbog koncentriranosti na relativno malo područje južnog prostora BiH izuzetno značajan kao gospodarska grana.

Unapređenje i razvoj vinogradarsko-vinarskog sektora u Federaciji BiH treba promatrati u kontekstu sljedećih aktivnosti: (i) usvajanje Zakona o vinu na razini BiH, (ii) izrada rajonizacije vinogradarskog proizvodnog područja, (iii) provedba sustava zaštite PDO i PGI, (iv) izgradnja i provedba sustava elektronskog vođenja vinarskog i vinogradarskog registra, (v) poticanje rješavanja vlasničkih odnosa u sferi vinogradarskog zemljišta kao preduvjeta korištenja novčanih fondova, (vi) revidiranje politike davanja koncesija nad državnim zemljištem kako bi se potaknula sadnja novih vinograda na ekonomski isplativijim površinama, (vii) poticanje gastro-vinarske ponude ruralnih područja kroz jačanje i razvoj „vinske“ ceste i prodaju vina na kućnom pragu, (viii) poticanje modernizacije vinarske opreme kroz sustave za primarnu preradu, njegu i doradu vina i (ix) poticanje „malih“ vinara na udruživanje i zajednički nastup na tržištu vina.

2.8.12. Rasadničarstvo

Službeni nadzor nad proizvodnjom sadnog materijala voća i vinove loze u Federaciji BiH je od 2016. godine zakonski reguliran i obavljaju ga organi za potvrđivanje Federalnog zavoda za poljoprivredu u Sarajevu i Federalnog agromediterranskog zavoda u Mostaru.²⁶

U Federaciji BiH, u razdoblju 2014. – 2020. primjetan je trend smanjivanja proizvodnje sadnog materijala svih vrsta voća. Tako je broj sadnog materijala jagodastog voća smanjen sa 9,8 milijuna (2015) na 1,5 milijuna (2019), dok je broj sadnog materijala kontinentalnog voća sa 1,27 milijuna (2014) smanjen na samo 203 tisuće (2020). Dominantno mjesto u proizvodnji sadnog materijala ima jagodasto voće (udio od 85,9%), dok je znatno manje zastupljen sadni materijal kontinentalnog voća (12,6%), odnosno mediteranskog voća (1,6%). Broj rasadnika u Federaciji BiH koji se bavi proizvodnjom sadnog materijala voća oscilira, njih 16 bilo je u 2014., 17 u 2017., a samo 10 u 2020. godini. Nedovoljna proračunska potpora rasadničarskoj proizvodnji kao i investicijama u podizanje novih zasada, uz izostanak međunarodnih fondova poput IPARD sredstava sigurno su jedan od razloga spomenutog negativnog trenda.

Sličan negativan trend u razdoblju 2014. – 2020. je i kod proizvodnje sadnog materijala vinove loze. Sa 387.236 sadnica vinove loze u 2015. godini njihov broj je pao na svega 157.620 u 2020. godini. U 2020. godini samo je jedan rasadnik u Federaciji BiH koji se bavi proizvodnjom sadnica vinove loze, a u 2014. godini su egzistirala 4 rasadnika. I ovdje treba tražiti iste razloge ovakvom stanju - nedovoljna institucionalna/proračunska potpora i izostanak zainteresiranosti domaćih vinogradara.

²⁶ Organi za potvrđivanje (Federalni agromediterranski zavod Mostar i Federalni zavod za poljoprivredu Sarajevo) imaju uspostavljenu svu potrebnu infrastrukturu u obavljanju službenog nadzora, za kategorije sadnog materijala voće: predosnovni, osnovni, certificirani i vinove loze: predosnovni, osnovni, certificirani i standardni sadni materijal (implementiran sustav kvalitete ISO 17065, fitosanitarni laboratorij – sustav kvalitete ISO 17025 i uvjete neophodne za tiskanje deklaracija/certifikata).

Rasadnička proizvodnja treba biti strateški cilj svake zemlje, jer od kvalitetne sadnice zavisi prosperitet voćarske i vinogradarske proizvodnje. Od izuzetnog je značaja da se proizvodnja reprodukcijskog sadnog materijala zadrži unutar zemlje sadnjom i održavanjem matičnih nasada podloga i plemki visokih kategorija. Dostupnost visokokvalitetnog sadnog materijala jedan je od preduvjeta za uspješan razvoj voćarskog i vinogradarskoga sektora pa je stoga potrebno (i) utvrditi dugoročne potrebe za sadnim materijalom voća i vinove loze u Federaciji BiH, (ii) podizanje matičnih nasada, minimalno kategorije Certificirani sadni materijal za vinogradarstvo i kategorije Osnovni sadni materijal za voćarstvo, (iii) uključivanje u Program federalnih/županijskih potpora poticanje podizanja novih matičnih nasada voća i vinove loze i (iv) organiziranje genetskoga i sigurnoga odabira klonova autentičnih domaćih sorata vinove loze, naročito onih koje predstavljaju bitnu ekonomsku osnovu (žilavka i blatina).

2.9. Animalna proizvodnja

Animalna proizvodnja u Federaciji BiH čini značajan sektor ukupne poljoprivredne proizvodnje i daje važan doprinos ukupnom BDV iz poljoprivrede, izvozu poljoprivrednih proizvoda i zaposlenosti ruralnog stanovništva. Federacija BiH sa dominantnim udjelom prirodnih travnjaka, odnosno prirodnih livada i pašnjaka (724 tisuće ha ili 61,6% ukupnih poljoprivrednih površina, 2020.), predodređena je za uzgoj stoke i proizvodnju mlijeka i mesa, ali nažalost ovaj potencijal još uvijek nije dovoljno iskorišten. Brojni su problemi sa kojima se susreće animalna proizvodnja u Federaciji BiH kao što su usitnjenost zemljišnog posjeda i nemogućnost racionalne organizacije proizvodnje stočne hrane, loša struktura poljoprivrednih gospodarstva iskazana malim brojem grla stoke po farmi u kojima najveći udio (više od 2/3) imaju gospodarstva sa veoma malim brojem grla (gospodarstva 1 do 3 muzne krave ili 1 do 5 ovaca), nedostatak reprodukcijskih centara i organiziranog uzgoja bilo koje vrste domaćih životinja te problemi vezani za tržište i plasman stočnih poljoprivrednih proizvoda.

2.9.1. Proizvodnja mlijeka

Proizvodnja i prerada mlijeka se smatra strateškom granom poljoprivrede i prehrambene industrije u Bosni i Hercegovini. U Federaciji BiH je dominantna proizvodnja kravljeg mlijeka, ali se primjećuje sve značajnija, ne toliko količinom koliko strateškom važnošću, participacija ovčjeg i kozjeg mlijeka. Proizvodnjom kravljeg mlijeka u BiH se bavi oko 100.000 poljoprivrednih gospodarstava, od čega oko 33.000 domaćinstava proizvodi mlijeko u komercijalne svrhe.

U Federaciji BiH proizvodnja mlijeka se još uvijek najvećim dijelom oslanja na mala i srednja poljoprivredna gospodarstva. U analiziranom razdoblju 2014. – 2020. ograničavajući čimbenici proizvodnje mlijeka su bili usitnjena imanja, mali broj grla po imanju (3 – 10), neadekvatni uvjeti držanja stoke, nepovoljni uvjeti za kredite u stočarstvu, nerazvijena savjetodavna služba i needuciranost farmera. Trenutno stanje proizvodnje mlijeka nije na potrebnoj razini, a situacija je dodatno pogoršala Covid-19 pandemija.

U razdoblju od 2014. do 2020. godine bilježi se pad broja muznih grla u Federaciji BiH. Istovremeno je ukupna proizvodnja kravljeg mlijeka rasla do 2018. godine, nakon čega dolazi do blagog pada proizvodnje na trenutnih oko 240 milijuna litara. Prosječna količina mlijeka po grlu i dalje je prilično niska (oko 2.700 litara/godina; Tabela 1, Grafikoni 1 i 2). U nemogućnosti da zadovolje propisane norme u proizvodnji kvalitetnog i higijenski ispravnog mlijeka znatan broj malih proizvođača prestao je sa isporukom mlijeka na tržište. Mnoga od ovih gospodarstava se potpuno gase, često i zbog odlaska mlađeg dijela populacije u inostranstvo. Velike farme karakteriziraju suvremeni proizvodni kapaciteti, adekvatna tehnologija, primjena svih zootehničkih mjera, uz visok stupanj iskorištenosti genetskog potencijala grla i visoku proizvodnost po grlu.

Od ovčjeg mlijeka se proizvode neki od najkvalitetnijih i najpoznatijih autohtonih sireva. Izuzev posljednje dvije godine, broj muznih ovaca u analiziranom razdoblju u FBiH nije značajno opadao. U istom razdoblju proizvodnja ovčjeg mlijeka je neznatno rasla na aktualnih skoro 12 milijuna litara (Tabela 2, Grafikoni 3 i 4). Godišnja proizvodnja kozjeg mlijeka tijekom zadnjih godina je na oko 4,5 milijuna litara (Tabela 3, Grafikoni 5. i 6.).

Ukupno promatrano, u razdoblju od 2014. do 2020. godine otkup mlijeka je rastao. Najmanji otkup zabilježen je 2015. godine (oko 58 milijuna litara), a najveći u 2014. i 2020. godini (preko 140 milijuna litara). Iako se broj kooperanata smanjuje (trenutno se procjenjuje na oko 4.500), znatan broj gospodarstava prestao je s vlastitom preradom mlijeka kojeg sada prodaje mljekarama. Pored toga, stada se okrupnjavaju, a veliki proizvođači prodaju mlijeko mljekarama. Prosječna cijena 1 litra mlijeka u prodaji i otkupu je varirala od 0,49 do 0,58 KM. Zabilježena prodaja na tržnicama je jako mala i predstavlja od 0,20 do 1,11% od ukupne količine mlijeka u prodaji i otkupu u FBiH. Pored ovog, izvjesno je da se određene, moguće i znatne, količine mlijeka prodaju neregistriranim kanalima. Međutim, trend smanjenja udjela prodaje mlijeka na tržnicama/pijacama komplementaran je sa zabilježenim povećanim otkupom (Tabela 4; Grafikoni 7-11).

2.9.2. Proizvodnja mesa

Proizvodnja različitih vrsta mesa, njegov plasman na tržište u svježem stanju i proizvodnja polugotovih i gotovih mesnih proizvoda odvija se je na čitavom teritoriju Federacije BiH. Uzgoj domaćih životinja za proizvodnju mesa najčešće se vrši na manjim ili većim farmama krava za tov, držanjem stada ovaca za klanje (najčešće do nekoliko stotina) i na farmama peradi (većinom sa po par tisuća tovljenika). Uzgoj svinja je u manjem obimu i svodi se najčešće na tov uvezene prasadi za domaće potrebe i plasman na domaće tržište. Proizvođači mesnih prerađevina rjeđe su i uzgajivači životinja i uglavnom ih nabavljaju na domaćem ili stranom tržištu.

U promatranom sedmogodišnjem razdoblju (2014. – 2020. godina) broj zaklanih goveda, ovaca, svinja i peradi kao i neto težina zaklanih grla pokazuje velike varijacije, kako po godinama tako i po vrsti zaklanih životinja. Broj zaklanih grla goveda i neto težina zaklanih goveda pokazuje kontinuiran i značajan pad. Broj zaklanih ovaca u istom razdoblju značajno varira, pri čemu se neto težina ovčjeg mesa skoro podudara sa promjenama u broju zaklanih grla. Nagli pad broja zaklanih ovaca u 2020. godini i plasmana ovčjeg mesa i mesnih prerađevina inače može se objasniti poremećajem na tržištu zbog Covid-19 pandemije. I broj zaklanih svinja je bio u stalnom padu. Zabilježen je značajan nesklad između broja zaklanih grla i neto težine dobivenog mesa u prvim godinama ovog razdoblja (pad broja zaklanih grla i povećanje ili neznatna promjena u masi mesa), što je vjerojatno posljedica strukture zaklanih životinja (povećano klanje tovljenih svinja u odnosu na klanje prasadi). Trenutni uzgoj svinja u Federaciji BiH nije dovoljan za osiguranje potrebnih količina svinjskog mesa za domaće tržište pa je uvoz svinjskog mesa, naročito u prerađivačke svrhe, neophodan. Broj zaklane peradi i neto težina dobivenog mesa pokazuju konstantan i značajan porast, pri čemu neto težina mesa peradi prati povećanje broja zaklanih jedinki. Zbog povoljnijih cijena ovog mesa postoji stalna i visoka tražnja na domaćem tržištu, a trendu rasta je vjerojatno doprinijelo i konačno odobrenje izvoza mesa peradi u EU od 2019. godine.

Proizvodnja mesa u Federaciji BiH tijekom prethodnih godina obilježena je brojnim problemima, uz pad proizvodnje nekih vrsta mesa i neravnotežom razine ponude domaće proizvodnje i potreba domaćeg tržišta. Rezultat je to značajnog smanjenja broja rasplodne stoke i tovnih grla. Posljednjih godina su cijene uvozne stoke za klanje i tov bile približno jednake ili neznatno više od cijena uvoznog mesa, tako da se tijekom tri posljednje godine smanjio uvoz živih grla na račun uvoza mesa po niskim uvoznim cijenama, uglavnom iz EU. Ovim je dodatno smanjen broj zaklanih grla čime je domaća klaonička industrija dovedena na rub opstanka. Rezultat navedenog je pad domaće proizvodnje mesa i nedostatka mesa na

domaćem tržištu, kako svježeg, tako i kao sirovine za mesoprerađivačku industriju koja je zadovoljenje svojih proizvođačkih kapaciteta u velikoj mjeri već bila bazirala na sirovinama iz uvoza.

2.9.3. Govedarstvo

Govedarstvo je okosnica razvoja stočarske proizvodnje u Federaciji BiH. U analiziranom razdoblju 2014. – 2020. primjetan je pad ukupnog broja goveda sa 215.478 (2014) na 195.356 (2020) i rezultat je prije svega smanjenja broja muznih krava i steonih junica. Broj muznih krava je u stalnom padu i u 2020. godini broji 111 tisuća grla. Pozitivni trend je zabilježen u prosječnoj muznosti krava koja je sa 2.557 litara u 2014. godini se povećala na 2.880 litara u 2020. godini, ali ove vrijednosti su još uvijek daleko od EU standarda. Pad broja muznih krava i ukupne proizvodnje mlijeka upućuje na potrebu dodatnih aktivnosti i mjera unapređenja sektora, jer očito najveći dio proračunske potpore koje imaju proizvođači mlijeka u Federaciji BiH nije dovoljna za stabilnost i daljnji razvoj proizvodnje mlijeka.

Prosječna neto težina zaklanih goveda u stalnom je porastu i povećana je sa 8.262 tone u 2014. godini na 9.790 tona u 2020. godini i rezultat je starijih kategorija. S druge strane, u istom razdoblju neto težina zaklanih teladi je dramatično smanjena i sa 1.995 tona u 2014. godini dostigla je razinu od svega 770 tona u 2020. godini, što je posljedica značajnog uvoza ove kategorije goveda.

U strukturi govedarskih farmi dominiraju poljoprivredna gospodarstva sa 1-5 grla (74,52%), koju slijede gospodarstva veličine 6-10 grla (12,55%), dok je najmanja zastupljenost gospodarstava sa preko 50 grla koja participiraju sa svega 3,73%. Najviše su zastupljene pasmine kombiniranog tipa (mlijeko-meso i meso-mlijeko) predstavljene u simentalu, manje u holsteinu, dok u pojedinim dijelovima Federacije BiH se mogu naći i autohtona pasmina buša.

Najveći dio govedarske proizvodnje je smješten u tri kantona - Unsko-sanski kanton, Zeničko-dobojski i Tuzlanski kanton u kojima se i dovija glavina proizvodnje mlijeka i mesa.

U cilju podizanja konkurentnosti govedarske proizvodnje na otvorenom tržištu kakvo je tržište Bosne i Hercegovine (Federacije BiH) potrebno je uspostaviti nove proizvodne sustave koji će se veličinom proizvodne jedinice (farme), razinom proizvodnje, te primjenom tehnoloških procesa moći nositi sa proizvodnim sustavima zemalja iz okruženja i EU. Govedarsku proizvodnju u značajnoj mjeri će definirati i stanje u prerađivačkoj industriji mlijeka, u mesoprerađivačkoj industriji i njihovoj međusobnoj povezanosti, što se ogleda kroz kvalitetu mlijeka i mliječnih proizvoda kao i kvalitetu mesa i mesnih proizvoda. Posebno je naglašen problem cjenovnih odnosa u otkupu sirovina. Glavni izazovi koji stoje pred ovom granom animalne proizvodnje se ogledaju u potrebi transformacije postojećih u održive farme veličine preko 20 muznih krava, odnosno 50 tovnih grla, poboljšane produktivnosti i modernizaciji kroz uvođenje suvremenih tehničko-tehnoloških rješenja. Uz ovo je potrebna uspostava uzgojno-selekcijske službe kao i uspostava informacijskog sustava za uzgojno selekcijski rad. Poseban fokus je potrebno staviti na transfer znanja, unapređenje genetskog potencijala kroz nabavu visokokvalitetnih junica i rasplodnih bikova te tržišnu promociju same govedarske proizvodnje.

2.9.4. Svinjogojstvo

Svinjogojstvo, brojem grla i ukupnom vrijednošću proizvodnje spada među manje važne grane animalne proizvodnje u Federaciji BiH. U razdoblju 2014. – 2020. ukupan broj svinja je varirao iz godine ne pokazujući neki izrazit trend i kretao se u rasponu između 80 i 90 tisuća grla (Prilog - Tabela P-4.1.) pri čemu 10-12% ovog broja su činila priplodna grla - krmače i suprasne nazimice. Pasminski sastav svinjogojskih farmi je dosta skroman i svodi se na križance pasmina landras i veliki jorkšir, te u znatno manjoj mjeri na pasmine durok i pietren. Nedostatak uzgojno-selekcijskog programa jedna je od većih prepreka planiranju i samoj proizvodnji

kvalitetnog rasplodnog i tovnog materijala. Također nedostaje plansko provođenje križanja i hibridizacije, čiji rezultat je, između ostalog, skromni broj odgojene prasadi po krmači i razina prirasta. Ukupna proizvodnja svinjskog mesa u registriranim klaonicama u Federaciji BiH u razdoblju 2014. – 2020. varira između 6.575 tona (2014) i 8.911. tona (2020), dok broj zaklanih svinja se kreće od 73.063 (2014) do 81.850 (2020). Zbog konfesionalne strukture stanovništva u Federaciji BiH, svinjsko meso konzumira manji dio stanovništva ovog BiH entiteta, a najveća proizvodnja mjerena brojem grla se odvija u Posavskom kantonu (38,72%, 2020.). Proizvodnja svinjskog mesa u BiH (Federaciji BiH) je u potpunosti orijentirana na domaće tržište, kako za potrošnju u svježem stanju tako i za proizvodnju kratkotrajnih prerađevina. Zbog provođenja obveznog cijepjenja protiv klasične kuge svinja onemogućen je izvoz živih utovljenih životinja. Glavne razloge u oscilacijama i padu proizvodnje svinjskog mesa u Federaciji BiH treba tražiti u bescarinskom uvozu svinjskog mesa iz zemalja EU i njenim nižim cijenama u odnosu na domaće te u rastu cijena stočne hrane, naročito soje i kukuruza. Posljedica spomenutog je "gašenje" domaće proizvodnje i to ne samo manjih obiteljskih gospodarstava već i specijaliziranih velikih proizvođača, nasljednicima nekadašnjih velikih poduzeća.

Proizvodnja svinjskog mesa je dosta ekstenzivna, uglavnom se radi o klanju mlađih kategorija svinja i prosječna proizvodnost se kreće oko 260 kg žive mjere po krmači. Struktura svinjogojskih farmi je također nepovoljna. Dominiraju farme sa malim brojem grla (do 20), dok je skroman broj velikih (preko 100 grla) farmi. Ovo ujedno upućuje na činjenicu da je veoma mali broj specijaliziranih farmi. Glavni razlozi ovakvom stanju svinjogojstva u Federaciji BiH se ogledaju u (i) potpuno liberalizirano tržište mesa u BiH, (ii) nedovoljna sustavna potpora sektoru, (iii) bescarinski uvoz, (iv) usitnjena imanja sa malo obradive površine, (v) mali broj rasplodnih i tovnih grla na gospodarstvu, (vi) neodgovarajući uvjeti držanja, (vii) loš pasminski sastav, (viii) nedostatak uzgojno-seleksijskog rada u sektoru, (ix) nedostupnost povoljnih kreditnih linija, (x) slaba educiranost proizvođača svinjskog mesa te (xi) relativno niska proračunska izdvajanja i nedovoljna potpora za tovljenike i rasplodna grla.

2.9.5. Ovčarstvo i kozarstvo

Ovčarstvo i kozarstvo su važne grane animalne proizvodnje u Federaciji BiH koje karakterizira ekstenzivni način proizvodnje i korištenje prirodnih travnjaka, prije svega pašnjačkih površina. Osim ekonomskog značaja za veliki broj ruralnih domaćinstava, ove dvije grane daju značajan doprinos i biološkoj raznolikosti u područjima u kojima se odvija.

Ovčarstvo

U razdoblju 2014. – 2020. uočava se negativni trend i pad ukupnog broja ovaca. Sa 532 tisuća grla u 2014. godini ukupan broj ovaca je smanjen za 4,5% i iznosi 508 tisuća. Razlog ovakvom kretanju je najviše doprinijelo smanjenje ukupnog broja najmlađih kategorija, janjadi i šilježadi čiji broj je sa 94,5 tisuća u 2014. godini sveden na 81 tisuću u 2020. godini. U pasminskom sastavu dominira domaća pramenka sa svojim sojevima koji se razlikuju u fenotipskim i proizvodnim karakteristikama zavisno od uvjeta u kojima se uzgajaju. Pored pramenke, sa znatno manjim udjelom su prisutne i autohtone pasmine ovaca uvezene u cilju poboljšanja i melioracija domaće pasmine ovaca. Najveći doprinos ukupnom broju ovaca u 2020. godini daju tri kantona - Srednjobosanski (18,83%), Hercegovačko-neretvanski (18,66%) i Zeničko-dobojski (13,49%).

Ukupna godišnja proizvodnja ovčjeg mlijeka je 11,5 milijuna litara i dosta je ujednačena i stabilna u svom analiziranom razdoblju 2014. – 2020. Prosječna proizvodnja mlijeka po muznoj ovci u razdoblju laktacije iznosi 54 litara, što je daleko od EU prosjeka. Kada se govori o proizvodnji ovčjeg mesa primjetan blagi pad u razdoblju 2014. – 2020., a posebno niska proizvodnja je zabilježena u 2020. godini (36% u odnosu na 2019.) kao, prije svega, posljedica pandemije Covid -19.

Kozarstvo

Ukupan broj koza u razdoblju 2014. – 2020. je dosta neujednačen, pokazujući određeni rast do 2017. godine (44.616), nakon čega broj opada i dostiže u 2020. godini razina od 42.497. Prema pasminskom sastavu dominiraju različiti križanci, a kod manjeg broja, uglavnom specijaliziranih, farmi uzgajaju se koze u čistoj krvi alpska, sanska, burska i domaća koza. Najveći doprinos ukupnom broju koza daje Hercegovačko-neretvanski kanton (26,1%). Broj muženih koza u razdoblju 2014. – 2020. se kreće u rasponu 24 do 26 tisuća sa prosječnom godišnjom proizvodnjom od 197 litara po muznoj kozi. Ovakav prosječan prinos muznih koza je dosta ujednačen u svim analiziranim godinama i ne zadovoljava proizvodne standarde modernog kozarstva u razvijenim zemljama EU.

Brojni su problemi koji se trebaju rješavati u granama ovčarstvo i kozarstvo. Strukturne promjene i udio farmi sa većim brojem grla, bolja tehničko-tehnološka opremljenost, precizno mapiranje brojnog stanja, organiziranje funkcionalne i efikasne udruge proizvođača, osnivanje selekcijskih i reproduktivnih centara te unapređenje transfera znanja i angažman poljoprivrednih savjetodavaca, samo su neke od aktivnosti i mogući pravci djelovanja u budućem razdoblju provedbe Strategije.

2.9.6. Konjogojstvo

U razdoblju 2014. – 2020. u Federaciji BiH nastavljen je negativni trend i pad ukupnog broja konja. Ukupan broj konja se smanjio sa 5.903 koliko je bilo u 2014. godini na 4.298 u 2020. godini. Prema stručnim projekcijama i u narednom razdoblju, zbog sve izraženije depopulacije ruralnih područja, može se očekivati negativan trend ukupnog broja konja ukoliko se ne poduzmu odgovarajuće mjere sadržane prije svega u poticanju autohtonih pasmina (bosanski brdski konj).

2.9.7. Peradarstvo

Peradarstvo, kao jedna od rastućih grana animalne proizvodnje od 2000-tih godina, u razdoblju 2014. – 2020. je zadržala, uz manje oscilacije, broj na razini 10 do 11 milijuna peradi. Kada se govori o broju zaklane peradi u registriranim klaonicama uočava se značajan trend rasta i povećanje sa 21,6 milijuna komada u 2014. godini na 32,6 milijuna komada u 2020. godini. Isti trend je zabilježen i kada se govori o neto težini očišćenih trupova koja je povećana sa 32.067 tona u 2014. na 50.178 tona u 2020. godini. Prosječna neto težina zaklane peradi se kreće oko 1,5 kg.

Stabilna proizvodnja u analiziranom razdoblju 2014. – 2020. utvrđena je i kada se govori o proizvodnji jaja i broju koka nosilica. Ukupan broj koka nosilica se kretao između 1,72 milijuna (2014) i 1,89 milijuna (2015) i 1,87 milijuna (2020). Uočene oscilacije u broju koka nosilica su uglavnom vezane za prodajnu cijenu jaja, odnosno troškove stočne hrane. Puno veća variranja su bila prisutna kada se govori o samoj proizvodnji jaja. U 2014. godini ova proizvodnja je iznosila 276 milijuna komada, a u 2020. godini je bila povećana za 14,13% i iznosila je 315 milijuna komada. Prosječna proizvodnja jaja po koki nosilici je varirala od 157 (2017) do 179 (2020). I u ovoj proizvodnji Federacija BiH značajno zaostaje za EU standardima koji se kreću od 300 do 320 jaja po koki nosilici. Najveći doprinos peradarstvu, kada se govori o broju koka nosilica i proizvodnji jaja daju proizvođači iz Tuzlanskog i Zeničko-dobojskog kantona, u kojima i egzistira najveći broj modernih peradarskih farmi, sa modernim objektima velikih kapaciteta i automatiziranim proizvodnim procesima sa vrlo malo udjela rada.

Tov purica, pataka i gusaka na prostoru Federacije BiH javlja se sporadično i nema neki važni proizvodno-ekonomski značaj.

2.9.8. Pčelarstvo i proizvodnja meda

Pčelarstvo na području Federacije Bosne i Hercegovine je tradicionalna poljoprivredna grana koja se posljednjih godina intenzivno razvija. Pored značaja u proizvodnji meda, ova grana postaje prepoznatljiva i po drugim pčelinjim proizvodima kao što su pelud, propolis, vosak te matična mliječ. Jedno od obilježja pčelarstva u Federaciji BiH je dominantan udio pčelarskih proizvođača s malim brojem društava, i s druge strane mali udio proizvođača sa većim brojem društava. Najveći broj pčelara pčelarstvom se bavi ne kao temeljnim zanimanjem, već kao načinom ostvarivanja dodatnih izvora prihoda, pa su kao takvi u najvećem broju van uspostavljenog sustava i plasiranja pčelinjih proizvoda mimo službenih putova tržišta.

U analiziranom razdoblju 2014. – 2020. broj pčelinjih društava u Federaciji BiH pokazuje trend rasta i u 2020. godini je registrirano 254.061 košnica pčela što je za razliku od 2014. godine više za 34.679 košnica pčela, odnosno za 15,81%. Najveći broj (53,43%) košnica pčela je smješten u tri kantona - Unsko-sanski, Tuzlanski i Hercegovačko-neretvanski. Za razliku od rasta broja košnica pčela ukupna proizvodnja meda pokazuje značajne oscilacije iz godine u godinu i rezultat je sve izraženijih klimatskih promjena. Ukupna proizvodnja meda u Federaciji BiH se kretala od 1.351 tonu u 2017. godini do 2.862 tone u 2015. godini. Variranja su izražena i kod prosječne proizvodnje meda po košnici koja su se kretala u rasponu od 5,73 kg (2020.) do 12,50 kg (2015.).

Proizvođače meda karakterizira izražena raznolikost kako po životnoj dobi, stupnju obrazovanja, asortimanu proizvoda do veličine gospodarstva i broja košnica pčela. Najveći broj proizvođača organizira prodaju na samom gospodarstvu/domaćinstvu, a znatno manji na tržnicama i specijaliziranim prodavaonicama.

I ovoj grani animalne proizvodnje nedostaje bolja organiziranost (profesionalne udruge) proizvođača i transfer znanja kroz aktivnost savjetodavne službe, odnosno tehnička i stručna pomoć u prevenciji i suzbijanju štetnika i bolesti.

2.10. Ribarstvo

Ribarstvo u Federaciji BiH ima višestoljetnu tradiciju i uvjetno se može podijeliti na morsko i slatkovodno ribarstvo. U oba podsektora ribarstva u većoj su ili manjoj mjeri zastupljeni temeljni vidovi djelatnosti (proizvodnje): akvakultura, gospodarski ribolov i sportsko-rekreativni ribolov.

Početak razvoja akvakulture u Bosni i Hercegovini vezan je za kraj 19. i početak 20. stoljeća, kada se utemeljuju prva pastrvska i šaranska ribogojilišta. Od 1894. godine, kada je utemeljeno pastrvsko ribogojilište „Vrelo Bosne“ kod Sarajeva, do sedamdesetih godina prošlog stoljeća utemeljeno je nekoliko velikih pastrvskih ribogojilišta, koja su u to vrijeme bila najmodernija i najproduktivnija ribogojilišta u Europi. Danas u Federaciji BiH egzistira 78 ribogojilišta, što čini 65,5% od ukupnog broja ribogojilišta u BiH (FAO, 2015). Najveći broj ribogojilišta u Federaciji (52 objekta ili 66,7%) u proizvodnji ribe primjenjuje sustav protočnih betonskih bazena. To su isključivo pastrvska ribogojilišta. Proizvodnja konzumne ribe u moru i na hidroakumulacijama odvija se isključivo u ribogojilištima sa kaveznim sustavom uzgoja. U ovim se ribogojilištima (15 objekata) proizvodi se konzumna morska riba i pastrva, i čine 19,2% od ukupnog broja ribogojilišta. Najniža proizvodnja konzumne ribe ostvaruje se u ribogojilištima sa zemljanim bazenima (14,1%), u kojima se uzgaja šaran i srodne vrste.

Akvakultura je jedan od najbrže rastućih sektora poljoprivrede i prehrambene industrije u Federaciji BiH. U odnosu na kraj prošlog stoljeća, kada se proizvodilo oko 1.000 t godišnje, proizvodnja konzumne ribe je u posljednjih dvadeset godina utrostručena, i kreće se između

2.000 i 3.000 t. godišnje, a u pojedinim proizvodnim godinama i više. U Federaciji BiH akvakultura se uglavnom bazira na uzgoju konzumne pastrve i manjim dijelom na marikulturi, uzgoju morske ribe i školjki. Uzgoj šarana i drugih toplovodnih riba organiziran je samo na malim obiteljskim ribnjacima i proizvodnji za vlastite potrebe gospodarstava i prodaju žive ribe na ribnjaku, pa je njihova proizvodnja skoro zanemariva. Ukupna proizvodnja ribe i drugih vodenih organizama u 2019. godini (3.011 t) povećana je za oko 80% u odnosu na 2014. godinu (1.685 t), odnosno za oko 90% u odnosu na 2015. godinu (1.605 t), kada je registrirana najmanja proizvodnja u razdoblju 2014. – 2020. godina. U 2020. godini došlo je do značajnog pada proizvodnje ribe i drugih vodenih organizama (2.000 t), isključivo kao posljedica pandemije i otežanog poslovanja u takvim uvjetima.

Prema FAO podacima proizvodnje kalifornijske pastrve, u 2018. godini BiH, sa proizvodnjom od 2.746 t (F BiH - 2.575), bila je među 25 najvećih proizvođača u svijetu, odnosno među 15 u Europi. Pored kalifornijske pastrve, u hladnovodnim pastrvskim ribogojilištima, kao konzumna riba uzgajaju se i potočna pastrva i potočna zlatovčica. U 2019. godini, u Federaciji BiH, isključivo u protočnim betonskim bazenima, ostvarena je proizvodnja od 80 t potočne pastrve i 20 t potočne zlatovčice. Prema FAO statističkim podacima, BiH, odnosno F BiH (RS i BD nemaju registriranu proizvodnju), spada među 10 najvećih proizvođača konzumne potočne pastrve (8. mjesto) i konzumne potočne zlatovčice (6. mjesto) u svijetu.

I u proizvodnji morske ribe došlo je do značajnog povećanja proizvodnje u razdoblju 2014. - 2019. godina. Proizvodnja konzumnog lubina i orade u 2019. godini (210 t) bila je više nego dvostruko veća u odnosu na 2014. godinu (100 t). Proizvodnja morskih školjki (dagnja i kamenica) je u razdoblju 2014-2019. godina drastično smanjena, gotovo u potpunosti obustavljena. Od 45 t konzumne školjke u 2014. godini proizvodnja je pala na 11 t u 2018. i 2019. godini, dok u 2020. godini nije uopće registrirana.

Gospodarski ribolov je djelatnost koja podrazumijeva lov ribe profesionalnim ribolovnim alatima i opremom, radi stavljanja ulovljene ribe u promet i stjecanja dobiti. Ovaj vid ribolova uglavnom je zastupljen u morskom ribarstvu, dok ga je u slatkovodnom ribarstvu moguće obavljati samo na rijeci Savi. Gospodarski ili komercijalni ribolov u moru vjekovima je osiguravao životnu egzistenciju stanovništva u priobalnom dijelu naše zemlje. Sa razvojem društva i industrijalizacijom privrede, imajući u vidu i veličinu morskog teritorija i razvoj akvakulture, sve više je opadao interes za ribolovom kao primarnom privrednom djelatnošću. Procjenjuje se da ulov u morskom ribolovu iznosi 10 do 15 tona ribe godišnje, pri čemu je važno istaknuti da se ulov uglavnom plasira tijekom turističke sezone, izravnom prodajom lokalnim restoranima.

Profesionalno ribarenje na rijeci Savi ima višestoljetnu tradiciju, pa je navika konzumiranja slatkovodne ribe lokalnog stanovništva puno veća nego u drugim dijelovima naše zemlje. Vlada Posavskog kantona je izdala tri dozvole za gospodarski ribolov, dvije za ribolovno područje Orašje i jednu za ribolovno područje Odžak. Kompletan godišnji ulov ribe u ovom području plasira se i prodaje na lokalnom tržištu, putem ribarnica ili restorana. Prema FAO godišnjaku za ribarstvo (2020) u BiH se svake godine izlovljava 305 tona ribe, od čega najveći udio (300 t) čine različite vrste slatkovodnih riba (šaran, babupka, smuđ, som, i dr.).

Sportsko-rekreativni ribolov je djelatnost ribarstva, koja podrazumijeva lov ribe udičarskim ribolovnim alatima i opremom, radi sporta ili rekreacije. Ulovljena riba se ne smije stavljati u promet i sportsko-rekreativni ribari je smiju koristiti samo za vlastite potrebe. Prema usmenim podacima Sportsko ribolovnog saveza BiH, u Bosni i Hercegovini je 2020. godine bilo oko 21.000 sportskih ribolovaca, od čega najveći dio (13.045 ili 61,9%) čine ribolovci koji su članovi Sportsko ribolovnog saveza Federacije BiH, odnosno nekog od ribolovnih društava u Federaciji. Procjenjujući da svaki registrirani sportsko-rekreativni ribolovac ostvari ulov u količini od 15 do 20 kg u toku godine, može se zaključiti da je u Federaciji BiH u 2020. godini ostvaren ulov od 200 do 250 tona ribe godišnje.

Prosječna godišnja potrošnja ribljeg mesa po glavi stanovnika u Europi u 2017. godini iznosila je 21.5 kg, a Bosna i Hercegovina se nalazila na posljednjem mjestu europskih zemalja, sa godišnjom potrošnjom od 5,8 kg po glavi stanovnika. Najveći udio u ukupnom proizvodstvu ribarstva Federacije čine proizvodi akvakulture, prvenstveno konzumna riba. Najveći dio proizvoda slatkododne akvakulture i proizvoda marikulture namijenjen je domaćem tržištu, dok se jedan dio plasira na tržište EU (prvi certificirani proizvod animalnog podrijetla), zemalja CEFTE, EFTE i drugih zemalja. U proteklom sedmogodišnjem razdoblju permanentno je rastao izvoz proizvoda akvakulture iz Federacije BiH i u 2020. godini je postigao maksimalnu vrijednost (1.648,6 t). Izvoz sušene, soljene i dimljene ribe u 2020. godini je za deset puta uvećan u odnosu na 2014. godinu. Za dva puta je u proteklom razdoblju uvećan izvoz smrznute i svježe ili rashlađene ribe. Jedini pad izvoza je registriran kod žive ribe i on je za oko tri puta manji u 2020. godini u odnosu na 2014. godinu.

S druge strane, ukupni izvoz ribe, ribljih proizvoda i drugih akvatičnih organizama u 2020. godini (1631,7 t) skoro je za dva i po puta uvećan u odnosu na 2014. godinu (668,6 t).

2.11. Prehrambena industrija

U razdoblju od 2014. do 2020. godine zabilježen je značajan rast proizvodnje u prehrambenoj industriji Federacije BiH. Zvanična statistika je bilježila podatke o godišnjim proizvodnjama: mlinske industrije, prerade mlijeka, prerade mesa, prerade voća i povrća, proizvodnje keksa i vafla, proizvodnje piva, proizvodnje vina, proizvodnje vode i mineralne vode, proizvodnje bezalkoholnih pića i proizvodnje cigareta. Najveći rast zabilježen je kod proizvodnje keksa i vafla (preko 120%). Visok rast proizvodnje bilježe proizvodnja vode (oko 59%), prerada mesa (oko 54%) i mlinska industrija (oko 50%). Povećanje proizvodnje bilježe i prerada mlijeka (oko 16%) te proizvodnja piva (oko 4%). Prema statističkim podacima, rast proizvodnje od oko 80% zabilježen je i u vinarstvu, iako se, prema stručnim stajalištima, podaci zvanične statistike o proizvodnji grožđa i vina u BiH inače smatraju nepouzdanim. Treba naglasiti da je 2020. kao konačna godina promatranog razdoblja, ali i kao godina Covid-19 pandemije, značajno utjecala na navedene pokazatelje rasta u domenama proizvodnje piva, vina i bezalkoholnih pića. Proizvodnja vina i bezalkoholnih pića je u 2020. godini bila za oko 10% manja od proizvodnje u 2019. godini, dok je proizvodnja piva u 2020. godini bila za oko 14% manja od proizvodnje u 2019. godini. Ovo je utjecalo i na ukupno promatrano smanjenje proizvodnje bezalkoholnih pića (preko 6%) u promatranom razdoblju. Izraziti pad proizvodnje u razdoblju od 2014. do 2020. godine zabilježen je kod proizvodnje cigareta (smanjenje za preko 80%), što se može objasniti promjenama poslovnih politika (premještanje proizvodnje) novih vlasnika kapaciteta za proizvodnju cigareta u FBiH.

U odnosu na prethodni, tijekom promatranog razdoblja iskorištenost kapaciteta povećala se u mlinskoj industriji, preradi mesa, proizvodnji keksa i vafla, piva i vina. Međutim, iskorištenost kapaciteta u prehrambenoj industriji FBiH još uvijek je jako niska. Tako je za većinu analiziranih podsektora iskorištenost kapaciteta ispod 50%. Samo su mlinska industriji i proizvodnja keksa i vafla (koje se inače prvenstveno oslanjaju na uvozne sirovine) u 2020. godini imale iskorištenost kapaciteta preko 50% (69,99%, odnosno 54,02%). Najmanje su iskorišteni kapaciteti u pogonima za proizvodnju cigareta (5,51%) te u proizvodnji vina (14,69%). Prema stručnim mišljenjima, iskorištenost kapaciteta u vinarstvu je vjerojatno veća od navedene, a njegova iznesena vrijednost je moguća posljedica nekompletnosti podataka koje bilježi statistika.

Pojedini dijelovi sektora prehrambene industrije i dalje su znatno ovisni o uvozu sirovina i poluproizvoda. Može se reći da se mljekarstvo, proizvodnja mineralnih voda, proizvodnja prerađevina od voća i povrća i proizvodnja vina najvećim dijelom zasnivaju na domaćim sirovinama. S druge strane, proizvodnje piva, osvježavajućih bezalkoholnih pića, voćnih sokova, cigareta i žitnih prerađevina bazirane su na uvoznim sirovinama. Znatni prerađivački

kapaciteti mljevenja žitarica i prerade mesa samo mali dio potreba za sirovinama osiguravaju iz domaćih izvora. Zabrinjavaju pojave, za sada ograničene na pojedine godine, potrebe uvoza sirovina za kapacitete koji se bave proizvodnjom prerađevina od povrća. U FBiH još uvijek nije pokrenuta proizvodnja nekih važnih prehrambenih proizvoda i poluproizvoda poput, šećera, biljnog jestivog ulja, voćnih koncentrata i slada, što znatno doprinosi negativnom vanjskotrgovinskoj bilanci sektora u cjelini.

Velika većina pogona prehrambene industrije u FBiH ima u primijeni HACCP sustav, a mnogi posluju i u skladu s odredbama ISO 9001 standarda. Sporadično se sreću i pogoni sa provedbom ISO standarda serija 14000 i 22000. Bilježi se i rast Halal certifikacija i povećanje izvoza ovako certificiranih proizvoda. Halal standard inače je registriran kod Instituta za standardizaciju BiH kao nacionalni standard pod nazivom Halal hrana – zahtjevi i mjere, BAS 1049:2007. Nakon potvrde Vijeće za fetve Rijaset Islamske zajednice u BiH iz 2005. godine BiH HALAL standard postao je prvi europski, a drugi u svijetu registrirani Halal standard.

Nakon niza godina u BiH i Federaciji BiH su stečeni regulatorni i institucijski uvjeti za efektivno provođenje tzv. politike kvalitete prehrambenih proizvoda. Ovdje se prije svega misli na službenu registraciju zaštićenih oznaka podrijetla (PDO ili ZOP), zaštićenih oznaka zemljopisnog podrijetla (PGI ili ZOGP) i oznaka zajamčeno tradicionalnih specijaliteta (GTS). Postupak zaštite i registracije vodi Agencija za sigurnost hrane BiH, a u FBiH su trenutno dva certifikacijska tijela ovlaštena za provođenje potrebnih kontrola za korištenje ovih oznaka. Tijekom 2020. i 2021. godine službeno su registrirane prve ZOP i ZOGP za poljoprivredne i prehrambene proizvode u BiH (dva sira, jedan suhomesnati proizvod, jedna voćna prerađevina i krumpir iz jednog područja).

Asortiman proizvoda prehrambene industrije FBiH je inače prilično ograničen. Sada je već kroničan nedostatak inovacija proizvoda i pakovanja, a naročito se malo napredovalo u proizvodnji dijetetskih proizvoda i dehidriranih i djelomično dehidriranih proizvoda gdje pored nepostojanja postrojenja, nedostaju i motivi i ideje za pokretanje ovih vrsta proizvodnji. Vrlo mali ili nikakvi pomaci su učinjeni u kreiranju novih proizvoda na bazi iskorištavanja nusproizvoda što je u razvijenom svijetu snažno promovirana i ustaljena praksa.

Pogoni prehrambene industrije u FBiH otpad zbrinjavaju shodno zakonskim odredbama. Važno je, međutim, naglasiti da još uvijek nema znatnijih pomaka u smislu kontrole, ušteda, razvrstavanja, reciklaže i ponovne uporabe nusproizvoda ili otpada kao novih proizvoda.

U razdoblju od 2014. do 2020. godine broj zaposlenih u prehrambenoj industriji povećan je za oko 9,1%, odnosno na oko 14.000 zaposlenih. Trend povećanja zapošljavanja bio je povoljniji do pojave Covid-19 pandemije koja je uzrokovala, istina neznatno, smanjenje broja zaposlenih u ovoj industriji za oko 2%. Udio zaposlenih u prehrambenoj industriji FBiH ostaje nizak i čini svega oko 2,6% ukupno zaposlenih. Plate zaposlenih u sektoru prehrambene industrije su i dalje za oko 40% niže od prosječne plate u Federaciji BiH te su niže i od prosječnih plata u sektorima poljoprivrede, šumarstva i ribolova, proizvodnje pića i duhanske industrije.

2.11.1. Prerada mlijeka

Mljekarska industrija je ostvarila značajne pozitivne razvojne trendove, brže od razvoja u primarnoj proizvodnji mlijeka. U Federaciji BiH danas posluje oko 20 mljekara, većinom mikro (do 10 zaposlenih) i malih (10 do 50 zaposlenih). Međutim, tri velike mljekare prerađuje oko 71% ukupno otkupljenog mlijeka u Federaciji BiH. Ukupni obim proizvodnje mlijeka i mliječnih proizvoda u FBiH od 2014. godine raste po stopi nešto većoj od 1% godišnje i trenutno je na preko 168 milijuna kilograma gotovih proizvoda. U strukturi proizvoda sa oko 80% udjela izrazito dominira tzv. konzumni program (mlijeko, uglavnom UHT, i nefermentirana pavlaka). Slijede fermentirani proizvodi od mlijeka sa 14 – 20% udjela. Proizvodnja sireva je daleko manje zastupljena (ispod 3%) i u najvećoj mjeri se odnosi na svježije sireve. Udio drugih

proizvoda na bazi mlijeka (mliječni namazi, surutka, smrznuti deserti, sladoled) u ukupnoj proizvodnji je simboličan. U Federaciji BiH od 2013. godine nema proizvodnje mlijeka u prahu. Obimi proizvodnje mlijeka, (nefermentirane) pavlake, mliječnih namaza, fermentiranih mlijeka, te surutke i njenih proizvoda su pratili trend rasta ukupnog obima sektorske proizvodnje. Tijekom 2019. i 2020. godine bilježi se pad proizvodnje svih vrsta sireva, a tijekom 2020. godine i pad proizvodnje maslaca. Proteklih godina na tržištu BiH su se pojavili novi proizvodi domaćih mljekara i sirana poput ajrana, UF sira, te niza novih tipova i podtipova sireva (kozji, ovčji, dimljeni sirevi, sirevi sa različitim dodacima). Međutim, proizvedene količine ovih proizvoda su još uvijek male da bi značajno promijenile stanje na tržištu. Mljekare u FBiH još uvijek ne nude posebne proizvodne programe za ciljane skupine potrošača (školski obrok, programi za omladinu, sportsko mlijeko i dr.) niti pokazuju inicijative za obogaćivanjem asortimana novim proizvodima koji, inače, kao uvozni zauzimaju značajno mjesto na tržištu BiH (aromatizirana fermentirana mlijeka, topljeni sirevi, program slatkih konzumnih proizvoda, šira paleta proizvoda na bazi surutke, dehidrirani i djelomično dehidrirani proizvodi i dr.). Zabilježeni su određeni pomaci u pakovanju proizvoda koja su atraktivnija i raznovrsnija, ali još uvijek zaostaju za pakovanjima iz mljekarski razvijenih zemalja.

Ohrabruje oživljavanje proizvodnje autohtonih mliječnih proizvoda, naročito sireva koji se proizvode na tradicionalan način, od sirovog (često ovčjeg i kozjeg) mlijeka, na malim obiteljskim farmama. Svojim renomeima ističu se tri tradicionalna sira (Travnički/Vlaški, Livanjski i Hercegovački sir iz mijeha) koji predstavljaju regionalne brendove, a dva tipa Livanjskog sira su nositelji prvih registriranih zaštićenih oznaka podrijetla i zemljopisnog podrijetla prehrambenih proizvoda u BiH. I pored određenog rasta aktivnosti na pomoći proizvođačima ovih i sličnih sireva te na valorizaciji i zaštiti njihovih posebnosti, izostaje sustavna potpora, uključujući i subvencioniranje ovih proizvodnji.

Ukupni instalirani kapaciteti mljekarske industrije u FBiH se trenutno procjenjuju na oko 400 milijuna litara godišnje što je značajno povećanje u odnosu na stanje u 2012. godini (oko 250 milijuna litara) ili u 2015. godini (oko 320 milijuna litara). U razdoblju 2014. – 2020. godine nije bilo otvaranja novih velikih mljekara u FBiH, dok je s radom počelo nekoliko manjih pogona. Jedna velika mljekara (Tuzlanska) u međuvremenu je, nakon prodaje stranom kupcu, obustavila rad, a tvornica sladoleda Ledo je prestala sa proizvodnjom sladoleda. Iako je prerada mlijeka jedna od grana prehrambene industrije Federacije BiH sa visokim stupnjem iskorištenosti kapaciteta on je trenutno tek na oko 48%.

U mljekarama u Federaciji BiH efektivno se provode dobre higijenske i proizvođačke prakse. Pored HACCP sustava, mnoge mljekare imaju u primjeni relevantne standarde ISO serija, a znatan broj je i u sustavu Halal certifikacije. Ovo je, uz efektivno provođenje regulative o higijenskim uvjetima i kontroli, omogućilo da 2016. godine prve četiri mljekare iz BiH (tri iz Federacije BiH) dobiju dozvole za plasman mlijeka u EU. U godinama do 2021. ove dozvole je pribavilo još šest mljekara iz Federacije BiH.

2.11.2. Prerada mesa

Preradom mesa u Federaciji BiH uglavnom se bave mala privatna poduzeća i obiteljske firme sa malim brojem uposlenika. Prerađivači mesa u FBiH svoje proizvodnje uglavnom zasnivaju na uvoznim sirovinama, prije svega na zamrznutoj govedini i pilećem MOM-u. U ponudi dominiraju proizvodi od govedine, mesa peradi, manje od svinjetine i vrlo malo od ovčjeg mesa. U Federaciji BiH se najviše konzumira svježe meso peradi, potom meso goveda, svinja, pa ovaca, dok se od mesnih proizvoda najviše konzumiraju kobasice.

Problemi u animalnoj proizvodnji, kao sirovinskoj bazi prerađivačke industrije mesa u Federaciji BiH su skoro isti već dugi niz godina i uglavnom se mogu svesti na (i) nedovoljna izdvajanja proračunskih sredstava za ulaganja u animalnu proizvodnju koja se odnosi na proizvodnju mesa, (ii) nedovoljan domaći uzgoj, (iii) nekontroliran i prekomjeran uvoz gotovo

svih vrsta sirovog mesa i mesnih prerađevina koje se mogu proizvesti u domaćim farmama i firmama u dovoljnoj količini i kvaliteti većeg od uvezenih, (iv) nedovoljna kontrola kvalitete uvezenih proizvoda, (v) nepostojanje posebnih programa kreditiranja za ulaganja u animalnu proizvodnju kao specifičnu i niskoakumulativnu granu poljoprivrede te (vi) nedostatak zakonskih i podzakonskih propisa u cilju poboljšavanja i usklađivanja sa propisima EU.

2.11.3. Prerada voća i povrća

Točnih podataka o udjelu domaće proizvedenog voća i povrća u preradi iz službenih izvora, nažalost, nema. Prema rezultatima anketiranja poduzeća koji prerađuju voće i povrće u Federaciji BiH, preko 50% sirovina za prerađevine od povrća se osigurava iz uvoza. Znatno je povoljnija situacija u preradi voća gdje je udio domaće sirovine (osim kod proizvodnje sokova) i do 90%. Proizvodnja oko 90% ukupne količine voćnih sokova u FBiH zasniva se na uvezenim koncentratima. Razloge za uvoz sirovina, pored godišnjih variranja proizvodnji voća i povrća u BiH, treba tražiti i u visokim otkupnim cijenama domaćih sirovina.

Na prostoru Federacije BiH su aktivna 24 poduzeća sa instaliranim rashladnim kapacitetima za čuvanje voća i povrća. Ovome treba dodati i pet firmi čiji se kapaciteti ne koriste ili se koriste u manjem obimu te veliki broj manjih hladnjača kod veletrgovaca i proizvođača i prerađivača voća i povrća kapaciteta ispod 150 tona. Ukupni aktivni rashladni kapaciteti iznose oko 32.000 tona, dok se oko 17.000 tona rashladnih kapaciteta trenutno ne koristi. Samo dvije hladnjače ukupnog kapaciteta oko 1.980 tona imaju mogućnost čuvanja voća i povrća u kontroliranoj atmosferi. U razdoblju od 2013. do 2021. godine došlo je do povećanja rashladnih kapaciteta za oko 2,5 puta. Rashladni kapaciteti se uglavnom koriste za čuvanje voća i povrća za stolnu potrošnju, mada se u razdoblju 2014. – 2021. bilježi rast broja hladnjača sa mogućnošću čuvanja duboko zamrznutih sirovina (sad ukupno 15). Samo osam hladnjača posjeduje liniju za pripremu i doradu voća i povrća, a režimi čuvanja u pravilu su podešeni ili samo kao plusni ili samo kao minusni. Imajući u vidu godišnju proizvodnju voća i povrća raspoloživi rashladni kapaciteti za svježe voće i povrće u Federaciji BiH su nedovoljni. I za naredno razdoblje ostaje potreba izgradnje novih rashladnih kapaciteta (posebno onih sa kontroliranom atmosferom) te instaliranje linija za pripremu i doradu voća i povrća kod postojećih hladnjača.

Prema neslužbenim podacima, trenutno je na prostoru Federacije BiH aktivno devet većih poduzeća za preradu voća i povrća, od kojih četiri proizvode isključivo sokove i osvježavajuća bezalkoholna pića. Posluje i veći broj manjih firmi (godišnjeg kapaciteta ispod 500.000 l za sokove, odnosno ispod 500 t za ostale prerađevine od voća i povrća), koje su najčešće specijalizirane za određenu skupinu proizvoda. U proizvodnji prevladavaju sokovi, džemovi, marmelade, marinirani i biološki konzervirani proizvodi od voća i povrća, konzervirano (sterilizirano) povrće, zamrznuto voće i povrće, a u manjem obimu pire od rajčice, kečap, prerađevine od krumpira, te suho voće i povrće. Nažalost, samo jedna firma proizvodi minimalno prerađeno voće i povrće.

Iskorištenost kapaciteta za proizvodnju prerađevina od voća i povrća, uključujući i sokove, u razdoblju 2014. – 2017. varirala je u rasponu od oko 40% do oko – 70% i bila je na zadovoljavajućoj razini. Međutim, od 2018. godine iskoristivost kapaciteta pada tako da je u 2020. iznosila svega oko 24%. Proizvodnja prerađevina od voća i povrća (uključujući sokove) u Federaciji BiH intenzivno je rasla od 2014. do 2019. godine (sa oko 15 milijuna kg u 2014. na oko preko 50 milijuna kg u 2019. godini. Covid-19 pandemija uzrokovala je značajan pad proizvodnje u 2020. godini (oko 30% manje) u odnosu na 2019. godinu. Daleko najveći udio u ukupnoj proizvodnji prerađevina od voća čine voćni sokovi uglavnom proizvedeni od uvezenih koncentrata (povećanje sa oko 11 milijuna litara u 2014. godini na oko 32 milijuna litara u 2020. godini, sa dominantnim udjelom miješanih sokova od voća i povrća). U Federaciji BiH nema kapaciteta orijentiranih na proizvodnju koncentrata. Na tržištu se pojavljuje sve više malih prerađivača koji proizvode sokove od domaće sirovine, najčešće iz vlastitih zasada i čija godišnja proizvodnja ne prelazi 500.000 l. U promatranom razdoblju zabilježen je pad

proizvodnje kiselog kupusa, mariniranog povrća, zamrznutog voća i želiranih proizvoda, ali i značajan rast proizvodnje konzerviranog (steriliziranog) povrća bilo kao monokulture ili mješavine. Službenih podataka o proizvodnji zamrznutog povrća nema, iako je kod nekih anketiranih prerađivača zamrznuto povrće činilo najmanje 50% ukupne proizvodnje. Nema ni zvaničnih podataka o proizvodnji suhog voća i povrća, iako se na tržištu npr. nalaze začinske smjese u kojima znatan dio čini suho povrće. Velike industrijske sušnice iz ranijeg razdoblja više nisu u funkciji, ali se na području Federacije BiH nalaze desetine manjih komornih diskontinuiranih sušnica kapaciteta unosa do jedne tone.

I pored nekih ohrabrujućih znakova rasta sektora prerade voća i povrća, Federacija BiH na europskom tržištu u doglednoj budućnosti vjerojatno neće moći konkurirati velikim količinama konvencionalnih proizvoda. Izvozne šanse treba tražiti u proizvodnji i plasmanu tradicionalnih prerađevina od voća i povrća te proizvoda sa oznakom podrijetla ili zemljopisnog podrijetla. Problem ostaje obimom mala proizvodnja u pravilu vezana za male proizvodne kapacitete, uglavnom zanatskog tipa. Prerađivačima treba omogućiti pristup investicionom kapitalu pod povoljnijim uvjetima, te potporu nadležnih institucija, posebno u pogledu povezivanja, okrupnjavanja i zajedničkog nastupa na tržištu.

2.11.4. Mlinsko-pekarska industrija

Prema podacima Federalnog zavoda za statistiku i Odsjeka za prehrambenu industriju Federalnog ministarstva poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva u razdoblju od 2014. do 2020. zabilježen je rast godišnje proizvodnje mlinske industrije sa oko 140.000 tona 2014. godina na oko 210.000 tona 2020. godine. Godišnji kapaciteti mlinske industrije su do 2016. godine bili oko 397.000 tona, kada padaju na oko 302.000 tona i na ovoj razini se zadržavaju do kraja promatranog razdoblja. Iskorištenost kapaciteta ove industrije se u ovom razdoblju kretala od najmanje 36% (2014. godina) do najviše 70% (2020. godina). Treba konstatirati da je sa oko 130.000 t zabilježenih 2012. godine, i pored navedenog smanjenja kapaciteta za preko 90.000 t, obim proizvodnje ove industrije u Federaciji BiH u 2019. i 2020. godini povećan na preko 200.000 tona.

Temelj mlinske industrije u Federaciji BiH i dalje čini desetak velikih mlinova koji godišnje prerađuju od 3.000 – 5.000 tona pa do maksimalno oko 10.000 tona. Procjene govore da na teritoriju Federacije BiH pored ovih, velikih, djeluje još oko 40-ak malih mlinova. Mlinari žito u pravilu skladište uz svoje mlinove, pri čemu najznačajniji skladišni kapacitet i dalje drži "Klas"-ov silos u Sarajevu.

Vodeće obilježje mlinsko-pekarske industrije Federacije BiH ostaje praktično potpuna ovisnost o uvoznim sirovinama. Procjenjuje se da se za potrebe ove industrije i dalje manje od 15% sirovina osigurava iz domaćih izvora. Pored nedovoljne domaće proizvodnje žita, iz pekarskih krugova se, neslužbeno, navodi da kvaliteta brašna od domaćeg žita nije na potrebnoj razini za preradu u kvalitetne pekarske proizvode pa ga je potrebno miješati sa brašnom dobivenim od uvoznih sirovina.

Uz mlinsko-pekarsku industriju treba spomenuti i proizvodnju keksa i vafla koja je na nju često izravno naslonjena. Iako na relativno skromnim polaznim osnovama, ova industrija je u razdoblju 2014. – 2020. godina zabilježila više nego dvostruki rast, sa 5.500 tona u 2014. na 12.000 tona u 2020. godini. Kapaciteti ove industrije u 2020. godini su bili na oko 22.000 tona, a njihova iskorištenost je bila blizu 54%.

2.11.5. Proizvodnja destiliranih alkoholnih i osvježavajućih bezalkoholnih pića

Značajan dio proizvodnje destiliranih alkoholnih pića u Federaciji BiH još uvijek se ne bilježi u zvaničnim statistikama. Prema procjenama stručnjaka, 50 – 60% proizvedenih destilata završava na neformalnom, odnosno nekontroliranom tržištu. Iako je tijekom zadnjih godina

jedna kompanija kapaciteta oko 15 milijuna litara destilata prestala s radom, preostali kapaciteti iz ranijeg razdoblja i novouspostavljeni pogoni su dovoljni za prihvata voća, grožđa, vina i drugih ulaznih sirovina za proizvodnju jakih alkoholnih pića u Federaciji BiH. Za ove kapacitete inače već dugo stoje konstatacije o njihovoj niskoj iskorištenosti. Opremljenost pogona koji se bave proizvodnjom jakih alkoholnih pića je dobra i oni se vremenom stalno moderniziraju. U središnjim, istočnim i sjevernim dijelovima Federacije BiH proizvodnjom i dalje prevladavaju destilati od voća (šljiva, jabuka, kruška, rjeđe druge voćne vrste), dok u Hercegovini prevladavaju destilati od grožđa. Zanimljivo je da u Federaciji BiH još nema značajnije proizvodnje odležanih destilata od vina, odnosno pića tipa konjaka ili vinjaka.

Industrija jakih alkoholnih pića u Federaciji BiH je još u razvoju, ali se, prema potvrđenoj kvaliteti destilata može govoriti o značajnom transferu znanja, vještina i dobrih tehnologija u proizvodnju. Vodeći problem podsektora je plasman, uglavnom loših i nestandardiziranih, destilata na sivom tržištu. Ovo, pored izravnih gubitaka za državnu kasu, za posljedicu ima i izlaganje opasnosti zdravlja konzumenata, ali i sporu izgradnju renomea BiH destilata. U Federaciji BiH je nedavno u proceduru usvajanja upućen Zakon o jakim alkoholnim pićima koji uvodi striktnije odredbe o obveznoj registraciji proizvodnji jakih alkoholnih pića. I pored prvih otpora uglavnom individualnih proizvođača, ovaj zakon bi mogao dati značajan doprinos i uređenju i unapređenju podsektora, jer se njim, pored ostalog, uspostavljaju regulatorne pretpostavke za registraciju zaštićenih oznaka zemljopisnog podrijetla jakih alkoholnih pića.

Na prostoru Federacije BiH posluje 13 većih kompanija koje se bave proizvodnjom i pakovanjem osvježavajućih bezalkoholnih pića (OBP) od voćnih baza, voćnog soka, biljnih ekstrakata, energetskih pića i aromatiziranih pića. Među njima je i globalno poznata kompanija koja svojom proizvodnjom u BiH doprinosi 0,5% njenog BDP-a. Proizvodnja je bazirana na uvezenim koncentratima, sirupima i pastilama od kojih se dodatkom vode i ostalih aditiva proizvode OBP-a koja se pakuju u staklenu, PET, limenu a rjeđe u višeslojnu kartonsku ambalažu.

U razdoblju od 2014. godine (195.482.000 l) do 2018. godine (203.276.000 l) bilježi se rast proizvodnje OBP-a, nakon čega dolazi do njenog pada na oko 182.808.000 l u 2020. godini. Ovaj pad proizvodnje pratio je i pad iskorištenja kapaciteta (328.600.000 l) koje je sa 62,9% u 2014. godini pao na oko 50% u 2020. godini. Istovremeno je zabilježeno povećanje pokrivenosti uvoza izvozom OBP-a za oko 9% u odnosu na 2014. godinu.

Iako na svjetskom tržištu potrošnja ovih pića pada, jer se ona dovode u vezu s povećanim rizikom od niza oboljenja, ona je i dalje za oko 10 puta veća u odnosu na potrošnju voćnih sokova. Na domaćem tržištu se bilježi rast interesa potrošača za pića sa smanjenom energetskom vrijednošću pa je tržišni udio pića bez kalorija (zero) sa oko 2% u 2016. porastao na blizu 6% u 2018. godini. Domaće kompanije, proizvođači OBP-a, bi trebale intenzivnije pristupiti razvoju novih proizvoda obogaćenih bioaktivnim komponentama, sa supstitucijom šećera zaslađivačima prirodnog podrijetla i uvođenjem tzv. "premium" segmenta napitaka za najmlađe obogaćenih vitaminima i sl.

2.12. Vanjskotrgovinska razmjena poljoprivredno-prehrambenim proizvodima

Analizu vanjsko-trgovinske razmjene poljoprivredno-prehrambenih proizvoda na razini Federacije BiH potrebno je uzeti sa određenom rezervom, budući da se neki poljoprivredno-prehrambeni proizvodi ne mogu isključivo uvoziti/izvoziti sa područja jednog entiteta. Stoga, prije analize na razini entiteta daju se neka važnija obilježja trgovinske razmjene na razini Bosne i Hercegovine.

BiH ima nepovoljnu trgovinsku bilancu u trgovini poljoprivredno-prehrambenim proizvodima, izraziti je neto uvoznik i u većini proizvoda nema samodovoljnost. Ovo je "gorući" problem koji

dolazi do izražaja u kriznim vremenima, kakav je bio u vrijeme COVID-a 19. U 2019. godini ukupan izvoz poljoprivredno-prehrambenim proizvodima je iznosio 850,8 milijuna KM što je predstavljalo 7,2% ukupnog BiH izvoza. U istoj godini, ukupna vrijednost uvoza poljoprivredno-prehrambenih proizvoda je bila 3,2 milijarde KM što je činilo 16,3% ukupnog uvoza u BiH. Prema podacima za 2019. godinu najveći dio uvezenih poljoprivredno-prehrambenih proizvoda dolazi iz zemalja EU (60,3%), koje slijedi zemlje Zapadnog Balkana (29,0%) i druge zemlje sa (8,4%). Najvažniji partneri iz zemalja EU su Hrvatska, Slovenija i Mađarska, a od zemalja Zapadnog Balkana Srbija i Sjeverna Makedonija. Kada se govori o izvozu poljoprivredno-prehrambenih proizvoda, jednaku važnost imaju zemlje EU (38,7%) i zemlje Zapadnog Balkana (35,5%), kojima treba pridodati i Tursku u kojoj se izvozi 15,1% ukupnog BiH izvoza ovih proizvoda. U 2019. godini od zemalja EU najvažniji izvozni partneri su Hrvatska i Njemačka, a od zemalja Zapadnog Balkana Srbija i Crna Gora.

Kao i u BiH, i u Federaciji BiH u razdoblju 2014. – 2020. je zabilježen značajan trgovački debalans poljoprivredno-prehrambenih proizvoda krećući se u rasponu od -1,42 milijarde KM u 2014. godini do -1,52 milijarde KM u 2020. godini. Ukupan izvoz poljoprivredno-prehrambenih proizvoda pokazuje trend stalnog rasta i sa 273,3 milijuna KM u 2014. godini povećao se za 55 indeksnih poena i dostigao vrijednost od 424,1 milijun KM. U strukturi izvoza najviši udio imaju mesne prerađevine (17,31%), mlijeko i mliječni proizvodi (15,37%), svježe voće (14,73%), alkoholna i bezalkoholna pića (9,72%) te proizvodi mlinsko-pekarske industrije (9,18%). I ukupan uvoz poljoprivredno-prehrambenih proizvoda u Federaciju BiH ima tendenciju rasta, ali nešto blažu u odnosu na izvoz. Vrijednost ukupnog uvoza se sa 1,7 milijardi KM u 2014. godini povećala za 15 indeksnih poena i u 2020. godini dostigla razinu od 1,94 milijarde KM. U strukturi uvoza najveći udio imaju alkoholna i bezalkoholna pića (13,13%), ostali jestivi proizvodi (11,65%), svježe meso (9,02%) i svježe voće (7,47%). Pokrivenost uvoza izvozom poljoprivredno-prehrambenih proizvoda je još uvijek veoma niska i kreće se u rasponu 16,12% (2014) do 22,09% (2017).

2.13. Poslovno okruženje

2.13.1. Institucije od važnosti za sektor

Četiri administrativno-upravne razine (državni, entitetski, kantonalni, općinski) ustavno uspostavljene u Bosni i Hercegovini (BiH) predstavljaju znatnu teškoću za strateško planiranje u poljoprivredi i realizaciju poljoprivredne politike. Ovakva organizacija za rezultate ima nepotrebno i skupo multipliciranje institucija istih ili sličnih nadležnosti te vrlo teško uspostavljanje funkcionalne koordinacije mreže institucija s utjecajem na poljoprivredu, proizvodnju hrane i ruralni razvoj.

Mali broj institucija uspostavljenih na razini BiH koje se mogu označiti posebno važnim za sektor su: Ministarstvo vanjske trgovine i ekonomskih odnosa (MVTEO), odnosno njegov Sektor za poljoprivredu, prehranu, šumarstvo i ruralni razvoj; Agencija za sigurnost hrane BiH (samostalna upravna organizacija) i tri upravne organizacije u okviru MVTEO (Uprava BiH za zaštitu zdravlja bilja; Ured za veterinarstvo BiH i Ured za harmonizaciju i koordinaciju sustava plaćanja u poljoprivredi, prehrani i ruralnom razvoju BiH).

U okviru MVTEO, Sektor poljoprivrede, prehrane, šumarstva i ruralnog razvoja je zadužen za uspostavljanje okvira za razvoj sektorskih strategija, politika, programa i mjera, te njihovu koordinaciju u cilju usklađenog pristupa i razvoja ovih oblasti u cijeloj zemlji. Izuzimajući Agenciju za sigurnost hrane, ostale upravne organizacije su, uglavnom, zadužene za iniciranje i usuglašavanje programa, mjera i aktivnosti koje se, osim programa međunarodne potpore i pomoći, i financiraju i provode na razini entiteta, a u FBiH i na razini kantona. One su ovlaštene da Vijeću ministara BiH podnose na razmatranje i usvajanje nacрте zakona i podzakonskih akata iz domena utvrđenih zakonima o formiranju ovih institucija. Agencija za sigurnost hrane

ima posebno važnu nadležnost (utvrđenu Zakonom o hrani, Službeni glasnik *BiH*, br. 50/04) u iniciranju i kreiranju nacrtu zakonskih i podzakonskih propisa o hrani. Treba naglasiti da je pored svojih ostalih, zakonom utvrđenih, nadležnosti, Agencija od svog osnivanja u ovom pogledu dala izuzetan doprinos kreiranjem velikog broja prije svega pravilnika iz domena tržišnih standarda, kvalitete i zdravstvene sigurnosti hrane.

Pored navedenih, među institucijama od šire važnosti za sektor uspostavljenim na državnoj razini treba spomenuti: Institut za akreditiranje BiH (BATA), Institut za standardizaciju BiH (BAS), Institut za intelektualno vlasništvo BiH i Direkciju za europske integracije Vijeća ministara BiH.

U Federaciji BiH je uspostavljen i funkcionira zadovoljavajući broj institucija, organizacija i agencija za upravljanje i nadzor u sektoru poljoprivrede, prehrane i ruralnog razvoja. Sporo usvajanje regulative i uspostavljanje institucija na razini BiH nepovoljno se odražava i na sektor i na sektorske institucije u Federaciji BiH. Federalni organi uprave pokazuju stalnu spremnost da prihvate i provedu sva regulatorna rješenja utvrđena za BiH, kao i da daju konstruktivan doprinos u dolasku do ovih rješenja. Određene teškoće za uspostavljanje sektorskih institucija sa snažnijim i konzistentnijim strateško-planskim i provedbenim kapacitetima u Federaciji BiH predstavlja njena ustavna organizacija, sa snažnim nadležnostima kantona za pitanja poljoprivrede, proizvodnje hrane i ruralnog razvoja.

Federalno ministarstvo poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva (FMPVŠ) je ključna institucija za planiranje i upravljanje sektorom poljoprivrede, prehrane i ruralnog razvoja u Federaciji BiH. FMPVŠ vrši upravni nadzor nad provođenjem propisa, te donosi provedbene odluke. Ministarstvo je odgovorno za: upravljanje prirodnim resursima (zemljište, vode, šume), razvoj poljoprivrede, prehrambene industrije, odnosno za razvoj biljne poljoprivredne proizvodnje, stočarstva, ribarstva, lova, zaštite i korištenja poljoprivrednog zemljišta, prehrambene industrije, proizvodnje stočne hrane, vodoprivrede, veterinarske i fitosanitarne zaštite, šumarstva, te za ruralni razvoj i zaštitu i poboljšanje korištenja poljoprivrednog zemljišta. U okviru FMPVŠ uspostavljeno je i vodi se niz registara neophodnih za planiranje, organizaciju, funkcioniranje i praćenje stanja razvoja sektora i njegovih podsektora.

Sukladno administrativno-upravnoj organizaciji Federacije BiH i odredbama relevantnih propisa, inspekcijski nadzor u sektoru vrše Federalna i kantonalne uprave za inspekcijske poslove. Na razini FBiH za sektor poljoprivrede, ruralnog razvoja i prehrambene industrije posebno su važni: Poljoprivredni, Veterinarski, Tržišni, Šumarski, Vodni i Inspektorat za hranu. I pored određenih unapređenja u koordinaciji rada tijekom zadnjih godina, Federalni i kantonalni inspekcijski organi nemaju uvijek jasno podijeljene nadležnosti, što kao problem u radu ističu i federalni i kantonalni inspektori.

U FBiH su uspostavljene i djeluju dvije samostalne federalne istraživačko-stručne ustanove (Federalni zavod za poljoprivredu u Sarajevu i Federalni agromediteranski zavod u Mostaru) i jedna ustanova specijalizirana za pitanja poljoprivrednog zemljišta (Federalni zavod za agropedologiju u Sarajevu).

Sedam od deset kantona u FBiH u svojim vladama imaju ministarstva poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva, dok su u tri kantona pitanja poljoprivrede u nadležnosti posebnih sektora u ministarstvu gospodarstva. Svi kantoni imaju nadležnosti za vlastita strateška planiranja poljoprivrede i ruralnog razvoja i provođenje utvrđene poljoprivredne politike, sve do vlastitih poticaja poljoprivredi i ruralnom razvoju. Relevantna kantonalna ministarstva sudjeluju u planiranju poljoprivredne politike na razini Federacije BiH, čime se osigurava koordinacija razvojnih planova i programa.

2.13.2. Međunarodni sporazumi važni za sektor poljoprivrede

CEFTA sporazum je plurilateralni regionalni sporazum o slobodnoj trgovini. On je naslijedio/objedinio 32 ranije potpisana bilateralna ugovora o slobodnoj trgovini koji su bili na snazi između zemalja regije. Liberalizacija trgovine ostvarena kroz bilateralne sporazume, a kasnije i CEFTA sporazum, trebala je da doprinese jačanju konkurencije i, s tim u vezi, osiguranje kvalitetnije ponude za potrošače, brži razvoj sektora, veći priliv stranih investicija, smanjenje cijena i finalnih proizvoda i inputa, brži transfer tehnologija i sl. Otvaranje tržišta od 30 milijuna stanovnika bez praktično ikakvih uvoznih opterećenja je bila šansa, kako za privredu, tako i za poljoprivredu BiH. Pojedine gospodarske grane su imale znatne koristi od otvaranja CEFTA tržišta. Pored navedenog, objedinjavanjem ranijih bilateralnih ugovora o slobodnoj trgovini u CEFTA sporazum povećana je i transparentnost u trgovini između članica. Jedan od važnih ciljeva CEFTA sporazuma je i olakšavanje integracije zemalja članica kako u EU, tako i u druge međunarodne institucije poput WTO-a.

Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju (SSP) predstavlja formu odnosa zemalja članica EU i zemalja koje teže ka članstvu u EU. Sporazum predstavlja i prvi ugovorni odnos između BiH i EU, potpisan je 16. lipnja 2008. godine u Luksemburgu, a stupio je na snagu 1. lipnja 2015. godine. Potpisivanjem SSP BiH proizvođačima je formalno otvoren pristup ogromnom i bogatom tržištu EU. Međutim, radi se i o tržištu sa vrlo rigoroznim zahtjevima u oblasti sigurnosti hrane, kojima BiH proizvođači ne mogu uvijek na adekvatan način odgovoriti. Većinu odobrenih kvota, kao i ostalih koncesija/povoljnosti utvrđenih SSP-om, domaći poljoprivredni i drugi proizvođači do sada su tek u maloj mjeri iskoristili. Znatne prepreke na putu boljeg korištenja pogodnosti koje proističu iz SSP su sporo i neefikasno, često političko uvjetovano, donošenje potrebne regulative i uspostavljanje efikasnog institucijskog okvira u BiH.

Sporazum o poljoprivredi WTO i WTO Sporazum o sanitarnim i fitosanitarnim mjerama reguliraju pitanja poljoprivrede i trgovine poljoprivrednim i prehrambenim proizvodima u okviru WTO. Sporazum o poljoprivredi WTO temelji se na tri komponente: uvozni pristup, izvozne naknade i domaća potpora. Prva, a znatnim dijelom i druga komponenta u domenu je državne trgovinske i carinske politike, dok je domaća potpora u domenu poljoprivredne politike. Domaća potpora poljoprivredi važan je i kritičan element Sporazuma, jer ove potpore mogu znatno utjecati na svjetsku trgovinu poljoprivrednim proizvodima. Integracija BiH u WTO, pored promjena u smislu dodatne liberalizacije trgovine i uže trgovinskih pitanja, imat će utjecaja i na domaću potporu poljoprivredi. Ovo poglavlje pregovora za BiH je možda i najvažnije, jer se odnosi na dio politika potpore koje funkcioniraju u praksi. Za sada, najveći obim potpore poljoprivrednim proizvođačima u Federaciji BiH ide kroz mjere koje pripadaju kritičnoj, tzv. "žutoj kutiji"²⁷. Drugo mjesto zauzimaju mjere koje se uvjetno mogu smjestiti u

²⁷ WTO metodologijom mjere potpore se dijele u tri kategorije/kutije u zavisnosti od utjecaja na trgovinu i čine ih žuta, plava i zelena kutija (*traffic light system*). Mjere koje se svrstavaju u *žutu kutiju* su izravno vezane za proizvodnju bilo pojedinačnih proizvoda ili za sve poljoprivredne proizvode u cjelini i kao takvi imaju najveći utjecaj na trgovini. Uključuju transfere od potrošača kao i transfere od poreznih obveznika. U ove grupe mjere mogu se svrstati sve mjere tržišno-cjenovne politike, plaćanja na bazi outputa, regresi za inpute, izvozne naknade, potpora kroz administriranje cijenama, i sl. Iznos ovih mjera se mjere odgovarajućom AMS metodologijom u jedinstven pokazatelj Agregatne mjere potpore (AMS). Zapravo AMS kombinira vrijednost svih mjera potpore koje spadaju u žutu kutiju uključujući i transfere od potrošača i poreskih obveznika. Izračunati AMS (Agregatni mjera potpore/Aggregate Measurement of Support) za bazno razdoblje je predmet smanjenja u procentima i vremenskom intervalu. Znači, izdvajanja (proračunski transferi) za mjere ove kategorije su ograničena. Nažalost, veći obim potpore u Bosni i Hercegovini su upravo mjere iz žute kutije. Mjere *plave kutije* su mjere u okviru tzv. programa ograničavanja proizvodnje. Ove mjere ne podliježu obvezi smanjenja ako se ispunjavaju određeni uvjeti, odnosno (i) ako se plaćanja zasnivaju na određenom području i određenim kulturama, (ii) ako se takva plaćanja izvršavaju sa 85% ili niže u odnosu na bazno razdoblje, i (iii) ako se takva plaćanja za stočarsku proizvodnju realiziraju prema određenom broju grla. Za ovu skupinu mjera ne postoje ograničenja u potrošnji, ali se moraju uraditi obračuni (visina potpore u okviru ove grupe). Mjere *zelene kutije* po AoA (Agreement of Agriculture/Sporazum o poljoprivredi) klasifikaciji ne smiju imati ili mogu imati samo minimalan distorzivni efekt na trgovinu. Dodatni uvjet je da su ove mjere financirane od strane vlade kao i da ne uključuju transfere od potrošača. Prema važećim pravilima ne postoji ograničenje izdataka u okviru ove kutije, naravno podrazumijevajući da su mjere sukladno odredbama Aneksa II. Mjere opće potpore u poljoprivredi poput potpore transferu znanja su mjere iz ove kutije.

tzv. "plavu kutiju" (plaćanja po grlu i hektaru koje su zastupljene u BiH, ali koje i daje nemaju potpuna obilježja zahtjeva "plave kutije"). Na kraju su mjere tzv. "zelene kutije" koje nemaju ograničenja u smislu iznosa koji se mogu trošiti. Dakle, za strukturu poljoprivrednih potpora u Federaciji BiH se može reći da nije povoljna, jer dominiraju plaćanja koja se svrstavaju u "žutu kutiju". Mjere ove kutije su označene kao mjere koje u najvećoj mjeri utječu na trgovinu i kao takve su pod režimom ograničenja. Da se ne bi došlo u situaciju "probijanja" AMS, neophodno je da se čim prije potpore u poljoprivredi počnu usmjeravati ka rješenjima prihvatljivim za WTO. Ovo se posebno odnosi na proizvode koji u najvećoj mjeri participiraju u AMS, što je u Federaciji BiH, prije svega, mlijeko.

2.13.4. Međunarodni fondovi

Bosna i Hercegovina zbog nedostatka političke volje i neizgrađene tzv. operativne strukture još uvijek ne koristi EU Instrument predpristupne pomoći za poljoprivredu i ruralni razvoj – IPARD. Tako je BiH jedna od rijetkih zemalja Zapadnog Balkana koja ne koristi ove fondove čija je temeljna namjena unapređenje konkurentnosti poljoprivrednog sektora. Ovim BiH ujedno gubi i prilike za stjecanje iskustava vezanih za mehanizme decentraliziranog financiranja koje će biti potrebno kod njenog eventualnog članstva u EU. U BiH se ne bilježi ni napredak po tzv. horizontalnim pitanjima uspostavljanja administrativnih struktura potrebnih za zajedničku poljoprivrednu politiku, uključujući agenciju za plaćanja. Umjesto IPARD II fondova koje su koristile sve zemlje Zapadnog Balkana, EU je za BiH u zamjenu ponudila dva projekta potpore – EU4Business i EU4Agri. Četverogodišnji (2018. – 2022.) projekt EU4Business pored financijske pomoći privrednim subjektima pruža i tehničku pomoć institucijama u jačanju njihovih kapaciteta. EU4AGRI je četverogodišnja inicijativa (2020. – 2024.) koja ima za cilj modernizaciju poljoprivredno-prehrambenog sektora, otvaranje novih radnih mjesta, kao i podržavanje oporavka od krize izazvane COVID-19 u BiH.

Kako je u tijeku priprema za provedbu treće generacije IPARD fondova i kako u BiH još uvijek nema jedinstvenog političkog stava oko uspostave IPARD operativnih struktura, upitno je planirati ove fondove u financijskoj konstrukciji provedbe poljoprivredne politike u razdoblju od 2021. – 2027. godine.

2.13.5. Financiranje sektora (financijska infrastruktura)

Financiranje sektora poljoprivrede i ruralnog poduzetništva u Federaciji BiH se i dalje dominantno odvija putem komercijalnih banaka, u portfelju financijskih institucija na tržištu postoje i mikrokreditne organizacije, Razvojna banka Federacije BiH kao i drugi oblici financijskih organizacija. Kompanije iz sektora poljoprivrede i proizvodnje hrane imaju isti kreditni tretman kao i kompanije iz drugih sektora. Tek u pojedinačnim slučajevima su ove kompanije imale nešto povoljnije uvjete za odobravanje kredita ili ekskluzivno pravo pristupa nekim od izdvojenih kreditnih linija osiguranih kroz financijske projekte Svjetske banke i Međunarodnog fonda za poljoprivredni razvoj. Efektivne kamatne stope na poljoprivredne kredite su i dalje visoke u odnosu kamatne stope u EU. Posljednjih godina ipak su prisutni pozitivni pomaci, prije svega kroz aktivnosti Razvojne banke Federacije BiH i Federalnog ministarstva poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva. Ove dvije institucije potpisale su memorandum o suradnji te omogućili da poljoprivrednici koji dobiju kredit od strane Razvojne banke Federacije BiH dobivaju i potporu za investicije iz Federalnog ministarstva. Jedan od načina za unapređenje financiranja poljoprivrede i smanjenje visine kamatnih stopa je uspostavljeni jamstveni fond kod Razvojne banke Federacije BiH, koja izdaje jamstva na kredite komercijalnih banaka za poljoprivredu i prehrambenu industriju u vrijednosti do 50% iznosa traženog kredita.

2.13.6. Zakonodavstvo u sektoru

2.13.6.1. Opće i administrativno-upravno okruženje sektorske legislative u Federaciji BiH

Sektor poljoprivrede i proizvodnje hrane u Federaciji BiH reguliran je nizom zakona, donesenih na različitim administrativno-upravnim razinama (BiH, Federacija BiH, kantoni u Federaciji BiH). U formalnom i sadržajnom smislu svi zakonski propisi sa sve tri spomenute razine mogu se, uvjetno, podijeliti na one sa izravnim i one sa neizravnim utjecajem na sektor poljoprivrede, proizvodnje hrane i ruralni razvoj. Kompleksno administrativno-upravno uređenje BiH na unutarnjem planu za posljedicu još uvijek ima znatan broj neusklađenosti efektivne regulative sektora poljoprivrede, proizvodnje hrane i ruralnog razvoja na različitim upravnim razinama u BiH. Obveza usklađivanja prijedloga zakonskih i podzakonskih akata sa odgovarajućim sektorskim propisima u Europskoj uniji (EU) tijekom zadnjih godina smanjuje i broj zakonskih neusklađenosti u BiH. Kao značajni problemi ostaju relativno sporo redefiniranje zakonskih rješenja ili donošenje novih ili nedostajućih zakonskih propisa usklađenih sa odredbama propisa u EU, različita dinamika prenošenja odredbi sektorske legislative EU na različitim administrativno-upravnim razinama u BiH, kao i politička nespremnost za kreiranje i usvajanje jedinstvene i konzistentne sektorske regulative u BiH.

Proces dogradnje postojeće i formuliranje i usvajanje nedostajuće legislative harmonizirane sa sektorskom regulativom EU ostaje stalna, vjerojatno i dugoročna, obveza svih za to nadležnih institucija u BiH. Nove izazove za sva zakonska rješenja za sektor poljoprivrede, proizvodnje i prometa hrane i ruralnog razvoja u BiH donosi aktualna reforma Zajedničke poljoprivredne politike EU (ZPP) koja će, izvjesno je, rezultirati novom sektorskom legislativom u EU. Inače se radi o jednoj od ozbiljnijih i ambicioznijih reformi ZPP u EU čija su temeljna obilježja snažno usmjeravanje sektora poljoprivrede i proizvodnje hrane prema integralnoj održivosti (okolišno, socijalno, ekonomski), sukladno ciljevima utvrđenim kroz zadnju "From Farm to Fork" strategiju koja je dio širih opredjeljenja EU artikuliranih kroz "European Green Deal".

2.13.6.2. Zakonodavstvo o poljoprivredi, hrani i ruralnom razvoju na razini Bosne i Hercegovine

Na državnoj (BiH) razini donesen je relativno mali broj zakona uže usmjerenih na poljoprivredu, proizvodnju hrane i ruralni razvoj, među kojima se mogu istaći zakoni o: veterinarstvu; zadrugama; zaštiti zdravlja biljaka; mineralnim gnojivima; hrani; sjemenu i sadnom materijalu; vinu, rakiji i drugim proizvodima od grožđa; genetski modificiranim organizmima; dobrobiti životinja; zaštiti novih sorti bilja i zaštiti oznaka zemljopisnog podrijetla. Državni zakoni okvirnog karaktera stvorili su pretpostavke za funkcioniranje niza sektora i podsektora poljoprivrede, proizvodnje hrane i ruralnog razvoja u BiH. Tako je npr. samo Zakon o hrani omogućio donošenje više od 90 pravilnika koji se odnose na proizvodnju, kvalitetu, higijenu i zdravstvenu sigurnost hrane u užem smislu koji su izravno primjenjivi u cijeloj BiH. Treba spomenuti i značajan doprinos zakonskih i velikog broja podzakonskih propisa donesenih na državnoj (BiH) razini u oblastima zaštite biljaka, sredstava za zaštitu biljaka, mineralnih gnojiva, sjemena i sadnog materijala, sortama poljoprivrednih biljaka i veterinarstva.

2.13.6.3. Zakonodavstvo o poljoprivredi, hrani i ruralnom razvoju Federacije BiH

Važnost sektorske legislative donesene na razini Federacije BiH proizlazi, prije svega, iz ustavnog kapaciteta entiteta da definira svoju poljoprivrednu politiku, artikulira je strateško-razvojnima i prema njoj donese potrebna legislativna rješenja. Provođenja poljoprivredne politike nema bez osiguranja proračunske potpore poljoprivredi, proizvodnji hrane i ruralnom razvoju što Federacija BiH, u okvirima svojih kapaciteta, osigurava kroz godišnja planiranja i realizaciju proračuna. Zakon o poljoprivredi Federacije BiH (Službene novine Federacije BiH, br. 88/07, 04/10, 27/12, 07/13 i 82/21) je temeljni akt legislative

artikulacije poljoprivredne politike FBiH. Zakon utvrđuje okvirne ciljeve i mjere poljoprivredne politike s ambicijom stvaranja pretpostavki za jačanje konkurentnosti sektora i povećanje kvalitete njegovih proizvoda. U vrijeme donošenja (2007. godina) Zakon je implicirao postupno transformiranje sektora sukladno tada aktualnoj organizaciji i legislativnom uređenju sektora u EU. Od tada su u EU izvršene dvije reforme ZPP. U ovom razdoblju u FBiH su usvojene dvije srednjoročne strategije razvoja sektora (2006. – 2010. i 2014. – 2019.), uz njihovo produžavanje zaključcima Parlamenta FBiH, tako da je zadnja strategija produžena na 2020. i 2021. godinu. Međutim, pregledom zakona o izmjenama i dopunama Zakona o poljoprivredi Federacije BiH uočava se da od 2007. godine nije bilo značajnijih, reformski usmjerenih, promjena poljoprivredne politike u Federaciji BiH ili, barem, nije bilo zakonskog artikuliranja važnijih promjena. O ovom govori i statičnost odredbi posebno važnog Zakona o novčanim potporama u poljoprivredi i ruralnom razvoju (Službene novine Federacije BiH, br. 42/10, 99/19) koji bi, prema praksama u EU i zemljama sa konzistentnim odnosom strateško-planskih dokumenata i iz njih proisteklim promjenama legislative, trebao odražavati realizaciju strateški utvrđene agrarne politike kroz mehanizme proračunskih intervencija.

Zakon o novčanim potporama u poljoprivredi i ruralnom razvoju konkretiziran je pravilnicima o uvjetima i načinima ostvarivanju novčanih potpora. Ovi pravilnici, pored uvjeta i načina ostvarivanja novčanih potpora, utvrđuju i konkretne mjere potpore razvrstane u tri modela: podsticaji proizvodnji, potpora ruralnom razvoju i ostale vrste potpora. Pregled mjera potpore po sva tri modela utvrđen pravilnicima i dopunjen programom utroška sredstava sa kriterijima raspodjele sredstava ukazuje na prioritete mjere aktualne poljoprivredne politike, a relativno česta mijenjanja ovih pravilnika govore i o ponekad iznuđenim nastojanjima Federalnog ministarstva poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva da kratkoročno snažnije intervenira u pojedinim sektorima i aktivnostima.

Pored Zakona o poljoprivredi Federacije BiH i Zakona o novčanim potporama u poljoprivredi i ruralnom razvoju koji legislativno artikulira temelje agrarne politike FBiH, Federalno ministarstvo poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva kao zakone FBiH sa izravnim utjecajem na poljoprivredu, proizvodnju hrane i ruralni razvoj ističe i federalne zakone o: priznavanju i zaštiti sorti poljoprivrednoga i šumskog bilja; sjemenu i sadnom materijalu poljoprivrednog bilja; slatkovodnom ribarstvu; poljoprivrednom zemljištu; vinu; stočarstvu; poljoprivrednim savjetodavnim službama i poljoprivrednoj organskoj proizvodnji. Mora se primijetiti da su i ovi zakoni nakon donošenja rijetko mijenjani i dopunjavani. Važnim se može označiti donošenje Zakona o poljoprivrednoj organskoj proizvodnji (Službene novine Federacije BiH, br. 72/16) kojim se stvaraju potrebne pretpostavke za značajnije povećanje udjela organske u ukupnoj poljoprivrednoj proizvodnji što je strateško opredjeljenje i u EU. Istina, još nisu doneseni podzakonski propisi predviđeni ovim zakonom (posebno važno bi bilo donošenje pravilnika o registrima klijenata i kontrolnih tijela), a za čije je donošenje Zakon utvrdio rok od godinu dana od dana njegovog stupanja na snagu. Više puta su ponovljeni zahtjevi predstavnika EU u BiH o neophodnosti donošenja državne (BiH) legislative za organsku poljoprivrednu proizvodnju, za što, do sada, nije bilo političke suglasnosti.

Specifična legislativa za oblast biljne proizvodnje artikulirana kroz zakonske i podzakonske propise sa razine BiH i Federacije BiH se može okarakterizirati relativno statičnom, sa vjerojatnim znatnim brojem propisa koje bi u ovu legislativu trebalo prenijeti iz aktualne relevantne legislative EU. I uz spomenute opće nedostatke strateško-razvojnog karaktera, stvoreni zakonodavni okvir ipak omogućava funkcioniranje ovog podsektora, a njegovim subjektima izvoz proizvoda iz poljoprivredne biljne proizvodnje u EU i na druga tržišta. Iako fragmentarno, ostaje važno pitanje daljeg i potpunog legislativnog reguliranja integralne i organske poljoprivredne proizvodnje (i biljne i stočarske).

Detaljnija analiza legislative stočarstva, ribarstva i veterinarstva bi sigurno rezultirala ponekim propisom kojeg je potrebno prenijeti iz relevantne legislative EU. Međutim, činjenica da, nakon niza godina pokušaja, proizvođači određenih skupina proizvoda animalnog podrijetla (riba,

neki mliječni proizvodi, meso peradi) mogu izvoziti svoje proizvode u EU ukazuje na zadovoljavajući zakonodavni okvir za oblasti stočarstva, ribarstva i veterinarstva u BiH i u Federaciji BiH.

Pored državnog Zakona o hrani, zakonski i podzakonski propisi sa razine BiH se uglavnom odnose na kvalitetu i zdravstvenu sigurnost hrane i svi su nastali prema nacrtima i prijedlozima Agencije za sigurnost hrane Bosne i Hercegovine. Kako je već spominjano kod kratke analize legislative za oblast stočarstva, ribarstva i veterinarstva, činjenica da se iz BiH i FBiH u EU, pored prehrambenih proizvoda biljnog podrijetla, izvoze i određene skupine prehrambenih proizvoda animalnog podrijetla ukazuje na zadovoljavajući legislativni okvir u oblasti proizvodnje i prometa, kvalitete i zdravstvene sigurnosti hrane. Međutim, dinamika promjena propisa u EU zahtijeva praktično stalno mijenjanje postojećih ili donošenje novih propisa u BiH. Ovdje npr. treba spomenuti potrebu što skorijeg donošenja novih domaćih propisa o zvaničnim kontrolama hrane usklađenih sa reformski orijentiranom odgovarajućom uredbom donesenom u EU 2017. godine.

Oblast poljoprivrednog zemljišta u FBiH je legislativno uređena jednim zakonom sa neizravnim utjecajem sa razine BiH, jednim zakonom sa izravnim utjecajem sa razine Federacije BiH, te kroz devet pravilnika donesenih na razini Federacije BiH. Federalni Zakon o poljoprivrednom zemljištu donesen je 2009. godine. I pored određenih institucijskih nastojanja u razdoblju oko 2010. godine (npr. izrada neprovedene Strategije gospodarenja poljoprivrednim zemljištem), nije bilo značajnijih pomaka u pogledu legislativno efektivnog uređenja pitanja poljoprivrednog zemljišta. Sektorski akteri kao stalan i opterećujući problem posebno ističu netransparentno i nekonzistentno dodjeljivanje poljoprivrednog zemljišta na korištenje po osnovu javnih poziva koje provode općine. U ovom pogledu bi Federalno ministarstvo poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva trebalo što prije pristupiti izradi i ozakonjenju jedinstvenih kriterija po kojima će se na cijelom teritoriju Federacije BiH vršiti dodjela poljoprivrednog zemljišta na korištenje putem javnih natječaja.

Poljoprivredno savjetodavstvo se na razini BiH sporadično tretira Zakonom o poljoprivredi, ishrani i ruralnom razvoju Bosne i Hercegovine. Federacija BiH je poljoprivredno savjetodavstvo uredila jednim zakonom (2013. godine) i kroz tri pravilnika donesena 2014. i 2015. godine. Ni zakon ni pravilnici od donošenja nisu mijenjani i/ili dopunjavani. U Federaciji BiH su na ovaj način i nakon niza godina, ipak stvorene legislativne pretpostavke za uspostavljanje kvalitetnijeg sustava poljoprivrednog savjetodavstva.

Analiza sadržaja zakona i iz njih proisteklih podzakonskih propisa koji se izravno odnose na sektor poljoprivrede, proizvodnje hrane i ruralnog razvoja u FBiH pokazuje da oni uglavnom nisu ili su tek do određene mjere usklađeni sa aktuelnim relevantnim propisima u EU. Među važnijim razlozima za ovakvo stanje treba istaći administrativno-upravnu složenost i BiH i Federacije BiH, nedostatak političke volje i vizije na razini BiH, te opće stanje sektora koje ne dozvoljava brzo i automatsko prenošenje legislativnih odredbi kojima se uređuju značajno razvijeniji sektori poljoprivrede, proizvodnje hrane i ruralnog razvoja u EU. Bez obzira na ove ili slične teškoće, institucije Federacije BiH bi trebale nastojati da, gdje god je to svrsishodno, u najvećoj mogućoj mjeri sektorsku legislativu pravovremeno harmoniziraju sa odgovarajućim odredbama relevantne sekundarne legislative u EU.

2.13.7. Sustavi osiguranja kvalitete i sigurnosti hrane

Moderan državni sustav kontrole hrane čini četiri stuba: 1) zakonski propisi, 2) institucije nadležne za provođenje zakonskih propisa, 3) inspekcije i 4) laboratorije. Iz ovog se razvija složeni sustav infrastrukture kvalitete (standardizacija, akreditacija, ocjena usklađenosti, nadzor nad tržištem i provedbena potpora). U BiH standardizacija je u nadležnosti Instituta za standardizaciju BiH (BAS), a akreditacija Instituta za akreditiranje BiH (BATA) i za ova dva segmenta se može reći da su na vrlo dobroj razini. Ocjenu usklađenosti vrše ispitne

laboratorije, certifikacijska tijela i organizacije za mjeriteljstvo. Neposredni nadzor nad tržištem poljoprivrednih i prehrambenih proizvoda vrše nadležne uprave za inspekcijske poslove. Fragmentirana organizacija inspekcijskog sustava i kronična potkapacitiranost inspektorata doprinose relativno niskoj efikasnosti ovog stuba sustava kontrole. Broj i stanje laboratorija, kao najskupljeg dijela sustava kontrole hrane, tijekom zadnjih godina se stabilizira. Iako predmet niza otpora kod njihovog donošenja, odredbe zakonskih i podzakonskih propisa po kojima se za zvanične kontrole hrane mogu ovlastiti samo ispitne laboratorije sa odgovarajućom akreditacijom (ISO 17025), pokazale su se opravdanim. Laboratorije su se vremenom, dijelom i zbog tržišne utakmice, poboljšavale i radile su na uvođenju relevantnih metoda. Prema podacima BATA-e iz prosinca 2021. godine u FBiH je bila akreditirana ukupno 21 laboratorija u čijem su domenu fizičko-kemijske i/ili mikrobiološke analize hrane. Neke od ovih, posebno privatnih, laboratorija i dalje ističu nedovoljna ekonomsku motiviranost za ulazak u sustav i održavanje sustava akreditacije (visoki troškovi ulaska i zadržavanja u sustavu akreditacije uz mali broj zahtjeva za zvaničnim laboratorijskim kontrolama).

Pored sustava zvaničnih kontrola hrane od izuzetne važnosti za kvalitetu i zdravstvenu sigurnost hrane je uvođenje i primjena niza standarda te sustava preventivne kontrole kod proizvođača hrane. Obveza uvođenja i održavanja nekih od ovih sustava (npr. HACCP) je zakonski utvrđeno, ali proizvođači hrane, vodeći se i sve snažnijim zahtjevima sa tržišta, u sve većoj mjeri uvode i održavaju standarde serija ISO 9.000, ISO 14.000 i ISO 22.000 te posebne standarde kao što su: HALAL, IFS i slične. Značajan broj velikih poljoprivrednih proizvođača ima u primjeni Global GAP standard. Prema podacima ISO Survey 2020. godine u BiH 111 poduzeća primjenjuje ISO standarde (pri čemu ima poduzeća sa više od jednog ISO standarda). U pogledu osiguranja kvalitete i zdravstvene sigurnosti hrane ohrabruje da je, prema istom izvoru, u BiH u 2020. godini 25 firmi imalo u primjeni ISO 22000 – Sustav upravljanja sigurnošću hrane.

Iako opterećen nizom problema, sustav kontrole hrane i njene zdravstvene sigurnosti u BiH i FBiH uspješno je prošao neke ozbiljne ispite zrelosti. Odnedavno stavljanje zemlje i nekih proizvođača na liste onih koji, za sada samo neke, svoje proizvode animalnog podrijetla mogu izvoziti u EU pokazuje da su sustav zvaničnih kontrola hrane te dobre proizvođačke i posebno dobre higijenske prakse kod nekih proizvođača na razini koja zadovoljava u ovom pogledu izuzetno oštre zahtjeve legislative EU. Međutim, omogućavanje izvoza ribe, mlijeka i, odnedavno, piletine u EU ne treba da zavarava. Još je mnogo prostora za poboljšanje sustava zvanične kontrole hrane i njene zdravstvene ispravnosti, o čemu govori i činjenica da se iz BiH u EU zbog nedostataka u sustavu kontrole hrane još uvijek ne mogu izvoziti žive životinje i veći dio proizvoda animalnog podrijetla. Pred institucijama BiH je i zahtjevan posao prenošenja odredbi relativno nove (ali jedne od najzahtjevnijih) uredbe EU 2017/625. Ova uredba uspostavlja sustav zvaničnih kontrola hrane znatno šire, na novim temeljima, sa novim zahtjevima i uz snažno insistiranje na dosljednom provođenju principa procjene rizika. Uspostavljanje novog legislativnog okvira usklađenog sa ovom uredbom u BiH, time i u Federaciji BiH će tražiti novo institucijsko organiziranje i promjenu paradigme zvanične kontrole hrane.

2.13.8. Transfer znanja i AKIS

Razvoj poljoprivrede zasnovan na znanju i uvođenje novih tehnologija i inovacija u Federaciji BiH trebao bi, prvenstveno biti, u nadležnosti relevantnih ministarstava na federalnoj i kantonalnoj razini. Pored Federalnog ministarstva poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva u uvođenju novih tehnologija i inovacija u poljoprivredi važnu ulogu trebala bi imati još dva ministarstva s federalne razine – Federalno ministarstvo za obrazovanje i znanost, te Federalno ministarstvo za poticanje razvoja, poduzetništva i obrta. Odnosi federalnih i kantonalnih institucija često se svode na suradnju, uzajamno obavlještavanje, koordinaciju,

dijeljenje iskustava i profesionalnu potporu, dok stvarne aktivnosti u praksi uglavnom provode kantoni.

Federaciju BiH inače karakterizira nepovoljan ambijent za razvoj znanosti i istraživanja. Još uvijek ne postoji usvojen strateški dokument o znanstveno-tehnološkom razvoju, a ulaganja u ovu oblast su veoma skromna. Godišnji proračun za znanost Federalnog ministarstva za obrazovanje i znanost je oko 2,5 milijuna KM što čini oko 0,1% ukupnog godišnjeg entitetskog proračuna, odnosno 0,01% ukupnog BDP. Ovom se mogu dodati i izdvajanja za znanost sa kantonalne razine koji se procjenjuju na 1 – 2 milijuna KM.

Fundamentalnim, odnosno razvojnim istraživanjem u poljoprivredno-prehrambenom sektoru Federacije BiH se bavi pet javnih fakulteta i jedan institut Univerziteta u Sarajevu (INGEB) dok se primijenjenim istraživanjima do određene mjere bave zavodi na federalnoj razini (Federalni zavod za poljoprivredu Sarajevo, Federalni zavod za agropedologiju Sarajevo i Federalni agromediterranski zavod u Mostaru). Tehničko poljoprivredno obrazovanje osigurava 11 srednjih poljoprivrednih škola u Federaciji BiH. Prema informacijama s terena, iz godinu u godinu broj srednjih poljoprivrednih škola u Federaciji BiH se smanjuje, što ne govori u prilog posebnom povjerenju mladih i njihovih roditelja u budućnost poljoprivrede na ovim prostorima.

Centri izvrsnosti u Federaciji BiH nisu zakonski regulirani, pa ovakvog oblika organiziranja znanstveno-istraživačkog rada u oblasti poljoprivrede u Federaciji BiH nema. Skroman je broj poslovnih inkubatora i tehnoloških parkova koji se odnosi na sektor poljoprivrede i prehrambene industrije. Pet klastera iz sektora agrobiznisa (lanaca vrijednosti), kao novih oblika organiziranja koji ima svoju ulogu u transferu tehnologija, uspostavljeno je u okviru IFAD-ovog Projekta razvoja ruralne konkurentnosti.

Najvažniju ulogu u transferu znanja i inovacija do poljoprivrednih proizvođača bi trebale imati poljoprivredne savjetodavne službe. Nažalost, u Federaciji BiH one su se sporo razvijale od njihovog uspostavljanja kroz EU projekte u razdoblju 1998. - 2002. Najveći broj kantona je ove službe sveo na administrativne jedinice koje se bave provedbom federalnih i kantonalnih proračunskih transfera (izravnih plaćanja), a najmanje na poslove transfera znanja. Važno je naglasiti da je bitan pozitivan impuls poljoprivrednom savjetodavstvu u Federaciji BiH stigao sa usvajanjem Zakona o poljoprivrednim savjetodavnim službama (Službene novine Federacije BiH, br. 66/13) i posljedičnim donošenjem Pravilnika o metodama savjetodavnog rada (Službene novine Federacije BiH, br. 44/14), Pravilnika o načinu i postupku izdavanja licence, upisu i vođenju podataka u registru poljoprivrednih savjetodavnih službi (Službene novine Federacije BiH, br. 38/15) i Pravilnika o obuci, certifikatu i registru poljoprivrednih savjetodavaca (Službene novine Federacije BiH, br. 38/15). Kreiranje ovog legislativnog okvira omogućilo je provođenje prvih ciklusa obuke poljoprivrednih savjetodavaca koje je Federalno ministarstvo poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva realiziralo sa univerzitetima u Federaciji BiH. Nakon dva ciklusa obuke savjetodavaca do sada je u registar kod Ministarstva upisano ukupno 90 certificiranih poljoprivrednih savjetodavaca. Na ovaj način i uz interaktivni pristup u kreiranju programa redovne obuke savjetodavaca konačno se uspostavljaju elementi za bar tradicionalni model poljoprivrednog zakonodavstva u Federaciji BiH. Treba, međutim, naglasiti da su razvoj poljoprivrede, proizvodnje hrane i ruralni razvoj u razvijenim zemljama pratile i promjene savjetodavstva od prevladavajućeg modela nacionalnih poljoprivrednih instituta šezdesetih i sedamdesetih godina XX. stoljeća (instituti i savjetodavne službe – NARS) do aktualnog sustava znanja, informacija i inovacija (AKIS) koji se i sam, iz godine u godinu, inovira i poprima sve više dimenzija. Iskustva domaćih stručnjaka u regionalnim i međunarodnim projektima čije su intencije prijenos AKIS pristupa i praksi trebale bi biti stavljene u funkciji što skorije transformacije i nadogradnje tek uspostavljenog, ali tradicionalnog, poljoprivrednog savjetodavstva u Federaciji BiH u AKIS zasnovan transfer znanja i tehnologija, uz insistiranje na inovativnosti i inkorporiranju informacijskih tehnologija u poljoprivredu i uz nju vezane djelatnosti.

2.13.9. Zadrugarstvo

U svojoj relativno dugoj povijesti zadrugarstvo inače, a poljoprivredno zadrugarstvo posebno, u BiH i u Federaciji BiH prolazilo je razdoblja prosperiteta i kriza. Iako zadnje desetljeće uglavnom obilježavaju teškoće i problemi u zadržanom organiziranju, ipak se bilježi stalan umjeren rast broja registriranih zadruga u Federaciji BiH. Prema podacima Saveza zadruga u Federaciji BiH 2018. godine je u Federaciji BiH bilo registrirano ukupno 609 zadruga, od čega je 339 (oko 56%) poljoprivrednih zadruga. Međutim, podaci Saveza zadruga pokazuju da je od 339 poljoprivrednih zadruga samo njih 121 (oko 36%) poslovno aktivna. Znatno broj poslovno aktivnih poljoprivrednih zadruga ima vlastitu proizvodnju. Preostalih 218 zadruga se ubrajaju u poslovno pasivne zadruge, s tim da su u ovom broju i 43 novoutemeljene zadruge, koje još nisu aktivnije pokrenule svoje djelatnosti. Poslovno aktivne zadruge posluju u svih 10 kantona/županija²⁸.

Proizvodno orijentirane poljoprivredne zadruge u Federaciji BiH suočavaju se sa nizom problema u svom poslovanju. Poljoprivredne zadruge nikada nisu u potpunosti prihvatile zakonska rješenja o tranziciji vlasništva nad nekadašnjom zadržanom imovinom (prije svega, vlasništva nad poljoprivrednim zemljištem). Pored toga, proizvodne poljoprivredne zadruge teško dolaze do kreditnih sredstva i za investicije i za tekuće proizvodnje. Zadruge i dalje s teškoćama osiguravaju izgradnju i opremanje neophodno potrebnih suvremenih skladišta, hladnjača, pakeraja i prerađivačkih kapaciteta. I pored brojnih inicijativa iz Saveza zadruga i pojedinačnih zadruga, rješavanja pitanja kojima bi se olakšalo poslovanje postojećih zadruga, ali i promovirala ekspanzija poljoprivrednog zadrugarstva uspostavljenog na temeljima modernog zadrugarstva za sada je sporadično i bez potrebnih efekata. Same zadruge i njihove organizacije još uvijek izražavaju značajan broj unutrašnjih slabosti. Suradnja zadruga je na niskoj razini, što doprinosi njihovoj niskoj poslovnoj efikasnosti i nekonkurentnosti. Zadrugari naglašavaju da zadržanim upravama nedostaju iskustva u međuzadržnoj, intra-, i intersektorskoj poslovnoj suradnji i neshvaćanje značaja ovakve suradnje za poboljšavanje konkurentne pozicije na tržištu. Stanje poljoprivrednog zadrugarstva u narednom razdoblju treba unaprjeđivati kroz obuke zadržanih uprava i zadrugara u okruženjima sa razvijenim i efikasnim zadrugarstvom, kroz poboljšanje legislativnog okruženja zadrugarstva i, posebno, kroz značajnije potpore iz razvoja orijentiranih poljoprivrednih proračuna.

2.13.10. Udruge/proizvođačke organizacije

Proizvođačke organizacije u poljoprivredi za svoje temeljne ciljeve tradicionalno imaju: planiranja proizvodnje, povećanja ponude i plasmana proizvoda, smanjenje troškova proizvodnje i stabiliziranje proizvođačkih cijena. U novije vrijeme važni ciljevi proizvođačkih organizacija su promoviranje ekološki prihvatljivih praksi, povećanje kvalitete i zdravstvene sigurnosti poljoprivrednih proizvoda i hrane te, posebno važno, partnerstvo državnim institucijama i drugim interesnim sektorskim skupinama.

Formalno ustanovljena udruga poljoprivrednika u BiH postoje na državnom, entitetskim i na nižim razinama. Na razini BiH registrirana je krovna "Udruga poljoprivrednika BiH" koje je neposredno po osnivanju pokazivalo znatne ambicije da utiče na ključna sektorska pitanja, od insistiranja na uspostavljanju državnog ministarstva poljoprivrede i ruralnog razvoja, preko jedinstvenog reguliranja pravnog statusa poljoprivrednika, do zaštite i podsticaja domaćoj proizvodnji. Vremenom su aktivnosti i istupi ove udruge prorijeđeni i tijekom posljednjih godina

²⁸ U SBK-u djeluje 15 poslovno aktivnih zadruga, u ZHŽ-i 6, u BPK-u 5; u Ž10 4, u USK-u 13, u PŽ-i 11, u KS 14, u HNŽ-i 18, u ZDK-u 20 i u TK-u 15.

se uglavnom svode na neuspješne apele državnim institucijama da kroz uvozne intervencije zaštite domaću poljoprivrednu proizvodnju.

Prema raspoloživim informacijama na razini Federacije BiH egzistiraju dvije udruge: Savez poljoprivrednih udruga FBiH i Koordinacija poljoprivrednih udruga i saveza FBiH. Na nižim razinama, kako kantonalnim, regionalnim tako i općinskim, registriran je veliki broj udruga koje djeluju samostalno, vrlo često lokalno usmjereno. Točan broj ni ukupno registriranih ni broj ovih udruga koje su aktivne nije poznat. Kod svog formiranja praktično sve ove udruge navode iste ciljeve, kao što su: unapređenje proizvodnje, rješavanje problema u plasmanu poljoprivrednih proizvoda, edukacija proizvođača, utjecaji na kreiranje poljoprivredne politike i sl.

Suradnja i komunikacija među udrugama inače je slaba, a često je opterećena i njihovim različitim interesima. Udruge rijetko nastupaju jedinstveno, sa zajedničkim artikuliranim zahtjevima. Još nisu prevladane situacije u kojima mnoge udruge vremenom postaju instrumenti pojedinaca koji preko udruga nastoje da ostvare lične interese. Sa ovakvim stanjem organiziranja i djelovanja ne može se očekivati ni značajniji ni konstruktivniji utjecaj udruga proizvođača na kreiranje i provođenje sektorske politike niti unapređenje stanja sektora djelovanjem iz ovog pravca. Iako se mogu očekivati otpori, neophodno je potrebno da nadležne institucije iniciraju legislativno uređenje registriranja i djelovanja tzv. reprezentativnih proizvođačkih organizacija, po uzoru na legislativna rješenja okvirno utvrđena tzv. CMO uredbom EU. Reprezentativne proizvođačke organizacije bi trebale obuhvaćati propisani minimalni broj proizvođača ili propisani minimalni obim proizvodnje određenog podsektora. Kao takve, ove organizacije uživaju institucijsku i proračunsku potporu za jačanje vlastitih kapaciteta, a sve s ciljem da stabiliziraju i dugoročno urede odnose unutar lanaca vrijednosti, postanu i ostanu kredibilan i odgovoran partner vladinim institucijama, ali i drugim sektorskim interesnim skupinama, od kreiranja sektorskih politika do rješavanja kriznih situacija.

2.14. Poljoprivredni informacijski sustav

Poljoprivredni informacijski sustav je skup podsustava koji obrađuju pojedinačne oblasti u poljoprivredi i trebaju djelovati kao jedna cjelina (AIS strategija BiH). Poljoprivredni informacijski sustav se sastoji od pet temeljnih podsustava: (1) statistički sustav – popis poljoprivrede, (2) mreže računovodstvenih podataka poljoprivrednih gospodarstava – FADN, (3) poljoprivredni tržišni informacijski sustav – AMIS/PTIS, (4) registri i GIS podsustavi (registar poljoprivrednih gospodarstava i Registar klijenata, registar identifikacije životinja, fitosanitarni registar, vinogradarski registar, registar organske hrane i GIS zemljišni sustavi i (5) integrirani administrativni kontrolni sustav - IACS kojeg čine sustav za identifikaciju i registraciju poljoprivrednih parcela (LPIS), sustav unakrsne usklađenosti, platni sustav i inspeksijski sustav.

Kada se govori o poljoprivrednom informacijskom sustavu može se konstatirati da Federacija BiH u prethodnom ciklusu poljoprivredne politike (2014. – 2020.) nije napravila značajnije pomake. Statistiku poljoprivrede za Federaciju BiH vodi Federalni zavod za statistiku kroz četiri oblasti: poljoprivredna proizvodnja (statistika biljne i stočarske proizvodnje); poljoprivredne strukture; korištenje zemljišta i zemljišne površine i poljoprivredni računi i cijene (agromonetarna statistika). Zastarjele metode prikupljanja podataka ne osiguravaju stupanj pouzdanosti statističkih podataka publiciranih na razini BiH i njenih entiteta²⁹.

Adekvatnu statistiku poljoprivrednih struktura će osigurati tek popis poljoprivrede, koji je bio planiran po okončanju popisa stanovništva provedenog u 2013. godini., a koji ni do kraja 2021. godine nije obavljen. Time u BiH (ni u Federaciji BiH) još nije uspostavljen statistički registar

²⁹ Bosna i Hercegovina je jedna od rijetkih, ako ne i jedina, zemlja u Europi koja statistiku voćarstva vodi još uvijek na razini rodni stabala.

farmi i okvira za izbor uzoraka i uvođenje istraživanja poljoprivrede na uzorcima. Statističke metodologije u BiH i Federaciji BiH obvezno i potpuno treba uskladiti sa odgovarajućim metodologijama u EU. Za potrebe kvalitetnih analiza i strateška planiranja od posebne važnosti je usklađivanje metodologija prikupljanja i obrade statističkih podataka o vanjskotrgovinskoj razmjeni i statističkih podataka o proizvodnji kako bi oni bili međusobno usporedivi. Na razini Federacije BiH, od 12 zakonski predviđenih registara i evidencija za sektor poljoprivrede, u potpunosti su uspostavljeni samo registar poljoprivrednih gospodarstava, registar klijenata (korisnici poljoprivrednog proračuna Federacije BiH) i registar proizvođača sjemena i sadnog materijala (sve u okviru Federalnog ministarstvo poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva), uz djelomično uspostavljenju evidenciju o poticajnim sredstvima u poljoprivredi i pedološkim osnovama zemljišta. Pored određenog broja obučanih službenika, postoji svjesnost sektorskih institucija da je u procesu pridruživanja EU potrebno uspostaviti ili nastaviti sa uspostavljanjem posebnih informacijskih sustava i registara (IACS, LPIS, FADN, registar krupne i sitne stoke, eventualno poljoprivredni tržišni informacijski sustav). Zbog ograničenosti sredstava, ali i različitih političkih stavova o njihovom formiranju i funkcioniranju, teško je očekivati skoro uspostavljanje ovih zahtjevnih sustava.

3. SWOT ANALIZA (PO CILJEVIMA)

Strateški cilj 1 – Pametan, otporan i diversificiran sektor poljoprivrede sa zajamčenom povećanom sigurnošću opskrbe hranom	
Snage	Slabosti
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Povoljan zemljopisni položaj u odnosu na ciljna tržišta; ▪ Različite agro-klimatske zone omogućavaju diverzifikaciju sektora; ▪ Prirodni preduvjeti kao komparativna prednost za neke vrste poljoprivredne proizvodnje; ▪ Prirodni resursi (voda, zrak i tlo) su u najvećem dijelu ruralnih područja očuvani; ▪ Dobri uvjeti za organsku poljoprivredu; ▪ Obilni vodni resursi za navodnjavanje; ▪ Znatni zemljišni i ljudski resursi; ▪ Sačuvani tradicionalni načini proizvodnje brojnih visokokvalitetnih poljoprivrednih i prehrambenih proizvoda; ▪ Bogata baština prirodnih, kulturnih i povijesnih posebnosti; ▪ Značajni potencijali šumskih nedrvnih proizvoda 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Nepovoljna starosna i obrazovna struktura ruralne populacije; ▪ Niska razina tehnoloških i ekonomskih znanja farmera; ▪ Otpor prema promjenama i nedostatak poduzetničkog duha; ▪ Izrazita usitnjenost zemljišnog posjeda; ▪ Nerazvijen zemljišno-informacijski sustav i slaba mobilnost tržišta poljoprivrednog zemljišta; ▪ Nizak udio površine zemljišta pod sustavima za navodnjavanje; ▪ Zapuštena infrastruktura za pristup i odvodnju poljoprivrednog zemljišta; ▪ Zastarjela i neučinkovita mehanizacija i oprema; ▪ Nedostatak kapaciteta za prijem, skladištenje, doradu i čuvanje poljoprivrednih proizvoda; ▪ Mali broj proizvoda sa međunarodnim certifikatima kvalitete; ▪ Nerazvijene i nedostupne usluge poljoprivrednog savjetodavstva i slaba umreženost proizvođača, savjetodavaca, obrazovnih, istraživačkih i nevladinih organizacija; ▪ Nedovoljno razvijen sustav za kreditiranje (investicija i obrtnih sredstava) poljoprivredne proizvodnje, prehrambene industrije i ruralnog razvoja;

	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Zadružni sektor nije utemeljen na izvornim principima zadrugarstva; ▪ Nedovoljno razvijene i slabo koordinirane institucije za programiranje, provođenje i nadzor poljoprivredne politike; ▪ Praksa usvajanja zakona bez osiguranja resursa za njihovo provođenje; ▪ Slaba horizontalna i vertikalna povezanost sudionika unutar lanaca vrijednosti; ▪ Nizak stupanj iskorištenosti kapaciteta prehrambene industrije; ▪ Visoka zavisnost nekih podsektora prehrambene industrije od uvoznih sirovina
Prilike	Prijetnje
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Važeći međunarodni trgovinski sporazumi koje je potpisala Bosna i Hercegovina pružaju mogućnost izvoza na naša glavna tržišta (EU, CEFTA-e, Ruska Federacija, Turska, Bliski Istok); ▪ Na međunarodnom tržištu postoji potražnja za proizvodima koji se mogu konkurentno proizvoditi na prostoru Federacije BiH; ▪ Korištenje predpristupnih EU fondova za prilagođavanje i razvoj poljoprivredne proizvodnje i ruralnog prostora; ▪ Rast društvene svijesti o važnosti sigurnosti opskrbe hranom (osobito nakon Covid-19 krize) i spremnost Vlade za povećanje izdvajanja za potpore poljoprivredi i ruralnom razvoju; ▪ Mogućnost supstitucije uvoznih proizvoda domaćim proizvodima veće dodane vrijednosti; ▪ Korištenje pozitivnih iskustava zemalja u okruženju za ubrzanje procesa EU integracija; ▪ Veliki broj autohtonih proizvoda kao potencijal za registraciju i proizvodnju proizvoda s oznakama podrijetla, zemljopisnog podrijetla i tradicionalnog specijaliteta 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Nestabilnost međunarodnog tržišta i velika variranja tržišnih cijena poljoprivrednih proizvoda; ▪ Obveze koje mora ispuniti BiH u procesu pristupanja u WTO ▪ Vrlo liberalan vanjsko-trgovinski režim; ▪ Politička nestabilnost, zaostajanje u procesu EU integracija i gubitak potencijalno raspoloživih sredstava za predpristupno prilagođavanje; ▪ Nedovoljna ulaganja u istraživanje i razvoj; ▪ Opasnost od gubitka tržišta zbog neispunjavanja okolišnih, higijenskih i zdravstvenih standarda; ▪ Negativni demografski trendovi u ruralnim područjima; ▪ Odlazak kvalificiranih i kompetentnih stručnjaka iz zemlje zbog nemogućnosti pronalaska posla ili niskih plaća; ▪ Nestabilnost prinosa zbog klimatskih poremećaja; ▪ Rast cijena inputa; ▪ Trajan gubitak kvalitetnog poljoprivrednog zemljišta zbog degradacija i prenamjene.

Strateški cilj 2 – Snažnija primjena ekoloških praksi u proizvodnji kojima se prilagođava i ublažava utjecaj klimatskih promjena	
Snage	Slabosti

<ul style="list-style-type: none"> ▪ Prirodni resursi (voda, zrak i tlo) su u najvećem dijelu ruralnih područja očuvani; ▪ Znan broj kvalitetnih studija i strateških dokumenata o stanju klimatskih promjena, obnovljivim izvorima energije, zbrinjavanju otpada i biodiverzitetu u BiH ▪ Relativno niske emisije stakleničkih plinova iz poljoprivrede u usporedbi sa razvijenim zemljama ▪ Niže razine uporabe kemijskih sredstava (potencijalnih polutanata) u poljoprivredi u usporedbi s razvijenim zemljama; ▪ Izdašni vodeni resursi kao potencijal za znatno povećanje navodnjavanog poljoprivrednog zemljišta i borbi protiv suša; ▪ Solidan genetski potencijal autohtonih sorti i pasmina; 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Niska svijest ruralne populacije o utjecaju poljoprivredne proizvodnje na okoliš i važnosti zaštite okoliša; ▪ Sporo i nekonzistentno preuzimanje EU zakonodavstva iz oblasti; ▪ Spora operacionalizacija zakona zbog kašnjenja u donošenju podzakonskih propisa i osiguravanja sredstava za njihovo provođenje; ▪ Neodgovarajuće zbrinjavanje čvrstog i tekućeg otpada iz poljoprivrede i prehrambene industrije; ▪ Nizak stupanj recikliranja i ponovnog korištenja sporednih i otpadnih proizvoda u prehrambenoj industriji; ▪ Niska razina energetske učinkovitosti i uporabe energije iz obnovljivih izvora u poljoprivredi i prehrambenoj industriji
Prilike	Prijetnje
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Rast svijesti o važnosti klimatskih promjena i potrebni djelovanja na njihovom izbjegavanju i ublažavanju; ▪ Mogućnost za proizvodnju energije iz nusproizvoda poljoprivredne proizvodnje, prehrambene industrije i drugih obnovljivih izvora (bioplin, sunce, vjetar); ▪ Mogućnost korištenje pozitivnih primjera iz zemalja okruženja za uvođenje dobrih EU praksi; ▪ Dostupnost sredstava iz međunarodnih izvora za prilagođavanje klimatskim promjenama; ▪ Promocija i značajnije uvođenje u proizvodnju autohtonih sorti i pasmina 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Nastavak provođenja okolišno štetnih poljoprivrednih i industrijskih praksi; ▪ Opasnost od gubitka biološke raznolikosti zbog izostanka programa zaštite rijetkih i ugroženih vrsta i staništa; ▪ Nepostojanje dovoljne razine svijesti o utjecajima i opasnostima koje klimatske promjene donose poljoprivredi i ruralnom razvoju;

Strateški cilj 3 – Snažnija društveno-ekonomska struktura (održivog razvoja) ruralnih područja

Snage	Slabosti
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Bogata baština prirodnih, kulturnih i povijesnih posebnosti kao podloga za razvoj raznih oblika ruralnog turizma; ▪ Postoje brojni prepoznatljivi i cijenjeni tradicionalni proizvodi za kojima postoji potražnja na domaćem i inozemnom tržištu, a koji mogu biti dio posebne turističke ponude, ▪ Znanstveno-istraživačke institucije osposobljene su za potporu u osmišljavanju i provođenju mjera ruralnog razvoja; 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Nedovoljno razvijena fizička, komunalna i društvena infrastruktura na ruralnom prostoru; ▪ Značajno lošiji društveno-ekonomski položaj žena u odnosu na urbana područja; ▪ Nepovoljan radno pravni status, i neriješeno pitanje mirovinskog i zdravstvenog osiguranja poljoprivrednika i članova njihovog OPG-a; ▪ Nedovoljna usmjerenost proizvodnji za tržište i nepovoljan položaj

<ul style="list-style-type: none"> ▪ Lokalne razvojne agencije raspoložu potrebnim kadrovima i znanjem za izradu projekata ruralnog razvoja; ▪ Obilje neiskorištenih šumskih nedravnih proizvoda pogodnih za diverzifikaciju prihoda ruralnog stanovništva; ▪ Znatno broj lokaliteta i velika površina zaštićenih prirodnih područja ▪ Postoji opsežan međunarodni i domaći pravni strateški okvir za ravnopravnost spolova 	<p>poljoprivrednih gospodarstava u lancima vrijednosti;</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ Poljoprivreda je često temeljni ili jedini izvor prihoda poljoprivrednog gospodarstva; ▪ Nerazvijen LEADER pristup i mali broj LAG-ova; ▪ Nedostatak vlastitog kapitala za investiranje i širenje proizvodnje
Prilike	Prijetnje
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Obilje samoniklog šumskog, ljekovitog i aromatičnog bilja pruža mogućnost za dodatnu zaradu; ▪ Rast interesa za sve vrste ruralnog turizma na nacionalnoj i globalnoj razini; ▪ Razvoj IT tehnologija i informatičke infrastrukture pruža mogućnosti za promociju destinacija ruralnog turizma i povezivanje OPG-ova sa tržištem; ▪ Integracija lokalnih proizvođača hrane u turističku ponudu; ▪ Povezivanje sudionika sa ruralnog prostora radi uspostave vinskih cesta, pješačkih, biciklističkih i avanturističkih turističkih ruta; ▪ Mogućnost zaštite autohtonih i tradicionalnih proizvoda i njihove prodaje u okviru turističke ponude ▪ Osnaživanje uloge žena u oblasti poljoprivrede i ruralnog razvoja 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Nestabilna politička situacija u zemlji smanjuje optimizam i spremnost na ulaganja; ▪ Brojni elementi kulturnog, povijesnog i prirodnog naslijeđa nisu zaštićeni; ▪ Nizak natalitet prijeti propadanjem velikog broja naseljenih mjesta na ruralnom prostoru; ▪ Ne postoje namjenske kreditne linije za financiranje projekata ruralnog razvoja ▪ Značajno lošiji društveno-ekonomski položaj žena u ruralnim u odnosu na urbana područja ▪ Nastavak diskriminatornih praksi zbog tradicionalno prisutnih izrazito jakih negativnih rodni stereotipa

Strateški cilj 4 – Moderniziran poljoprivredni sektor kao rezultat poticanja i razmjene znanja, inovacija i digitalizacije u poljoprivredi i ruralnim područjima

Snage	Slabosti
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Uspostavljeni elementi sustava poljoprivrednih savjetodavnih službi u Federaciji BiH; ▪ Solidan broj znanstveno-istraživačkih i obrazovnih institucije i kritična razina znanja u njima; ▪ Neke velike farme i kompanije prehrambene industrije imaju visoku razinu znanja, inovacija i novih tehnologija 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Niska razina ulaganja, posebno u aplikativna istraživanja; ▪ Loša organizacija poljoprivrednih savjetodavnih službi i još uvijek nedovoljna obučenos savjetodavaca; ▪ Slaba umreženost proizvođača, savjetodavaca, obrazovnih, istraživačkih i nevladinih organizacija; ▪ Nizak udio praktične nastave u srednjoškolskom i visokoškolskom obrazovanju; ▪ Nizak stupanj inovativnosti u poljoprivredi i prehrambenoj industriji; ▪ Neadekvatan zakonski okvir za razvoj AKIS-a

	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Nepostojanje svijesti o važnosti inovacija za uspjeh na tržištu (tradicionalni otpor, posebno poljoprivrednih proizvođača, prema novitetima); ▪ Mali broj prioriteta programa iz javnih fondova i nedostatak kreditnih linija kojima bi se financirali istraživački i razvojni projekti
Prilike	Prijetnje
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Mogućnosti za uspostavu i razvoj privatne poljoprivredne savjetodavne službe; ▪ Korištenje predpristupnih EU fondova za znanstvena istraživanja, širenje znanja i primjenu inovacija u poljoprivrednoj proizvodnji i ruralnom razvoju; ▪ Aktivno sudjelovanje u regionalnim i europskim inicijativama i projektima za uspostavljanje i jačanje AKIS; ▪ Mogućnosti povezivanja sa znanstvenim i istraživačkim organizacijama i kompanijama iz inostranstva; ▪ Zainteresiranost velikih i srednjih poduzeća za razvoj novih proizvoda 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Smanjenje broja kvalificiranih i kompetentnih stručnjaka uslijed rastućeg iseljavanja iz zemlje; ▪ Nedovoljna motiviranost istraživača; ▪ Trend smanjenja interesa za upis agronomskih studija; ▪ Fragmentirana administrativno-upravna struktura BiH sa niskom razinom koordinacije u svim segmentima RITT sustava; ▪ Smanjenje vrijednosti poljoprivredne proizvodnje i gubitak tržišnog udjela na domaćem i inostranom tržištu

4. VIZIJA, CILJEVI, PRIORITETI I MJERE SA POKAZATELJIMA PRAĆENJA

4.1. Izvod iz situacijske analize i povezanost sa strateškim ciljevima i prioritetima

Strateški cilj 1

Pametna, otporna i diversificirana sektor poljoprivrede sa zajamčenom povećanom sigurnošću opskrbe hranom

Sektor poljoprivrede u Federaciji BiH još uvijek opterećen brojnim problemima nedovoljno razvijene poljoprivrede, kao i dodatno uvjetima novih zahtjeva koji proističu iz međunarodno preuzetih obveza ili izraženih intencija Bosne i Hercegovine. Ni društvo Federacije BiH, ni njegove institucije, niti sami akteri sektora poljoprivrede ne mogu u kratkom roku nadoknaditi godine zaostajanja i pretvoriti poljoprivredu Federacije BiH i s njom vezana pitanja ruralnog razvoja u funkcionalne i uspješne modele kakvi su u zemljama EU. Za ovo je potrebno fazno prilagođavanje, pri čemu se pred nadležne institucije, znanstvenu i stručnu zajednicu i sve izravne sektorske aktere kao ostvariv zadatak postavlja realno dostižno skraćivanje neophodnog razdoblja faznog prilagođavanja.

Poljoprivreda je važan sektor ukupne ekonomije Federacije BiH kako sa aspekta udjela u stvaranju bruto dodane vrijednosti, tako i ukupne zaposlenosti stanovništva te udjela u vanjsko-trgovinskoj bilanci. U razdoblju 2014. – 2020. ukupna vrijednost BDV iz sektora poljoprivrede (zajedno sa lovom i ribarstvom) pokazuje tendenciju stalnog rasta i sa 741 milijuna KM (2014) je povećana na 1,003 milijarde KM (2020). Rast apsolutnog pokazatelja BDV iz poljoprivrede, zbog rasta BDV ostalih gospodarskih djelatnosti, nije pratio rast relativnih pokazatelja, odnosno sudjelovanja u ukupnom BDP i kretao se u rasponu 4,16% (2024) do

4,76% (2016). Ovaj makroekonomski pokazatelj je u odnosu na zemlje regije (Zapadnog Balkana) bio najniži. Sektor poljoprivrede je posebno važan za zaposlenost ukupnog, posebno ruralnog stanovništva. U razdoblju 2014. – 2019. formalna zaposlenost mjerena apsolutnim brojem zaposlenih u ovom sektoru se stalno povećava i sa 7.891 u 2014. godini je dostigla razinu od 10.989 u 2019. godini. Relativan udio zaposlenih u poljoprivredi u istom razdoblju je dosta nizak i kreće se na razini 2% ukupne zaposlenosti. S druge strane, Anketa o radnoj snazi govori dosta drugačija i daje realniju sliku zaposlenosti u sektoru poljoprivrede. Udio zaposlenih u ovom sektoru je puno veći i kreće se u rasponu od 8,3% (2018) do 11,8% (2017), što je dodatno potvrđuje važnost sektora. Jedan od najlošijih makroekonomskih pokazatelja sektora poljoprivrede u Federaciji BiH je vanjskotrgovinska razmjena poljoprivredno-prehrambenih proizvoda. Trgovčka bilanca ovim proizvodima je negativna i kreće se u rasponu od -1,41 milijarde KM (2015) do -1,69 milijardi KM (2019). Pokrivenost uvoza izvozom poljoprivredno-prehrambenih proizvoda je dosta niska i kreće se od 16,12% (2014) do 22,09% (2017). U svjetlu globalnih dešavanja u proizvodnji hrane, a posebno na temelju iskustava vezanih za pandemiju Covid-19 i mogućnosti destabilizacije tržišta u osiguranju dovoljnih količina prehrambenih proizvoda, potrebno je mijenjati dosadašnji trend proizvodnje hrane, prije svega strateških poput pšenice i kukuruza.

Prioritet 1.1.

Podržavati održiv dohodak i otpornost poljoprivrednih gospodarstava kako bi se poboljšala sigurnost opskrbe hranom

S obzirom na brojne globalne izazove u kontekstu nedovoljnog pristupa i osiguranja dovoljne količine hrane promjene u sektoru poljoprivrede i njene biljne proizvodnje trebaju ići u dva pravca: (i) povećanje zasijanih površina na račun neobrađenih oraničnih površina i (ii) povećanje prinosa na postojećim površinama. Ovo se prije svega odnosi na proizvodnju žita i dvije strateške kulture, pšenicu i kukuruz. Podsektor proizvodnje povrća također traži ozbiljnije promjene kako bi se iskoristile sve komparativne prednosti koje ima ova proizvodnja, ali i zadržala i postupno povećavala njihova konkurentnost, posebice na tradicionalnim tržištima. Područje Federacije BiH karakteriziraju brojne komparativne prednosti kada se govori o proizvodnji voća i grožđa. Povoljnost klimatskih uvjeta, tradicija voćarsko-vinogradarske proizvodnje te povoljan geostrateški položaj i blizina EU tržišta samo su neke od njih. Međutim, podsektor ima i čitav niz slabosti koje ga čine nedovoljno konkurentnim i vitalnim za osvajanje novih tržišta kao što su nepovoljna struktura veličine poljoprivrednih gospodarstava, nedovoljan transfer potrebnih znanja o novim tehnologijama do proizvođača (posebno u sektoru voćarstva) te izostanak aktivnosti na promjeni i rješavanju nastalih proizvodnih i marketinških problema. Podsektor voćarstva i vinogradarstva je pod sve većim konkurentskim pritiskom regionalnih ekonomija i domaćeg tržišta, a posebno mjesto imaju sve češće negativne posljedice klimatskih promjena.

Kod animalne proizvodnje u Federaciji BiH uočen niz problema koji nameće potrebu većeg broja intervencija i aktivnijeg djelovanja mehanizama poljoprivredne politike kako bi se postojeće stanje u ovom sektoru poljoprivrede unaprijedilo. Svi podsektori animalne proizvodnje zahtijevaju nova ulaganja u procesu njihovog restrukturiranja, odnosno tehničko-tehnološkog poboljšanja uključujući i pasminski sastav, te primjenu higijenskih standarda i zadovoljavanje potrebnih normi koji se odnose na dobrobit životinja i standarde kvalitete poljoprivrednih proizvoda. Dodatni problem je vlastita proizvodnja stočne hrane, posebno voluminozne krme.

Prehrambena industrija je sektor sa uočenim brojnim problemima koji zahtijevaju odgovarajuće intervencije. Tako je potrebno osigurati potporu osuvremenjivanju postrojenja za preradu kako bi proizvodi kvalitetom i cijenom mogli biti konkurentni na domaćem i inostranom tržištu i kako bi prerađivački pogoni raspolagali sa dovoljnim obrtnim sredstvima. S obzirom na nedostatne količine sirovina u preradi u cilju povećanja, ali i kontinuiteta u opskrbljivanju prerađivačkog sektora domaćom sirovinom neophodno je omogućiti adekvatnu

potporu primarnim poljoprivrednim proizvođačima u održivu infrastrukturu (tehnologije proizvodnje, odgovarajući sortiment, efikasne načine navodnjavanja, reducirano korištenje sredstava za ishranu i zaštitu bilja, zaštita autohtonih pasmina itd.).

Izravna plaćanja kao integralni dio poljoprivrednih politika danas predstavljaju najvažniji oblik potpore poljoprivrednim proizvođačima. Izravna plaćanja su bila i ostala najvažniji dio poljoprivredne politike Federacije BiH kojim se osigurava održivost dohotka poljoprivrednih proizvođača. U 2018. godini ova skupina mjera činila je 80% (66,5 milijuna KM) ukupnih proračunskih transfera. Ipak, kroz prethodne godine primjene ove vrste proračunske potpore uočeni su određeni nedostaci, poput značajnog udjela izravnih plaćanja na bazi outputa (i uglavnom se odnosi na proizvođače mlijeka), koje su u zemljama EU ograničena samo na specijalne proizvodnje, što je neophodno otkloniti.

Prioritet 1.2.

Jačati tržišne orijentiranosti povećanjem konkurentnosti, uključujući stavljanje većeg naglaska na istraživanje, tehnologiju i digitalizaciju

Poljoprivredni sektor u Federaciji BiH odlikuje niska konkurentnost i na domaćem i na inostranom tržištu. Ona je rezultat brojnih problema i slabosti duž ukupnog lanca vrijednosti i ogleda se u sljedećem: (i) produktivnost primarne poljoprivredne proizvodnje izražena i ukupnim obimom i prinosima je izrazito niska, daleko ispod bioloških mogućnosti, (ii) poljoprivredna proizvodnja se odvija na malim, usitnjenim zemljišnim posjedima i odlikuje se malim udjelom proizvodnje za tržište, (iii) tehnološka i ekonomskih znanja farmera su na niskoj razini, primjena agrotehničkih mjera nedovoljna, farme su nedovoljno opremljene. Pored ovoga najveći dio obradivog zemljišta se ne navodnjava, niska je razina zaštite od vremenskih nepogoda, što rezultira niskim i nestabilnim prinosima, što u kontekstu klimatskih promjena predstavlja veliku prijetnju razvoju sektora. Razina organiziranosti i suradnje među proizvođačima nije zadovoljavajuća, kao i među ostalim akterima u lancu vrijednosti. Nedostaju i kapaciteti za prihvata, doradu, skladištenje, hlađenje i pripremu proizvoda za tržište. Jedan od razloga niske konkurentnosti sektora je nedostatak transfera znanja i inovacija i promocija (obuke, sajmovi); potpora stvaranju dodane vrijednosti u poljoprivredi, udruživanju proizvođača i radu udruga. Zbog svega navedenog potrebno je preuzeti čitav niz mjera kojima će se jačati konkurentnost sektora u kojima će potpora istraživanju, uvođenju novih tehnologija i digitalizacija imati važnu ulogu.

Prioritet 1.3.

Unaprijediti položaj poljoprivrednih proizvođača u lancu vrijednosti poljoprivrednih proizvoda

Udruživanje poljoprivrednih proizvođača kroz proizvođačke organizacije još uvijek nije razvijeno i ne ispunjava temeljne ciljeve poput povećanja ponude i plasmana proizvoda, smanjenja troškova proizvodnje te stabiliziranje proizvođačkih cijena. Iako se mogu očekivati otpori, neophodno je da nadležne institucije iniciraju legislativno uređenje registriranja i djelovanja tzv. reprezentativnih proizvođačkih organizacija, po uzoru na legislativna rješenja okvirno utvrđena tzv. CMO uredbom EU. Reprezentativne proizvođačke organizacije bi trebale obuhvaćati propisani minimalni broj proizvođača ili propisani minimalni obim proizvodnje određenog podsektora. Kao takve, ove organizacije uživaju institucionalnu i proračunsku potporu za jačanje vlastitih kapaciteta, a sve s ciljem da stabiliziraju i dugoročno urede odnose unutar lanaca vrijednosti, postanu i ostanu kredibilan i odgovoran partner vladinim institucijama, ali i drugim sektorskim interesnim skupinama, od kreiranja sektorskih politika do rješavanja kriznih situacija.

Strateški cilj 2:

Snažnija primjena ekoloških praksi u proizvodnji kojima se prilagođava i ublažava utjecaj klimatskih promjena

Relativno nov, ali posebno zahtjevan izazov za sektor poljoprivrede je njeno postavljanje u prve redove borbe protiv klimatskih promjena ili barem prilagođavanje ovim promjenama. Poljoprivreda je znatan emiter stakleničkih plinova koji su, po sebi, vodeći uzrok aktualnih ubrzanih klimatskih promjena. Prema redovnim nacionalnim izvješćima o klimatskim promjenama i izvješćima o emisiji stakleničkih gasova u ovom pogledu poljoprivreda BiH stoji nešto povoljnije sa oko 10 - 15% ukupno emitiranih stakleničkih plinova u zemlji. Ista izvješća, međutim, upozoravaju da bi se sa zadržavanjem aktualnih poljoprivrednih proizvođačkih i drugih praksi u BiH emisije stakleničkih plinova iz poljoprivrede do 2040. godine mogle povećati za preko 60%. Među mjerama koje mogu pomoći adaptaciji poljoprivrede na klimatske promjene ubrajaju se unapređenje sustava navodnjavanja i uključivanje poljoprivrede u programe upravljanja vodama, promjene načina obrade zemljišta (konzervacijske obrade, protuerozivne mjere) i agronomске mjere (plodored, rokovi sjetve, smjese usjeva, malčiranje, zelenišno gnojenje i sl.), uz uvođenje u proizvodnju novih sortnih kreacija otpornijih na sušu. U domenu srednjoročnog strateškog planiranja razvoja poljoprivrede u Federaciji BiH, a u svjetlu klimatskih promjena koje se nedvosmisleno odvijaju, od izuzetne važnosti su nedavno pokrenuti procesi u okviru inicijative Zelene agende za Zapadni Balkan. Radi se o inicijativi pokrenutoj kroz institucije EU čije su temeljne intencije usporavanje ili zaustavljanje klimatskih promjena prvenstveno kroz smanjenje emisija stakleničkih gasova te kroz energetska tranziciju, opće povećanje održivosti komercijalnih ljudskih djelatnosti, cirkularnu ekonomiju, zaštitu i unapređenje stanja prirodnih resursa i sl. na Zapadnom Balkanu koji je, iako još uvijek ne politički, onda sigurno zemljopisni dio Europe.

Prioritet 2.1.

Doprinositi ublažavanju i prilagođavanju utjecaja klimatskih promjena i veće korištenje održive energije

Brojna su područja na kojima su potrebne intervencije kako bi se poljoprivredni sektor unaprijedio i kako bi došlo do poboljšanja proizvodnih i tržišnih/marketinških performansi, te smanjenja negativnog utjecaja na okoliš i otpornosti na negativne posljedice klimatskih promjena. Jedan od njih je i veće korištenje održive energije.

Prioritet 2.2.

Podržavati održivi razvoj i efikasnije upravljanje prirodnim resursima kao što su voda, tlo i zrak

Poljoprivredni sektor Federacije BiH pored svih tradicionalnih zahtjeva (proizvodnja dovoljnih količina kvalitetne hrane, osiguranje pristojnog životnog standarda poljoprivrednika, razvoj ruralnih područja) sve više se suočava sa novim izazovima poput zahtjeva za očuvanjem i održivim korištenjem prirodnih resursa, zaštitu i unapređenje stanja okoliša, zaštitu bioraznolikosti i posebnu odgovornost za stanje i sveobuhvatnu razvijenost ruralnih područja.

Prioritet 2.3.

Doprinositi zaštiti bioraznolikosti, poboljšanju usluga ekosustava te očuvanju prirodnih staništa i pejzaža

Bogata biološka i krajobrazna raznolikost prostora Federacije BiH zahtijevala je uspostavljanje zaštićenih područja i drugih kategorija zaštite s ciljem osiguranja opstanka i zaštite staništa i vrsta. Prema važećoj kategorizaciji Međunarodne unije za zaštitu prirode (IUCN) u BiH je zaštićeno 29 područja, od čega su dva stroga rezervata prirode (kategorija Ia), četiri nacionalna parka (kategorija II), 16 spomenika prirode (kategorija III), pet parkova prirode – zaštićenih pejzaža (kategorija V) i dva područja za upravljanje resursima – park šume (kategorija VI) na ukupnoj površini od 127.557,4 ha. Od ukupne površine zaštićenih prirodnih područja prema IUCN kategorizaciji u BiH 76,9% je na teritoriju Federacije BiH. Zbog svega navedenog, potrebno je poboljšati status biološke raznolikosti očuvanjem ekosustava, vrsta i

genetičke raznolikosti, te jačati opće koristi od biološke raznolikosti i ekosustavnih servisa, pri čemu je potrebno napraviti inventuru ekosustava i tipova staništa i identificirati ugrožene vrste. Od ključne je važnosti uključivanje mjera očuvanja prirode i bioraznolikosti u politike i drugih resora (okoliš, šumarstvo, energetika, transport i sl.) i usuglašavanje politika sa EU Strategijom bioraznolikosti 2030 i EU strategijom šumarstva.

Strateški cilj 3:

Snažnija društveno-ekonomska struktura (održivog razvoja) ruralnih područja

Seosko stanovništvo je u mnogočemu uskraćeno u odnosu na urbano stanovništvo. Stanovnici ruralnih područja suočavaju se s problemom pristupa brojnim uslužnim djelatnostima. Potreba za poboljšanjem cestovne, elektro-energetske, i internet širokopolasne mreže u ruralnim područjima je visoki prioritet. Pristup obrazovanju djece u ruralnim područjima donekle je zadovoljavajući u pogledu osnovnih škola, dok u pogledu srednjeg obrazovanja udaljenost od škole ima negativan utjecaj. Kvaliteta fizičke i društvene infrastrukture u ruralnim područjima pogoršala se tijekom posljednjih desetljeća kao rezultat nedovoljnog ulaganja u razvoj i održavanje. Male i ekonomski slabe ruralne općine imaju značajne probleme u održavanju kvalitete i pristupa osnovnim uslugama, posebno za naselja s manjim brojem stanovnika, što rezultira nezadovoljstvom kvalitetom života ruralnog stanovništva u odnosu na ono koje živi u urbanim sredinama. Kako bi se zadržala ruralna populacija i zaustavila depopulacija ruralnih područja Federacije BiH potrebna je snažnija aktivnost i prisutnost na ovim prostorima i jačanje društveno-ekonomske strukture kojom će se uvjeti življenja učiniti prihvatljivim.

Prioritet 3.1.

Privlačiti mlade poljoprivrednike i stvarati poslovni ambijent u ruralnim područjima

Ruralna područja postaju sve manje interesantna za život mladih ljudi i zbog nepovoljnih, prije svega egzistencijalnih uvjeta, ova populacija napušta ruralne prostore. Ovo je posebno izraženo u sektoru poljoprivrede i prema podacima RPG FMPVŠ za 2020. godinu, ukupan broj poljoprivrednika žena mlađih od 25 godina je iznosio 149 (0,18%), dok je broj poljoprivrednika muškog spola ove starosne skupine iznosio 420 (0,52%). Da bi se ova populacija privukla, a prije svega zadržala, neophodne su odgovarajuće mjere poljoprivredne politike kojima će se stvarati povoljniji poslovni ambijent u ruralnim područjima.

Prioritet 3.2.

Promovirati zapošljavanje, rast socijalne inkluzije i lokalni razvoj u ruralnim područjima uključujući bio-ekonomiju i održivo šumarstvo

Unapređenje života u ruralnim područjima prije svega kroz mjere diverzifikacije poslovnih aktivnosti na samom OPG-u, kao i osnivanje obrta, malih i srednjih poduzeća povezanih sa poljoprivredom i šumarstvom, kako bi se stekli uvjeti za dobivanje redovitih mjesečnih prihoda i smanjila ovisnost o prihodu iz poljoprivrede koji je u pravilu godišnji odnosno sezonski prihod. Na OPG-u se može obavljati jedna ili više dopunskih djelatnosti poput pružanja turističkih i ugostiteljskih usluga u ruralnom prostoru, uvođenje novih nekonvencionalnih poljoprivrednih proizvodnji (proizvodnja slatkovodne ribe u malim ribnjacima, proizvodnja humusa gljiva, proizvodnja i sakupljanje ljekovitog, aromatskog bilja, proizvodnja ukrasnog bilja i sl.) ili prerade primarnih poljoprivrednih proizvoda na OPG-u. Mala i srednja poduzeća (MSP) su prepoznata kao ključni čimbenik u promicanju diverzifikacije poljoprivrednika u nepoljoprivredne aktivnosti u ruralnim područjima. Također, razvoj obrta i obrtništva je identificiran kao sektor koji može doprinijeti stvaranju prihoda i zapošljavanju, posebno u izoliranim ruralnim područjima koja nisu privlačna drugim poduzećima. U okviru LEADER pristupa kreiraju se lokalne razvojne strategije te, ukoliko one predviđaju potrebu osnivanja

poduzeća za nepoljoprivredne aktivnosti na danom području, treba osigurati potporu za osnivanje takvih poduzeća.

Prioritet 3.3.

Poboljšati odgovor poljoprivrede na društvene zahtjeve u pogledu hrane i zdravlja, uključujući sigurnu, nutritivnu i održivu hranu, rasipanje hrane te dobrobit životinja.

Sustav kontrole hrane i njene zdravstvene sigurnosti u BiH i FBiH uspješno je prošao neke ozbiljne ispite zrelosti. Odnedavno stavljanje zemlje i nekih proizvođača na liste onih koji, za sada samo neke, svoje proizvode animalnog podrijetla mogu izvoziti u EU pokazuje da su sustav zvaničnih kontrola hrane te dobre proizvođačke i posebno dobre higijenske prakse kod nekih proizvođača na razini koja zadovoljava u ovom pogledu izuzetno oštre zahtjeve legislative EU. Međutim, omogućavanje izvoza ribe, mlijeka i, odnedavno, piletine u EU ne treba da zavarava. Još je mnogo prostora za poboljšanje sustava zvanične kontrole hrane i njene zdravstvene ispravnosti, o čemu govori i činjenica da se iz BiH u EU zbog nedostataka u sustavu kontrole hrane još uvijek ne mogu izvoziti žive životinje i veći dio proizvoda animalnog podrijetla. Uspostavljanje novog legislativnog okvira usklađenog sa uredbom EU 2017/625 (uspostava sustava zvaničnih kontrola hrane znatno šire, na novim temeljima, sa novim zahtjevima i uz snažno insistiranje na dosljednom provođenju principa procjene rizika) u BiH, time i u Federaciji BiH će tražiti novo institucijsko organiziranje i promjenu paradigme zvanične kontrole hrane.

Strateški cilj 4:

Moderniziran poljoprivredni sektor kao rezultat poticanja i razmjene znanja, inovacija i digitalizacije u poljoprivredi i ruralnim područjima

Federaciju BiH karakterizira nepovoljan ambijent za razvoj znanosti i istraživanja. Još uvijek ne postoji usvojen strateški dokument o znanstveno-tehnološkom razvoju, a ulaganja u ovu oblast su veoma skromna. Godišnji proračun za znanost FMNO je oko 2,5 milijuna KM što čini oko 0,1% ukupnog godišnjeg entitetskog proračuna, odnosno 0,01% ukupnog BDP. Ovom se mogu dodati i izdvajanja za znanost sa kantonalnih razina koji se procjenjuju na 1 – 2 milijuna KM. Razvoj poljoprivrede zasnovan na znanju i uvođenje novih tehnologija i inovacija u Federaciji BiH trebao bi, prvenstveno biti, u nadležnosti relevantnih ministarstava na federalnom i kantonalnoj razini. Pored FMPVŠ u uvođenju novih tehnologija i inovacija u poljoprivredi važnu ulogu trebala bi imati još dva ministarstva s federalne razine – FMNO, te Federalno ministarstvo za poticanje razvoja, poduzetništva i obrta. Odnosi federalnih i kantonalnih institucija često se svode na suradnju, uzajamno obavještanje, koordinaciju, dijeljenje iskustava i profesionalnu potporu, dok stvarne aktivnosti u praksi uglavnom provode kantoni. Najvažniju ulogu u transferu znanja i inovacija do poljoprivrednih proizvođača bi trebale imati poljoprivredne savjetodavne službe. Nažalost, u Federaciji BiH one su se sporo razvijale od njihovog uspostavljanja kroz EU projekte u razdoblju 1998-2002. Najveći broj kantona je ove službe sveo na administrativne jedinice koje se bave provedbom federalnih i kantonalnih proračunskih transfera (izravnih plaćanja), a najmanje na poslove transfera znanja. Razvoj poljoprivrede, proizvodnje hrane i ruralni razvoj u razvijenim zemljama odvija se po modelu aktuelnog sustava znanja, informacija i inovacija (AKIS). Iskustva domaćih stručnjaka u regionalnim i međunarodnim projektima čije su intencije prijenos AKIS pristupa i praksi trebale bi biti stavljene u funkciju što skorije transformacije i nadogradnje tek uspostavljenog, ali tradicionalnog, poljoprivrednog savjetodavstva u Federaciji BiH u AKIS zasnovan transfer znanja i tehnologija, uz insistiranje na inovativnosti i inkorporiranju informacijskih tehnologija u poljoprivredu i uz nju vezane djelatnosti.

4.2. Vizija

Područje Federacije BiH je prostor sa izgrađenim pametnim, otpornim i diverzificiranim sektorom poljoprivrede koji jamči povećanu sigurnost opskrbe i samodostatnosti hranom. Očuvanjem bioraznolikosti, jačanjem ekoloških praksi, većim korištenjem održive energije i potporom efikasnijem upravljanju prirodnim resursima ublažit će se negativan utjecaj klimatskih promjena na sektor. Ruralna područja Federacije BiH će biti ojačana privlačenjem mladih poljoprivrednih proizvođača stvaranjem poslovnog ambijenta, promocijom zapošljavanja, rasta socijalne inkluzije i lokalnim razvojem društveno-ekonomske strukture. Federacija BiH ima izgrađen moderan, konkurentan, tržištu prilagođen, sektor poljoprivrede nastao potporom i razmjenom znanja, inovacija i digitalizacije što predstavlja temelj poboljšanja kvalitete života svih građana, a posebno stanovnika ruralnih područja.

4.3. Utvrđivanje ciljeva i prioriteta

Na temelju prethodno urađene situacijske analize sektora poljoprivrede i ruralnog razvoja i doprinosa radnih skupina po pojedinačnim oblastima (RG Voćarstvo, vinogradarstvo, vinarstvo i uljarstvo, RG Ratarstvo i povrtlarstvo, RG Animalna proizvodnja, RG Prirodni resursi, RG Prehrambena industrija, RG Poslovno okruženje, RG Ruralni razvoj i RG Ribarstvo) definirani su sljedeći strateški ciljevi i prateći prioriteti:

Strateški ciljevi	Prioriteti
Strateški cilj 1: Pametnan, otporan i diversificiran sektor poljoprivrede sa zajamčenom povećanom sigurnošću opskrbe hranom	<p>Prioritet 1.1. Podržavati održiv dohodak i otpornost poljoprivrednih gospodarstava kako bi se poboljšala sigurnost opskrbe hranom</p> <p>Prioritet 1.2. Jačati tržišnu orijentiranost povećanjem konkurentnosti, uključujući stavljanje većeg naglaska na istraživanje, tehnologiju i digitalizaciju</p> <p>Prioritet 1.3. Unaprijediti položaj poljoprivrednih proizvođača u lancu vrijednosti poljoprivrednih proizvoda</p>
Strateški cilj 2: Snažnija primjena ekoloških praksi u proizvodnji kojima se prilagođava i ublažava utjecaj klimatskih promjena	<p>Prioritet 2.1. Doprinositi ublažavanju i prilagođavanju utjecaja klimatskih promjena i veće korištenje održive energije</p> <p>Prioritet 2.2. Podržavati održivi razvoj i efikasnije upravljanje prirodnim resursima kao što su voda, tlo i zrak</p> <p>Prioritet 2.3. Doprinositi zaštiti bioraznolikosti, poboljšanju usluga ekosustava te očuvanju prirodnih staništa i pejzaža</p>
Strateški cilj 3: Snažnija društveno-ekonomska struktura (održivog razvoja) ruralnih područja	<p>Prioritet 3.1. Privlačiti mlade poljoprivrednike i stvarati poslovni ambijent u ruralnim područjima</p> <p>Prioritet 3.2. Promovirati zapošljavanje, rast socijalne inkluzije i lokalni razvoj u ruralnim područjima uključujući bio-ekonomiju i održivo šumarstvo</p> <p>Prioritet 3.3. Poboljšati odgovor poljoprivrede na društvene zahtjeve u pogledu hrane i zdravlja, uključujući sigurnu, nutritivnu i održivu hranu, rasipanje hrane te dobrobit životinja.</p>
Strateški cilj 4: Moderniziran poljoprivredni sektor kao rezultat poticanja i razmjene znanja, inovacija i digitalizacije u poljoprivredi i ruralnim područjima	Ovaj cilj premrežava prethodna tri cilja i sve prioritete

Polazeći od evidentne činjenice da uloga žena u poljoprivredi i ruralnom razvoju nije adekvatno priznata, a da bi se otklonila dosadašnja diskriminacija, neophodno je uvođenje posebnih mjera, odnosno novog pristupa prilikom kreiranja mjera. Preporuke, odnosno zaključne napomene Odbora za eliminaciju svih oblika diskriminacije žena UN-a, nakon podnošenja VI periodičnog izvješća za BiH, fokusirane su na jačanju uloge žena na selu i njihovo osnaživanje. Stoga će se, u okviru svih ciljeva i prioriteta posebna pažnja biti posvećena rodnoj komponenti, odnosno unapređenju stanja ravnopravnosti spolova u Federaciji BiH u oblasti poljoprivrede i ruralnog razvoja.

Strateški cilj 1

Pametan, otporan i diversificiran sektor poljoprivrede sa zajamčenom povećanom sigurnošću opskrbe hranom

Poticanje pametnog i otpornog poljoprivrednog sektora postiže se primarno kroz kvalitetno osmišljena izravna plaćanja kojima se osigurava potpora dohotku poljoprivrednika, te kroz ulaganja u restrukturiranje poljoprivrednih gospodarstva, modernizaciju, inovacije, diverzifikaciju i primjenu novih tehnologija radi poboljšanja tržišnog položaja poljoprivrednika. Potrebno je osigurati uravnoteženiju raspodjelu potpore u koristi malih i srednjih poljoprivrednika kao dodatnu potporu dohotku za održivost.

Pokazatelj	Izvor	Polazna vrijednost	Ciljna vrijednost
Pokrivenost uvoza izvozom poljoprivredno prehrambenih proizvoda	FZS	40%	50%
Bruto dodana vrijednost sektora A u BDP, u %	FZS	4,4	≤ 4,0
Vrijednost proizvodnje, u milijunima KM	FZS	1.453	≥ 1.600
Zaposlenost sektora A (ILO definicija), u %	AS BiH	8,9 (2019)	≤ 7,5

Prioritet 1.1.

Podržavati održiv dohodak i otpornost poljoprivrednih gospodarstava kako bi se poboljšala sigurnost opskrbe hranom

Treba prepoznati i promicati proizvodnju hrane s posebnim i vrijednim karakteristikama, a poljoprivrednicima pomoći u prilagođavanju njihove proizvodnje zahtjevima tržišta i potrošača. Potrošačima treba u što većoj mjeri jamčiti sigurnost opskrbe hranom, te osigurati da hrana proizvedena na našim poljoprivrednim gospodarstvima bude sigurna i hranjiva. Proizvodnja hrane mora biti održiva, treba težiti smanjenju rasipanja hrane i podizanju razine dobrobiti životinja. S obzirom na potrebu uspostave odgovarajućih mehanizama za upravljanje rizikom potrebno je osigurati izdvajanja za premije osiguranja i operativne programe. Kako bi se osigurao pravedan dohodak i otporan poljoprivredni sektor na cijelom području Federacije BiH potrebno je dodjeljivati potporu i poljoprivrednicima u područjima s prirodnim i ostalim posebnim ograničenjima. Navedene vrste plaćanja trebaju obuhvatiti samo dodatne troškove i gubitak prihoda nastao zbog provođenja neke od navedenih aktivnosti, odnosno prirodnim ograničenjima određenog prostora. Snažnije uključivanje mladih poljoprivrednika u razvoj gospodarske djelatnosti na poljoprivrednim gospodarstvima treba biti uzeto u obzir pri dodjeli i usmjeravanju sredstava izravnih plaćanja kao dodatne potpore dohotku za mlade poljoprivrednike u početnom razdoblju nakon pokretanja poslovanja.

Pokazatelj	Izvor	Polazna vrijednost	Ciljna vrijednost
Smanjenje nejednakosti dohotka: Usporedba dohotka od poljoprivrede i	FZS	0,66	0,88

srodnih djelatnosti u odnosu na prosječni dohodak općeg gospodarstva			
Broj registriranih poljoprivrednih gospodarstava	FMPVŠ	74.000	90.000
Broj mladih poljoprivrednika koji upravljaju PG	FMPVŠ	7.700	12.900
Od toga ³⁰		6.135	9.675
- muški		1.565	3.225
- ženski			

Prioritet 1.2.

Jačati tržišnu orijentiranost povećanjem konkurentnosti, uključujući stavljanje većeg naglaska na istraživanje, tehnologiju i digitalizaciju

Poljoprivrednici su izravno odgovorni za donošenje odluka o tome što, kada, koliko i za koga njihovo gospodarstvo treba proizvoditi, odnosno moraju imati vlastitu strategiju za nastup na tržištu. Međutim, izloženost tržištu, klimatske promjene povezane sa ekstremnim vremenskim pojavama, te krize uzrokovane ugrožavanjem zdravlja biljaka, životinja i samih potrošača, mogu biti uzrok nestabilnosti tržišnih cijena i ugroziti prihode poljoprivrednih gospodarstava. Zbog toga je potrebno osigurati odgovarajući financijski instrument za ulaganja i pristup obrtnom kapitalu, osposobljavanju, prijenosu znanja i savjetovanju. Pri planiranju i uspostavi savjetodavne službe za poljoprivredna gospodarstva treba imati u vidu njihovu gospodarsku, okolišnu i socijalnu dimenziju kako bi pored trenutne ekonomske uspješnosti poljoprivrednog gospodarstva pomogle dugoročno održivo upravljanje gospodarstvom ali i dugoročni razvoj ruralnog područja. Savjetodavna služba treba pomoći poljoprivrednim proizvođačima da postanu svjesniji veze između upravljanja poljoprivrednim gospodarstvom sa standardima, zahtjevima i informacijama koje im nameće zakonodavstvo.

Pokazatelj	Izvor	Polazna vrijednost	Ciljna vrijednost
Udio poljoprivrednika koji primaju investicijsku potporu za restrukturiranje i modernizaciju uključujući poboljšanje efikasnosti resursa	FMPVŠ	10%	25%
Udio ostvarenih sredstava za politiku ruralnog razvoja u ukupno uplaćenim sredstvima potpore	FMPVŠ	8%	40%
Iznos isplaćene potpore investicijama u PG (milioni KM)	FMPVŠ	6,5%	13,8%
Udio žena nositeljica OPG-ova u korištenju poticaja	FMPVŠ	20,3%	28,0%
Iznos isplaćene potpore prerađivačkim kapacitetima (milioni KM)	FMPVŠ	4.5	42.5
Udio federalnog proračuna za poljoprivredu namijenjen razmjeni znanja i informacija	FMPVŠ	0	0,19

Prioritet 1.3.

Unaprijediti položaj poljoprivrednih proizvođača u lancu vrijednosti poljoprivrednih proizvoda

Uređenje tržišta poljoprivrednih proizvoda radi osiguranja jednakih uvjeta i izbjegavanje neravnopravnog i nepoštenog tržišnog natjecanja treba biti predmet sektorskih intervencija.

³⁰ Procjena početnih vrijednosti i odnosa mladih poljoprivrednika po polu (m/ž) kao upravitelja OPG-a na temelju Registra PG za 2020. godinu i odnosa ukupnog broja nositelja i nositeljica OPG-a (Izvor: FMPVŠ)

Intervencije trebaju uključivati sektore voća i povrća, vina, mlijeka, mesa i drugih proizvoda. Uspostava sektorskih programa u okviru organizacija proizvođača i udruga organizacija proizvođača može pomoći ostvarivanju ciljeva ne samo proizvođača i otkupljivača nego i općih i posebnih ciljeva poljoprivredne politike.

Pokazatelj	Izvor	Polazna vrijednost	Ciljna vrijednost
Udio poljoprivrednika koji sudjeluju u proizvođačkim skupinama kojima je dodijeljena potpora	FMPVŠ	61%	85%
Udio vrijednosti proizvodnje u organizacijama proizvođača s operativnim programima u odnosu na ukupnu proizvodnju	FMPVŠ	0%	60%

Strateški cilj 2

Snažnija primjena ekoloških praksi u proizvodnji kojima se prilagođava i ublažava utjecaj klimatskih promjena

Poticanje brige za okoliš i mjera vezanih za klimatske promjene trebaju dobiti značajnije mjesto u okviru definiranja mjera poljoprivredne politike. Osobitu pažnju posvetiti borbi protiv degradacije okoliša i ublažavanju posljedica klimatskih promjena na poljoprivrednu proizvodnju. Radi poštivanja obvezujućeg principa ravnopravnosti spolova i jednakih mogućnosti realizacijom ovog cilja potrebno je voditi računa o relevantnosti za egzistenciju, kulturu, tradicionalno znanje, zdravlje i sigurnost hrane i vezu sa poštivanjem ljudskih prava.

Pokazatelj	Izvor	Polazna vrijednost	Ciljna vrijednost
Udio podzemnih voda mjernih postaja s koncentracijom N iznad 50 mg/l prema Direktivi o nitratima	FMPVŠ	0%	5%

Prioritet 2.1.

Doprinositi ublažavanju i prilagođavanju utjecaja klimatskih promjena i veće korištenje održive energije

Postiže se putem niza mjera i aktivnosti počevši od uvjetovanja izravnih plaćanja ispunjavanjem obveza vezanih za zaštitu okoliša i smanjenje ispuštanja stakleničkih plinova, preko potpore investicijama u preradu okolišno štetnih nusproizvoda poljoprivredne proizvodnje i prerade, pa do stimulacije proizvodnje energije iz obnovljivih izvora na poljoprivrednom gospodarstvu, kako za vlastite potrebe tako i za prodaju na tržištu. Mjerama iz ovog prioriteta želi se dati jasna opredijeljenost za osnaživanje kapaciteta uključenih institucija i drugih zainteresiranih strana za primjenu gender-mainstreaming u oblasti jačanja primjene ekoloških praksi u proizvodnji kojima se prilagođava i ublažava utjecaj klimatskih promjena.

Pokazatelj	Izvor	Polazna vrijednost	Ciljna vrijednost
Udio poljoprivrednog zemljišta u okviru obveze upravljanja kojom se podupire očuvanje ili obnova biološke raznolikosti	FMPVŠ/FMOT	0%	5%

Prioritet 2.2.

Podržavati održivi razvoj i efikasnije upravljanje prirodnim resursima kao što su voda, tlo i zrak

Korištenje mjera izravne potpore mora se postupno uvjetovati sa zadovoljavanjem osnovnih nacionalnih standarda u području zaštite okoliša, klimatskih promjena, zaštite javnog zdravlja, zdravlja životinja i biljaka, te dobrobiti životinja. Tome treba dodati standarde dobrih poljoprivrednih i okolišnih uvjeta korištenja zemljišta (GAEC). Navedeni osnovni standardi trebaju pomoći boljem odgovoru na klimatske i okolišne izazove, ali i podizanju svijesti korisnika potpore o potrebi poštivanja tih standarda kako bi se osiguralo održivo bavljenje poljoprivrednom proizvodnjom. Pri utvrđivanju nacionalnih standarda treba imati u vidu posebne značajke predmetnih površina, uključujući uvjete tla i klimatske uvjete, postojeće uvjete na poljoprivrednom gospodarstvu, korištenje zemljišta, plodored, uzgojne prakse i strukturu poljoprivrednih gospodarstava.

Pokazatelj	Izvor	Polazna vrijednost	Ciljna vrijednost
Površine zemljišta obuhvaćene sustavima za navodnjavanje i odvodnju (ha)	FMPVŠ	2.500	5.000
Površina u ha koja je podržana za organsku proizvodnju i proizvodnju u konverziji	FMPVŠ	1.750	3.500
Površine zemljišta obuhvaćene komasacijom (ha)	FMPVŠ	0	30.000
Poljoprivredna površina pod organskom proizvodnjom (bez pašnjaka), u ha	FMPVŠ	1.230	3.000
% zemljišta na kojem je smanjena produktivnost (LPD)**	FAZ (Federalni agropedološki zavod)*	0,44 (2014)	0,25
% zemljišta na kojem su rani znakovi smanjenja produktivnosti (LPD)**	FAZ*	0,53 (2014)	0,30
% zemljišta koje je stabilno, ali pod pritiskom smanjenja produktivnosti (LPD)**	FAZ*	15,73 (2014)	10,00

* Podatke je izračunao EU-Ispra Joint Research Center na temelju podataka CORINE Land Cover (CLC), koji su nastali satelitskim snimanjem područja Europe. Federalni agropedološki zavod ima mandat da se bavi ovim podacima.

** Land Productivity Dynamics - kretanje produktivnosti zemljišta

Prioritet 2.3.

Doprinositi zaštiti bioraznolikosti, poboljšanju usluga ekosustava te očuvanju prirodnih staništa i pejzaža

Postiže se dodjelom plaćanja za aktivnosti koje doprinose bioraznolikosti i očuvanju genetske raznolikosti, održivoj uporabi i razvoju genetskih resursa, dodjelom premija za ekološki uzgoj odnosno prelazak na ekološki uzgoj, i proizvodni procesi prihvatljivi za okoliš u vidu integralne proizvodnje, sa posebnim osvrtom kod svih spomenutih aktivnosti na ulogu žena. Mjere za šumarstvo trebaju se dodjeljivati na temelju programa za šumarstvo i planovima upravljanja šumama te omogućiti razvoj šumarskih područja i održivo upravljanje šumama.

Pokazatelj	Izvor	Polazna vrijednost	Ciljna vrijednost
Površina zaštićenih područja (u ha)	FMOiT	103.380 (2018)	120.000

Strateški cilj 3

Snažnija društveno-ekonomska struktura (održivog razvoja) ruralnih područja

Ruralna područja su pogođena nedostatkom prilika za zapošljavanje, manjkom znanja i vještina, nedovoljnim ulaganjima u povezanost, infrastrukturu i osnovne usluge, odlaskom

mladih i radno sposobnih stanovnika, pa je od najveće važnosti ojačavanje socioekonomske strukture tih područja. Zbog toga treba potaknuti zapošljavanje i ekonomski rast u ruralnim područjima, promicati socijalnu uključenost i generacijsku obnovu, podržavati uspostavu novih ruralnih lanaca vrijednosti poput obnovljive energije, novog biogospodarstva, kružnog gospodarstva i ekoturizma, stvarati povoljno okruženje za dobar rast i stvaranje radnih mjesta u ruralnim sredinama.

Pokazatelj	Izvor	Polazna vrijednost	Ciljna vrijednost
Stopa zaposlenosti u pretežno ruralnim područjima	FZS/Anketa o radnoj snazi	60%	80%
Razvoj indeksa siromaštva u ruralnim prostorima	Agencija za statistiku BiH, Anketa o siromaštvu	30%	15%

Prioritet 3.1.

Privlačiti mlade poljoprivrednike i stvarati poslovni ambijent u ruralnim područjima

Olakšavanje poslovnog razvoja (stvaranje poslovnog ambijenta) u ruralnim područjima postiže se dodjelom potpore za produktivna i neproduktivna ulaganja na poljoprivrednim gospodarstvima i izvan njih poput ulaganja u infrastrukturu povezanu s razvojem, modernizacijom ili prilagodbom klimatskim promjenama, konsolidacijom i poboljšanjem zemljišta, opskrbu energijom i vodom, te njihovu uštedu. Kako bi se prevladao manjak ulaganja u poljoprivredni sektor potrebno je poboljšati pristup financijskim instrumentima posebno za mlade i nove poljoprivrednike, poticati korištenje jamstava Jamstvenog fonda kod Razvojne banke FBiH, te kombinacije bespovratnih sredstava i financijskih instrumenata (npr. kreditnih linija i bankarskih jamstava) pri čemu je moguće utvrditi odgovarajuće ciljeve, korisnike i povlaštene uvjete. Ključno je pružiti potporu osnivanju novih poljoprivrednih gospodarstava u obliku obrta ali i drugih poduzeća na ruralnom prostoru.

Pokazatelj	Izvor	Polazna vrijednost	Ciljna vrijednost
% stanovnika u ruralnim područjima od ukupnog broja stanovnika	FZS	56,7 (2013)	58,0
Udio ruralnog stanovništva koje ima koristi od poboljšanog pristupa uslugama i infrastrukturi kroz potporu u okviru federalnih potpora	FMPVŠ	0%	25%
Broj mladih poljoprivrednika koji osnivaju poljoprivredno gospodarstvo uz potporu FMPVŠ	FMPVŠ	0	5.200

Prioritet 3.2.

Promovirati zapošljavanje, rast socijalne inkluzije i lokalni razvoj u ruralnim područjima uključujući bio-ekonomiju i održivo šumarstvo

Realizacija ovog prioriteta treba omogućiti uspostavu i provedbu suradnje poput uspostave sustava kvalitete, promicanja kratkih lanaca opskrbe i lokalnih tržišta, potporu udrugama poljoprivrednika, partnerstva poljoprivrednih gospodarstava, aktivnosti u okviru LEADER pristupa, osnivanje proizvođačkih skupina, organizacija ili udruga proizvođača, poseban tretman žena, socijalno ugroženih i marginaliziranih skupina, kao i druge oblike suradnje. U tom kontekstu treba uspostaviti financijske instrumente i korištenje garancija kao put ka osiguranju pristupa financiranju ulaganja u rast poljoprivrednih gospodarstava i drugih MSP-

a, te potporu realizaciji strategija lokalnog razvoja pod vodstvom lokalne zajednice. Rješavanje pitanja zdravstvenog i mirovinskog osiguranja nositelja obiteljskog poljoprivrednog gospodarstva od velike je važnosti za sve članove gospodarstva, a za što je potrebna izmjena postojećeg zakonskog okvira. Uvođenje više kategorija poreza na dohodak olakšalo bi PPG-ima sa manjim prihodima prelazak u formu obrta i otvorilo nove poslovne mogućnosti s obzirom na pristup kreditima, investiranje i prodaju na tržištu.

Pokazatelj	Izvor	Polazna vrijednost	Ciljna vrijednost
Broj izrađenih LRS	FMPVŠ	0	15
Broj podržanih LAG-ova	FMPVŠ	0	15

Prioritet 3.3.

Poboljšati odgovor poljoprivrede na društvene zahtjeve u pogledu hrane i zdravlja, uključujući sigurnu, nutritivnu i održivu hranu, rasipanje hrane te dobrobit životinja.

Za ostvarivanje svih gore postavljenih ciljeva i prioriteta potrebno je raditi na stvaranju novog pravnog okvira koji će nastojati pratiti modele EU potpore, a koji će zamijeniti postojeći zakonodavni okvir koji datira još iz razdoblja EU politike 2007. – 2013. godina. Novi pravni okvir treba utvrditi pravila za potpore usklađene sa oblikom i vrstom intervencija navedenih u ovoj Strategiji. Novi zakonodavni okvir također treba osigurati poštivanje međunarodnih obveza u pogledu domaće potpore koje su utvrđene WTO Sporazumom o poljoprivredi, što veći dio intervencija prilagoditi kako bi mogle biti prijavljene kao potpora iz “zelene kutije”, ili u krajnjem slučaju kao potpora iz “plave kutije” u okviru programa ograničavanja proizvodnje, i kao takve izuzete iz obveza smanjenja. Potrebno je osigurati da i niže razine vlasti u Federaciji BiH svoje intervencije provode poštujući navedene međunarodne obveze.

Strateški cilj 4

Moderniziran poljoprivredni sektor kao rezultat poticanja i razmjene znanja, inovacija i digitalizacije u poljoprivredi i ruralnim područjima

Predviđa pružanje potpore interaktivnom inovativnom modelu koji jača suradnju među uključenim sudionicima radi što boljeg korištenja komplementarnih znanja u cilju širenja praktičnih rješenja u poljoprivrednoj proizvodnji, zaštiti okoliša i razvoju ruralnih područja. Savjetodavne službe trebaju pojačati svoja djelovanja u okviru AKIS-a osobito intenziviranjem suradnje sa istraživačkim i ruralnim mrežama.

Pokazatelj	Izvor	Polazna vrijednost	Ciljna vrijednost
Broj utemeljenih znanstveno-tehnoloških parkova u sektoru poljoprivrede	FMPVŠ	0	1

4.4. Principi izrade prioriteta i mjera

4.4.1. Opće napomene

Federacija BiH je zbog eurointegracijskih procesa Bosne i Hercegovine u obvezi da svoju poljoprivrednu i politiku ruralnog razvoja usuglašava sa ovom politikom ciklično definiranom u Europskoj uniji (EU). Poljoprivredne politike Federacije BiH i Europske unije (EU) zbog mnoštva objektivnih razloga nisu, niti u doglednoj budućnosti mogu biti usporedive. Sama EU je svoje poljoprivredne politike proteklih decenija više puta mijenjala i prilagođavala ih novim međunarodnim (prvenstveno trgovinskim) uvjetima, uvjetima sektora poljoprivrede i

proizvodnje hrane u EU, ali i zahtjevima potrošača i društva u cjelini. Moglo bi se reći da je danas poljoprivredna politika EU daleko od poljoprivrednih politika kako se one u našim uvjetima još uvijek shvaćaju. Aktualna poljoprivredna politika EU (Common Agricultural Policy, Zajednička poljoprivredna politika EU – ZPP) definirana je ciljevima za koje institucije EU navode da su im u središtu "socijalne, ekološke i ekonomske teme". Pojednostavljeno, ciljevi ZPP za razdoblje do 2027. godine su: 1) fer dohodak za poljoprivrednike; 2) povećanje konkurentnosti; 3) ponovna uspostavljanje ravnoteže snaga u prehrambenom lancu; 4) borba protiv klimatskih promjena; 5) briga za životnu sredinu; 6) očuvanje pejzaža i bioraznolikosti; 7) poticanje generacijske obnove; 8) dinamična ruralna područja i 9) zaštita kvalitete hrane i zdravlja. Pregled ovih ciljeva jasno pokazuje da je više od polovine njih daleko od prioriteta i, možda važnije, daleko od mogućnosti sektora poljoprivrede i društva u cjelini u Federaciji BiH.

O karakterima politika poljoprivrede i ruralnog razvoja EU i Federacije BiH najbolje govore grube strukture proračuna za poljoprivredu. U Republici Hrvatskoj će se npr. do 2030. godine za mjere izravnih plaćanja izdvajati oko 52% proračuna, dok će se mjere ruralnog razvoja podržavati sa oko 46% ukupnog proračuna. Dok se u Federaciji BiH daleko najveći dio proračuna odnosi na izravna, znatnim dijelom još uvijek proizvodno vezana plaćanja, aktualna ZPP obvezuje zemlje članice EU da najmanje 35% proračunskih sredstava za ruralni razvoj bude usmjereno ka mjerama vezanih za životnu sredinu i klimatske promjene, dok se najmanje 25% proračunskih sredstava koja se isplaćuju kroz izravna plaćanja mora usmjeriti u tzv. ekosheme.

Stanje sektora u Federaciji BiH, s jedne strane, te mogućnosti za financiranje instrumenata i mjera politike i razvijenosti institucija, s druge strane, prisiljava kreatore sektorskih razvojnih strategija da se koncentriraju na povećanja obima proizvodnje, povećanje produktivnosti, jačanje konkurentnosti i slična pitanja koja će ojačati sektor i tako ga dovesti u situaciju da bude tretiran ne samo najuže u okvirima poljoprivrede i proizvodnje hrane, nego i da ostvaruje rezultate koji su multifunkcionalnog karaktera i efekata. Izvjesno je, dakle, da će se i u narednom razdoblju poljoprivredna politika u Federaciji BiH zasnivati na intervencijama i mjerama u domenu proizvodno obilježenih izravnih potpora poljoprivrednicima, nekim mjerama na povećanju konkurentnosti (potpora kapitalnim ulaganjima) sa tek elementima nekih mjera koje se uobičajeno pridružuju intervencijama u okviru ruralnog razvoja. Međutim, neke važne elemente poljoprivredne politike izvan ovih domena treba postupno uvoditi u praksu, makar i sa ograničenim sredstvima i sa realno ograničenim prvobitnim efektima. Izuzetno je, naime, važno da se kod svih zainteresiranih sektorskih subjekata poveća svijest o značaju ovih elemenata poljoprivredne i politike ruralnog razvoja, ali i o rizicima po sektor ukoliko im se ne počne posvećivati potrebna pažnja. Ovaj strateški dokument predviđa uvođenje nekih od ovih elemenata, na način i u obimu koji je primjeren trenutnim i projektiranim sektorskim proračunskim sredstvima, ali i objektivnim institucijskim i proizvodnim kapacitetima sektora.

Sukladno članku 5. i 6. Zakona o poljoprivredi Federacije BiH³¹ realizacija strateških i specifičnih ciljeva u razdoblju 2021. – 2027. ostvarit će se kroz mjere i instrumente poljoprivredne politike Federacije BiH (mjere tržišno-cjenovne politike, mjere strukturne politike, mjere zemljišne politike i mjere novčanih potpora u poljoprivredi) odnosno kroz politiku izravnih plaćanja, politiku reguliranja i potpore poljoprivrednom tržištu te kroz politiku ruralnog razvoja. Pored ovoga ciljevi će se ostvariti i kroz politike održivog upravljanja prirodnim resursima, politike sigurnosti hrane, kao i politike za unapređenje znanja i inovacija u poljoprivredi.

4.4.2. Područja intervencije u podsektorima poljoprivrede i prehrambene industrije

³¹ Službene novine Federacije BiH 88/2007

Vizija budućeg razvoja i predviđene politike i mjere za najvažnije podsektore biljne i animalne poljoprivredne proizvodnje te prehrambene industrije u sljedećem strateškom razdoblju 2021. – 2027. daju se u ovom poglavlju i u kontekstu su identificiranih potreba danih u prethodnoj situacijskoj analizi i definiranim strateškim ciljevima i prioritetima.

4.4.2.1. Biljna proizvodnja

4.4.2.1.1. Proizvodnja žitarica i krmnog bilja

U svjetlu globalnih dešavanja u proizvodnji hrane, a posebno na temelju iskustava vezanih za pandemiju Covid-19 i mogućnosti destabilizacije tržišta u osiguranju dovoljnih količina prehrambenih proizvoda, prije svega strateških poput pšenice i kukuruza, dosadašnji trend proizvodnje ratarskih kultura u Federaciji BiH je potrebno značajno promijeniti. Promjene trebaju ići u dva pravca: (i) povećanje zasijanih površina na račun neobrađenih oraničnih površina i (ii) povećanje prinosa na postojećim površinama.

Povećanje prinosa pšenice moguće je postići kroz izbor odgovarajućeg sortimenta spram područja sjetve (rajonizacija) i modernizacijom agrotehničkih mjera, za što je ujedno potrebno osigurati efikasnu savjetodavnu službu. Povećanje opskrbe pšenicom iz domaće proizvodnje potrebno je podići na znatno veću razinu (barem 40-50% potreba sa dosadašnjih 10-15%) što je moguće ostvariti povećanjem zasijanih površina ovom kulturom sa dosadašnjih prosječnih 20.000 ha na razinu od barem 40.000 ha.

Dohodovnom potporom proizvođačima žitarica nastoji se održati postojeća razina proizvodnje, posebno u uvjetima povećanog negativnog utjecaja na klimu, što se uglavnom ogleda u smanjenju produktivnosti. Zbog strateškog značaja pšenice i njenog obilježja sigurnosti opskrbe osnovnim prehrambenim proizvodom, odnosno povećanja proizvodnje ove kulture, biće potrebna i dodatna potpora izravnim plaćanjima u narednom razdoblju izdvajanjem većih iznosa za kategorije proizvođača koji obrađuju veće površine i ostvaruju veće prinose (zasijane površine veličine od 5- 50 ha, uz prosječan prinos preko 4.000 kg/ha).

Slično pšenici, i u slučaju kukuruza (zrno) neophodno je povećati zasijane površine i prinose. Na tržištu Federacije BiH postoje vrlo prinostni i kvalitetni hibridi kukuruza koji bi u kombinaciji sa odgovarajućom tehnologijom proizvodnje mogli davati visoke prinose i zrna i silaže. Unapređenje proizvodnje kukuruza treba promatrati i u kontekstu povećanja stočnog fonda i ukupne stočarske proizvodnje, odnosno potrebe uvozne zavisnosti o stočnoj hrani. Povećanje opskrbe kukuruzom iz domaće proizvodnje potrebno je podići na znatno veću razinu što je moguće ostvariti povećanjem zasijanih površina ovom kulturom sa dosadašnjih prosječnih 47.000 ha na razini od 67.000 ha. Kao i kod pšenice, zbog strateške važnosti kukuruza, potrebno je osigurati dodatnu potporu izravnim plaćanjem po ha kako bi se proizvodnja ove kulture povećala.

Zbog ograničenja produktivnosti i zemljišnih resursa, mali proizvođači s površinama manjim od 5 hektara koji se objektivno ne mogu prilagoditi vrstama tehnologija potrebnih za intenzivnu poljoprivrednu proizvodnju politikama potpore (politikama izravnih plaćanja i ruralnog razvoja) će se postupno preorijentirati na intenzivnije vrste proizvodnje, kao što su proizvodnja voća i povrća, proizvodnja nekih uljarica ili proizvodnja aromatičnog i medicinskog bilja.

Proizvodnju ostalih žitarica, raž ječam i zob, te u novije vrijeme tritikale, također treba povećati kroz rast zasijanih površina i unapređenjem tehnologije proizvodnje i prinostnosti, što će se omogućiti putem izravne potpore poljoprivrednim proizvođačima kroz jedinstveno plaćanje po ha zasijane površine.

Situacijska analiza je pokazala da je proizvodnja krmnog bilja i korištenje prirodnih livada i pašnjaka za ishranu stoke nedovoljna i neadekvatna, pogotovo kada se govori o prinosima. Da bi se promijenila dosadašnja praksa nedovoljnih površina pod krmnim kulturama i ekstenzivni način proizvodnje sa niskom razinom navodnjavanja bit će potrebne značajnije intervencije kroz politiku izravnih plaćanja i proširenju liste potpore dohotku poljoprivrednim proizvođačima kao što je potpora oranicama zasijanim travno-djetelinskim smjesama, politiku ruralnog razvoja i materijalnim ulaganjima u opremu i tehniku (uključujući navodnjavanje), ali i kroz mjere politike suradnje i osiguravanja većeg prisustva savjetodavnog rada.

4.4.2.1.2. Proizvodnja industrijskog bilja

Važnija obilježja dosadašnje proizvodnje industrijskog bilja su veoma skromne zasijane površine, niski prinosi, male parcele i usitnjenost posjeda, jednom riječju niska konkurentnost. S druge strane, većini industrijskog bilja, zbog liberalizacije trgovine, otkupni prerađivački kapaciteti preferiraju uvozne sirovine koje su značajno konkurentnije u odnosu na domaće svojom cijenom i kvalitetom. Jedan od načina da se proizvodnja ovih kultura, prije svega uljarica (suncokret, soja, uljana repica) unaprijedi i poveća je bolja organizacija otkupa i suradnje sa važnijim domaćim otkupljivačima, kakav je BIMAL d.d. što se može podržati u okviru politike/mjera suradnje. Proizvođači koji koriste neke od industrijskih kultura za ishranu stoke također će morati mijenjati dosadašnju praksu i prelazak na moderniji sortiment, novije tehnologije i transfer adekvatnog znanja na terenu uz pomoć efikasnijih savjetodavnih službi.

4.4.2.1.3. Proizvodnja povrća

Podsektor proizvodnje povrća, s obzirom na klimatske uvjete i neiskorištene zemljišne oranične resurse traži ozbiljnije promjene kako bi se iskoristile sve komparativne prednosti koje ima ova proizvodnja, ali i zadržala i postupno povećavala njihova konkurentnost, osobito na tradicionalnim tržištima. Osim intenziviranja i povećanja ukupne proizvodnje i zasijanih površina za barem 50% (sa prosječnih sadašnjih 40.000 ha na 60.000 ha u 2027. godini) jedan od prioriteta je i poboljšanje marketinga povrća unapređenjem fizičkih uvjeta za obavljanje poslova nakon berbe, osiguravanjem protoka informacija o potrebama tržišta do kupaca i od njih do proizvođača (provedeno kroz ugovornu proizvodnju). Nadalje, potrebno je unaprijediti horizontalnu suradnju primarnih proizvođača radi veće koncentracije na ponudu ovih proizvoda. Uz potporu pojedinačnim investicijama, podržat će se i realizacija regionalnih/kantonlnih tržišno logističkih centara koji bi trebali poslužiti kao pokretači integracije lanca dodane vrijednosti za svježe povrće, od nabave presadnica, preko provedbe potrebnih standarda za identificirana tržišta, do kupnje proizvoda. Investicije u ove svrhe mogle bi biti dijelom osigurane programima međunarodne zajednice poput EU4 Agri program, ali i vlastitim proračunskim sredstvima FMPVŠ.

Ovdje treba posebno istaći važnost unapređenja proizvodnje krumpira, koji je u prethodnom razdoblju bio na veoma niskoj razini, dok je sjemenska proizvodnja ove kulture skoro pa ugašena³². BiH (Federacija BiH) nadmorskom visinom u svom većem dijelu je gotovo idealna za proizvodnju krumpira, kako merkantilnog tako i sjemenskog, odnosno u dijelovima Hercegovine mladog krumpira. Ključni čimbenik koji će utjecati na povećanje proizvodnje krumpira je unapređenje tržišnih karakteristika, odnosno intervencija kroz horizontalno jačanje poljoprivrednih proizvođača i njihovo povezivanje kroz proizvođačke organizacije, odnosno unapređenje ugovorne proizvodnje sa kupcima i prerađivačkom industrijom kroz mjere sukladno ZPP EU. Jedan od uspješnih instrumenata politike u zemljama EU u intervenciji za jačanje opskrbnog lanca su integracijski projekti za jačanje opskrbnih lanaca i operativni programi proizvođačkih organizacija. Potpora proizvođačkim organizacijama bit će dostupna zadrugama i drugim organiziranim oblicima proizvođača kako bi se dodatno unaprijedili njihov

³² Među pet najvažnijih BiH uvoznih poljoprivredno-prehrambenih proizvoda nalaze se smrznuti krumpir, čips krumpir i sjemenski krumpir.

tržišni učinak. Kao rezultat, očekuje se postizanje ujednačenosti i koncentracije proizvodnje te uravnoteženije raspodjele vrijednosti od prodaje proizvoda u interesu primarnih proizvođača.

Kada govorimo o proizvodnji povrća, svi subjekti u lancu bit će dužni dosljedno provoditi odredbe koje se odnose na minimalne standarde kvalitete poljoprivrednih proizvoda i poštivati zakonske odredbe za regulaciju tržišta, posebno u području ugovorne proizvodnje. Jedno od prioritetnih područja bit će primjena suvremenih agrotehničkih rješenja koja bi, osim poboljšane ekonomske isplativosti, trebala osigurati i ekološku održivost proizvodnih kapaciteta tla i vodnih resursa.

Proizvodnja povrća u zaštićenom prostoru predstavlja model visoko-intenzivne proizvodnje kojom se osigurava plasman povrća u zimskom i ranom proljetnom razdoblju i čini ga atraktivnim i ekonomski isplativom poljoprivrednom djelatnošću. Dodatna dimenzija ove proizvodnje je socijalna uloga i omogućavanje solidnih prihoda sa malog posjeda, brzo vraćanje uloženi sredstava i u konačnici zadržavanje lokalnog ruralnog stanovništva. Stoga u sljedećem strateškom razdoblju posebna pozornost posvetit će se daljnjem razvoju proizvodnje u zaštićenom prostoru kroz daljnju potporu (sufinanciranje) ulaganja u podizanje potrebnih objekata, uz korištenje raspoloživih obnovljivih izvora energije (geotermalni izvori i solarna energija), te digitalizaciju u cilju optimalne primjene vode, gnojiva, pesticida. Zapravo, potrebno je napraviti ambijent za ulazak novih subjekata u ovu vrstu proizvodnje, kao i uključivanje razvojnih mogućnosti za ostale konkurentne proizvode koji se uzgajaju u zaštićenim prostorima, kao što su: ukrasno bilje, gljive itd.

4.4.2.1.4. Proizvodnja ljekovitog bilja

Podsektor proizvodnje ljekovitog bilja je specifičan i dosta interesantan, ali nedovoljno istražen, posebno kada su strateški dokumenti u pitanju. Ovu proizvodnju karakterizira nedostatak repromaterijala uključujući sjemenski materijal, kao i edukacije proizvođača za plantažni uzgoj. U narednom strateškom razdoblju predviđa se nastavak izravne potpore proizvodnji ljekovitog bilja, čime se mogu privući i mladi poljoprivrednici. Također je potreban poseban pristup kada je u pitanju marketing i organizacija tržišta ovih proizvoda, uz osiguranje potpore edukaciji farmera kroz neki od oblika transfera znanja.

4.4.2.1.5. Sjemenska proizvodnja

Sjemenska proizvodnja je u padu, posebno kada se govori o krumpiru. Za veći dio usjeva poljoprivredni proizvođači koriste merkantilno sjeme iz vlastite proizvodnje, što je jedan od važnijih čimbenika koji uzrokuje niske prinose i rizik po zdravstveno stanje usjeva i prenošenje bolesti na novi proizvod. U narednom razdoblju ovakvu praksu korištenja vlastitog merkantilnog sjemena treba smanjiti ili u potpunosti izbaciti. Fokus rješavanja problema proizvodnje sjemena žita treba biti na povećavanju proizvodnje kvalitetnog i certificiranog sjemena i sadnog materijala kojim se jamči veći prinos, kvalitete i autentičnost sorte ili proizvoda, te u izradi doradbenih centara.

Uspješnu proizvodnju presadnica povrća prepoznatljivijom po kvaliteti po kojoj je Federacija BiH postala regionalni lider i koja čini važan izvozni proizvod treba nastaviti. Stoga je neophodan nastavak potpore ovoj proizvodnji, uz osiguravanje uvjeta potrebnih za povećanje proizvodnje (npr. potpora zakupu poljoprivrednog zemljišta namijenjenog za proizvodnju sadnog materijala). Potrebne intervencije za ovu proizvodnju treba ići i u pravcu rješavanja neloyalne konkurencije neregistriranih proizvođača koji svoje proizvode stavljaju u promet bez adekvatne kontrole i potrebne dokumentacije.

Konačno, korištenje sjemena tradicionalnih gajenih kultura sve je više pod pritiskom komercijalno uvezenih sjemena i pod prijetnjom izumiranja. Stoga je neophodna njihovo

čuvanje i zaštita, što se može postići funkcioniranjem banaka gena u kojima se čuva i održava sjemenski i sadni materijal sorti i autohtonih sorti upisanih u nacionalnu sortnu listu.

4.4.2.1.6. Organska proizvodnja

Nažalost, organska proizvodnja u Federaciji BiH je daleko od očekivanih projekcija politike za udio u ukupno obrađenim površinama i iznosi manje od 0,1%. Ozbiljnija proizvodnja je moguća samo ako se proizvođači organskih proizvoda bolje organiziraju u zajedničkom nastupu na domaćem i međunarodnom tržištu gdje postoji veća potražnja za ovim vrstama poljoprivrednih proizvoda.

Organska proizvodnja svoju dodatnu vrijednost mora valorizirati prvenstveno na tržištu, a ne kroz i zbog povećane potpore dohotku. U cilju povećanja tržišne potrošnje, fokus politika potpore priznatim organizacijama organskih proizvođača biti će potpora zajedničkim aktivnostima na finalizaciji organske proizvodnje u formalnim kanalima trgovine, unapređenju marketinga organskih proizvoda u zemlji i inostranstvu i podizanju svijesti javnosti o organskim proizvodima.

Organska proizvodnja u narednom strateškom razdoblju trebala bi biti jedna od oblasti Sustava znanja i inovacija (AKIS-a) kojom će se povećati svijest proizvođača o dostupnosti dozvoljenih sredstava za uporabu u organskoj poljoprivredi, zatim kroz istraživanje potencijala prirodnih resursa i/ili zaštićenih područja za organsku poljoprivrednu proizvodnju u Federaciji BiH. Put koji organsku proizvodnju, posebno u ruralnim područjima entiteta, podiže na višu proizvodnu razinu jeste zadrugarstvo i udruživanje obiteljskih farmi na lokalnim područjima sa ciljem povećanja količine organskog proizvoda, su edukacije potrošača, ostvarivanje konkurentnosti, standardizacije kvalitete, brendiranje proizvoda i konačno izlazak na domaće i međunarodno tržište.

Osim potpore poljoprivrednim proizvođačima organske proizvodnje potpora se može odnositi i na prerađivačku industriju kao bi povećala količinu i asortiman prerade organskih poljoprivrednih proizvoda, što je u izravnoj vezi sa rastom organske primarne proizvodnje i povećanju dodane vrijednosti proizvoda. Također ovdje treba spomenuti i potrebnu potporu (sufinanciranje) za uređenje posebnih lokacija za prodaju organskih proizvoda u okviru potrošačkih centara (supermarketi, robne kuće i sl.) i drugih prodajnih mjesta, uključujući i iz kućnog praga, za šta će se osigurati potreban pravni temelj.

4.4.2.1.7. Voćarsko-vinogradarska proizvodnja i vinarstvo

Područje Federacije BiH karakteriziraju brojne komparativne prednosti kada se govori o proizvodnji voća i grožđa. Povoljnost klimatskih uvjeta, tradicija voćarsko-vinogradarske proizvodnje te povoljan geostrateški položaj i blizina EU tržišta samo su neke od njih. Međutim, podsektor ima i čitav niz slabosti koje ga čine nedovoljno konkurentnim i vitalnim za osvajanje novih tržišta kao što su nepovoljna struktura veličine poljoprivrednih gospodarstava, nedovoljan transfer potrebnih znanja o novim tehnologijama do proizvođača (posebno u sektoru voćarstva) te izostanak aktivnosti na promjeni i rješavanju nastalih proizvodnih i marketinških problema. Podsektor voćarstva i vinogradarstva je pod sve većim konkurentskim pritiskom regionalnih ekonomija i domaćeg tržišta, a posebno mjesto imaju sve češće negativne posljedice klimatskih promjena.

Brojna su područja na kojima su potrebne intervencije kako bi se podsektor unaprijedio i kako bi došlo do poboljšanja proizvodnih i tržišnih/marketinških performansi, te smanjenja negativnog utjecaja na okoliš i otpornosti na negativne posljedice klimatskih promjena. Zapravo, potrebno je unaprijediti i povećati proizvodnju i prilagoditi je potražnji kako kvalitetom tako i kvantitetom. Proizvođači moraju optimizirati troškove proizvodnje vodeći pri tome računa da osiguraju stabilne cijene i koncentriranu ponudu.

Modernizacija sektora proizvodnje voća i maslina treba ići u pravcu uvođenja novog sortimenta na odgovarajućim podlogama, stabilnijim u kontekstu rodnosti, adekvatnih uzgojnih oblika, sustava gustog uzgoja i ostalih tehničko-tehnoloških dostignuća čiji akcenat treba biti na zaštiti od bolesti i štetočina, mehaniziranoj berbi, navodnjavanju i uvođenju sustava protugradne zaštite.

Kada se govori o vinogradarstvu, naglasak će biti na zadržavanju autohtonih sorti (*žilavka, blatina i trnjak*) i introduciranim sortama rane i srednje kasne epohe dozrijevanja, kao i hibridnim sortama pogodnim za integralni i ekološki uzgoj.

Nadalje, potrebno je nastaviti izravnu potporu proizvodnje sadnica viših kvalitativnih kategorija (certificirani i osnovni) kao i uspostavu matičnjaka podloga i pupova visokih kategorija kvalitete.

U cilju održavanja i povećanja voćarsko-vinogradarske proizvodnje te konkurentnosti ovog podsektora, potrebno je podizanje novih voćnjaka i vinograda te rekonstrukcija postojećih vodeći pri tome računa o preporukama intervencija kada se govori o sortimentu³³.

Suvremena proizvodnja u velikoj mjeri se zasniva na novim tehnološkim rješenjima koja su usko povezana sa sve većom uporabom informacijskih i komunikacijskih tehnologija te različitih softverskih rješenja, ne samo za praćenje već i za upravljanje proizvodnim procesima. Uvođenje ovakvih rješenja u podsektor voćarstva je od posebne važnosti uzimajući u obzir i činjenicu sve naglašenijeg problema radne snage, kao posljedice demografskih trendova, starenja i depopulacije ruralnih područja entiteta. Također uvođenje informacijskih tehnologija može značajno pomoći u rješavanju problema negativnog utjecaja klimatskih promjena te smanjenju troškova proizvodnje i onečišćenju okoliša. Primjena spomenute informacijske tehnologije oslanja se na procese prijenosa podataka i njihove koncentracije kako bi se omogućila kombinacija i analiza različitih analitičkih podataka za donošenje odluka. Spomenuta tehnologija podrazumijeva i uporabu GIS tehnologije uz korištenje podataka sa satelita i pomoću dronova.

U domenu upravljanja rizicima neophodan je puno veći i ozbiljniji pristup rješavanju negativnih posljedica klimatskih promjena, pa je u ovom kontekstu potrebno olakšati pristup poljoprivredno-okolišno-klimatskim podacima i utvrđivanju mogućnosti diverzifikacije. To, između ostalog znači i jačanje službi za prognoziranje i obavještanje o vremenskim prilikama (izvještajno-prognozna služba), efikasno upravljanje vodnim i zemljišnim kapacitetima (zaštita od poplava, erozije, požara, vjetrova) te prevencije pojave bolesti i štetočina.

U oblasti prerađivačkih kapaciteta voća i grožđa (vinarije) potrebna je potpora uvođenju i korištenju obnovljivih izvora energije poput biodigestora ili solarnih panela. U isto vrijeme neophodna je izravna potpora modernizaciji opreme kao i potpora izgradnji doradivačkih i skladišnih kapaciteta, te sustava za prečišćavanje otpadnih voda.

Transfer znanja i inovacije kao važan segment AKIS-a jedna je od ključno važnih intervencija unapređenja podsektora voćarstva i vinogradarstva. Bolja organiziranost javnih i privatnih savjetodavnih službi na principima i iskustvima zemalja EU i veća prisutnost i pomoć savjetodavaca na terenu koji će se baviti transferom novih tehnološko-tehničkih rješenja samo su dio potrebnih promjena i neophodne proračunske potpore.

³³ Prema preporuci radne grupe odgovorne za sektor voćarsko-vinogradarske proizvodnje podizanje novih voćnjaka i vinograda bi trebalo ići korištenjem neproizvodnih pašnjačkih površina, kako bi se što bolje iskoristili zemljišni resursi, a koje bi trebala pratiti zemljišna politika i stavljanje u funkciju dodjelom koncesija, zakupa ili nekih drugih oblika povećanja zemljišnog posjeda.

Jedan od važnijih čimbenika koji će utjecati na povećanje konkurentnosti proizvodnje, ali i fizičkog obima proizvodnje je unapređenje tržišnih karakteristika, odnosno jačanje poljoprivrednih proizvođača i njihovo povezivanje kroz proizvođačke organizacije, kako bi se povećalo ugovaranje proizvodnje sa kupcima i prerađivačkom industrijom, a sve kroz mjere sukladno ZPP EU.

Konačno, potrebno je i poticanje gastro-vinarske ponude ruralnih područja kroz jačanje i razvoj vinskih cesta. Poticanje veza i partnerstva u kratkom lancu opskrbe između proizvođača, proizvođačkih organizacija i kupaca u distribucijskom dijelu lanca vrijednosti posebno kroz razvoj proizvodnje autohtonog voća i grožđa je također područje budućih intervencija kojima bi trebalo prethoditi izrada operativnih planova.

4.4.2.2. Animalna proizvodnja

Analiza stanja animalne proizvodnje u Federaciji BiH nameće potrebu većeg broja intervencija i aktivnijeg djelovanja mehanizmima poljoprivredne politike kako bi se postojeće stanje u ovom sektoru poljoprivrede unaprijedilo. Svi podsektori animalne proizvodnje zahtijevaju nova ulaganja u procesu njihovog restrukturiranja, odnosno tehničko-tehnološkog poboljšanja uključujući i pasminski sastav, te primjenu higijenskih standarda i zadovoljavanje potrebnih normi koji se odnose na dobrobit životinja i standarde kvalitete poljoprivrednih proizvoda.

Analizom stanja uočen je problem vlastite proizvodnje stočne hrane (posebno voluminozne krme) uzrokovane, između ostalog, i nedovoljnim zemljišnim površinama. Stoga bi u narednom razdoblju, i kada se govori o animalnoj proizvodnji, trebalo nastojati omogućiti što veći i lakši pristup neiskorištenom, prije svega državnom poljoprivrednom zemljištu i time utjecati na smanjivanje ukupnih troškova proizvodnje.

4.4.2.2.1. Govedarstvo i proizvodnja mlijeka

Osnovni cilj koji se želi postići u budućem strateškom razdoblju 2021. – 2027., kada se govori o govedarskoj proizvodnji je transformacija malih i srednjih poljoprivrednih gospodarstava u održive farme za proizvodnju mlijeka i mesa veličine preko 20 muznih krava odnosno 50 tovnih grla, unapređene i zadovoljavajuće produktivnosti uz zadovoljavanje propisanih standarda. Zapravo, neophodno je unapređenje ključnih tačaka u restrukturiranju govedarske proizvodnje koje se odnosi na mliječnost, genetsku kvalitetu krava i rasplodnih junica, higijensku ispravnost mlijeka, kvalitetu zaklanih goveda za proizvodnju mesa te dobre menadžerske/upravljačke sposobnosti vlasnika govedarskih farmi.

U procesu unapređenja govedarske proizvodnje poljoprivredna gospodarstva sa utvrđenim potencijalom trebaju biti podržana u svojoj konsolidaciji, modernizaciji i mehanizaciji proizvodnih procesa kako bi se osigurala održiva proizvodna struktura. Mjere politike ruralnog razvoja i povećanja konkurentnosti poljoprivredne proizvodnje će biti najvažnije u ostvarivanju ovog cilja, a koje bi trebale biti potpomognute međunarodnim projektnim aktivnostima i programima poput EU4-Agri ili IFAD programom.

Institucijska potpora uz aktivnosti raznih proizvođačkih organizacija trebaju biti glavna pokretačka snaga potrebnog restrukturiranja i modernizacije govedarske proizvodnje putem realizacije aktivnosti koje se odnose na višegodišnje operativne programe i uključuju transfer znanja, pružanje različitih usluga svojim članovima, unapređenje genetskog potencijala i sudjelovanje u promotivnim aktivnostima i različitim kampanjama.

U cilju daljnjeg unapređenja genetskog potencijala govedarske proizvodnje u Federaciji BiH potrebno je u što većoj mjeri staviti naglasak na ulaganja u nabavu visoko kvalitetnih junica i bikova mliječnih, tovnih i kombiniranih pasmina goveda. Ovu mjeru je potrebno provoditi kroz

operativne programe proizvođačkih organizacija i putem integracijskih projekata u lancu vrijednosti, koji bi osim poboljšanja proizvodnosti trebali jačati horizontalnu i vertikalnu integraciju.

Izravna potpora dohotku proizvođaču će biti nastavljena uz određene modifikacije vezane za proizvođače mlijeka prilagođene potencijalnom ulaskom Bosne i Hercegovine u WTO i pravila vezana za visinu potpore u odnosu na vrijednost proizvodnje. Ponuđeni modalitet potpore proizvođačima mlijeka će detaljnije biti elaboriran u dijelu politike izravnih plaćanja. U narednom razdoblju potrebno je i uspostavljanje registra uzgojno valjanih grla autohtonih pasmina poput buše kao dijela potrebnih aktivnosti za očuvanje genetskih resursa.

Iako će se u dijelu vezanom za prehrambenu industriju dati detaljniji osvrt vezan za proizvodnju mlijeka kao sirovine i mljekarske industrije, ovdje se naglašava potreba potpore ulaganja u industriji prerade mlijeka kako bi se ojačala njihova konkurentnost i položaj na tržištu, povećala diverzifikacija asortimana proizvoda, povećala standardizacija same proizvodnje i unaprijedile marketinške aktivnosti. Osim potpore investicijama u industriji prerade mlijeka, neophodno je daljnje unapređenje vertikalne integracije (ugovornih odnosa) unutar cjelovite funkcionalne organizacije proizvođača i udruga potrošača mliječnih proizvoda.

4.4.2.2.2. Svinjogojstvo

Analizom stanja utvrđen je skroman pasminski sastav svinjogojskih farmi kojeg prati nedostatak uzgojno-seleksijskog programa što u osnovi predstavlja prepreku planiranju i samoj proizvodnji kvalitetnog rasplodnog i tovnog materijala. Osim ovog utvrđene su značajne oscilacije i pad proizvodnje svinjskog mesa zbog izražene nekonkurentnosti i rasta cijena stočne hrane, a što za posljedicu ima "gašenje" domaće proizvodnje i to ne samo manjih obiteljskih gospodarstava već i specijaliziranih velikih proizvođača, nasljednika nekadašnjih velikih poduzeća.

Jedan od važnijih pravaca djelovanja u ovom podsektoru animalne proizvodnje je unapređenje genetskog potencijala koji bi se mogao osigurati ulaganjima u velike farme i repro-centre za osiguranje dostatnog broja rasplodnih grla. Oko 40% broja krmača moglo bi se osigurati kroz repro-centre, a putem Centra za umjetnu oplodnju svinja odakle se genetski potencijal ukupne populacije svinja prenosi na preostale male i srednje farme svinja bi se osiguralo (uzgojilo) preostalih 60% krmača.

Očekuje se nastavak izravnih plaćanja poljoprivrednim proizvođačima u ovom podsektoru uz dodatnu potporu mladim poljoprivrednim proizvođačima, te onima koja pokreću ili proširuju svoju proizvodnju.

Za vlastitu proizvodnju stočne hrane i smanjenje troškova njihove proizvodnje potrebno je stvarati uvjete dostupnosti i mogućnost korištenja poljoprivrednog zemljišta u državnom vlasništvu. Pristup takvom zemljištu bi trebalo redovno oglašavati putem javnih poziva, nekoliko puta tijekom godine u svim važnijim područjima entiteta Federacije BiH vezanim za svinjogojstvo.

Uz identificiranje pojedinačnih potreba, potrebno je podržati ulaganja u podsektor kojima će se započeti (nastaviti) procesi restrukturiranja poljoprivrednih gospodarstava, unapređenje pasminskog sastava i tehnologija proizvodnje, te primjena standarda kvalitete i ispunjavanje zahtjeva za dobrobit životinja.

4.4.2.2.3. Ovčarstvo i kozarstvo

Ključni cilj koji se želi postići u narednom strateškom razdoblju u oblasti ovčarstva je zaustaviti i promijeniti negativni trend kretanja ukupnog broja ovaca, povećati udio farmi sa većim brojem

grla i osigurati neophodne uvjete za dugoročan razvoj i održivost podsektora. Ovo je moguće ostvariti primjenom adekvatnih mjera poljoprivredne politike koje će biti usmjerene prema povećanju broja grla na pojedinačnim poljoprivrednim gospodarstvima i razvoju prerađivačkog sektora (mljekarske industrije) koji će iskazivati potrebe za proizvode iz primarne poljoprivredne proizvodnje, a što će u konačnici utjecati na proširenje farmi i stvaranje njihove povoljnije strukture.

Bolja tehničko-tehnološka opremljenost farmi moguća je kroz adekvatne mjere iz oblasti povećanja konkurentnosti podsektora, odnosno mjerama iz oblasti ruralnog razvoja. Sufinanciranje investicija u izgradnju novih i rekonstrukciju postojećih objekata za uzgoj ovaca i koza te provedba mjera u cilju povećanja proizvodnosti i poboljšanju uvjeta držanja životinja dio su potrebnih intervencija u ovom podsektoru.

Unapređenju ovčarstva i kozarstva trebalo bi prethoditi i izrada nedostajućih uzgojnih programa. Ovi programi podrazumijevaju detaljnu pasminsku inventarizaciju i utvrđivanje točnog brojnog stanja. Također je neophodno i bolje povezivanje samih poljoprivrednih proizvođača kroz neke od formi proizvođačkih skupina, odnosno proizvođačkih organizacija.

U suradnji sa udrugama proizvođača neophodno je osnovati repro-centre u kojima se mogu provesti nove tehnologije i pristupi u selekcijskom radu i kontroli uzgojne vrijednosti grla sa ciljem povećanja i unapređenja proizvodnih karakteristika i performansi.

Ovčarstvo i kozarstvo Federacije BiH karakterizira nedovoljna educiranost poljoprivrednih proizvođača i nedostatak bolje organizacije transfera znanja i cjelokupnog AKIS sustava. Stoga je u narednom strateškom razdoblju jedan od prioriteta bolja organiziranost prijenosa potrebnih znanja kroz ciljane obuke, radionice, savjete i istraživanja.

Podsektor obilježava i čitav niz autohtonih i tipičnih poljoprivrednih proizvoda poput vlašićkog sira, sira iz mijeha ili janjetine koji bi trebali u narednom strateškom razdoblju biti predmet brendiranja i procesa zaštite i valorizacije.

4.4.2.2.4. Peradarstvo

U prethodnom razdoblju produktivnost peradarske proizvodnje u Federaciji BiH kako u proizvodnji mesa tako i u proizvodnji jaja je imala pozitivan trend. Ipak, u usporedbi sa europskim standardima, pa čak i sa regionalnim kontekstom ta produktivnost je još uvijek niska i postoji potreba za njenim daljnjim povećanjem. Povećanje produktivnosti ujedno je i najvažniji način povećanja razine dohotka proizvođača, pa je ovo područje na kojem se treba djelovati u narednom strateškom razdoblju. Ta potpora treba ići prvenstveno kroz ulaganja u podsektor kako bi se postigli veći prinosi, ali i standardi u domenu dobrobiti životinja i uopće modernizaciji podsektora.

Stabilnost prihoda i ekonomska održivost poljoprivrednih proizvođača moguća je kroz postojeću razinu proračunske potpore uz eventualne manje izmjene prilagođene tržišnim dešavanjima. Aktualno stanje visokih oscilacija i varijabilnosti cijena inputa (stočna hrana i energenti) mogu značajno ograničiti unapređenje proizvodnje, te se u ovom kontekstu moraju i definirati adekvatne mjere potpore.

Peradarskoj proizvodnji je potrebno daljnje unapređenje transfera znanja i bolje organiziranosti AKIS-a u ovom podsektoru, pri čemu posebno mjesto treba imati razvijen savjetodavni rad. Osposobljavanje ljudskih resursa kroz kontinuiranu edukaciju u kontekstu primjene novih tehnologija u peradarskoj proizvodnji kao i njihovo informatičko-digitalno unapređivanje su aktivnosti koje moraju naći adekvatne oblike potpore u narednom strateškom razdoblju.

Radi lakšeg nastupa na tržištu i generalnog artikuliranja sa predstavnicima vlasti i donositeljima odluka potrebo je međusobno povezivanje peradarskih proizvođača u proizvođačku organizaciju.

Konačno, u narednom razdoblju potrebno je uzeti u obzir aktuelni trend zelene ekonomije i primjene ekoloških praksi kojima bi se smanjio negativan utjecaj ovog podsektora sadržan u velikoj količini stajnjaka i potencijalne opasnosti kontaminacije okoliša, posebno u uvjetima neadekvatnog skladištenja i rukovanja. Potpora proizvodnji biogasa i uvođenju ekoloških praksi u samoj peradarskoj proizvodnji će biti predmet adekvatnih mjera poljoprivredne politike.

4.4.2.2.5. Pčelarstvo

Pčelarstvo je jedan od uspješnijih podsektora animalne proizvodnje u Federaciji BiH u prethodnom razdoblju. Temeljni cilj koji se želi postići u budućem strateškom razdoblju 2021. – 2027., kada se govori o ovoj proizvodnji je nastavak pozitivnog trenda povećanja proizvodnih kapaciteta (broja košnica) uz daljnje povećanje produktivnosti proizvodnje meda po košnici, uvođenje novih "smart" tehnologija i vještina (posebno u kategoriji mladih poljoprivrednih proizvođača) kao i smanjivanju negativnog utjecaja klimatskih promjena koje u posljednje vrijeme značajno narušavaju ukupnu proizvodnju i kontinuitet isporuke dobavljačima. Da bi se potrebni ciljevi postigli potrebno je:

- Nastavak dohodovne potpore poljoprivrednim proizvođačima kroz mjere izravnih plaćanja po košnici,
- Podizanje konkurentnosti putem modela ruralnog razvoja i ulaganja u opremu i preradu
- Kontinuirana organizacija aktivnosti koje će uključivati transfer znanja za pčelare i pčelarske organizacije, sa posebnim naglaskom na mlade proizvođače. Tehnička pomoć uključuje organiziranje tečajeva i radionica, tiskanje edukativnog materijala,
- Organizirana kontrola štetočina i boljeti,
- Veća razina upravljanja rizikom,
- Potpora unapređenju adekvatnih laboratorija za analizu pčelinjih proizvoda,
- Potpora projektima aplikativnih istraživanja kojima će se poboljšati kvalitetu meda i drugih pčelinjih proizvoda i time bolji nastup na tržištu,
- Potpora ulaganjima u marketinške aktivnosti i modernizaciju prerade i distribucije pčelinjih proizvoda,
- Unapređenje zakonske regulative.

4.4.2.2.6. Konjogojstvo

Konjogojstvo se gotovo u potpunosti "gasi" i neophodne su urgentne mjere kojima bi se ovaj podsektor animalne proizvodnje spasio i oživio. Među mogućim područjima intervencije spadaju (i) potpora držanju autohtone pasmine bosanskog brdskog konja, (ii) potpora uzgoju valjano rasplodnih kobila (iii) potpora uzgoju valjano rasplodnih pastuha, (iv) uspostava registra grla, (v) formiranje reprezentativnih uzgajivačkih saveza i udruga i (vi) poticanje raznih promotivnih aktivnosti poput izložbi konja ili organizacije konjičkih natjecanja.

4.4.2.3. Ribarstvo

Uzimajući u obzir izvanredan potencijal prirodnih resursa, prije svega obilja kvalitetne vode i veliku raznolikost vodenih organizama, višestoljetnu tradiciju i iskustvo, kao i cijenjenost proizvoda ribarstva na europskom i svjetskom tržištu, ribarstvo ima velike mogućnosti daljeg, ubrzanog razvoja u Federaciji Bosne i Hercegovine. Razvoj ovog sektora mora ići u smjeru osiguranja vlastite održivosti, posebno održivosti proizvodnje u akvakulturi, te povećanju konkurentnosti na europskom i svjetskom tržištu. Na temelju postojećih i izgradnjom novih uzgojnih kapaciteta, uz primjenu modernih tehnoloških procesa i uzgojnih metoda, moguće je

u narednom planiranom razdoblju udvostručiti proizvodnju u ribarstvu, čak je i povećati na 10.000 tona godišnje.

Usporedo sa unapređenjem proizvodnih obilježja ribarstva u Federaciji BiH u narednom strateškom razdoblju, neophodno je postavljanje ovog sektora u institucijsko-zakonodavni okvir koji će biti u kontekstu europskih integracija i pravne stečevine (Acquis)³⁴. Naime, u analitičkom izvješću Europske komisije za 2019. godinu ističe se da je Bosna i Hercegovina u ranoj fazi pripreme na polju ribarstva i poziva na usvajanje strategije ribarstva za cijelu zemlju i njenu djelotvornu provedbu u cijeloj zemlji, praćeno poboljšanjem administrativnih struktura i jačanjem institucionalnih kapaciteta za upravljanje i kontrolu ribolovnih aktivnosti na svim razinama vlasti. Analitičko izvješće također napominje da pravila proizašla iz zakona koji se trenutno provode nisu usklađena u cijeloj zemlji i da nedostaju neki važni dijelovi zakonodavnih mjera, uključujući one koji se odnose na upravljanje resursima i flotom. Izvješće navodi da BiH nema registar flote, kao ni posebne strukturne akcije za ribarstvo. Članak 96. Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju traži utvrđivanje uzajamno korisnih područja od zajedničkog interesa u svjetlu suradnje BiH i EU u oblasti ribarstva, uzimajući u obzir prioritetna područja koja se odnose na pravnu stečevinu Zajednice, uključujući poštivanje međunarodne obveze koje se tiču pravila upravljanja i očuvanja ribarskih resursa Međunarodne i regionalne organizacije za ribarstvo.

Od izuzetnog značaja je primjena svih regulativa EU iz ove oblasti čime se BiH obvezala i kroz primjenu Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju, čl. 96. kojim su se *Strane obvezale da će ispitati mogućnost utvrđivanja oblasti od zajedničkog interesa u sektoru ribarstva. U okviru suradnje posebno će se voditi računa o prioritetima pravne stečevine (Acquis) Zajednice u oblasti ribarstva, uključujući poštivanje međunarodnih obveza koje se tiču pravila međunarodnih i regionalnih ribolovnih organizacija o upravljanju i očuvanju ribljih resursa*³⁵.

Ovdje još treba dodati da nadležnost za poljoprivrednu proizvodnju (uključujući i uzgoj ribe), kao i upravljanje prirodnim resursima, (uključujući i upravljanje vodama) je u nadležnosti entiteta i Brčko distrikta BiH, a u Federaciji BiH, nadležnost i upravljanje prirodnim resursima i poljoprivrednom proizvodnjom je dodijeljena i kantonima. U Federaciji Bosne i Hercegovine još uvijek je na snazi Zakon o slatkovodnom ribarstvu (Službeni list FBiH br. 64, 2004), a novi Nacrt zakona o ribarstvu je još uvijek u parlamentarnoj proceduri. Postojeći zakon tretira oblast korištenja ribolovnih voda, ribolova, akvakulture, zaštita riba, ribočuvarska služba, upravni nadzor i kaznene odredbe.

U kontekstu prethodno rečenog i potrebnog razdvajanja sektora (politike) ribarstva od sektora (politike) poljoprivrede u narednom strateškom razdoblju potrebna je uspostava posebnog odjela za ribarstvo pri Federalnom ministarstvu poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva kao inicijalna jedinica sa najmanje dva uposlenika koja bi se bavila poslovima ribarstva i akvakulture koja bi u kasnijem razdoblju prerasla u potpuno novu administrativnu jedinicu sa širokim dijapazonom djelovanja.

³⁴ Izvor: <https://ekonsultacije.gov.ba/legislationactivities/downloadaddocument?documentId=1013231>

³⁵ Na temelju Zakona o ministarstvima i drugim organima uprave Bosne i Hercegovine („Službeni glasnik BiH“, br. 5/03, 42/03, 26/04, 42/04, 45/06, 88/07, 35/09, 59/09 i 103/09) Ministarstvo vanjske trgovine i ekonomskih odnosa BiH nadležno je, između ostalog, i za oblast poljoprivrede. Članom 2. Zakona o poljoprivredi, prehrani i ruralnom razvoju Bosne i Hercegovine, utvrđeno je da Sektor poljoprivrede, prehrane i ruralnog razvoja, između ostalog, obuhvata ribarstvo i riblje proizvode. Prethodno navedeni propisi, iako su djelomično harmonizirani sa *direktivom* 92/43/EEZ o očuvanju *prirodnih staništa* je jedan od uvjeta za harmonizaciju propisa iz oblasti ribarstva, jer s aspekta približavanja Bosne i Hercegovine Europskoj uniji ribarstvo i akvakultura su oblasti na koje se primjenjuje *acquis-a* iz Poglavlja 13. i član 96. Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju (SSP), posebno onaj dio ribarstva koji se odnosi na ulov i uzgoj morske ribe, te zaštitu ribljeg fonda od nelegalnog, neprijavljenog i nereguliranog ulovu ribe kao i održivog razvoja akvakulture koja se odnosi na sam uzgoj ribe, kako pri riječnim tokovima i jezerima tako i u moru.

U strateškom razdoblju potrebno je donijeti i usvojiti novi Zakon o slatkovodnom ribarstvu Federacije BiH (Nacrt zakona je u proceduri), koji je usuglašen sa normativima zakonskih propisa Europske unije te izraditi Zakon o morskome ribarstvu Bosne i Hercegovine, koji bi prema svim potpisanim sporazumima sa EU morao biti na državnoj razini, a ako to nije moguće onda izraditi Zakon o morskome ribarstvu Federacije BiH. Istovremeno sa donošenjem zakonskog okvira potrebno je izraditi Program razvoja ribarstva i akvakulture u Federaciji BiH, kojim bi se točno definirala područja (posebno ruralna) pogodna za razvoj ribarstva i akvakulture u Federaciji BiH, te izradila lista perspektivnih i novih kultura riba i drugih vodenih organizama i sustavi uzgoja za svako definirano područje.

Osim navedenog u narednom strateškom razdoblju očekuje se popis svih postojećih ribogojilišta u Federaciji BiH (registriranih i neregistriranih), bez obzira na njihov obim proizvodnje i njihovo uvođenje u jedinstven sustav registracije.

Kroz mjere ruralnog razvoja potrebna je (su)financijska potpora malih obiteljskih ribogojilišta³⁶, pogona za preradu ribe na postojećim puno sustavnim ribogojilištima i taložnika i filtera za prečišćavanje odvodnih voda iz ribogojilišta.

Jedno od polja intervencije je i uspostavljanje sustava brendiranja i certificiranja proizvoda ribarstva i akvakulture.

I u oblasti ribarstva potrebno je osigurati adekvatan transfer znanja odnosno provoditi redovnu edukaciju farmera i radnika u ribarstvu i akvakulturi, usvajanjem primjene modernih tehnologija i uzgojnih metoda kroz teoretsku nastavu i praktični rad.

Konačno očekuje se nastavak dohodovne potpore farmerima i izravnih plaćanja za proizvodnju konzumne slatkovodne i morske ribe, te potpora proizvodnji mlađi autohtonih riba za poribljavanje otvorenih voda.

4.4.2.4. Prehrambena industrija

Prehrambena industrija se susreće sa mnogim problemima koji zahtijevaju odgovarajuće intervencije. Proizvodnja sirovina opada, a time i iskorištenost kapaciteta prerade zbog problema odliva radne snage, ali i nedostatkom stručnog kadra. Potrebno je osigurati značajna financijska sredstva putem potpore i kredita sa povoljnom kamatom i rokom otplate za ulaganje u proizvodnju uz osiguranje adekvatne cijene sirovina i osiguranja otkupa. Također će biti potrebno osigurati potporu osuvremenjivanju postrojenja za preradu kako bi proizvodi kvalitetom i cijenom mogli biti konkurentni na domaćem i inostranom tržištu i kako bi prerađivački pogoni raspolagali sa dovoljnim obrtnim sredstvima. S obzirom na nedostatne količine sirovina u preradi u cilju povećanja, ali i kontinuiteta u opskrbi prerađivačkog sektora domaćom sirovinom neophodno je omogućiti adekvatnu potporu primarnim poljoprivrednim proizvođačima u održivu infrastrukturu (tehnologije proizvodnje, odgovarajući sortiment, efikasne načine navodnjavanja, reducirano korištenje sredstava za ishranu i zaštitu bilja, zaštita autohtonih pasmina itd.). Također, pokazuje se neophodnom edukacija proizvođača i prerađivača u pogledu zaštite okoliša kao i izgradnju suvremenih odlagališta otpada i suvremenih načina upravljanja otpadom iz ove industrijske oblasti.

Značajna sredstva će biti potrebno izdvojiti za promociju domaćih prerađevina na inostranom tržištu, uz stvaranje minimalnih procedura prilikom izvoza. Nadalje, potrebno je osigurati

³⁶ Eksperti iz oblasti ribarstva predlažu izradu Investicijskog programa „Mala obiteljska ribogojilišta“, kojim bi se planirana izgradnja i proizvodno osposobljavalo 70-100 ribogojilišta - tovilišta za uzgoj konzumne ribe (kapaciteta do 100 tona), i na taj način u mnogome doprinijelo zapošljavanju stanovništva u ruralnim područjima i značajnom povećanju obima proizvodnje (3.000-5.000 t godišnje);

potporu za formiranje stručnih timova koji bi radili na brendiranju domaćih proizvoda u svim granama prehrambene industrije i njihove zaštite na međunarodnom tržištu. Da bi se potakla i poboljšala domaća proizvodnja sirovina i kako bi se domaćim proizvođačima stvorile veće mogućnosti plasmana potrebno je podići na višu razinu kontrolu kvalitete uvezenih sirovina naročito za one grane koje se zasnivaju na uvoznjoj sirovini (npr. mesa i mesnih prerađevina u mesoprerađivačkoj industriji). Pojačanu kontrolu kvalitete i striktnu proceduru treba uvesti i za gotove proizvode čime bi se ograničila strana nelojalna konkurencija koja obara cijene domaćih proizvoda. Zakonsku regulativu, što hitnije, treba uskladiti sa regulativom EU što bi značilo veću sigurnost za potrošače u zemljama EU, a time bi se povećala potražnja naših proizvoda na inostranom tržištu. Također, neophodno je raditi kako na izravnoj (kupovinom ili uzimanjem u zakup zemljišta i organiziranjem proizvodnje sirovine, a zatim prerada) tako i neizravnoj vertikalnoj integraciji lanca vrijednosti (primarna proizvodnja-prerađivačka industrija) kroz ugovorenu proizvodnju izravnim plaćanjem ne samo po kvantitetu nego i po kvaliteti. Uzimajući u obzir procjene analitičara situacija u sektoru će biti još i nepovoljnija zbog drastičnog povećanja cijena repromaterijala stoga je neophodno raditi na horizontalnoj integraciji primarnih proizvođača kako kroz specifične udruge tako i zadruge pri čemu bi se osiguralo kontinuiranu opskrbu sirovinom, a s druge strane dugoročno ostvarile povoljnije cijene i stabilnija ponuda repromaterijala. S druge strane, da bi prerađivačka industrija bila konkurentnija kako na domaćem tako i na zahtjevnom ino tržištu neophodna je automatizacija i osuvremenjivanje linija za preradu, transfer tehnologija kroz programe kratkoročne stručne pomoći, kontinuirana obuka i edukacija uposlenika, dobro promišljene marketinške aktivnosti (npr. e-trgovina) proširiti postojeću ponudu proizvodima od „tradicionalnog ugleda“ odnosno „zaštićenog zemljopisnog podrijetla“, te nadogradnja i uvođenje standarda kvalitete kako za sirovine npr. Globalgap tako i za prerađevine npr. IFS. Za navedeno neophodno je prerađivačkoj industriji omogućiti lakši pristup kapitalu, te zajedničkim aktivnostima nadležnih ministarstava, Vanjskotrgovinske komore BiH, gospodarske komore i nevladinih organizacija povezati kompanije kroz asocijacije (klasterizacija) na putu ka stvaranju i promociji tržišnih veza. Shodno navedenom u narednom razdoblju znanstveno-istraživački projekti trebali bi se fokusirati na unapređenje proizvodnje sirovina biljnog i animalnog podrijetla i prilagođavanje potrebama prerade, kvalitete tradicionalnih proizvoda, te primjeni održivih tehnologija u cilju reduciranja otpada, te kvalitete proizvoda u pravcu onih sa većom dodanom vrijednošću.

4.4.3. Mjere u području izravnih plaćanja

Izravna plaćanja

Izravna plaćanja kao integralni dio poljoprivrednih politika danas predstavljaju najvažniji oblik potpore poljoprivrednim proizvođačima. Nastala su kroz reforme poljoprivredne politike u zemljama EU kao rezultat različitih vanjskih i unutarnjih pritisaka i neophodnosti reduciranja tržišno-cjenovne politike. Smanjenje potpore reduciranjem zaštite i drugih mjera regulacije poljoprivrednih tržišta EU kompenziran je izravnim proračunskim transferima. Danas izravna plaćanja predstavljaju najvažniji oblik potpore poljoprivrednim proizvođačima u zemljama EU i u zemljama Zapadnog Balkana uz napomenu da postoje značajne razlike kako u visini ukupne i pojedinačne potpore u korist zemalja EU, tako i vrsti izravnih plaćanja koja se u zemljama EU vrše neovisno od proizvodnje (tzv. odvojena plaćanja) dok su u zemljama regije uključujući i BiH ova plaćanja uglavnom vezana za proizvodnju.

Izravna plaćanja su bila i ostala najvažniji dio poljoprivredne politike Federacije BiH kojim se osigurava održivost dohotka poljoprivrednih proizvođača. Njihova važnost datira od godina neposredno nakon završetka rata i forme premija za proizvodnju mlijeka i duhana, do današnje forme plaćanja po grlu i hektaru koja izravna plaćanja čini nezamjenjivim oblikom potpore poljoprivrednim proizvođačima u Federaciji BiH. Ipak, kroz prethodne godine primjene ove vrste proračunske potpore uočeni su određeni nedostaci što je neophodno otkloniti. Sheme potpore izravnih plaćanja koje su zastupljene u Federaciji BiH obuhvaćaju sljedeće oblike plaćanja:

- plaćanja na bazi outputa (premije za proizvodnju)
- izravna plaćanja po grlu/hektaru
- plaćanja na bazi korištenih varijabilnih inputa
- ostala izravna plaćanja (plaćanje za štete i sl.)

Aktuelne mjere izravnih plaćanja obilježava veliki broj shema potpore po proizvodima koje se razlikuju po brojnim kriterijima provedbe. Kontrola provođenja ovakvih shema je dosta kompleksna i skupa. Informacioni (kontrolni) sustavi koji se uspostavljaju po uzoru na zemlje u EU nisu u mogućnosti efikasno ispratiti sve sheme potpore. S druge strane, ograničenja sa kojima će se susresti BiH nakon očekivanog skorašnjeg članstva u Svjetskoj trgovinskoj organizaciji, nameću potrebu da se izravna plaćanja značajno reformiraju kako bi im se osigurala obilježja koja neće obuhvatiti obveze smanjenja ukupnog obima proračunske potpore. Osim spomenutog, treba istaći i važnost harmonizacije poljoprivredne politike BiH (Federacije BiH) harmonizacija sa Zajedničkom poljoprivrednom politikom EU. Činjenica jeste da je članstvo BiH u EU još dosta daleko, no ipak zbog kompleksnosti poljoprivredne politike EU, preuzetih obveza iz SAA kao i držanja koraka sa zemljama potencijalnim kandidatima i kandidatima za ulazak u EU, poljoprivredna politika BiH (Federacije BiH) se mora postupno harmonizirati sa vrstama, shemama i mehanizmima ZPP EU. Naravno, da pri tome treba određene sheme potpore pojednostaviti te uzeti u obzir dostignutu razinu prilagođavanja BiH i prilagoditi potporu novim trendovima koji su prisutni prije svega u zemljama EU.

Tekući model proračunske potpore poljoprivrednim proizvođačima traži određenu reformu kojom će se moći dati odgovor na sljedeće izazove: osiguranje prehrambene sigurnosti, jačanje konkurentnosti domaće proizvodnje, smanjenje negativnih posljedica klimatskih promjena i integracije u Zajedničku poljoprivrednu politiku EU i WTO. Uzimajući ove izazove kao ciljeve koje treba ispuniti u novom strateškom razdoblju 2021. – 2027. definiran je set mjera izravnih plaćanja kojima će se osim stabilizacije (održivosti) dohotka poljoprivrednih proizvođača omogućiti jednostavnija provedba i kontrola te brža harmonizaciju sa ZPP EU i WTO pravilima. Jedna od važnih novosti u Zajedničkoj poljoprivrednoj politici EU je određivanje gornje granice i postupno smanjenje plaćanja osnovnoj potpori dohotku za održivost na 100.000 EUR godišnje. U navedeni iznos ne bi bila uračunata potpora dohotku za mlade poljoprivrednike kao ni plaćanja za klimu, okoliš i dobrobit životinja. Međutim, prije određivanja gornje granice, države mogu od iznosa osnovne potpore dohotku za održivost koji planiraju dodijeliti poljoprivredniku za određenu kalendarsku godinu, oduzeti troškove plaća povezanih sa poljoprivrednom djelatnošću koje je poljoprivrednik prijavio uključujući poreze i socijalne doprinose povezane sa zaposlenjem. Višak ušteđenih sredstava preraspoređivao bi se manjim poljoprivrednim gospodarstvima.

Neupitno je da trebamo težiti postupnom prilagođavanju Zajedničkoj poljoprivrednoj politici EU, ali pri tom treba imati u vidu i specifičnosti koje obilježavaju naš poljoprivredni sektor. Provođenje politike zbog toga treba teći postupno kako bi se poljoprivrednim gospodarstvima dalo dovoljno vremena za prilagođavanje. Sve izraženije klimatske promjene, kriza izazvana pandemijom Covid-19 kao i očekivane negativne posljedice na globalnom tržištu hranom uslijed rata Ukrajine i Rusije dio su brojnih problema koji u opskrbi hranom i poljoprivrednim inputima čeka BiH (Federaciju BiH). Zbog spomenutih razloga kao i zbog potrebe pristupa strateškog obilježja određene proizvodnje će imati posebno mjesto u narednom sustavu potpore izravnih plaćanja. Ovo se odnosi na najvažnije strateške poljoprivredne proizvode kao što su pšenica i kukuruz. Za ove proizvodnje će biti osigurani dodatni podsticaji kroz različite sheme, bilo putem izravnih plaćanja ili putem mjera tržišna cjenovne politike, a sve sa ciljem osiguranja prehrambene sigurnosti domaćeg stanovništva.

4.4.3.1. Proizvodno nevezana izravna plaćanja

Proizvodno nevezana izravna plaćanja obuhvaćaju potporu poslovanju poljoprivrednih gospodarstava na područjima sa prirodnim ograničenjima, izravnu potporu prihodu za mlade

poljoprivredne proizvođače, i u okviru programa za klimu i okoliš potporu za organsku proizvodnju i proizvodnju u prijelaznom razdoblju.

Mjera 1.1.1. Potpora poslovanju poljoprivrednim gospodarstvima na područjima sa prirodnim ograničenjima

Znatan dio Federacije BiH bi se prema objektivnim kriterijima koji se primjenjuju u razvijenim zemljama mogao svrstati u područja sa prirodnim ograničenjima za poljoprivrednu proizvodnju. Ograničenja ovih područja za bavljenje prihodovno isplativom poljoprivredom uglavnom se vezuju za nepovoljne zemljopisne, pedološke, klimatske i infrastrukturne uvjete. Pored napuštanja poljoprivredne proizvodnje, ovakva područja su u pravilu i područja sa snažnijim iseljavanjem stanovništva. Poljoprivredni proizvođači u ovakvim područjima u praktično svim zemljama sa razvijenom poljoprivrednom i politikom ruralnog razvoja uživaju dodatne novčane podsticaje kojima se smanjuju troškovi proizvodnje i povećavaju prihodi od bavljenja poljoprivredom. Treba naglasiti da su područja sa prirodnim ograničenjima za bavljenje poljoprivrednom u pravilu ekološki visokovrijedna, sa značajnom bioraznolikošću i pejsažnim vrijednostima. Poljoprivrednici su u ovakvim područjima istinski čuvari prirode i tradicije, nema ih mnogo pa bi se i skromnijom proračunskom potporom za bavljenje poljoprivredom u ovakvim krajevima ostvarili višestruko korisni efekti.

Mjera u okviru EU ZPP ima za cilj uvesti plaćanja koja trebaju ublažiti posljedice prirodnih ograničenja po poljoprivrednu proizvodnju, u planinskim područjima i ostalim područjima s prirodnim ograničenjima, ili ostalim vrstama ograničenja. Plaćanja se dodjeljuju jednom godišnje po hektaru korištene poljoprivredne površine kako bi se poljoprivrednicima nadoknadili svi dodatni troškovi ili dio njih, i izgubljeni prihod zbog ograničene poljoprivredne proizvodnje na tim područjima. Plaćanja se dodjeljuju samo poljoprivrednicima kojima je poljoprivreda temeljna djelatnost, a iznos plaćanja sukladno Uredbi (EU) broj 1305/2013 može varirati od najmanje 25 €/ha do najviše 250 €/ha. Određeno područje se klasificira kao područje s prirodnim i ostalim ograničenjima u okviru tri kategorije i to: planinsko područje, područje sa značajnim prirodnim ograničenjima osim planinskih područja, i ostala područja s posebnim ograničenjima. Kako bi bila prihvatljiva za plaćanja, planinska područja moraju imati vrlo ograničene mogućnosti korištenja zemljišta što za posljedicu ima zamjetno povećanje troškova proizvodnje zbog veoma teških klimatskih uvjeta koji su posljedica nadmorske visine, odnosno veće površine pod padinama na nižoj nadmorskoj visini prestrmih za korištenje strojeva, ili padina koje zahtijevaju korištenje vrlo skupe posebne opreme, odnosno kombinacija dvaju naprijed navedenih čimbenika. Područja koja nisu planinska, da bi bila prihvatljiva za plaćanja moraju imati prirodna ograničenja na najmanje 60% poljoprivredne površine s obzirom na ograničenja koja predstavljaju klima, tlo i nagib terena.

U BiH (Federaciji BiH) se kroz međunarodno podržan projekt "Održivi ekonomski razvoj i zaštita životne sredine na područjima sa prirodnim ograničenjima u BiH" koji provodi CIHEAM iz Barija, dovršavaju poslovi na uspostavljanju višestrukih kriterija za kategorizaciju područja u ona sa prirodnim ograničenjima za poljoprivrednu proizvodnju. Definiranjem područja sa prirodnim ograničenjima za poljoprivrednu proizvodnju doći će se i do broja potencijalnih korisnika ovih posebnih potpora. Pored diferencirane potpore, poljoprivrednim proizvođačima u ovakvim područjima potrebno je zbog specifičnih i otežanih uvjeta za organizaciju poljoprivredne proizvodnje osigurati i snažniju savjetodavnu potporu.

Veza sa strateškim ciljem	Strateški cilj 1: Pametan, otporan i diversificiran sektor poljoprivrede sa zajamčenom povećanom sigurnošću opskrbe hranom
Prioritet	Prioritet 1.1. Podržavati održiv dohodak i otpornost poljoprivrednih gospodarstava kako bi se poboljšala sigurnost opskrbe hranom

Naziv mjere	Mjera 1.1.1. Potpora poslovanju poljoprivrednim gospodarstvima na područjima sa prirodnim ograničenjima				
Opis mjere sa okvirnim područjima djelovanja	Mjera je namijenjena poljoprivrednim gospodarstvima koja se nalaze u područjima sa prirodnim i ostalim ograničenjima koja nepovoljno utječu na odvijanje poljoprivredne proizvodnje. To su prije svega planinska područja koja zbog velike nadmorske visine ili zbog strmih padina na nižim nadmorskim visinama odnosno zbog niske produktivnosti prirodnog okoliša i udaljenosti od većih centara imaju za posljedicu nisku gustoću naseljenosti i sve manji broj stanovnika koji se bave poljoprivrednom proizvodnjom. Potpora poljoprivrednim gospodarstvima na područjima sa prirodnim ograničenjima ubraja se u mjere ruralnog razvoja, ali se isplaćuje u obliku godišnjeg proizvodno nevezanog plaćanja po hektaru korištene zemljišne površine kojim raspolaže poljoprivredno gospodarstvo, osim pašnjaka. Za livade bi plaćanje bilo uvjetovano brojem uvjetnih grla stoke kojim raspolaže određeni PG (0,33 UG/ha), a potpora bi bila ograničena na 100 UG. Potpora bi trebala pokriti prosječan gubitak prihoda koji je posljedica prirodnih ograničenja područja na kojem se nalazi poljoprivredno gospodarstvo. U našim uvjetima, a ovisno o stupnju prirodnih ograničenja, iznos potpore bi se mogao kretati između 50 KM/ha i 400 KM/ha kako bi osigurao dovoljnu kompenzaciju za PG-ove koja se nalaze na takvim područjima, a površina za koju se mjera dodjeljuje planirana je na razini od najviše 12.000 ha.				
Strateški projekti					
Pokazatelji za praćenje rezultata mjere	Pokazatelji	Polazne vrijednosti		Ciljne vrijednosti	
	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Broj poljoprivrednih gospodarstava iz područja sa prirodnim ograničenjima koja su korisnici mjere ▪ Površina u hektarima za koje se isplaćuje potpora za područja sa prirodnim ograničenjima 	0		700	
Razvojni efekt i doprinos mjere ostvarenju prioriteta	Kako bi se osigurao pravedan dohodak i otporan poljoprivredni sektor na cijelom području Federacije BiH, potrebno je dodjeljivati potporu poljoprivrednicima koji žive na područjima sa prirodnim i drugim posebnim ograničenjima. Mjerom se doprinosi ostvarenju Prioriteta 1.1. budući da doprinosi ublažavaju pojave nižih prihoda koji nastaju kao posljedica prirodnih ograničenja područja, što omogućava opstanak PG-a i održavanje ruralnog stanovništva na vrlo rijetko naseljenim područjima.				
Indikativna financijska konstrukcija sa izvorima financiranja	Godina	2024.	2025.	2026.	2027.
	Iznos u KM	1.640.000	1.900.000	2.100.000	2.400.000
	Izvor	Proračun	Proračun	Proračun	Proračun
Razdoblje provedbe mjere	2024. – 2027.				
Institucija odgovorna za koordinaciju provedbe mjere	Federalno ministarstvo poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva				
Nositelji mjere	Sektor za ruralni razvoj i poljoprivredne savjetodavne službe FMPVŠ Agencija za plaćanja u poljoprivredi i ruralnom razvoju pri FMPVŠ				
Ciljne skupine	Poljoprivrednici čija je temeljna djelatnost poljoprivreda, a poljoprivredna gospodarstva im se nalaze na područjima sa prirodnim i ostalim ograničenjima				

Mjera. 3.1.1. Dodatna potpora dohotku za mlade poljoprivredne proizvođače koji preuzimaju upravljanje poljoprivrednim gospodarstvom

U okviru najnovije regulative o EU ZPP izvršeno je ograničenje izravnih plaćanja na maksimalni iznos (100.000 eura) po poljoprivrednom gospodarstvu, te je naložena preraspodjela potpore koja je ranije pripadala većim poljoprivrednim gospodarstvima na manja i srednja poljoprivredna gospodarstva. Preraspodjela se realizira u obliku godišnjeg proizvodno nevezanog plaćanja po prihvatljivom hektaru poljoprivrednim proizvođačima koji imaju pravo na plaćanje u okviru osnovne potpore dohotku. Na temelju toga planirana je

dotatna potpora dohotku za mlade poljoprivrednike u cilju privlačenja mladih poljoprivrednika i olakšavanje poslovnog razvoja u ruralnim područjima.

U kontekstu prethodno rečenog predviđena je dodatna potpora dohotku za mlade poljoprivredne proizvođače koji su nedavno prvi put osnovali poljoprivredno gospodarstvo, pod uvjetom da imaju pravo na plaćanje u okviru osnovne potpore dohotku.

Veza sa strateškim ciljem	Strateški cilj 3: Snažnija društveno-ekonomska struktura (održivog razvoja) ruralnih područja				
Prioritet	Prioritet 3.1. Privlačiti mlade poljoprivrednike i stvarati poslovni ambijent u ruralnim područjima				
Naziv mjere	<i>Mjera. 3.1.1. Dodatna potpora dohotku za mlade poljoprivredne proizvođače koji preuzimaju upravljanje poljoprivrednim gospodarstvom</i>				
Opis mjere sa okvirnim područjima djelovanja	Mjera se odnosi na mlade poljoprivrednike koji su po prvi put osnovali poljoprivredno gospodarstvo ili preuzeli upravljanje poljoprivrednim gospodarstvom, a imaju ulogu nositelja poljoprivrednog gospodarstva i mlađi su od 40 godina. Isplata potpore vršit će se po prihvatljivom hektaru poljoprivredne površine što će biti regulirano novim Zakonom o novčanim potporama u poljoprivredi i ruralnom razvoju. Mjera pripada u skupinu mjera ruralnog razvoja, a isplaćuje se u formi proizvodno nevezanog plaćanja po hektaru korištenog poljoprivrednog zemljišta i treba se početi primjenjivati od 2024. godine. U našim uvjetima planirana je dodatna potpora od 100 KM/ha u prve tri godine od preuzimanja uloge nositelja PG-a. Mjera planira obuhvatiti 5.200 PG-a sa prosječnom površinom od 3,5 ha, odnosno ukupno 17.600 ha.				
Strateški projekti					
Pokazatelji za praćenje rezultata mjere	Pokazatelji	Polazne vrijednosti	Ciljne vrijednosti		
	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Broj mladih poljoprivrednika koji upravljaju PG-om Od toga ³⁷ <ul style="list-style-type: none"> - muški - ženski ▪ Površina u hektarima za koje se isplaćuje potpora u okviru ove mjere 	7.700	12.900		
		6.135	9.675		
		1.565	3.225		
		0	17.600		
Razvojni efekt i doprinosi mjere ostvarenju prioriteta	<p>Starosna struktura nositelja poljoprivrednih gospodarstava upisanih u Federalni RPG je vrlo nepovoljna i prevladavaju nositelji PG-a prosječne starosti između 50 i 60 godina. Mjera doprinosi ostvarivanju Prioriteta 1. na način da podržava snažnije uključivanje mladih poljoprivrednika u razvoj gospodarske djelatnosti na poljoprivrednim gospodarstvima u početnom razdoblju nakon pokretanja odnosno preuzimanja uloge nositelja PG-a.</p> <p>Mjera doprinosi i ostvarivanju Prioriteta 3.1. vezanog za privlačenje mladih poljoprivrednika i stvaranje poslovnog ambijenta u ruralnim područjima kroz jačanje društveno-ekonomske strukture kao važnog predujeta za održivi razvoj ruralnih područja.</p>				
Indikativna financijska konstrukcija sa izvorima financiranja (KM)	Godina	2024.	2025.	2026.	2027.
	Iznos:	320.000	800.000	1.480.000	1.760.000
	Izvor	Proračun	Proračun	Proračun	Proračun
Razdoblje provedbe mjere	2024. – 2027.				
Institucija odgovorna za koordinaciju	Federalno ministarstvo poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva				

³⁷ Procjena početnih vrijednosti i odnosa mladih poljoprivrednika po polu (m/ž) kao upravitelja OPG-a na temelju Registra PG za 2020. godinu i odnosa ukupnog broja nositelja i nositeljica OPG-a (Izvor: FMPVŠ)

provedbe mjere	
Nositelji mjere	Sektor za ruralni razvoj i poljoprivredne savjetodavne službe FMPVŠ Agencija za plaćanja u poljoprivredi i ruralnom razvoju pri FMPVŠ
Ciljne skupine	Poljoprivrednici mlađi od 40 godina koji po prvi put preuzimaju ulogu nositelja poljoprivrednog gospodarstva upisanog u RPG

Mjera 2.1.1. Potpora organskoj proizvodnji i proizvodnji u konverziji

U okviru EU poljoprivredne politike poljoprivrednim proizvođačima ili skupinama poljoprivrednih proizvođača dodjeljuje se potpora po hektaru poljoprivredne površine kada oni dobrovoljno pristanu na prelaz na prakse i metode ekološkog uzgoja ili njihovo zadržavanje. Obveze iz ove mjere preuzimaju se na razdoblje od pet do sedam godina. Ako se potpora dodjeljuje za prelaz na ekološki uzgoj razdoblje potpore treba odgovarati razdoblju potrebnom za prelaz. Plaćanja se dodjeljuju godišnje i u potpunosti ili djelomično pokrivaju dodatne troškove ili izgubljeni prihod korisnika nastao kao posljedica preuzimanja obveza. U opisanom kontekstu se predlaže mjera dodatne potpore organskoj proizvodnji po hektaru, odnosno naknada troškovima i gubitku proхода za organsku proizvodnju koja se nalazi u prijelaznom razdoblju.

Veza sa strateškim ciljem	Strateški cilj 2: Snažnija primjena ekoloških praksi u proizvodnji kojima se prilagođava i ublažava utjecaj klimatskih promjena					
Prioritet	Prioritet 2.3. Doprinositi zaštiti bioraznolikosti, poboljšanju usluga ekosustava te očuvanju prirodnih staništa i pejzaža					
Naziv mjere	Mjera 2.1.1. Potpora organskoj proizvodnji i proizvodnji u konverziji					
Opis mjere sa okvirnim područjima djelovanja	Mjera pripada u kategoriju mjera ruralnog razvoja a odnosi se na dodatno godišnje plaćanje po hektaru pod organskom proizvodnjom, odnosno za nadoknadu troškova i gubitka prihoda za organsku proizvodnju koja se nalazi u prijelaznom razdoblju (konverziji). Iznos potpore zasniva se na razlici prihoda po jedinici površine zbog nižih prinosa nastalih kao posljedica primjene principa organske proizvodnje. Potpora za prelazak (konverziju) iz klasične poljoprivredne proizvodnje u organsku proizvodnju vršila bi se kroz razdoblje od pet godina. Planirana je dodatna potpora od 250 KM/ha, a površina bi se povećavala sa početnih 1.750 ha do očekivanih 3.500 ha pod organskom proizvodnjom, odnosno proizvodnjom u prijelaznom razdoblju.					
Strateški projekti						
Pokazatelji za praćenje rezultata mjere	Pokazatelji	Polazne vrijednosti			Ciljne vrijednosti	
	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Broj PG koja su obuhvaćena potporom organskoj i proizvodnji u prijelaznom razdoblju ▪ Površina pod hektarima obuhvaćena potporom organskoj i proizvodnji u prijelaznom razdoblju 	346			550	
		1.750			3.500	
Razvojni efekt i doprinos mjere ostvarenju prioriteta	Dodjela plaćanja za ekološki uzgoj, odnosno prelazak na ekološki uzgoj, doprinosi ostvarenju Prioriteta 2.3. odnosno zaštiti i poboljšanju cjelokupnog ekosustava, osigurava održivost poljoprivredne proizvodnje i očuvanje tla, vode i zraka, te daje zdrave i visokovrijedne proizvode kao hranu potrošačima odnosno sirovinu za prehrambenu industriju.					
Indikativna financijska konstrukcija sa izvorima financiranja	Godina	2023	2024.	2025.	2026.	2027.
	Iznos	375.000	437.000	562.500	687.500	875.000
	Izvor	Proračun	Proračun	Proračun	Proračun	Proračun
Razdoblje provedbe mjere	2023. – 2027.					

Institucija odgovorna za koordinaciju provedbe mjere	Federalno ministarstvo poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva
Nositelji mjere	Sektor za ruralni razvoj i poljoprivredne savjetodavne službe FMPVŠ Agencija za plaćanja u poljoprivredi i ruralnom razvoju pri FMPVŠ
Ciljne skupine	Poljoprivrednici koji se bave organskom proizvodnjom ili proizvodnjom u prijelaznom razdoblju (konverziji) na organsku

4.4.3.2. Proizvodno vezana plaćanja

Proizvodno vezana plaćanja obuhvaćaju mjere osnovnog (jedinstvenog) plaćanja po hektaru obradive površine, osnovno (jedinstveno) plaćanje po (uvjetnom) grlu u animalnoj proizvodnji, dodatno plaćanje za strateške proizvodnje, kompenzacijska plaćanja za proizvođače mlijeka (proizvodne vezana plaćanja za referentno razdoblje 2000. – 2022.), potpora pčelarstvu i potpora interventnoj nabavi poljoprivrednih repromaterijala.

Mjera 1.1.2. Osnovno (jedinstveno) plaćanje po hektaru obradive površine

Osnovno ili jedinstveno plaćanje u biljnoj proizvodnji će biti po jedinici zemljišne površine - 1 hektaru obradive površine nezavisno od kulture koja se uzgaja. Na ovaj način se dosadašnji veliki broj shema izravnih plaćanja u biljnoj proizvodnji mijenja jedinstvenom shemom plaćanja. Ujednačenom izravnom potporom po hektaru za sve kulture želi se proizvođače što manje vezivati za pojedinačnu proizvodnju. Ujedno, ne favorizira se nijedan podsektor biljne proizvodnje, što bi trebalo omogućiti racionalnije i efikasnije iskorištavanje prirodnih uvjeta. Temeljni motiv ove promjene je da se na poljoprivredne proizvođače, sukladno signalima sa tržišta, prebacuje odluka šta proizvoditi, dok će entitet Federacija BiH kroz potporu davati određenu razinu njihove dohodovne sigurnosti. Jedinstvenim plaćanjem po hektaru Federacija BiH će se također postupno približavati i harmonizirati rješenjima koja su aktualna u ZPP EU. Iako su plaćanja i dalje proizvodno vezana, jedinstveno plaćanje po hektaru predstavljaju otklon od dosadašnjeg sustava potpore i omogućuje značajno lakši transfer na tzv. „decoupled“ plaćanja kakva se danas provode u zemljama EU. Kontrola plaćanja uvođenjem jedinstvenog plaćanja kroz postojeće informacijske sustave će biti jednostavnije i efikasnije, što nije beznačajno, a samim time i udio zlouporabe će biti značajno smanjeno.

Kako bi se osiguralo razumno razdoblje na prilagođavanje poljoprivrednih proizvođača novom načinu potpore ali i samoj promociji mjere, mjera se uvodi u Program potpore 2024. godine. Do tada je potrebno uraditi neophodne izmjene zakonskog okvira te donijeti prateće zakonske propise kojima će se omogućiti provedba spomenute mjere. Usporedo sa zakonodavnim izmjenama neophodno je dodatno izgraditi te unaprijediti postojeća IT rješenja koja će se koristiti kao alati prilikom provedbe mjere.

Kompletna biljna proizvodnja će biti obuhvaćena potporom kroz jedinstveno plaćanje. Iznos plaćanja će biti određen sukladno financijskom planu FMPVŠ. Jedinstven je princip da razina dostignutih prava na plaćanje neće biti umanjena. Dodatna plaćanja po hektaru su predviđena za strateške proizvode, pšenicu i kukuruz (zrno). Za ove dvije proizvodnje će se predvidjeti dodatno plaćanja po hektaru pored jedinstvenog plaćanja.

Veza sa strateškim ciljem	Strateški cilj 1: Pametan, otporan i diversificiran sektor poljoprivrede sa zajamčenom povećanom sigurnošću opskrbe hranom
Prioritet	Prioritet 1.1. Podržavati održiv dohodak i otpornost poljoprivrednih gospodarstava kako bi se poboljšala sigurnost opskrbe hranom
Naziv mjere	Mjera 1.1.2. Osnovno (jedinstveno) plaćanje po hektaru obradive površine

Opis mjere sa okvirnim područjima djelovanja	Jedinstveno plaćanje po hektaru zajedničko je za sve poljoprivredne proizvodnje, a osnovica za obračun je prihvatljivi hektar biljne proizvodnje koji se definira u Zakonu o poljoprivredi ili Zakonu o novčanim potporama. Ujednačenom izravnom potporom po ha za sve kulture želi se što manje vezati proizvođača za pojedinačnu proizvodnju, a ujedno unutar prostora FBiH ne favorizirati nijedan podsektor i tako omogućiti što racionalnije i ekonomičnije iskorištavanje prirodnih uvjeta u kojima proizvođači djeluju, kao i pristup tržištu. U našim uvjetima to može biti hektar oranice, voćnjaka i vinograda, ili hektar obradivog poljoprivrednog zemljišta koje koristi poljoprivredno gospodarstvo. Mjera se treba početi primjenjivati od 2024. godine. Kao varijaciju ove mjere moguće je primijeniti povijesno plaćanje po poljoprivrednom gospodarstvu za određene proizvodnje, a što je u skladu sa Sporazumom o poljoprivredi u okviru WTO da plaćanje ne bude povezano sa vrstom i količinom proizvodnje. Povijesno plaćanje zasniva se na unaprijed određenom baznom razdoblju koje postaje osnova za isplatu dohodovne potpore u narednim proizvodnim godinama. Mjera planira obuhvatiti 23.000 ha u 2023. godini pa do 55.000 ha u završnoj godini provedbe Strategije.						
Strateški projekti							
Pokazatelji za praćenje rezultata mjere	Pokazatelji			Polazne vrijednosti		Ciljne vrijednosti	
	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Broj hektara zemljišta u sustavu jedinstvenog plaćanja ▪ Broj korisnika potpore za osnovno plaćanje po ha 			23.000		55.000	
Razvojni efekt i doprinos mjere ostvarenju prioriteta	Ova vrsta potpore dodjeljuje se poljoprivrednicima kako bi se povećala njihova konkurentnost te održala razina dohotka. Kroz provedbu jedinstvenog plaćanja umanjuju se poteškoće s kojima se suočavaju poljoprivrednici prilikom apliciranja na različite sheme potpore u biljnoj proizvodnji. Povećava se razina transparentnosti te smanjuje moguća zlouporaba proračunskih sredstava. Potpora se dodjeljuje samo za površine definirane kao prihvatljivi hektari. Mjera će doprinijeti ostvarivanju Strateškog cilja 1 i Strateškog prioriteta 1.1. kroz jednostavniji pristup potpori ali i jače oslanjanje na tržište i bržu tranziciju poslovanja kod povoljnijih tržišnih uvjeta.						
Indikativna financijska konstrukcija sa izvorima financiranja	Godina	2022.	2023	2024.	2025.	2026.	2027.
	Iznos	15.630.500	25.113.200	20.537.604	28.296.100	31.693.200	33.121.900
	Izvor	Proračun	Proračun	Proračun	Proračun	Proračun	Proračun
Razdoblje provedbe mjere	2022. – 2027.						
Institucija odgovorna za koordinaciju provedbe mjere	Federalno ministarstvo poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva						
Nositelji mjere	Sektor za ruralni razvoj i poljoprivredne savjetodavne službe FMPVŠ Agencija za plaćanja u poljoprivredi i ruralnom razvoju pri FMPVŠ						
Ciljne skupine	Poljoprivredni proizvođači u sektoru biljne proizvodnje						

Mjera 1.1.4. Osnovno (jedinstveno) plaćanje po grlu u animalnoj proizvodnji

Osnovno plaćanje po (uvjetnom) grlu u animalnoj proizvodnji trebao bi biti ekvivalent jedinstvenom plaćanju po površini u biljnoj proizvodnji. Uvjetno grlo stoke je uzeto kao temelj za ova plaćanja iz razloga što se na ovaj način metodološki ujednačava potpora za sve vrste animalne proizvodnje. Princip definiranja plaćanja se zasniva na tome da se sve animalne proizvodnje prevode na uvjetno grlo a zatim množe sa jedinstvenim utvrđenim iznosom za jedno uvjetno grlo stoke. Prilikom kreiranja ove mjere nastojalo se što više ujednačiti kriteriji za potporu po pojedinačnim proizvodnjama, kako bi poljoprivredni proizvođači bili stavljeni u istu ravan potpore. Isključivanjem brojnih shema potpore za animalnu proizvodnju koje su do sada bile na snazi utiče se i na lakšu i efikasniju kontrolu sredstava dodijeljenih proizvođačima. Kao i u biljnoj proizvodnji, jedinstvenim plaćanjem po (uvjetnom) grlu proizvođači u donošenju odluka kojom proizvodnjom da se bave će uzimati u obzir i tržišne signale, pored prirodnih uvjeta i resursa kojima raspolažu. Također je bitno naglasiti da će iznos potpore po jedinici mjere (uvjetnom grlu) koje će proizvođači dobiti po ovoj shemi izravnih plaćanja biti isti ili veći u odnosu na dosadašnje razdoblje. Mjerom su obuhvaćene sve animalne proizvodnje, s tim da će, s obzirom na stratešku važnost kao i na obim potpore koju su do sada uživali,

proizvođači mlijeka imati dodatnu shemu potpore – potporu strukturnoj transformaciji sektora proizvodnje mlijeka.

Veza sa strateškim ciljem	Strateški cilj 1: Pametan, otporan i diversificiran sektor poljoprivrede sa zajamčenom povećanom sigurnošću opskrbe hranom						
Prioritet	Prioritet 1.1. Podržavati održiv dohodak i otpornost poljoprivrednih gospodarstava kako bi se poboljšala sigurnost opskrbe hranom						
Naziv mjere	Mjera 1.1.4. Osnovno (jedinствeno) plaćanje po grlu u animalnoj proizvodnji						
Opis mjere sa okvirnim područjima djelovanja	Princip definiranja plaćanja se zasniva na tome da se sve animalne proizvodnje prevode na uvjetno grlo, a zatim množe sa jedinstvenim utvrđenim iznosom za jedno uvjetno grlo stoke. Prilikom kreiranja ove mjere nastojalo se što više ujednačiti kriteriji za potporu po pojedinačnim proizvodnjama, kako bi poljoprivredni proizvođači bili stavljeni u istu ravan potpore. Na ovaj način iznos potpore ne utječe na izbor poljoprivrednog proizvođača kojom proizvodnjom će se baviti, već na temelju uvjeta, resursa i vještina kojima raspolaže te na bazi zahtjeva tržišta. Iznos osnovnog plaćanja po grlu različit je za različite proizvodnje a ovisi o tjelesnoj masi životinja i broju dana uzgoja na PG-u. Plaćanje iznosa po grlu može biti povećano zbog potrebe provođenja strukturne transformacije proizvodnje u cilju postizanja održivosti poljoprivrednih gospodarstava. Preduvjet za isplatu potpore je broj uzgajanih grla na određenom PG u razdoblju obračuna potpore. Tovna grla će biti praćena prema ulaznoj težini i minimalnom broju dana koje moraju provesti na PG-u koje vrši tov da bi bila pogodna za potporu. Da bi PG bio pogodan za dodjelu potpore njegov nositelj će prijave i odjave Agenciji za obilježavanje životinja u Bosni i Hercegovini morati obavljati u zakonom propisanim rokovima.						
Strateški projekti							
Pokazatelji za praćenje rezultata mjere	Pokazatelji			Polazne vrijednosti	Ciljne vrijednosti		
	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Broj korisnika potpore za osnovno plaćanje po grlu ▪ Broj uvjetnih grla stoke obuhvaćenih potporom za autohtone pasmine 			7.050	9.000		
				350	650		
Razvojni efekt i doprinos mjere ostvarenju prioriteta	Ovom mjerom se putem potpore stabilnosti dohotka farmera želi postići kvalitetno poboljšanje temelja za budući značajniji rast stočnog fonda i stočarske proizvodnje. Mjera će izravno doprinijeti ispunjavanju Prioriteta 1.1.: Potpora (poticanje) održivog dohotka i otpornosti poljoprivrednih gospodarstava kako bi se poboljšala sigurnost opskrbe hranom.						
Indikativna financijska konstrukcija sa izvorima financiranja	Godina	2022.	2023.	2024.	2025.	2026.	2027.
	Iznos	20.532.450	21.129.000	47.998.750	49.702.750	51.139.000	52.832.250
	Izvor	Proračun	Proračun	Proračun	Proračun	Proračun	Proračun
Razdoblje provedbe mjere	2022. – 2027.						
Institucija odgovorna za koordinaciju provedbe mjere	Federalno ministarstvo poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva						
Nositelji mjere	Sektor za ruralni razvoj i poljoprivredne savjetodavne službe FMPVŠ Agencija za plaćanja u poljoprivredi i ruralnom razvoju pri FMPVŠ						
Ciljne skupine	Poljoprivredni proizvođači u sektoru animalne proizvodnje						

Mjera 1.1.3. Dodatno plaćanje strateškim proizvodnjama

Neizvjesnost tržišta strateških kultura pšenice, raži i kukuruza (zrno), uzrokovana najprije pandemijom Covid-19, a sada i ratom u Ukrajini, te potreba smanjivanja ovisnosti o uvozu,

odnosno ublažavanja posljedica pritiska konkurencije nastalog primjenom trgovinskih sporazuma u sektorima voća, povrća, maslina i grožđa zahtjevalo je uvođenje posebne mjere. Dodatnim plaćanjem po hektaru nastoji se stimulirati rast proizvodnje i konkurentnosti, održivost poljoprivrednih gospodarstava i podizanje stupnja samodostatnosti do kraja strateškog razdoblja 2027. godine.

Veza sa strateškim ciljem	Strateški cilj 1: Pametan, otporan i diversificiran sektor poljoprivrede sa zajamčenom povećanom sigurnošću opskrbe hranom					
Prioritet	Prioritet 1.1. Podržavati održiv dohodak i otpornost poljoprivrednih gospodarstava kako bi se poboljšala sigurnost opskrbe hranom					
Naziv mjere	Mjera 1.1.3. Dodatno plaćanje strateškim proizvodnjama					
Opis mjere sa okvirnim područjima djelovanja	Dodatno plaćanje za strateške kulture osmišljeno je kako bi se u sve prisutnijoj globalnoj krizi i tržišnim poremećajima dodatno stimulirali sigurnosno veoma važne proizvodnje pšenice i kukuruza (zrno), voća, povrća, maslina i grožđa, odnosno radno intenzivnoj proizvodnji u zaštićenim prostorima. Ovi proizvodi imaju strateški karakter u prehrani ljudi i životinja. Obzirom da BiH/FBiH u velikoj mjeri ovisi o uvozu pšenice za prehranu ljudi kao i da domaća proizvodnja voća, povrća, maslina i grožđa ili stagnira ili je smanjena zbog svoje nekonkurentnosti u odnosu na uvozne količine, neophodno je dodatno podržati ove proizvodnje kako bi se ovi trendovi prekinuli i preokrenuli. Mogućnost zabrane izvoza dovodi u opasnost prehrambenu sigurnost naše zemlje kao i prerađivačku industriju i industriju mesa. Mjera podrazumijeva da se proizvodnja pšenice, kukuruza (zrno), voća, povrća, maslina i grožđa odnosno proizvodnja u zaštićenim prostorima dodatno podržava izravnim plaćanjem po hektaru.					
Strateški projekti						
Pokazatelji za praćenje rezultata mjere	Pokazatelji			Polazne vrijednosti	Ciljne vrijednosti	
	▪ Broj hektara zemljišta u okviru dodatnog plaćanja strateškim proizvodnjama			9.100	30.500	
Razvojni efekt i doprinos mjere ostvarenju prioriteta	Neizvjesna tržišta strateških kultura pšenice, raži i kukuruza (zrno) uzrokovana najprije pandemijom Covid-19, a sada ratom Ukrajine i Rusije, te potreba smanjivanja zavisnosti od uvoza ovih dviju strateških kultura dodatnim plaćanjem po hektaru nastoji se stimulirati njihova veća proizvodnja i približavanje stupnju samodostatnosti do kraja strateškog razdoblja 2027. godine.					
Indikativna financijska konstrukcija sa izvorima financiranja	Godina	2023.	2024.	2025.	2026.	2027.
	Iznos	3.900.000	4.060.000	4.400.000	5.240.000	6.100.000
	Izvor	Proračun	Proračun	Proračun	Proračun	Proračun
Razdoblje provedbe mjere	2023. – 2027.					
Institucija odgovorna za koordinaciju provedbe mjere	Federalno ministarstvo poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva					
Nositelji mjere	Sektor za ruralni razvoj i poljoprivredne savjetodavne službe FMPVŠ Agencija za plaćanja u poljoprivredi i ruralnom razvoju pri FMPVŠ					
Ciljne skupine	Poljoprivredni proizvođači pšenice, kukuruza u zrnu, voća, povrća, maslina i grožđa					

Mjera 1.1.5. Potpora strukturnoj transformaciji sektora proizvodnje mlijeka

Reforma potpore proizvođačima mlijeka postavljena je kao jedan od potrebnih zaokreta buduće poljoprivredne politike Federacije BiH u oblasti izravnih plaćanja. Dosadašnji sustav potpore vezan za obim proizvodnje, od početnih pozitivnih efekata, počeo je pokazivati nedostatke i stvarati određene probleme. Kontinuiran rast proračunskih transfera prema proizvođačima mlijeka stavljao je sve više u neravnopravan položaj ostale poljoprivredne proizvođače, posebno one koji se bave biljnom proizvodnjom. Visoka proračunska potpora proizvođačima mlijeka postala je predmetom diskusija u regionalnim trgovinskim forumima (CEFTA/SAA), a s druge strane, sa očekivanim skorašnjim ulaskom BiH u WTO, proizvođači

mlijeka bi se mogli naći u nezavidnom položaju s obzirom da sadašnja potpora prekoračuje dopušteni *de minimis* prag, što će rezultirati smanjivanjem potpore ovom proizvodu. Iako još nije na snazi pravilo smanjenja potpore izravno za proizvod za koji se potpora veže (pregovara se da se uvede i ovo pravilo) zbog značajno velike potpore za mlijeko (najčešće udio preko 60% poljoprivrednog proračuna), jasno je da će se ova potpora morati smanjivati. Drugim riječima neće biti puno manevarskog prostora da se smanjenja izvrše na drugim proizvodnjama.

Dosadašnja potpora po litri mlijeka (plaćanje po outputu) značajno je udaljavala BiH (Federaciju BiH) kada se govori o harmonizaciji sa potporom u okviru ZPP EU³⁸. U EU ovaj vid potpore je zanemariv i vezan je za samo za specifične proizvodnje u specifičnim područjima. S obzirom na preuzete obveze u okviru procesa EU integracija, posebno članka 95. Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju između EU i BiH koji se odnosi na Poljoprivredu i poljoprivredno-industrijski sektor, imamo obvezu postepenog usklađivanja zakonodavstva i prakse u Bosni i Hercegovini s pravilima i standardima Zajednice. Radi usklađivanja prakse provođenja poljoprivredne politike u Bosni i Hercegovini sa EU CAP neophodno je da se ovaj vid potpore zamijeni prihvatljivijim oblicima.

Držanje visoke razine potpore po outputu, kakvo je trenutno u Federaciji BiH, nema elemente poticaja i ne stimulira poljoprivredne proizvođače na jačanje konkurentnosti kroz razne oblike investiranja, ulaganje u znanje i inovacije te na povećanja kvalitete samog proizvoda.

Postojeći sustav potpore je također doveo do neravnomjerne raspodjele potpore kada se govori o odnosu velikih i malih proizvođača u korist velikih. Prirodno bi bilo da veliki proizvođači, koje odlikuju značajne prednosti mjerene ekonomskim performansama, imaju manju potporu³⁹.

Na temelju svega rečenog neophodno je napraviti odgovarajući zaokret i kreirati novi način potpore koji će uvažiti pobrojane nedostatke, ali i koji neće dovesti u pitanje dosadašnji obim proizvodnje mlijeka.

Proizvodnja mlijeka je strateška grana poljoprivredne proizvodnje u Federaciji Bosne i Hercegovine kojom se bavi veliki broj poljoprivrednih gospodarstava, izvor je osnovne sirovine za mljekarsku industriju i čini značajan dio izvoza u EU, zemlje CEFTA i druga strana tržišta. Pored toga proizvodnja mlijeka ima veliku važnost za prehrambenu sigurnost stanovništva te očuvanje i razvoj ruralnih područja u Bosni i Hercegovini.

Zbog obveza iz međunarodnih sporazuma, prije svega iz Sporazuma o poljoprivredi u okviru WTO-a i Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju između Bosne i Hercegovine i EU, postojeći sustav novčanih potpora treba mijenjati radi ispunjavanja preuzetih obveza od strane Bosne i Hercegovine, što zahtijeva provođenje postupne strukturne transformacije poljoprivrednih gospodarstava koja se bave proizvodnjom mlijeka. Iskustva zemalja koje su pristupale u WTO i EU pokazuju da je adaptacija poljoprivrednih gospodarstava novim pravilima bila znatno bolja u onim zemljama koje su pravovremeno pokrenule proces prilagođavanja.

Sistemsom analizom sektora proizvodnje mlijeka koje je napravilo Federalno ministarstvo poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva u suradnji sa eminentnim stručnjacima iz sektora mljekarstva utvrđeno je da predloženi model povijesnog plaćanja za proizvodnju mlijeka nije

³⁸ Najbolji primjer je Hrvatska u kojoj se potpora za mlijeko na bazi plaćanja po outputu održavala sve do članstva u Europskoj uniji. Nakon ulaska Hrvatske (1.7.2013.) u EU, počelo je i provođenje ZPP shema potpore tj. kada je ukinuta potpora na bazi outputa i plaćanje po litri, desio se značajan pad (gašenje) broja poljoprivrednih gospodarstava, posebno manjih, koji nisu imali dovoljno konkurentskih sposobnosti.

³⁹ Dobar primjer je EU gdje su veliki proizvođači, koji primaju iz proračuna iznose preko 100.000 eura, podložni modulaciji tj. smanjenju potpore za određeni iznos (%). Ovako oslobođena sredstva se onda preusmjeravaju za potporu malih i manjih proizvođača ili u mjere ruralnog razvoja. Redistribuiranje plaćanja u Federaciji BiH dodatni je cilj reforme potpore proizvođačima mlijeka. Ne treba smetnuti sa uma da je postojeći sustav potpore često bio meta kritika radi ranjivosti na prevare i zlouporabe.

optimalan za proizvođače, te da sektor nije spreman za provođenje takve mjere. Analizom je između ostalog utvrđeno da $\frac{3}{4}$ proizvođača mlijeka posjeduje farme sa 3 do 5 mliječnih krava i proizvodi oko 25% mlijeka otkupljenog od strane mljekarske industrije. Istovremeno $\frac{1}{4}$ farmi koje posjeduju 6 ili više mliječnih krava proizvodi oko 75% otkupljenog mlijeka u Federaciji BiH.

Analiza troškova proizvodnje pokazala je da su dugoročno održive farme sa minimalno 25 mliječnih grla. Održivost je moguće postići i sa manjim brojem grla ukoliko proizvođač kombinira proizvodnju mlijeka i mesa putem tova junadi od teladi iz vlastitog uzgoja. Za ovaj tip proizvodnje u našim uvjetima najpogodnije je simentalsko govedo. Zbog toga se proizvođačima preporučuje nabava rasplodnih junica simentalske pasmine, a u tom smjeru će biti prilagođene i potpore ulaganjima od strane ministarstva.

Analiza je također pokazala da broj farmi sa 3 do 5 grla opada i stoga je potrebno poduzeti aktivnosti kojima bi se farmerima pomoglo da unaprijede količinu, kvalitetu i strukturu proizvodnje i tako povećaju izgleda za rentabilno poslovanje, održivost svojeg gospodarstva i njegov uspješan razvoj. Pri tome se ministarstvo vodilo idejom da raspoloživi iznos sredstava namijenjen potpori za proizvodnju mlijeka djelomično preraspodjeli u pravcu jačanja potpore malim farmama.

Veza sa strateškim ciljem	Strateški cilj 1: Pametan, otporan i diversificiran sektor poljoprivrede sa zajamčenom povećanom sigurnošću opskrbe hranom
Prioritet	Prioritet 1.1. Podržavati održiv dohodak i otpornost poljoprivrednih gospodarstava kako bi se poboljšala sigurnost opskrbe hranom
Naziv mjere	Mjera 1.1.5. Potpora strukturnoj transformaciji sektora proizvodnje mlijeka
Opis mjere sa okvirnim područjima djelovanja	<p>Mjera se fokusira na dugoročnu održivost i rentabilnost proizvodnje mlijeka na što većem broju poljoprivrednih gospodarstava i ima dva modela. Prvi model bio bi kombinirani model plaćanja po grlu i litru, a drugi model bio bi u vidu potpore samo po litru.</p> <p>Kod prvog modela isplata po grlu bila bi vršena na početku godine odmah po usvajanju Programa, i kroz jednokratnu isplatu za proizvedeno mlijeko po završetku III kvartala. U drugom modelu potpora bi se isplaćivala kvartalno, a težiti skraćivanju obračunskog razdoblja na mjesečni obračun.</p> <p>Farme sa 3 do 5 grla mogu birati, ostati u modelu plaćanja po litru ili prijeći na kombinirani model plaćanja po grlu i litru. Farme koje odaberu kombinirani model imale bi obvezu da ostanu u tom modelu u toku 2024. godine. Međutim, farma koja ne bude zadovoljna kombiniranim modelom može se ponovno vratiti na plaćanje po litru u 2025. godini.</p> <p>Farme koje posjeduju 3 do 5 grla, a odaberu kombinirani model plaćanja trebale bi nastojati povećati broj grla na farmi barem za jedno grlo u svakoj godini do kraja važenja Strategije, te bi iz statusa Obiteljskog poljoprivrednog gospodarstva trebale nastojati prijeći u formu obrta ili pravnog lica.</p> <p>Federalno ministarstvo poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva bi farmama koje odaberu kombinirani model plaćanja pripremlilo poseban paket potpore investicijama u proširenje štalskih kapaciteta, rasplodne junice, muznu opremu, opremu za hlađenje mlijeka, miks prikolice i drugu potrebnu mehanizaciju, pod povoljnijim uvjetima u odnosu na ostala poljoprivredna gospodarstva. Također bi bila osigurana dodatna sredstva potpore za farme koje su se preregistrirale u obrt odnosno poduzeće u vidu potpore plaćanju doprinosa za zdravstveno i mirovinsko osiguranje.</p> <p>Konačni cilj mjere je pokretanje strukturne transformacije malih farmi u pravcu povećanja konkurentnosti, dugoročne održivosti poslovanja i opstanka na tržištu, te uspješno prilagođavanje promjenama koje donose međunarodni sporazumi ali i cjelokupno prirodno i društveno okruženje.</p> <p>Farme koje u periodu implementacije ove Strategije ne pokažu interes za kontinuirano ulaganje u svoja gospodarstva i ne budu spremna prijeći u novi organizacijski oblik, mogle bi prestati biti u fokusu interesovanja Federalnog ministarstva poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva, i eventualno bi mogle biti</p>

	preusmjerena na ostvarivanje prava na novčane potpore kod nadležnih županijskih/kantonalnih ministarstva. U tijeku 2024. godine Federalno ministarstvo poljoprivrede će u skladu sa preporukama struke i interesima proizvođača mlijeka koji su ostali u sustavu potpora proizvodnji po litru mlijeka izraditi Plan prilagodbe ovog dijela sektora za prelazak na kombinirani sustav potpora po grlu i litru, a koji bi se primjenjivao u trogodišnjem strateškom razdoblju od 2025. do 2027. godine.				
Strateški projekti					
Pokazatelji za praćenje rezultata mjere	Pokazatelji	Polazne vrijednosti		Ciljne vrijednosti	
	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Broj korisnika sa 3 do 5 grla za kombinirani model plaćanja ▪ Broj korisnika sa više od 5 grla u kombiniranom modelu plaćanja 	3.000	0	3.700 1.100	
Razvojni efekt i doprinos mjere ostvarenju prioriteta	Proizvodnja mlijeka u Federaciji BiH je dostigla razinu sigurne opskrbe prerađivačkih kapaciteta, s mogućnošću daljnjeg rasta proizvodnje sukladno potražnji na tržištu i mogućnostima izvoza. Ovom mjerom se nastoji potaknuti male proizvođače mlijeka ka tržišnoj proizvodnji, povećanju opsega i kvalitete proizvedenog mlijeka i većim izgledima za održivost poslovanja farme u narednom razdoblju. Većim proizvođačima mlijeka ova mjera omogućava očuvanje razine potpore na najvišoj mogućoj razini s obzirom na obveze transformacije modela plaćanja iz Sporazuma o poljoprivredi u okviru WTO. Konačan rezultat treba biti uspješno prilagođavanje proizvođača mlijeka novom okruženju koje donosi stalne promjene na domaćem i međunarodnom tržištu, promjene klime i najvažniji međunarodni trgovinski sporazumi kojima pristupa Bosna i Hercegovina.				
Indikativna financijska konstrukcija sa izvorima financiranja	Godina	2024.	2025.	2026.	2027.
	Iznos	20.020.000	14.000.000	14.000.000	14.000.000
	Izvor	Proračun	Proračun	Proračun	Proračun
Razdoblje provedbe mjere	2024. – 2027.				
Institucija odgovorna za koordinaciju provedbe mjere	Federalno ministarstvo poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva				
Nositelji mjere	Sektor za ruralni razvoj i poljoprivredne savjetodavne službe FMPVŠ Agencija za plaćanja u poljoprivredi i ruralnom razvoju pri FMPVŠ				
Ciljne skupine	Proizvođači mlijeka koji proizvode najmanje 3.000 litara mlijeka po grlu godišnje radi prodaje na tržištu.				

Mjera 1.1.6. Potpora pčelarstvu

Potpore proizvođačima meda, obzirom na kontinuiranu potražnju za njihovim proizvodima, ali i na pozitivni utjecaj koji imaju na okoliš i održavanje ekosustava promatrana je kao jedan od prioriteta narednog strateškog razdoblja. Zadržava se postojeći oblik potpore izravnih plaćanja po košnici, s tim da se očekuje daljnji rast ukupnog broja proizvođača i košnica. Na ovaj način će se dati dodatna potpora proizvođačima meda da intenziviraju proizvodnju. Povećana proizvodnja doprinijet će zadovoljenju sve više domaće potražnje ali i izvozu na atraktivna i bogata tržišta gdje je potražnja za medom stalno prisutna. Povećan broj košnica i pčelinjih društava pozitivno će utjecati na poljoprivrednu proizvodnju ali i očuvanje ekosustava.

Veza sa strateškim ciljem	Strateški cilj 1: Pametan, otporan i diversificiran sektor poljoprivrede sa zajamčenom povećanom sigurnošću opskrbe hranom							
Prioritet	Prioritet 1.1. Podržavati održiv dohodak i otpornost poljoprivrednih gospodarstava kako bi se poboljšala sigurnost opskrbe hranom							
Naziv mjere	Mjera 1.1.6 Potpora pčelarstvu							
Opis mjere sa okvirnim područjima djelovanja	Uzimajući u obzir važnost i specifičnost pčelarske proizvodnje ovom mjerom se zadržava postojeći oblik potpore kroz izravno vezana plaćanja po košnici. Budući da klimatske promjene sve izraženije otežavaju ukupnu proizvodnju, a s druge strane postojanje velikih mogućnosti plasmana na domaćem i inostranom tržištu, u narednom strateškom razdoblju se planira povećana potpora po košnici ⁴⁰ . Ovakvom potporom se nastoji povećati ukupni proizvodni kapaciteti (broj košnica) i ukupna proizvodnja.							
Strateški projekti								
Pokazatelji za praćenje rezultata mjere	Pokazatelji				Polazne vrijednosti		Ciljne vrijednosti	
	▪ Broj korisnika potpore u pčelarstvu				1.700		2.250	
Razvojni efekt i doprinos mjere ostvarenju prioriteta	Intervencije u sektoru pčelarstva kroz veću potporu po košnici doprinijet će ostvarenju Prioriteta 1.1. iz ove Strategije. Povećanjem broja košnica povećat će se obim proizvodnje i prilike za ostvarivanje stabilnih prihoda domaćinstvima koja se ili nalaze u područjima sa prirodnim ograničenjima za poljoprivredu, ili raspolažu sa ograničenim zemljišnim i drugim kapacitetima neophodnim za komercijalno bavljenje poljoprivrednom proizvodnjom.							
Indikativna financijska konstrukcija sa izvorima financiranja	Godina	2021.	2022.	2023.	2024.	2025.	2026.	2027.
	Iznos	828.861	1.546.200	1.546.200	3.607.800	3.607.800	3.607.800	3.607.800
	Izvor	Proračun	Proračun	Proračun	Proračun	Proračun	Proračun	Proračun
Razdoblje provedbe mjere	2021. – 2027.							
Institucija odgovorna za koordinaciju provedbe mjere	Federalno ministarstvo poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva							
Nositelji mjere	Sektor za ruralni razvoj i poljoprivredne savjetodavne službe FMPVŠ Agencija za plaćanja u poljoprivredi i ruralnom razvoju pri FMPVŠ							
Ciljne skupine	Poljoprivredni proizvođači – pčelari							

Mjera 1.1.7. Potpora proizvodnji ribe

Mjera je namijenjena poljoprivrednim gospodarstvima koja se bave proizvodnjom ribe.

Veza sa strateškim ciljem	Strateški cilj 1: Pametan, otporan i diversificiran sektor poljoprivrede sa zajamčenom povećanom sigurnošću opskrbe hranom						
Prioritet	Prioritet 1.1. Podržavati održiv dohodak i otpornost poljoprivrednih gospodarstava kako bi se poboljšala sigurnost opskrbe hranom						
Naziv mjere	Mjera 1.1.7. Potpora proizvodnji ribe						
Opis mjere sa okvirnim područjima djelovanja	Mjera je namijenjena poljoprivrednim gospodarstvima koja se bave proizvodnjom ribe. S obzirom na specifičnost proizvodnje zadržava se postojeći oblik potpore izravnih plaćanja po kilogramu proizvedene ribe. Radi sve težih uvjeta privređivanja i rada potpora po kilogramu će biti uvećana na 1,2 KM/kg ⁴¹ . Na ovaj način bi se trebalo ohrabriti na daljnji rast proizvodnje te daljnji rast ukupnog broja proizvođača. Ukupni iznos potpore kreće se na prosječnoj godišnjoj razini od oko 2,5 milijuna KM.						
Strateški projekti							
Pokazatelji za praćenje rezultata mjere	Pokazatelji				Polazne vrijednosti		Ciljne vrijednosti
	▪ Broj korisnika potpore u proizvodnji ribe				17		25
Razvojni efekt i doprinos mjere	Intervencije u sektoru ribarstva kroz plaćanje po kilogramu proizvedene ribe doprinijet će ostvarenju najmanje dva strateška prioriteta iz ove Strategije, Prioritet 1.1. i Prioritet 2.3. Povećanjem potpore						

⁴⁰ U razdoblju 2021. – 2023. potpora pčelarima će se plaćati po košnici u iznosu od 15 KM/košnici.

⁴¹ U razdoblju 2021. – 2022. iznos potpore je 1 KM/kg.

ostvarenju prioriteta	povećat će se obim proizvodnje i prilike za ostvarivanje stabilnih prihoda gospodarstvima domaćinstvima.							
Indikativna financijska konstrukcija sa izvorima financiranja	Godina	2021.	2022.	2023.	2024.	2025.	2026.	2027.
	Iznos	2.427.536	2.371.200	2.460.000	2.460.000	2.484.000	2.526.000	2.610.000
	Izvor	Proračun	Proračun	Proračun	Proračun	Proračun	Proračun	Proračun
Razdoblje provedbe mjere	2022. – 2027.							
Institucija odgovorna za koordinaciju provedbe mjere	Federalno ministarstvo poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva							
Nositelji mjere	Sektor za ruralni razvoj i poljoprivredne savjetodavne službe FMPVŠ Agencija za plaćanja u poljoprivredi i ruralnom razvoju pri FMPVŠ							
Ciljne skupine	Poljoprivredni proizvođači koji se bave proizvodnjom ribe							

Mjera 1.1.8. Potpora interventnoj nabavi poljoprivrednih repromaterijala

Potpore nabavi inputa u poljoprivrednoj proizvodnji je mjera interventnog, a ne sustavnog karaktera, što FMPVŠ omogućava fleksibilnost u njenom kreiranju i samom provođenju. Mjera je namijenjena za potporu nabavi osnovnih repromaterijala neophodnih za poljoprivrednu proizvodnju kao što su dizel gorivo, mineralna gnojiva, stajsko gnojivo, zaštitna sredstva i sjemenski materijal. Korisnici su poljoprivredni proizvođači iz sektora biljne proizvodnje. S obzirom da je interventnog karaktera ova mjera će se primjenjivati u zavisnosti od stanja na tržištu repromaterijala i same potrebe intervencije. Jeftinije gorivo za poljoprivrednu proizvodnju, ili popularnije plavi dizel, jedna je od mjera poljoprivredne politike kojom se utječe na smanjenje troškova proizvodnje. Obzirom da se radi o jednom od glavnih inputa u proizvodnji na ovaj način se utiče i na povećanje cjenovne konkurentnosti poljoprivrednih proizvođača.

U aktualnim tržišnim uvjetima u BiH dobar model potpore bi se mogao sastojati odustajanjem države od naplate prihoda kroz putarine i trošarine (akcize) za dizel gorivo koje se koristi u sektorima poljoprivrede i ribarstva za što su potrebne izmjene Zakona o trošarinama u BiH. Budući da su uvođenje plavog dizela i spomenute izmjene vezane za političke odluke, jedno od rješenja potpore nabavi dizel goriva su proračunski transferi proizvođačima kojima će se nadomjestiti trošak koji proizvođači kumulativno plaćaju po osnovu trošarina i putarina na dizel gorivo. Iznos potpore za ostale inpute poput mineralnog i stajskog gnojiva odnosno zaštitnih sredstava i sjemenskog materijala će se utvrđivati kao udio u tržišnoj cijeni koja će se regresirati poljoprivrednim proizvođačima.

Veza sa strateškim ciljem	Strateški cilj 1: Pametan, otporan i diversificiran sektor poljoprivrede sa zajamčenom povećanom sigurnošću opskrbe hranom
Prioritet	Prioritet 1.1. Podržavati održiv dohodak i otpornost poljoprivrednih gospodarstava kako bi se poboljšala sigurnost opskrbe hranom
Naziv mjere	Mjera 1.1.8. - Potpora interventnoj nabavi poljoprivrednih repromaterijala
Opis mjere sa okvirnim područjima djelovanja	Mjera je namijenjena za nabavu osnovnih repromaterijala neophodnih za poljoprivrednu proizvodnju kao što su dizel gorivo, mineralno gnojivo, stajsko gnojivo, zaštitna sredstva i sjemenski materijal. Zbog uočenog trenda smanjenja količine humusa u tlu, ali i trenda rasta cijena mineralnih gnojiva, potpora đubrenju stajskim gnojem treba imati prioritet u odnosu na ostale opcije. Korisnici su poljoprivredni proizvođači iz sektora biljne proizvodnje. Obzirom da je interventnog karaktera mjera će se primjenjivati u zavisnosti od potreba poljoprivredne proizvodnje, stanja na tržištu repromaterijala i nužnosti provođenja intervencije. Potpora za dizel gorivo može biti i u formi proračunskog transfera koji kumulativno ne može biti veći od iznosa trošarina i putarina na dizel gorivo u BiH.

	Iznos potpore za ostale inpute će se utvrđivati kao dio (do 30%) tržišne cijene ⁴² koji bi se mogao regresirati poljoprivrednim proizvođačima.							
Strateški projekti								
Pokazatelji za praćenje rezultata mjere	Pokazatelji				Polazne vrijednosti		Ciljne vrijednosti	
	<ul style="list-style-type: none"> Broj korisnika za potporu interventnoj nabavi poljoprivrednih repromaterijala 				0		10.500	
Razvojni efekt i doprinos mjere ostvarenju prioriteta	Rast cijena poljoprivrednih inputa posljednjih godina je veoma izražen i ne prati ih rast cijena poljoprivrednih proizvoda što ekonomskim rječnikom rečeno znači da su škare cijena uvijek otvorene na stranu poljoprivrednih proizvođača. Posljednja dešavanja uzrokovana pandemijom Covid-19 i krizom zbog rata u Ukrajini dodatno je poremetilo opskrbu tržišta poljoprivrednim inputima. Stoga je neophodno da se planiraju mjere interventnog karaktera kojima će se ohrabriti poljoprivredni proizvođači i kompenzirati poremećaji na tržištu inputa. Primjenom ove mjere će se doprinijeti realizaciji strateškog prioriteta 1.1. odnosno učinit će da poljoprivredni proizvođači budu otporniji na spomenute negativne promjene, ali i da neposredno utječe na održavanje stabilne proizvodnje hrane.							
Indikativna financijska konstrukcija sa izvorima financiranja (KM)	Godina	2021.	2022.	2023.	2024.	2025.	2026.	2027.
	Iznos	138.172	2.040.000	15.336.990	6.674.722	4.547.588	5.093.550	4.968.285
	Izvor	Proračun	Proračun	Proračun	Proračun	Proračun	Proračun	Proračun
Razdoblje provedbe mjere	2022. – 2027.							
Institucija odgovorna za koordinaciju provedbe mjere	Federalno ministarstvo poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva							
Nositelji mjere	Sektor za ruralni razvoj i poljoprivredne savjetodavne službe FMPVŠ Agencija za plaćanja u poljoprivredi i ruralnom razvoju pri FMPVŠ							
Ciljne skupine	Poljoprivredni proizvođači registrirani u registar poljoprivrednih gospodarstava i klijenata							

4.4.4. Mjere vezane za uređenje tržišta poljoprivrednih proizvoda

Uređenje tržišta i tržišno-cjenovna politika u Federaciji BiH

Mjere vanjsko-trgovinske politike u BiH se svode na carinsku zaštitu u vidu *ad valorem* carina te fiksnog iznosa po jedinici mjere koji ovako formiraju tzv. složenu carinsku stopu. Pored toga BiH za određene proizvode propisuje tarifne/carinske kvote za uvoz. Usporedo sa ovim, propisane su i mjera zaštite domaće proizvodnje od prekomjernog uvoza i uvoza po damping cijenama. Ipak, iako je set postavljenih mjera dosta sličan kao u drugim zemljama iz okruženja ili šire, zbog brojnih razloga, poput nejednakog/podijeljenog tržišta ili stalnih opstrukcija u provođenju određenih rješenja, ovakva politika u BiH nikada nije dala značajniji doprinos poljoprivrednoj proizvodnji i sektoru uopće.

Kada se govori o vanjsko-trgovinskoj politici BiH i zaštitnim mjerama, neophodno je analizirati postojeće sporazume o slobodnoj trgovini i razinu uspostavljenih dopuštenih mehanizama za zaštitu domaće proizvodnje. Naravno, ne treba gajiti iluzije o radikalnim izmjenama sporazuma ili uvođenju rigidnih mjera zaštite, jer je njihovo vrijeme odavno prošlo, već je potrebna aktivnija provedba ovih sporazuma. Paralelno sa ovim treba raditi na uspostavljanju neophodne infrastrukture kojom će se moći pratiti provođenja Sporazuma ali i uvođenje mjera samozaštite.

⁴² U 2021. godinu potpora je planirana kroz mjeru „Potpora za programe pokretanje proizvodnje (Proljetna i jesenska sjetva)“ i iznosila je 138.172 KM.

Trenutno, zbog nepostojanja spomenute infrastrukture, nemoguće je uvesti mjere zaštite. Prioritet u ovom kontekstu je uspostava i razvoj jedinstvenog Poljoprivrednog tržišnog informacijskog sustava. Drugi pravac djelovanja je uspostavljanje jedinstvene mjere uređenja poljoprivrednog tržišta u Bosni i Hercegovini. Dosadašnja praksa kreiranja i provođenja ovakvih mjera sa razine entiteta Federacije BiH i Republike Srpske nije dala nikakve efekte. Kombinacijom ova dva segmenta poljoprivredne politike stabiliziralo bi se poljoprivredno tržište i cijene poljoprivrednih proizvoda, što je u aktualnim uvjetima vrlo izraženih i dinamičnih promjena od izuzetnog značaja.

Tržišno-cjenovna politika obuhvaća mjere koje bilježe dvije različite vrste transfera: (i) transfere od potrošača koji proizlaze iz mjera kao što su carinska zaštita, carinske i tarifne kvote, prelevmani i sl. i (ii) transferi od poreznih obveznika koji proizlaze iz mjera kao što su: plaćanja za izvozne naknade, tržišne intervencije, plaćanje za prerađivače i sl. U Federaciji BiH su tijekom niza prethodnih godina na snazi bile različite mjere tržišno cjenovne politike koje su se prije svega financirale proračunskim sredstvima. Mjere su se kretale od propisivanja različitih oblika administrativnih cijena i s njima povezanih tržišnih intervencija, plaćanja "prvoj ruci" prerade za čišćenja tržišta, pa sve do mjera izvoznih subvencija u pojedinim godinama. Iako su mjere tržišno-cjenovne politike u Federaciji BiH bile iste ili slične kao u zemljama okruženja, a donekle i EU, one zbog brojnih razloga nisu dale željene rezultate. Ono što je njihova temeljna karakteristika je da su ove mjere bile *ad hoc* bez nekog ozbiljnijeg sustavnog pristupa i potrebne konzistentnosti.

Ne treba zaboraviti i probleme nastale vanjsko-trgovinskom politikom sa razine države BiH kojom se dosta neoprezno ušlo u liberalizaciju poljoprivredne trgovine i slabo kontrolirao uvoz što je postupno obezvrjeđivalo spomenute mjere. S obzirom da model potpore kroz mjere tržišno-cjenovne politike nije dao očekivane rezultate neophodno je pristupiti reviziji ovih mjera i dati prijedloge koji će ih učiniti efikasnijim i efektivnijim.

U narednom strateškom razdoblju fokus mjera tržišno-cjenovne politike biti će na stabilizaciji tržišta poljoprivrednih proizvoda, održivosti dohotka poljoprivrednih proizvođača te na stabilnoj ponudi poljoprivrednih proizvoda potrošačima. Veoma je važno da mjere iz ovog dijela poljoprivredne politike postanu efikasnije i omogućće ostvarenje prethodno postavljenih ciljeva. Da bi se sve ovo i postiglo kreiran je set mjera tržišno-cjenovne politike za strateško razdoblje 2021.–2027. Mjere tržišno-cjenovne politike su različite mjere uređenja unutrašnjeg tržišta Federacije BiH, pomoću kojih se stvara dodatna potražnja u narušenim tržišnim uvjetima sa ciljem stabiliziranja razine cijena. To su mjere potpore potrošnji koje će stabilizirati cijene i utjecati na dohodak poljoprivrednih proizvođača, kao što su:

- Potpora privatnom skladištenju proizvoda
- Potpora potrošačima - Sheme školskog voća i mlijeka (pilot projekt)
- Potpora radu proizvođačkih organizacija

S obzirom na aktualne velike "tektonske" promjene geopolitičkih prilika u svijetu, nove mjere tržišno-cjenovne politike kao integralni dio poljoprivredne politike Federacije BiH bi trebale značajno doprinijeti ostvarenju postavljenih ciljeva Strategije. Iako vanjsko-trgovinska politika kao jedan od najjačih mehanizama tržišno-cjenovne politike nije izravno u nadležnosti Federacije BiH, radi njihove važnosti za poljoprivredu u cjelini, u ovom strateškom dokumentu će se dati prijedlozi mjera unapređenja ove politike na razini BiH. Prijedloge ovih mjera središnja vlast (Vijeće ministara, Ministarstvo vanjske trgovine i ekonomskih odnosa) bi mogla sprovesti, što bi rezultiralo višim stupnjem zaštite domaće proizvodnje, većoj stabilnosti tržišta, a sve u cilju stvaranja povoljnog okruženja i ambijenta za razvoj poljoprivrede u Bosni i Hercegovini.

Jedan od ovih prijedloga je jeftinije gorivo za poljoprivrednu proizvodnju odnosno mjera uvođenja plavog dizela kao načina smanjenje troškova proizvodnje. S obzirom da se radi o

jednom od glavnih inputa u proizvodnji na ovaj način bi se povećala cjenovna konkurentnost poljoprivrednih proizvođača. Prema OECD klasifikaciji poljoprivredne politike mjera plavog dizela svrstava se u kategoriju regresiranja varijabilnih inputa i kao takva se tretira dalje u analizama. Modaliteti osiguranja jeftinijeg goriva za poljoprivredu u svijetu su različiti, ali u principu se svodi na odustajanje od određenog prihoda od strane države u korist poljoprivrednika i osiguranja jeftinijeg inputa u poljoprivredi.

Mjera 1.3.1. Potpora privatnom skladištenju

Privatno skladištenje je tzv. prateća mjera uređenja poljoprivrednih tržišta. Mjera se sastoji u tome da se privatno skladištenje subvencionira od strane države/entiteta, a kako bi se smanjio pritisak na tržište u momentu povećane ponude uobičajeno u vrijeme žetve/berbe. Na ovaj način se izravno može utjecati na smanjenje ponude na tržištu u određenom vremenskom razdoblju, a što se izravno odražava na željene tržišne cijene. Podržavati se mogu privatni operatori i poljoprivredni proizvođači koji imaju kapacitete za skladištenje i čuvanje poljoprivrednih proizvoda za koje je mjera propisana. U oba slučaja krajnji korisnik potpore (subvencije) bi bio poljoprivredni proizvođač, s tim što u prvom slučaju (privatni operater) ne bi koristio proračunski transfer izravno nego bi ima plaćen dio zakupa, dok bi u drugom slučaju poljoprivredni proizvođač bio izravni korisnik transfera. Ovom mjerom se daje potpora privatnim operaterima da privremeno obustave ponudu za vrijeme ugovornog skladištenja. Ona je standardna mjera u Europskoj uniji i pored pozitivnih efekata koje nosi svojom provedbom bila bi značajna i u kontekstu harmonizacije sa ZPP-om EU. Ova mjera se planira uvrstiti u redovan sustav potpore u Federaciji BiH u 2024. godini, budući da je prethodno potrebno osigurati zakonodavni okvir te pripremiti ostale podzakonske akte.

Veza sa strateškim ciljem	Strateški cilj 1: Pametan, otporan i diversificiran sektor poljoprivrede sa zajamčenom povećanom sigurnošću opskrbe hranom		
Prioritet	Prioritet 1.3. Unaprijediti položaj poljoprivrednih proizvođača u lancu vrijednosti poljoprivrednih proizvoda		
Naziv mjere	Mjera 1.3.1. Potpora privatnom skladištenju		
Opis mjere sa okvirnim područjima djelovanja	Privatno skladištenje je tzv. prateća mjera uređenja poljoprivrednih tržišta. Mjera se sastoji u tome da se privatno skladištenje subvencionira od strane države/entiteta, a kako bi se smanjio pritisak na tržište u momentu povećane ponude uobičajeno u vrijeme žetve/berbe. Na ovaj način se izravno može utjecati na smanjenje ponude na tržištu u određenom vremenskom razdoblju, a što se izravno odražava na željene tržišne cijene. Podržavati se mogu privatni operatori i poljoprivredni proizvođači koji imaju kapacitete za skladištenje i čuvanje poljoprivrednih proizvoda za koje je mjera propisana. Učešće potpore u privatnom skladištenju bi se utvrđivalo svake godine kroz program, a planirani godišnji iznos za provedbu ove mjere je 1 milijun KM. Čija primjena počinje sa 2023. godinom. ⁴³		
Strateški projekti			
Pokazatelji za praćenje rezultata mjere	Pokazatelji	Polazne vrijednosti	Ciljne vrijednosti
	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Broj korisnika potpore privatnom skladištenju ▪ Broj proizvoda u sustavu potpore privatnom skladištenju 	0 0	70 5
Razvojni efekt i doprinos mjere ostvarenju prioriteta	Ovom mjerom se omogućuje ostvarenje Prioriteta 1.3. gdje se kroz potporu privatnog skladištenja čuva stabilnost poljoprivrednih tržišta u momentima kada su ona najnestabilnija, a to je uobičajeno vrijeme žetve/berbe. Odlaganje ponude na tržištu za vrijeme kada će ono biti u jačoj potražnji za danim proizvodom doprinijet će boljoj cijeni i izravno većem financijskom efektu za poljoprivrednike. Na ovaj način se doprinosi realizaciji prioriteta 1.2: jačanja konkurentnosti ali i tržišne orijentiranosti.		

⁴³ Nije bilo potpore kroz ovu mjeru u prve dvije godine primjene Strategije.

Indikativna financijska konstrukcija sa izvorima financiranja	Godina	2023.	2024.	2025.	2026.	2027.
	Iznos	1.000.000	1.500.000	1.750.000	2.000.000	2.300.000
	Izvor	Proračun	Proračun	Proračun	Proračun	Proračun
Razdoblje provedbe mjere	2023. – 2027.					
Institucija odgovorna za koordinaciju provedbe mjere	Federalno ministarstvo poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva					
Nositelji mjere	Sektor za ruralni razvoj i poljoprivredne savjetodavne službe FMPVŠ Agencija za plaćanja u poljoprivredi i ruralnom razvoju pri FMPVŠ					
Ciljne skupine	Poljoprivredni proizvođači žitarica i uljarica					

Mjera 1.3.2. Pilot shema voća, povrća i mlijeka

EU program distribucije voća, povrća i mlijeka u vrtićima, školama i javnim kuhinjama je jedna od inventivnih mjera ZPP-a, koja sa jedne strane pomaže poljoprivrednicima siguran plasman dijela svojih proizvoda, a sa druge strane utječe na povećanje konzumacije voća, povrća i mlijeka mlađe populacije i osjetljivih kategorija društva, čime se izravno utječe na njihovo zdravstveno stanje odnosno osigurava prehrana najsiromašnijih članova društva. Programom se podupiru distribucija proizvoda, obrazovne mjere i mjere informiranja.

Obzirom na višestruke koristi ova mjera je opće prihvaćena kako od zemalja članica EU tako i od strane zemalja kandidata. U sustav potpore u Federaciji BiH mjera će biti uvedena kao pilot projekt, kada bi se utvrdilo na koji način i u kojem obimu bi se ovakva mjera mogla redovno provoditi u Federaciji BiH. Projektom bi se najprije obuhvatilo mlijeko i voće, dok bi se kasnije mogli uključiti i mliječni proizvodi, povrće te drugi proizvodi. Obuhvaćena bi bila djeca od vrtičke do srednjoškolske dobi i socijalno najugroženije kategorije stanovništva. Vremenski okvir provođenja pilot programa, lista proizvoda koja bi se proračunskim transferima podržavala i način provedbe bili bi predmet podzakonskih akata. Ključni partneri u provođenju ove mjere bili bi proizvođačke organizacije preko kojih bi se ustvari i vršila nabava spomenutih proizvoda i provedba samog projekta.

Veza sa strateškim ciljem	Strateški cilj 1: Pametan, otporan i diversificiran sektor poljoprivrede sa zajamčenom povećanom sigurnošću opskrbom hranom
Prioritet	Prioritet 1.3. Unaprijediti položaj poljoprivrednih proizvođača u lancu vrijednosti poljoprivrednih proizvoda
Naziv mjere	Mjera 1.3.2. Pilot shema voća, povrća i mlijeka
Opis mjere sa okvirnim područjima djelovanja	S obzirom na višestruke koristi ova mjera je opće prihvaćena kako od zemalja članica EU tako i od strane zemalja kandidata. U sustav potpore u Federaciji BiH mjera će biti uvedena kao pilot projekt, kada bi se utvrdilo na koji način i u kojem obimu bi se ovakva mjera mogla redovno provoditi u Federaciji BiH. Projektom bi se najprije obuhvatilo mlijeko, voće i povrće, dok bi se kasnije mogli uključiti i mliječni proizvodi, te drugi proizvodi. Kao korisnike mjera obuhvaća djecu od vrtičke do srednjoškolske dobi i socijalno najugroženije osobe korisnike javnih kuhinja. Osim spomenutog, sukladno pozitivnim praksama EU, ova mjera podrazumijeva doniranje spomenute hrane radi sprječavanja uništavanja hrane i zaštite okoliša i odnosi se na socijalno ugrožene kategorije stanovništva, te na doniranje hrane za životinje, posrednike u doniranju hrane, donatora hrane, donatora hrane za životinje te krajnjih primatelja za životinje.
Strateški projekti	

Pokazatelji za praćenje rezultata mjere	Pokazatelji		Polazne vrijednosti		Ciljne vrijednosti
	▪ Broj korisnika shema voća, povrća i mlijeka		0		250
Razvojni efekt i doprinos mjere ostvarenju prioriteta	Poticanje potrošnje kroz sheme mlijeka, voća i povrća postiže se pojačana konzumacija ovih esencijalnih proizvoda čime se izravno, pozitivno utječe na zdravlje školske djece i sigurnost prehrane najugroženijih kategorija stanovništva u Federaciji BiH. Provođenjem ove mjere postiže se akcija iz prioriteta 1.3. i P 3.3.				
Indikativna financijska konstrukcija sa izvorima financiranja	Godina	2024.	2025.	2026.	2027.
	Iznos	700.000	700.000	700.000	700.000
	Izvor	Proračun	Proračun	Proračun	Proračun
Razdoblje provedbe mjere	2024.–2027.				
Institucija odgovorna za koordinaciju provedbe mjere	Federalno ministarstvo poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva				
Nositelji mjere	Sektor za ruralni razvoj i poljoprivredne savjetodavne službe FMPVŠ Agencija za plaćanja u poljoprivredi i ruralnom razvoju pri FMPVŠ				
Ciljne skupine	Proizvođačke organizacije u sektoru mlijeka voća i povrća				

Mjera 1.3.3. Potpora operativnim programima proizvođačkih organizacija

Proizvođačke organizacije su vrlo važni akteri u okviru Zajedničke poljoprivredne politike zemalja EU. Osnovni cilj osnivanja i potpore ovih organizacija je udruživanje poljoprivrednika koji tako organizirani dobivaju pregovaračku snagu kroz zajednički nastup prema prerađivačima/otkupljivačima i samoj vlasti. Osnovna svrha postojanja ovakvih organizacija je borba za što bolji status poljoprivrednih proizvođača u lancima vrijednosti što rezultira realnijim i stabilnijim cijenama poljoprivrednih proizvoda kod prerađivača, države i potrošača. Putem ovih organizacija se provode različite druge sheme potpore koje doprinose pozicioniranju na tržištu poput potpore raznim shemama kvalitete proizvoda, zaštite zemljopisnog podrijetla i sl. sa ciljem da pomognu proizvođačima u komunikaciji i raspravi o kvaliteti svoje proizvodnje. Ovo se posebno odnosi na velike promotivne kampanje i prilike za jačanje tržišnih udjela ili stjecanja potpuno novih tržišta.

Veza sa strateškim ciljem	Strateški cilj 1: Pametan, otporan i diversificiran sektor poljoprivrede sa zajamčenom povećanom sigurnošću opskrbe hranom		
Prioritet	Prioritet 1.3. Unaprijediti položaj poljoprivrednih proizvođača u lancu vrijednosti poljoprivrednih proizvoda		
Naziv mjere	Mjera 1.3.3. Potpora operativnim programima proizvođačkih organizacija		
Opis mjere sa okvirnim područjima djelovanja	Mjera se odnosi na potporu operativnim programima proizvođačkih organizacija. Operativne programe pripremaju i provode isključivo organizacije proizvođača ili njihove udruge. U operativni program mogu ući samo one intervencije koje su odabrane u okviru Strategije. Operativni programi traju najmanje tri, a najviše sedam godina. Njima se nastoji potaknuti razvoj ili npr. okolišno prihvatljive uzgojne prakse. Financiranje provedbe operativnih programa udruga organizacija proizvođača će se djelomično vršiti od strane FMPVŠ, a djelomično iz doprinosa organizacija koje čine udругu. Stopa sufinanciranja se utvrđuje kroz Program.		
Strateški projekti			
	Pokazatelji	Polazne vrijednosti	Ciljne vrijednosti

Pokazatelji za praćenje rezultata mjere	<ul style="list-style-type: none"> • Broj organizacija proizvođača korisnika potpore za realizaciju operativnih programa • Broj organizacija proizvođača koje osnivaju operativni fond 	0	7		
Razvojni efekt i doprinos mjere ostvarenju prioriteta	Kroz osnivanje i potporu organizacija poljoprivrednih proizvođača neposredno se utječe na njihovu konkurentnost. Okupljeni u proizvođačke organizacije poljoprivrednici imaju snagu da nastupaju prema prerađivačima/otkupljivačima i vlasti. Svrha provedbe ove mjere je osposobiti proizvođače za izgradnju što boljeg statusa i ostvarivanje povoljnijih cijena svojih proizvoda kod prerađivača, države i potrošača. Putem ovih organizacija se provode različite sheme potpore koje doprinose pozicioniranju na tržištu. Ovom mjerom se omogućuje ostvarenje dva prioriteta, Prioritet 1.3., unapređenje položaja poljoprivrednih proizvođača i Prioritet 1.2., jačanje tržišne orijentacije povećanjem konkurentnosti.				
Indikativna financijska konstrukcija sa izvorima financiranja	Godina	2024.	2025.	2026.	2027.
	Iznos	1.500.000	2.000.000	2.200.000	2.500.000
	Izvor	Proračun	Proračun	Proračun	Proračun
Razdoblje provedbe mjere	2024. – 2027.				
Institucija odgovorna za koordinaciju provedbe mjere	Federalno ministarstvo poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva				
Nositelji mjere	Sektor za ruralni razvoj i poljoprivredne savjetodavne službe FMPVŠ Agencija za plaćanja u poljoprivredi i ruralnom razvoju pri FMPVŠ				
Ciljne skupine	Poljoprivredni proizvođači u sektoru mesa, mlijeka, voća i povrća i žitarica				

4.4.5. Mjere u području ruralnog razvoja

4.4.5.1. Upravljanje prirodnim resursima i ublažavanje utjecaja klimatskih promjena

4.4.5.1.1. Upravljanje prirodnim resursima

Poljoprivreda je djelatnost sa dvojakim odnosom prema prirodnim resursima, životnoj sredini i bioraznolikosti. Može im dati pozitivne doprinose, ali, posebno u sustavima intenzivne poljoprivrede, može biti i prvorazredan čimbenik njihovog ugrožavanja. Poljoprivreda i s njom uže vezane djelatnosti u visokoj su zavisnosti od obima i kvalitete prirodnih resursa kojima je, zbog njihove ograničenosti i obveze da ih se u dobrom stanju ostavi na raspolaganje budućim generacijama, potrebno upravljati na održiv način. Održivi razvoj sa svojim kontradiktornim motom "više (koristi) od manje (resursa)" uz zahtjeve za očuvanje resursa i zaštitu prirode nije lako postići osobito u zemljama u razvoju, ali mu treba težiti ili barem prestati sa djelatnostima koje pogoršavaju trenutno stanje. Multifunkcionalni karakter poljoprivrede postaje sve izraženiji čime i poljoprivreda zahtijeva nove politike potpore. Državne institucije svojim autoritetom treba da pomognu aktivnim akterima sektora da reagiraju na klimatske promjene, da odgovorno upravljaju poljoprivrednim zemljištem, da smanjuju emisije stakleničkih gasova, da štite bioraznolikost i tradicionalne pejzaže, da racionalno koriste vodne resurse i šume, itd.

Održivo upravljanje prirodnim resursima uvjet je i garancija dugoročnog razvoja poljoprivrede i ruralnih područja. U razvijenim zemljama modeli razvoja poljoprivrede sve su više modeli održive poljoprivrede s maksimalnom brigom za životnu sredinu i bioraznolikost. Praktično usvajanje ekološkog pristupa neminovno će biti prioritetni strateški smjer razvoja sektora u narednom razdoblju, a poljoprivredna gospodarstva će se u sve većoj mjeri morati baviti „zelenom“ poljoprivredom". Kreiranje i provođenje poljoprivrednih politika bit će snažno obilježeni ovakvim pristupima, ne samo zbog u ovom pogledu rastućih zahtjeva EU, već i zato

što je to logičan i prirodan način poslovanja u poljoprivredi. U sve većem broju zemalja već se primjenjuju intervencije i mjere poput uvjetovanja izravnih plaćanja ispunjavanjem tzv. unakrsnog usklađivanja ili posebnih plaćanja za agro-ekološke prakse, očuvanje i poboljšanje bioraznolikosti, održivo upravljanje zemljištem itd.

Potrebno je upozoriti i na moguće opasnosti od naglog prelaska na tzv. održive poljoprivredne sustave. Smanjenje intenziteta poljoprivredne proizvodnje, sa ograničenjima uporabe umjetnih inputa i nekih proizvodnih postupaka koje u osnovi zahtijevaju principi održivosti, u pravilu dovodi do smanjenja prinosa, a time i prihoda za poljoprivrednike. Ovo smanjenje prihoda za poljoprivrednike se mora kompenzirati iz jednog od dva moguća izvora: ili od potrošača, kroz veće cijene poljoprivrednih proizvoda, ili iz državnog proračuna. Ukoliko bi se poljoprivrednici legislativnim mjerama prinudili na poštovanje i provođenje strogih ekoloških zahtjeva bez osiguranja kompenzacija za smanjenja njihovih prihoda, riskira se napuštanje poljoprivrednih proizvodnji. Zato bi realizaciji ciljeva održivog korištenja prirodnih resursa u poljoprivredi trebalo pristupati sustavno, postupno ali i kontinuirano, uz ostvarivanje barem minimalnih pozitivnih pomaka iz godine u godinu.

Poljoprivredne djelatnosti i ruralna područja pod pritiskom su štetnih efekata sve izraženijih klimatskih promjena. Upravljanje prirodnim resursima u ovakvim uvjetima potrebno je reorganizirati s ciljem smanjenja negativnih efekata i promjena tijekom same poljoprivredne djelatnosti, ali i uz što je veće moguće osiguranje njene dugoročne održivosti. Ovo su teški zahtjevi koji se ne mogu realizirati bez snažne proračunske potpore, osobito u domenama potpore investicijama u sustave i sredstva za ublažavanje utjecaja klimatskih promjena na poljoprivredu te u sustave i sredstva za smanjenje utjecaja poljoprivrede i proizvodnje hrane na klimatske promjene.

Zaštiti prirode i održivom korištenju prirodnih resursa u domenama poljoprivredne politike, pri aktualnim uvjetima u Federaciji BiH, se može pristupiti kroz slijedeće pravce djelovanja: 1) povećanje održivosti upravljanja poljoprivrednim zemljištem, 2) zaštita i održiva uporaba vodnih resursa; 3) povećanje udjela organske poljoprivredne proizvodnje; 4) povećanje proizvodnje energije iz obnovljivih izvora u poljoprivredi; 5) čuvanje i održivo upravljanje genetskim resursima; 6) definiranje područja sa prirodnim ograničenjima za poljoprivrednu proizvodnju i 7) poboljšanje upravljanja otpadom iz poljoprivrede i prehrambene industrije.

Održivo upravljanje poljoprivrednim zemljištem

Poljoprivredno zemljište je osnovni i ograničeni resurs za bavljenje poljoprivredom i proizvodnjom hrane. Sadašnje generacije su ga naslijedile i trebale bi ga u ne manjem obimu i u ne lošijem stanju ostaviti generacijama koje dolaze. Pitanje poljoprivrednog zemljišta je inače jedno od najtežih pitanja svake poljoprivredne politike, a iznalaženje optimalnih modela upravljanja zemljišnim resursima traži dugotrajna društvena usuglašavanja i, u pravilu, zahtjevne reforme zemljišne politike. Zemljište u državnom vlasništvu i neobrađeno poljoprivredno zemljište u privatnom vlasništvu su važna pitanja upravljanja zemljišnim resursima. U narednom razdoblju bi administrativno-legislativnim mjerama trebalo omogućiti olakšavanje dostupnosti državnog poljoprivrednog zemljišta tržišno orijentiranim poljoprivrednim proizvođačima kroz institucije zakupa. Iako se radi o socijalno-politički teškom pitanju, potrebno je razmotriti i ponuditi rješenje problema neobrađenog i zapuštenog poljoprivrednog zemljišta u privatnom vlasništvu te definirati prihvatljive mjere za njegovo stavljanje u proizvodnu funkciju (npr. kroz posebne postupke kratkoročnog zakupa i sl.). Ovim problemima treba dodati i problem ponovnog stavljanja zapuštenog poljoprivrednog zemljišta u proizvodno poljoprivredno zemljište. Poseban i stalan problem, na koji stručnjaci odavno upozoravaju, je smanjenje resursa poljoprivrednog zemljišta kroz česte prenamjene korištenja zemljišta (uglavnom pretvaranje poljoprivrednog u građevinsko zemljište). Pitanja upravljanja zemljišnim resursima kojima bi, u aktualnim uvjetima razvoja sektora i u okvirima aktualne i projektirane proračunske potpore, trebalo posvetiti pažnji i eventualno ih transformirati u instrumente i mjere politike su: dodjela poljoprivrednog zemljišta u državnom vlasništvu;

napušteno i zapušteno poljoprivredno zemljište; poboljšanje nepovoljne površinske strukture parcela poljoprivrednog zemljišta; smanjenje degradacija i poboljšanje plodnosti i strukture tla i jačanje sustava monitoringa poljoprivrednog zemljišta.

Dodjela zemljišta u državnom vlasništvu u zakup zainteresiranim poljoprivrednicima zakonski je regulirano, ali se u praksi zbog složenosti i nekonzistentnosti procedura i različitih interesa sporo i teško realizira. Veće površine državnog poljoprivrednog zemljišta mogu se izdati pod dugoročni zakup po osnovu iskazanog interesa poljoprivrednih proizvođača koji su, uz to, spremni kapitalno investirati na takvim površinama ili takve površine staviti u funkciju potpore već razvijenim proizvodnjama. Davanje državnog poljoprivrednog zemljišta pod zakup se može izvršiti samo pod jasno utvrđenim uvjetima i kriterijima, uz potrebne kontrole i legislativno utvrđenu mogućnost raskidanja ugovora o zakupu kod uočenih kršenja utvrđenih uvjeta. Pri davanju državnog poljoprivrednog zemljišta pod zakup za podizanje višegodišnjih zasada mora se voditi računa o agroekološkim uvjetima, proizvodnim mogućnostima konkretnog zemljišta i elementima strateških ciljeva u vezi prilagođavanja klimatskim promjenama te čuvanju životne sredine i bioraznolikosti.

Usporedo sa interesom aktivnih i posvećenih poljoprivrednika za povećanjem površine poljoprivrednog zemljišta u proizvodnoj funkciji (osobito u nekim dijelovima Federacije BiH), znatan dio *poljoprivrednog zemljišta je napušten i zapušten*. Ovakve površine poljoprivrednog zemljišta treba identificirati i popisati, a njihovim vlasnicima ponuditi jednu od slijedećih mogućnosti: obrađivanje zemljišta, plaćanje posebnog poreza na neobrađeno poljoprivredno zemljište u vlasništvu, davanje zemljišta u zakup aktivnim poljoprivrednicima ili davanje ovlaštenja institucijama da u ime vlasnika daju zemljište pod zakup. Znatne površine napuštenog i zapuštenog poljoprivrednog zemljišta bi se mogle vratiti poljoprivredno-proizvodnoj funkciji. Međutim, troškovi uvođenja nepoljoprivrednog ili zapuštenog poljoprivrednog zemljišta u proizvodno poljoprivredno zemljište uobičajeno su visoki i odbijaju potencijalne investitore u poljoprivrednu proizvodnju. U okvirima mogućnosti, u proračunskim sredstvima za poljoprivredu i ruralni razvoj bi trebalo planirati makar početno skromna sredstva za sufinansiranje troškova pretvaranja napuštenog i zapuštenog poljoprivrednog zemljišta u obradivo poljoprivredno zemljište. Kod davanja u zakup zapuštenog državnog poljoprivrednog zemljišta, zakupljivače bi, na ime troškova privođenja zemljišta proizvodnoj funkciji, trebalo osloboditi obveze plaćanja zakupa u prvim godinama zakupa.

Institucijski gledano, složeni problemi upravljanja poljoprivrednim zemljištem u nekim zemljama su se pokušavali riješiti uspostavljanjem tzv. *integriranog sustava upravljanja poljoprivrednim zemljištem*. Iskustva pokazuju da ovako uspostavljene sustavne institucije odgovaraju predviđenim zahtjevima samo uz vrlo snažnu potporu i efikasnu uvezanost niza drugih javnih i specifičnih sustava, u pravilu skupih, sustava. U nekim zemljama su jednom uspostavljeni integrirani sustavi upravljanja poljoprivrednim zemljištem napušteni, a pitanja upravljanja poljoprivrednim zemljištem su se pokušavala rješavati snažnijim integriranjem specifičnih odjela uspostavljenih pri različitim administrativno-upravnim razinama. U Federaciji BiH bi u što skorijem narednom razdoblju trebalo kritički razmotriti najprihvatljivija rješenja u ovom pogledu te pristupiti ili formiranju integriranog sustava ili snažnijoj integraciji posebno alociranih odjeljenja za pitanja poljoprivrednog zemljišta pri različitim upravnim razinama.

Mjerama *okrupnjavanja* mnogih, malih *parcela poljoprivrednog zemljišta* izravno se interveniše na jedan od osnovnih uzroka nepovoljnog strukturalnog uređenja poljoprivrednog sektora i njegove niske konkurentnosti. Okrupnjavanje parcela poljoprivrednog zemljišta uobičajeno se vrši postupcima arondacije ili komasacije čiji su rezultati, između ostalog, oblikovanje većih i za obradu prikladnijih poljoprivrednih parcela. Iako je bitan preduvjet, treba naglasiti da samo okrupnjavanje parcela ne mora neminovno voditi cjenovno konkurentnijoj poljoprivrednoj proizvodnji. Komasacija je vrlo zahtjevan projekt koji dovodi do promjene agrarne strukture sa smanjenjem broja poljoprivrednih gospodarstava uz povećanje prosječne veličine zemljišnog posjeda, što značajno utiče na uređenje i razvoj ruralnih područja. Postupkom komasacije

rješavaju se neriješena imovinsko-pravna pitanja, te poboljšava povezanost s parcelama. Za razliku od arondacije, komasacija podrazumijeva i melioraciju zemljišta (najčešće hidromelioracija). Iako komasaciju mogu pokrenuti i vlasnici poljoprivrednog zemljišta, to se rijetko događa pa projekte komasacije najčešće iniciraju državne institucije. Komasacija se inače ne može realizirati bez aktivnog sudjelovanja i potpore tri čimbenika: poljoprivrednika – vlasnika zemljišta, lokalne zajednice i državne institucije koji treba da se, na bazi svojih interesa, usuglase oko zajedničkog cilja komasacije. U našim uvjetima komasacije su, i pored svih svojih prednosti, rijetka praksa. Pored visokih troškova (procjene iz susjednih zemalja govore o oko 500 EUR po ha), postupke komasacije otežavaju široko rašireni neriješeni imovinsko-pravni odnosi, otpor aktivnih poljoprivrednika i nezainteresiranost vlasnika poljoprivrednog zemljišta koji se poljoprivredom ne bave. Ipak, u narednom razdoblju je potrebno učiniti napore na pokretanju makar ograničenih i, u ovom vremenu, demonstracijskih projekata komasacije koji, pored svojih ostalih prednosti, zbog hidromelioracija imaju i obilježja mjera borbe s klimatskim promjenama.

Kako bi se zaštitila i produžila proizvodna funkcija tla kao neobnovljivog resursa, potrebno je podržati aktivnosti i prakse, koje će uz održavanje biljne poljoprivredne proizvodnje, uključivati maksimalnu brigu za *smanjenje degradacija te poboljšanje plodnosti i strukture tla*. U našim uvjetima pored relativno niske plodnosti tla, osobito su izraženi degradacijski procesi tipa erozija i onečišćenja tla. Erozijske ne ugrožavaju samo poljoprivrednu djelatnost, a programirane mjere poljoprivredne politike bi trebale obuhvaćati i intervencije na sprečavanju erozija (i drugih oblika degradacija poljoprivrednog zemljišta). Potrebno je razmotriti mogućnosti barem faznog pristupa po kojem bi se mjere izravnih plaćanja provodile kroz shemu unakrsnog usklađivanja i uz dosljedno uvažavanje propisanih minimalnih uvjeta za dobru poljoprivrednu praksu i zaštitu tla. Posebni minimalni uvjeti mogu npr. uključivati zahtjeve za ograničenja oranja i slične obrade zemljišta na terenima s velikim nagibima sklonim eroziji, obvezu konturne obrade zemljišta na blaže nagnutim terenima, dobrovoljno, ali stimulirano, zatvaranje međurednog prostora u voćnjacima i vinogradima i sl. Eventualne mjere usmjerene na smanjenje degradacija te zaštitu kvalitete i plodnosti poljoprivrednog zemljišta treba da budu praćene organiziranim obukama i savjetima za poljoprivrednike te kroz financiranje stručnih projekata usmjerenih na sprečavanje degradacija, remedijacije i ublažavanje posljedica degradacija poljoprivrednog zemljišta.

Iako u Federaciji BiH postoje legislativne pretpostavke i određeni institucijski kapaciteti za monitoring poljoprivrednog zemljišta, on nije potpuno uspostavljen. Uspostavljanjem i efektivnim funkcioniranjem sustava za monitoring stanja i plodnosti poljoprivrednog zemljišta stekle bi se analitičke platforme potrebne za argumentirane pristupe izboru sustava upravljanja poljoprivrednim zemljištem i kvalitetniji pristup dugogodišnjem problemu tržišta poljoprivrednog zemljišta.

Zaštita i održiva uporaba vodnih resursa

Imajući u vidu vrlo skromne dosadašnje rezultate, očigledno je da će dugoročno proračunske investicijske intervencije morati biti usmjeravane na povećanje poljoprivrednih površina sa osiguranim *navodnjavanjem*, što je jedan od prvih, najčešćih i najefikasnijih načina borbe poljoprivrede sa klimatskim promjenama izraženim kroz sve češća i sve duža sušna razdoblja. Pored toga, osiguranje navodnjavanja u pravilu dovodi i do povećanja prinosa, odnosno do povećanja fizičkog obima proizvodnje. Budući da je, inače skromna, stara infrastruktura za navodnjavanje poljoprivrednog zemljišta zapuštena i da traži visoke troškove za eventualnu rekonstrukciju, u perspektivi bi se trebalo koncentrirati na izgradnju nove i u smislu korištenja vodnih resursa efikasnije infrastrukture. O efikasnom i racionalnom korištenju vodnih resursa za potrebe navodnjavanja u poljoprivredi treba osobito voditi računa, jer je poljoprivreda inače najveći potrošač svjetskih rezervi slatke vode. U narednom razdoblju treba razmotriti i u praksu uvesti najbolje sustave upravljanja vodnim resursima koji na racionalan način osiguravaju vodu za navodnjavanje u poljoprivredi. Izgradnje sustava za navodnjavanje su zahtjevni, skupi

i dugoročni poslovi koje, međutim, u narednom strateškom razdoblju treba barem započeti. Kod kreiranja instrumenata i mjera za upravljanje vodnim resursima treba voditi računa o potrebi da se, pored osiguranja vode za poljoprivredne kulture, maksimalno vodi računa kako o ograničenosti vodnih resursa, tako i o potrebi da se oni održavaju u najboljem mogućem ekološkom stanju.

Iako se upravljanje vodnim resursima u poljoprivredi najčešće veže za navodnjavanje poljoprivrednih površina, treba imati u vidu da su na znatnom dijelu naših poljoprivrednih zemljišta potrebna i ulaganja u sustave dreniranja i odvođenja viškova vode. U nekim dijelovima Federacije BiH karakteristično je npr. da je zbog svojstava tla (teška, nepropusna) u dijelovima godine sa više padavina poljoprivredno zemljište potopljeno, dok u toplim i sušnim dijelovima godina nema dovoljno vlage. I u našoj praksi već postoji kombinirani sustavi odvodnjavanje-navodnjavanje (prikupljanje drenirane vode u umjetna jezera i korištenje ove vode za navodnjavanje drip tehnikama). Ulaganja u sustave navodnjavanja i odvodnjavanja treba optimizirati prema lokalnim uvjetima i prevladavajućim usjevima.

I pored velikih potreba, realno je očekivati da u narednom srednjoročnom razdoblju nije moguće osigurati sredstva za snažno povećanje površina poljoprivrednog zemljišta sa osiguranim navodnjavanjem. Kroz savjetodavni rad sa poljoprivrednicima na površinama bez navodnjavanja treba promovirati modele poljoprivredne proizvodnje i agrotehničke mjere prilagođene takvim uvjetima. Također je potrebno promovirati pristup po kojem se, nakon državnih intervencija u izgradnje sustava za navodnjavanje, poljoprivrednici obavežu da, makar i uz proračunsko sufinanciranje, investiraju u sekundarnu mrežu za navodnjavanje i osiguraju njeno održavanje. Treba naglasiti da je državnim sredstvima potrebna znatno veća i brža izgradnja sustava zaštite od poplava kojima se, između ostalog, štite i poljoprivredna zemljišta.

Povećanje proizvodnje energije iz obnovljivih izvora u poljoprivredi

Opći trendovi povećanja proizvodnje energije iz obnovljivih izvora imaju znatnog prostora i u poljoprivredi. Proizvodnja energije iz obnovljivih izvora na poljoprivrednom gospodarstvu ili farmi, pored smanjenja troškova za nabavu energije iz sustava njenom opskrbom, u potpunosti je sukladno pristupima ozelenjivanja poljoprivrede. Biomasa iz žetvenih i sličnih ostataka i otpadaka te bio-gas na farmama za uzgoj životinja najčešće su korišteni izvori za proizvodnju energije za potrebe gospodarstava, ali i za njenu eventualnu prodaju sustavima za distribuciju energije. Pored toga, na praktično svim poljoprivrednim gospodarstvima energija se može proizvoditi instaliranjem fotonaponskih ćelija (solarni paneli). Alternativne proizvodnje energije podržavaju i drugi, vanpoljoprivredni, državni resori, nude se i subvencioniranja za izgradnju ovakvih energana, pa je kroz snažnije promoviranje potrebno znatno veće uključivanje poljoprivrednika (ali i drugih stanovnika u ruralnim područjima) u projekte proizvodnje energije na poljoprivrednim gospodarstvima i seoskim imanjima. Pored ohrabivanja, bilo bi višestruko korisno da se i u okvirima poljoprivrednog proračuna ili njegovih linija za ruralni razvoj osiguraju sredstva za sufinanciranje investicija za proizvodnju energije iz biomase i bio-gasa na poljoprivredni gospodarstvima.

Čuvanje i održivo upravljanje genetskim resursima

U Federaciji BiH bi trebalo izraditi i usvojiti programe zaštite biljnih i genetskih resursa domaćih životinja. Kroz međunarodne projekte su uspostavljeni elementi za funkcioniranje gen-banke poljoprivrednih biljaka, ali se od efektivnog završetka ovih projekata nije mnogo uradilo na daljem povećanju tada prikupljenog gen-fonda. Čuvanje i održivo upravljanje genetskim resursima u ovom kontekstu za cilj ima prije svega zaštitu i očuvanje autohtonih sorti biljaka i rasa domaćih životinja. Poljoprivrednicima koji na svojim gospodarstvima uzgajaju i čuvaju autohtone sorte i rase potrebno je osigurati makar simbolične proračunske stimulacije. Osim

toga, potrebno je podržati i posebne istraživačke projekte na inventarizaciji i karakterizaciji zanimljivih, prije svega autohtonih, rasa domaćih životinja i poljoprivrednih biljaka.

Unapređenje upravljanja otpadom iz poljoprivrede

Upravljanju svim vrstama otpada u BiH se, uglavnom zbog pritiska institucija EU, ozbiljnije pristupilo tek tijekom nekoliko posljednjih godina. Ne treba široko elaborirati sve posljedice koje još uvijek široko rasprostranjeno nekontrolirano odlaganje neodvojeno otpada svih vrsta ima po stanje životne sredine, ugrožavanje prirodnih resursa, zdravlje stanovništva pa i na općoj kulturno-civilizacijskoj razini. Problemima upravljanja otpadom u ruralnim područjima (gdje, u pravilu, nema rada javnih komunalnih službi) se još uvijek posvećuje vrlo malo pažnje, polazeći od pretpostavki da je u ovakvim područjima proizvodnja otpada mala zbog niže gustoće naseljenosti. Međutim, sama poljoprivreda je značajan generator različitog neopasnog, ali i opasnog otpada koji, nezbrinut i netretiran, može predstavljati opasnost po životnu sredinu i zdravlje ljudi, životinja i biljaka. U poljoprivredi posebnu opasnost mogu predstavljati ambalažni otpad, sredstva za zaštitu zdravlja biljaka, gume poljoprivredne mehanizacije, korištena motorna ulja i sl. Posebno opasan otpad u stočarstvu su uginule životinje (čemu se može dodati i otpad iz klaonica). Problem upravljanja otpadom iz poljoprivrede je multiresorsko pitanje i treba ga rješavati, najbolje na inicijativu lokalnih zajednica, kroz suradnju više institucija. Pristupi i rješenja su, iako relativno skupi, uglavnom poznati i svode se na uspostavljanje punktova na kojima se otpad obvezno odlaže i sa kojih se odvozi na opremljene deponije gdje se on adekvatno tretira. Mnogo puta je isticana potreba i za izgradnjom i opremanjem regionalnih spalionica za uginule životinje, klaonički otpad i posebno opasan organski otpad iz industrije hrane životinjskog podrijetla.

4.4.5.2.2. Prilagođavanje klimatskim promjenama i borba protiv klimatskih promjena

Poljoprivredna proizvodnja je neraskidivo povezana s vanjskim vremenskim utjecajima koji poljoprivredu čine najosjetljivijom na aktuelne globalne klimatske promjene među svim ekonomskim djelatnostima. Rizici od porasta temperatura, promjena količine i raspodjele padavina te povećane učestalosti i jačine ekstremnih vremenskih nepogoda za poljoprivredni sektor postaju osobito osjetljivo pitanje i u BiH, koja se nalazi u zoni značajnih klimatskih promjena. Poljoprivreda je djelatnost kojom se u osnovi bavi stanovništvo u ruralnim područjima pa se može očekivati da će negativni utjecaji klimatskih promjena osobito pogoditi ovo stanovništvo, ali i dijelove stanovništva ukupne populacije iz ranjivih kategorija i kategorija sa nižim primanjima. Pored toga, poljoprivreda se smatra jednim od važnih izvora stakleničkih gasova, pri čemu je stočarska proizvodnja najznačajniji svjetski emiter metana.

U domenama politike borbe protiv ili prilagođavanja klimatskim promjenama napore treba usmjeriti na mjere i aktivnosti na prilagođavanju sektora negativnim učincima klimatskih promjena, ali i, koliko je to moguće, na mjere za ublažavanje utjecaja poljoprivrede na klimatske promjene. Osmišljene aktivnosti i mjere trebale bi doprinijeti postizanju drugog strateškog cilja ("jačanje primjene ekoloških praksi u proizvodnji kojima se prilagođava i ublažava utjecaj klimatskih promjena").

Ove mjere i aktivnosti su u našim uvjetima nova iskustva i za institucije i za poljoprivrednike. Očekuje se da će zbog uobičajeno istog ili većeg prinosa (a time i dohotka iz poljoprivredne proizvodnje) poljoprivrednici lakše prihvatiti mjere specifične za prilagođavanje nepovoljnim utjecajima klimatskih promjena. Međutim, za uvođenje mjera na ublažavanju utjecaja klimatskih promjena bit će potrebne i snažne promotivne kampanje i osiguranje znatnih sredstva potpore poljoprivrednicima kroz instrumente utvrđene poljoprivredne politike. Donekle ohrabruje opća tendencija smanjenja emisija stakleničkih gasova iz korištenja poljoprivrednog i šumskog zemljišta pa se instrumenti poljoprivredne politike znatnijim dijelom mogu koncentrirati na ipak lakše prihvatljive i provedive mjere prilagođavanja na negativne utjecaje klimatskih promjena na poljoprivredne djelatnosti.

Danas se osobito u zemljama EU provode mnoge prakse s ciljem borbe s klimatskim promjenama ili s ciljem smanjenja utjecaja klimatskih promjena na poljoprivredu, a izvjesno je da će se, sa novim političkim orijentacijama EU i tehnološkim napretkom, njihov broj, obim i značaj u budućnosti povećavati. Neke od njih, kao i neke prakse za očuvanje prirodnih resursa, za posljedice mogu imati smanjenje prinosa i smanjenje obima proizvodnje. Prevladavanje ovog problema podrazumijeva znatno više istraživanja, povećanje transfera znanja i tehnologija u poljoprivredu te uvođenje aplikativnih informacijskih tehnologija. Insistiranje na brzom i obveznom uvođenju ovakvih praksi u nejaki sektor poljoprivrede u našim uvjetima može imati čak i negativne posljedice u smislu njihovog teškog prihvaćanja od strane proizvođača, pa i napuštanja poljoprivredne proizvodnje. Izvjesno je da ni u razvijenim zemljama mnogi poljoprivrednici nerado prihvaćaju nove obvezujuće prakse sa npr. značajnim smanjenjem unosa mineralnih gnojiva u zemljište ili dramatičnim smanjenjem uporabe pesticida u poljoprivredi. U ovim zemljama se uvođenje ovakvih mjera prati snažnom, namjenskom, proračunskom potporom koja poljoprivrednicima osigurava dohodak, uz opći društveni konsenzus da će borba sa klimatskim promjenama i očuvanje prirodnih resursa i životne sredine koštati sve građane, ali da će na prvim linijama borbe za postavljene ciljeve stajati poljoprivrednici. Imajući u vidu slabosti našeg sektora poljoprivrede, još uvijek niske mogućnosti proračunske potpore, institucijsku potkapacitiranost, ali i nisku svijest stanovništva o rizicima od klimatskih promjena i potrebi očuvanja i zaštite prirodnih resursa i životne sredine, može se očekivati da će u narednom kratkoročnom razdoblju bite teškoća sa obvezivanjem poljoprivrednika na provođenje ovih praksi.

Kako kod nas nema posebnih iskustava u primjeni osmišljenih mjera prilagođavanja poljoprivrede klimatskim promjenama ili smanjenju njenog utjecaja na klimatske promjene, od koristi može biti proračunsko nagrađivanje ili podržavanje svake od praksi koje se na drugim mjestima sa ovim svrhama i ciljevima primjenjuju. Pored navodnjavanja koje se u ovom kontekstu najčešće spominje, među uže agronomskim i tehnološkim mjerama ove vrste su npr. uvođenje u proizvodnju poljoprivrednih biljnih vrsta i sorti otpornijih na sušu ili otpornijih na biljne bolesti i štetočine, zatravljanje, mulčiranje i korištenje zelenišnog gnojenja, upravljanje stajskim gnojem (i kod odlaganja i kod uporabe) na način koji minimizira emisije stakleničkih gasova, instaliranje protugradnih mreža, instaliranje mreža za zaštitu od UV zračenja, održivo upravljanje pašnjacima, poboljšanje uzgojne strukture u stočarstvu, uvođenje rashladnih sustava na farmama za smanjenje toplinskog stresa životinja i sl. Iako nije agrotehničkog karaktera, potpora osiguranju poljoprivredne proizvodnje od elementarnih nepogoda može se svrstati u mjere zaštite poljoprivrednih proizvođača od negativnih posljedica klimatskih promjena. Veoma je važno naglasiti da mjere prilagođavanja poljoprivrede klimatskim promjenama i mjere njene borbe protiv klimatskih promjena zahtijevaju najsnažniju potporu sustava znanja i inovacija u poljoprivredi.

4.4.5.2. Ulaganja

Mjera 1.2.1. Potpora ulaganjima

Ulaganja u fizičku imovinu poboljšavaju ukupne rezultate i održivost poljoprivrednih gospodarstava i unapređuju obradu, plasiranje na tržište i razvoj novih proizvoda ili proizvodnih postupaka. Njima je obuhvaćena i infrastruktura vezana za razvoj, modernizaciju i prilagodbu poljoprivrede i šumarstva uključujući pristup poljoprivrednom gospodarstvu i šumskom zemljištu, konsolidaciju i poboljšanje zemljišta, opskrbu energijom i vodom ili njihovu uštedu. Mogu biti podržana i neproduktivna ulaganja koja se odnose na poljoprivredu, okoliš i klimu, uključujući zaštitu bioraznolikosti vrsta i staništa i jačanje vrijednosti javnog prostora.

Potpora u okviru ove mjere može biti dodijeljena i mladim poljoprivrednicima koji po prvi put uspostavljaju poljoprivredno gospodarstvo kao upravitelji gospodarstva u pogledu ulaganja namijenjenih usklađivanju sa EU standardima koji se primjenjuju u poljoprivrednoj proizvodnji.

U zemljama EU ulaganja se mogu odnositi i na obnavljanje poljoprivrednog potencijala narušenog elementarnim nepogodama i katastrofalnim događajima što kod nas za sada nije moguće provoditi.

Veza sa strateškim ciljem	Strateški cilj 1: Pametan, otporan i diversificiran sektor poljoprivrede sa zajamčenom povećanom sigurnošću opskrbe hranom
Prioritet	Prioritet 1.2. Jačati tržišne orijentiranosti povećanjem konkurentnosti, uključujući stavljanje većeg naglaska na istraživanje, tehnologiju i digitalizaciju
Naziv mjere	Mjera 1.2.1. Potpora ulaganjima
Opis mjere sa okvirnim područjima djelovanja	<p>Ova mjera odnosi se na intervencije u vidu dodjele potpore za materijalna i nematerijalna ulaganja koja doprinose rastu konkurentnosti poljoprivredne proizvodnje i prehrambene industrije, podizanju kvalitete života i životnog standarda stanovnika na ruralnom području, te osigurava zaštitu bioraznolikosti ruralnih područja.</p> <p>Podmjera vezana za ulaganja na PG i u prehrambenoj industriji izravno doprinosi povećanju konkurentnosti poljoprivrednih gospodarstava i prehrambene industrije, a može biti dodijeljena i sektoru šumarstva (privatne šume) na temelju plana upravljanja šumama.</p> <p>Materijalna i nematerijalna ulaganja u poljoprivrednu proizvodnju odnose se na sve vrste ulaganja na PG koja se odnose na proizvodnu infrastrukturu, poljoprivrednu mehanizaciju, ali i na nematerijalnu imovinu (softver, standardi kvalitete, zaštićene oznake zemljopisnog podrijetla i izvornosti) koji doprinose povećanju konkurentnosti poljoprivrednih proizvoda ali i otpornosti, održivosti i tržišnom položaju samog PG-a.</p> <p>Udio javnih sredstava treba biti ograničen na 50% vrijednosti prihvatljivih ulaganja, s tim da se PG-ima koji se nalaze na područjima sa prirodnim ograničenjima, nositeljima PG-a mlađim od 40 godina, ženama nositeljicama PG-a i obiteljima sa troje i više djece od kojih je barem jedno maloljetno, a ostali ne prelaze 25 godina starosti, navedena potpora uvećava za dodatnih 10% vrijednosti prihvatljivih ulaganja.</p> <p>Pored toga, radi provođenja strukturne transformacije u sektoru mljekarske proizvodnje, za ulaganja na ciljnoj grupi PG-a sa malim brojem mliječnih grla potpora može iznimno biti do 75% vrijednosti prihvatljivih troškova ulaganja.</p> <p>Materijalna i nematerijalna ulaganja u preradu primarnih poljoprivrednih proizvoda odnose se na sve vrste ulaganja u pogonima za doradu, preradu, pakiranje, čuvanje prerađenih proizvoda, kao i ulaganja u nematerijalnu imovinu (softver, standardi kvalitete, zaštićene oznake zemljopisnog podrijetla i izvornosti) koji doprinose povećanju kvalitete, sigurnosti hrane, smanjenju cijene koštanja i povećanju prepoznatljivosti prerađenih proizvoda, ali i otpornosti i održivosti subjekata koji se bave preradom. Potpora za ulaganja u preradu treba biti ograničena na 40% vrijednosti prihvatljivih ulaganja, a u slučaju ulaganja u pogone koje sada nemamo, a služe za preradu strateški važnih proizvoda poput mlijeka, voća, povrća, maslina i grožđa, potpore mogu biti dodatno uvećane, ali ne više od 50% iznosa troškova prihvatljivog ulaganja.</p> <p>Prednost u dodjeli sredstava trebaju imati ulaganja u preradu primarnih poljoprivrednih proizvoda koji se u velikim količinama proizvode u Federaciji Bosne i Hercegovine, odnosno ulaganja u poduzećima koja imaju veći procenat udjela domaćih sirovina u svojim finalnim proizvodima. U okviru ove mjere također treba podržati pogone za doradu i preradu nusproizvoda poljoprivredne proizvodnje i otpadnih tvari opasnih po okoliš (stajnjak, ovčija vuna, slama, kukuruzovina, konoplja) koje mogu biti pretvoreni u energiju ili druge korisne i inovativne neprehrambene proizvode. U slučaju da investicija sadrži i ulaganje u tretman otpadnih voda intenzitet potpore može se povećati za dodatnih 10% vrijednosti prihvatljivih ulaganja.</p> <p>Kako bi se rijetko naseljeni ruralni prostori očuvali od odlaska stanovnika, potrebno je stimulirati projekte ulaganja u prehrambenu industriju koji su locirani dublje u ruralnom prostoru.</p> <p>To je moguće postići povećavanjem maksimalnog dozvoljenog iznosa potpore za 10% projektima ulaganja u prehrambenoj industriji na lokacijama udaljenim više od 10 km od najbližeg urbanog mjesta sa više od 10.000 stanovnika, odnosno u slučaju ulaganja od posebnog interesa za razvoj i transformaciju sektora poput izgradnje kapaciteta za proizvodnju sira, maslaca i mlijeka u prahu, odnosno proizvodnja prirodnih sokova od voća i povrća.</p> <p>Izgradnja kapaciteta za otkup, skladištenje i pakiranje voća i povrća u određenim slučajevima može biti izvršeno isključivo javnim sredstvima Federacije BiH, županijskih/kantonalnih proračuna i proračuna jedinica lokalne samouprave u vidu javnih ulaganja, ili zajedno sa privatnim ulagačima u vidu javno privatnog partnerstva.</p> <p>Prihvatljivi troškovi za ovu mjeru su:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ Troškovi kupovine poljoprivrednih strojeva, priključnih uređaja i opreme do tržišne vrijednosti imovine, uključujući troškove njihove montaže/ugradnje; ▪ Troškovi izgradnje, adaptacije i rekonstrukcije građevinskih objekata i to troškovi nabave građevinskog materijala ili gotovih montažnih elemenata;

	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Troškovi izvođenja radova, uključujući pripremne, građevinske i instalaterske radove, troškove montaže na objektu ili troškove izvođenja radova na licu mjesta; ▪ Troškovi transporta nabavljenih poljoprivrednih strojeva, priključnih uređaja, opreme i materijala; ▪ Troškovi podizanja višegodišnjih nasada, ▪ Troškovi priključka električne energije, vode i PTT; ▪ Troškovi izgradnje i opremanja pogona za proizvodnju obnovljive energije za potrebe PG-a odnosno pogona za preradu; ▪ Opći troškovi vezani za angažman arhitekata, inženjera i konzultantskih naknada koji se odnose na savjete vezane za okolišnu i ekonomsku održivost projekata, uključujući studije izvodljivosti (prihvatljivi troškovi ne veći od 12% vrijednosti investicije); ▪ Troškovi za pripremu i provođenje obuka korisnika; ▪ U slučaju investiranja u objekte za proizvodnju obnovljive energije, potporu treba dodijeliti samo onim projektima čiji kapacitet proizvodnje na godišnjoj razini ne prelazi samopotrošnju korisnika. <p>U okviru ulaganja kao posebna podmjera podržana su ulaganja u diverzifikaciju ekonomskih aktivnosti na ruralnom prostoru. Diverzifikacija (pokretanje raznolikih ekonomskih aktivnosti) radi stvaranja dodatnih izvora prihoda može biti provođena u okviru PG-a, ali se može odnositi i na druge poduzetnike i obrtnike koji su svoju djelatnost registrirali na ruralnim područjima, ili su im investicije, odnosno aktivnosti koncentrirane na ruralna područja. Prednost u dodjeli sredstava trebaju imati projekti sa područja koja imaju prirodna ograničenja, poljoprivrednici nositelji PG mlađi od 40 godina i žene nositeljice PG-a, odnosno projekti koji imaju pismo potpore LAG-ova.</p> <p>Primjeri mogućih ulaganja u diverzifikaciju ekonomskih aktivnosti na PG:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ Ulaganje u alternativne poljoprivredne proizvodnje (sakupljanja i proizvodnja medicinskog, začinskog i šumskog bilja, proizvodnja ukrasnog bilja i drveća, sakupljanje i uzgoj gljiva, uzgoj puževa, proizvodnja lumbrihumusa, pčelarstvo, mali obiteljski ribnjaci i sl.); ▪ Ulaganje u pogone za doradu i preradu na PG; ▪ Ulaganje u izravni marketing i prodaju, izravna prodaja na PG-u, kušaonice domaćih vina i drugih proizvoda, prodaja na pijaci); ▪ Ulaganje za pružanje usluga poljoprivrednim proizvođačima (veterinarske usluge, privatne savjetodavne službe, neškodljivo uklanjanje uginulih životinja); ▪ Ulaganja u pružanje općih usluga za ruralnu populaciju (dječji vrtići, starački domovi, PG za edukaciju, IT centri, transportne usluge, dječje igraonice, sportsko-rekreacijski centri); ▪ Ulaganje u tradicionalno zanatstvo, (tipični poljoprivredni proizvodi, tradicionalna hrana, suveniri od drveta i sl.); ▪ Ulaganje u ruralni turizam (smještaj i prehrana turista na PG-u, jahanje, lov, ribolov, i sl.); ▪ Ulaganje u proizvodnju obnovljive energije za prodaju na tržištu. ▪ Ulaganje u obrte vezane za poljoprivredu i šumarstvo (radionice za popravak mehanizacije, iskorištavanje sekundarnih šumskih proizvoda, upravljanje otpadom i sl.) <p>Udio javnih sredstava za potporu ulaganja u diverzifikaciju ekonomskih aktivnosti na ruralnom prostoru treba biti do 50% prihvatljivih troškova ulaganja, s tim da mladi poljoprivrednici i žene nositelji PG-a trebaju ostvariti pravo na dodatnih 5%, a PG-i sa područja sa prirodnim ograničenjima na dodatnih 10% prihvatljivih troškova ulaganja.</p> <p>Ulaganje u zaštitu bioraznolikosti je podmjera koja u našim uvjetima treba biti usmjerena na zaštitu autohtonih vrsta biljaka (povrtnarske i voćarske kulture) i domaćih životinja (domaći magarac, bosanski brdski konj, domaća buša, pas tornjak i sl.) u cilju očuvanja i zaštite njihovog genoma od smanjenja frekvencije gena ili od prijetnje potpunog izumiranja. Potpora treba biti dodijeljena kao i za aktivnosti ulaganja na drugim PG-ima, s tim da se ulaganje odnosi na autohtone biljne i životinjske vrste. Udio javnih sredstava treba biti do 75% iznosa prihvatljivih troškova ulaganja.</p> <p>Ulaganja koja nisu prihvatljiva:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ ulaganje u kupovinu zemljišta osim u slučajevima posebnih programa za mlade poljoprivrednike koji po prvi put osnivaju PG ili preuzimaju upravljanje kao nositelj PG-a, ▪ kupovina životinja i jednogodišnjih biljaka i njihova sadnja, osim ako ne služe za obnovu poljoprivrednog i šumskog potencijala nakon elementarnih nepogoda i katastrofalnih događaja, ▪ kamate na dug, s izuzetkom onih na bespovratna sredstva dana u obliku subvencija kamatne stope ili subvencija naknada za izdavanje garancija, ▪ ulaganja u navodnjavanje koja nisu u skladu s postizanjem dobrog stanja vodnih tijela uključujući širenje navodnjavanja na vodna tijela čije je stanje definirano kao manje dobro u relevantnom planu upravljanja riječnim slivom, ▪ ulaganja u veliku infrastrukturu koja nije dio strategija lokalnog razvoja, ▪ ulaganja u pošumljavanje koja nisu u skladu s ciljevima u području klime i okoliša u skladu s održivim načelima upravljanja šumama kako je navedeno u paneuropskim smjernicama za pošumljavanje.
Strateški projekti	

Pokazatelji za praćenje rezultata mjere	Pokazatelji		Polazne vrijednosti		Ciljne vrijednosti			
	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Broj podržanih projekata ulaganja na PG 		1.112		9.020			
	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Iznos isplaćene potpore investicijama na PG 		6.466.000 KM		158.880.758 KM			
	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Broj podržanih projekata ulaganja u preradu 		68		580			
	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Iznos isplaćene potpore prerađivačkim kapacitetima 		4.467.280 KM		115.689.765 KM			
	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Broj podržanih projekata ulaganja u diverzifikaciju na PG 		0		580			
	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Ukupne investicije projekata diverzifikacije 		0		40.000.000 KM			
	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Broj projekata ulaganja u proizvodnju obnovljive energije 		0		340			
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Broj podržanih projekata ulaganja u zaštitu bioraznolikosti 		0		17				
Razvojni efekt i doprinos mjere ostvarenju prioriteta	Ovom mjerom doprinosimo ispunjavanju Prioriteta 1.2. jer osiguravamo financijski instrument za stimuliranje i potporu ulaganja na PG i pogonima za preradu, što uključuje i korištenje suvremenih IT sustava vezanih za poljoprivrednu proizvodnju i njihovu preradu. Na taj način podržavamo rast konkurentnosti domaćih poljoprivrednih i prehrambenih proizvoda. Također su podržane investicije koje doprinose ostvarenju Prioriteta 2.1. kroz potporu ulaganja u neškodljivo uklanjanje, zbrinjavanje ili preradu okolišno štetnih nusproizvoda poljoprivredne proizvodnje i njihove prerade. Pored toga u okviru mjere stimulirana je proizvodnja energije iz obnovljivih izvora što osigurava dugoročno i održivo korištenje prirodnih resursa i smanjenje zagađenja okoliša.							
Indikativna financijska konstrukcija sa izvorima financiranja (KM)	Godina	2021.	2022.	2023.	2024.	2025.	2026.	2027.
	Iznos:	13.623.050	14.000.000	44.750.000	52.800.000	58.825.000	63.350.000	68.875.000
	Izvor:	Proračun	Proračun	Proračun	Proračun	Proračun	Proračun	Proračun
Razdoblje provedbe mjere	2021. – 2027.							
Institucija odgovorna za koordinaciju provedbe mjere	Federalno ministarstvo poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva							
Nositelji mjere	Sektor za ruralni razvoj i poljoprivredne savjetodavne službe FMPVŠ Agencija za plaćanja u poljoprivredi i ruralnom razvoju pri FMPVŠ							
Ciljne skupine	PG koja vrše ulaganja u infrastrukturu za primarnu poljoprivrednu proizvodnju, obrti, zadruge i poduzeća koja ulažu u infrastrukturu za preradu primarnih poljoprivrednih proizvoda, doradu i preradu nusproizvoda poljoprivredne proizvodnje i otpadnih tvari opasnih po okoliš, PG koji ulažu u diverzifikaciju, obrti i poduzeća iz oblasti poljoprivrede i šumarstva, PG koji ulažu u infrastrukturu za potrebe držanja autohtonih biljnih i životinjskih vrsta.							

Mjera 3.1.2. Pokretanje poslovanja mladih poljoprivrednika i osnivanje poduzeća na ruralnom prostoru

Potpورا u okviru ove mjere u EU ZPP može se dodijeliti mladim poljoprivrednicima koji po prvi put uspostavljaju poljoprivredno gospodarstvo kao upravitelji PG-a. U okviru ulaganja može biti dodijeljena početna pomoć za pokretanje poslovanja mladim poljoprivrednicima, odnosno za osnivanje ruralnih poduzeća iz oblasti poljoprivrede i šumarstva. U slučaju dodjele sredstava za nepoljoprivredne djelatnosti na ruralnom prostoru, sredstva se dodjeljuju poljoprivrednicima ili članovima domaćinstva poljoprivrednog gospodarstva koji u trenutku proširenja djelatnosti na nepoljoprivredne aktivnosti u okviru mikro ili malih poduzeća obavljaju poljoprivrednu djelatnost na poljoprivrednom gospodarstvu. Članom kućanstva poljoprivrednog gospodarstva ne mogu se smatrati radnici zaposleni na poljoprivrednom

gospodarstvu. Potpora se dodjeljuje na temelju poslovnog plana čija realizacija treba početi u roku od devet mjeseci od dana donošenja odluke kojom se odobrava pomoć.

Veza sa strateškim ciljem	Strateški cilj 3: Snažnija društveno-ekonomska struktura (održivog razvoja) ruralnih područja		
Prioritet	Prioritet 3.1. Privlačiti mlade poljoprivrednike i stvarati poslovni ambijent u ruralnim područjima		
Naziv mjere	Mjera 3.1.2. Pokretanje poslovanja mladih poljoprivrednika i osnivanje poduzeća na ruralnom prostoru		
Opis mjere sa okvirnim područjima djelovanja*	<p>Mjera za pokretanje poslovanja mladih poljoprivrednika (mlađi od 40 godina) i osnivanje poduzeća na ruralnom prostoru teži jačanju socioekonomske strukture i olakšavanju procesa otvaranja novih radnih mjesta na ruralnom području.</p> <p>Podmjera namijenjena pokretanju poslovanja mladih poljoprivrednika osigurava sredstva za financiranje projekata na PG-ima u kojima je mladi poljoprivrednik preuzeo status nositelja. Mladi poljoprivrednici koji su preuzeli upravljanje PG-om kandidiraju svoje projekte za unapređenje poslovanja PG-a u prvih pet godina od dana kada su u RPG upisani kao nositelji PG-a. Osnova za dodjelu sredstava je Poslovni plan, a potpora se dodjeljuje u jednokratnom iznosu do 50.000 KM. U okviru projekta dozvoljene su sve vrste ulaganja u infrastrukturu za primarnu poljoprivrednu proizvodnju, uključujući i kupovinu zemljišta. Udio javnih sredstava u okviru ove mjere je do 100% prihvatljivih troškova ulaganja.</p> <p>Moguća je i potpora uspostavi tipskih proizvodnih kapaciteta za animalnu i biljnu proizvodnju koji bi u 100% iznosu bio financiran sredstvima kreditne linije i potpore, a za koju je ugovorom osiguran plasman proizvoda, Potpora bi bila dodjeljivana poljoprivrednicima mlađim od 40 godina, s tim da bi oni u razdoblju od 15 do 20 godina Razvojnoj banci trebali vratiti iznos dodijeljenih kreditnih sredstava. Da bi se izbjegle moguće manipulacije, Federalno ministarstvo će u okviru provedbenog akta detaljno propisati mjere kontrole i nadzora nad provođenjem ove mjere.</p> <p>Kao posebna podmjera predviđena je potpora osnivanju ruralnih poduzeća povezanih s poljoprivredom i šumarstvom, odnosno diverzifikacijom dohotka poljoprivrednog kućanstva, s tim da pravo na ovu mjeru imaju svi OPG-ovi upisani u RPG koji svoju djelatnost registriraju u formi obrta odnosno društva s ograničenom odgovornošću. U tom slučaju pokrivaju im se troškovi registracije obrta odnosno poduzeća do 100% prihvatljivih troškova registracije i troškovi nabave uredske opreme do 50% iznosa prihvatljivih troškova. U slučaju osnivanja poljoprivrednih zadruga udio potpore za nabavu uredske opreme može se povećati do 75% iznosa prihvatljivih troškova, a što treba biti povezano sa brojem zadrugara uključenih u osnivanje zadruge. Također, mogu biti sufinancirani i troškovi doprinosa za mirovinsko i zdravstveno osiguranje za najviše troje uposlenih u okviru novoosnovanih obrta i poduzeća na ruralnom prostoru u prve tri godine poslovanja na način da se u prvoj godini sufinancira do 100%, u drugoj godini do 75%, a u trećoj godini do 50% tih troškova.</p> <p>Mjera obuhvaća i potporu osnivanju obrta odnosno poduzeća za nepoljoprivredne djelatnosti u ruralnim područjima, ali samo ako su ona prepoznata kao dio strategija lokalnog razvoja što LAG-ovi potvrđuju pisanom preporukom. U okviru ove aktivnosti može biti podržana registracija poduzeća do 100 % prihvatljivih troškova registracije, i nabava uredske opreme do 50% iznosa prihvatljivih troškova.</p>		
Strateški projekti			
Pokazatelji za praćenje rezultata mjere	Pokazatelji	Polazne vrijednosti	Ciljne vrijednosti
	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Broj PG koji su koristili mjeru za pokretanja poslovanja mladih poljoprivrednika ▪ Iznos sredstava dodijeljen za pokretanje poslovanja mladih poljoprivrednika ▪ Broj novoosnovanih ruralnih poduzeća povezanih sa poljoprivredom i šumarstvom podržanih u okviru mjere ▪ Iznos sredstava dodijeljen za potporu osnivanju ruralnih poduzeća povezanih sa poljoprivredom i šumarstvom (KM) ▪ Broj novoosnovanih ruralnih poduzeća za nepoljoprivredne aktivnosti podržanih u okviru mjere <ul style="list-style-type: none"> ▪ Od toga su žene nositelji ▪ Iznos sredstava dodijeljen za potporu osnivanju ruralnih poduzeća za nepoljoprivredne aktivnosti (KM) 	<p>0</p> <p>0</p> <p>0</p> <p>0</p> <p>0</p> <p>0</p> <p>0</p> <p>0</p>	<p>200</p> <p>19.000.000 KM</p> <p>2.200</p> <p>11.590.000 KM</p> <p>265</p> <p>66 (25%)</p> <p>1.060.000 KM</p>

Razvojni efekt i doprinos mjere ostvarenju prioriteta	Mjerom se doprinosi ostvarivanju Prioriteta 3.1. budući se potiču produktivna i neproduktivna ulaganja na poljoprivrednim gospodarstvima, poput ulaganja u infrastrukturu povezanu s razvojem, modernizacijom ili prilagodbom klimatskim promjenama, kupovina zemljišta, opskrba energijom i vodom, što pogoduje pokretanju poslovanja mladih poljoprivrednika i povećava motivaciju za osnivanje vlastitog poduzeća.						
Indikativna financijska konstrukcija sa izvorima financiranja (KM)	Godina	2022.	2023.	2024.	2025.	2026.	2027.
	Iznos:	840.000	3.500.000	5.700.000	6.522.000	7.288.000	7.800.000
	Izvor:	Proračun	Proračun	Proračun	Proračun	Proračun	Proračun
Razdoblje provedbe mjere	2022. – 2027.						
Institucija odgovorna za koordinaciju provedbe mjere	Federalno ministarstvo poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva						
Nositelji mjere	Sektor za ruralni razvoj i poljoprivredne savjetodavne službe FMPVŠ Agencija za plaćanja u poljoprivredi i ruralnom razvoju pri FMPVŠ						
Ciljne skupine	Mladi poljoprivrednici koji po prvi put preuzimaju PG, osnivači obrta i drugih poduzeća na ruralnom prostoru povezanih sa poljoprivredom i šumarstvom, osnivači obrta i drugih poduzeća za nepoljoprivredne aktivnosti na ruralnom prostoru koji imaju preporuku LAG-a.						

4.4.5.4. Instrumenti upravljanja rizikom poslovanja

Instrumenti upravljanja rizikom poslovanja u okviru EU ZPP mogu uključivati financijske doprinose premijama za osiguranje usjeva, životinja i biljaka od materijalnih gubitaka poljoprivrednika uzrokovanih nepovoljnim klimatskim prilikama, bolestima životinja ili biljaka, najezdom nametnika ili okolišnim incidentom.

Pored toga mjera može uključivati i financijske doprinose uzajamnim fondovima u svrhu isplate financijskih naknada poljoprivrednicima za nastale materijalne gubitke, odnosno za stabilizaciju prihoda u slučaju značajnog pada u njihovim приходima. Nažalost, zbog nepostojanja prakse uzajamnih fondova i nedostatnih sredstava, u našim uvjetima ovaj tip mjera za sada nije moguće provoditi.

Mjera 1.1.9. Potpora osiguranju poljoprivredne proizvodnje

Mjera se odnosi na pomoć poljoprivrednim proizvođačima da lakše upravljaju svojom proizvodnjom i sve izraženijim dohodovnim rizicima povezanim sa njihovom poljoprivrednom djelatnošću (proizvodnjom na otvorenom), a koji su van njihove kontrole.

Veza sa strateškim ciljem	Strateški cilj 1: Pametan, otporan i diversificiran sektor poljoprivrede sa zajamčenom povećanom sigurnošću opskrbe hranom		
Prioritet	Prioritet 1.1. Podržavati održiv dohodak i otpornost poljoprivrednih gospodarstava kako bi se poboljšala sigurnost opskrbe hranom		
Naziv mjere	Mjera 1.1.9. Potpora osiguranju poljoprivredne proizvodnje		
Opis mjere sa okvirnim područjima djelovanja*	Potpora u okviru ove mjere može biti dodijeljena kao financijski doprinos kroz sufinanciranje premija za osiguranje poljoprivredne proizvodnje koje poljoprivrednici sklapaju s osiguravajućim društvima. Sufinanciranje premija osiguranja odnosi se na osiguranje od štete nastale zbog prirodnih nepogoda (grad, poplava, suša, mraz, erozija tla), kao i drugih uzroka koji nisu pod kontrolom poljoprivrednika (štete zbog pojave bolesti, uginuća i sl.), a za njih postoji mogućnost sklapanja police osiguranja. Udio javnih sredstava je ograničen na najviše 70% prihvatljivih troškova, a Federalno ministarstvo poljoprivrede treba spriječiti prekomjerne naknade ukoliko postoje dodatne intervencije sa drugih razina vlasti u Federaciji BiH.		
Strateški projekti			
	Pokazatelji	Polazne vrijednosti	Ciljne vrijednosti

Pokazatelji za praćenje rezultata mjere	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Broj PG koji su ostvarili pravo na sufinanciranje premije osiguranja ▪ Iznos sredstava isplaćen za sufinanciranje premije osiguranja (KM) 	44	1.304					
		141.000	6.353.173					
Razvojni efekt i doprinos mjere ostvarenju prioriteta	Ova mjera doprinosi ostvarenju Prioriteta 1.1. tako što povećava sigurnost ostvarivanja očekivanog dohotka i povećava otpornost PG-a na gubitak prihoda koji je posljedica prirodnih i drugih nepogoda. To povećava izgleda za opstanak, uspješno poslovanje i razvoj PG-a i u situacijama kada nastupe nepovoljni događaji po poljoprivrednu proizvodnju za koje je moguće pribaviti policu osiguranja. Povećano preživljavanje poljoprivrednih gospodarstava u okolnostima velikog gubitka prihoda povećava izgleda za opskrbom poljoprivrednim proizvodima iz domaćih izvora, što izravno utječe i na sigurnost opskrbe hranom domaćeg stanovništva.							
Indikativna financijska konstrukcija sa izvorima financiranja (KM)	Godina	2021.	2022.	2023.	2024.	2025.	2026.	2027.
	Iznos:	140.673	175.000	450.000	1.045.000	1.282.500	1.500.000	1.760.000
	Izvor:	Proračun	Proračun	Proračun	Proračun	Proračun	Proračun	Proračun
Razdoblje provedbe mjere	2021. – 2027.							
Institucija odgovorna za koordinaciju provedbe mjere	Federalno ministarstvo poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva							
Nositelji mjere	Sektor za ruralni razvoj i poljoprivredne savjetodavne službe FMPVŠ Agencija za plaćanja u poljoprivredi i ruralnom razvoju pri FMPVŠ							
Ciljne skupine	PG koja osiguravaju poljoprivrednu proizvodnju kod osiguravajućih društava							

4.4.5.5. Suradnja

U okviru potpore suradnji u EU ZPP moguća je dodjela sredstava s ciljem olakšavanja uspostave proizvođačkih skupina i organizacija proizvođača u poljoprivrednom i šumarskom sektoru za potrebe prilagodbe zahtjevima tržišta, zajedničkog plasiranja proizvoda na tržište uključujući pripremu za prodaju, centralizaciju prodaje i ponude kupcima na veliko, stvaranje zajedničkih pravila o informacijama o proizvodnji, razvoj djelatnosti, vještine plasiranja na tržište te organizaciju i olakšavanje postupaka razvoja i primjene inovacija.

Potpore se dodjeljuje proizvođačkim skupinama i organizacijama proizvođača koje je nadležno tijelo državne uprave priznalo na temelju poslovnog plana, odnosno operativnog programa, a ograničava se na skupine i organizacije proizvođača koji spadaju u kategoriju malih i srednjih poduzeća. Poslovni planovi odnosno programi trebaju biti ostvareni u roku od pet godina od dana priznavanja proizvođačke skupine odnosno organizacije proizvođača.

Suradnja se odnosi i na promicanje oblika suradnje između najmanje dvije strane koje su subjekti u poljoprivrednom, šumarskom sektoru, te lancu opskrbe hranom i ostalim subjektima koji doprinose ostvarivanju ciljeva i prioriteta ruralnog razvoja uključujući proizvođačke skupine, zadruge i međusektorske organizacije, stvaranje klastera i mreža. Suradnja se može odnositi na pilot-projekte, razvoj novih proizvoda, praksi, procesa i tehnologija u poljoprivrednom, prehrambenom i šumarskom sektoru, suradnju u uspostavljanju zajedničkih radnih procesa, zajedničko korištenje objekata i resursa, horizontalnu i vertikalnu suradnju sudionika u lancima opskrbe, promotivne aktivnosti povezane za kratke lance opskrbe i lokalna tržišta i zajedničke projekte vezane za očuvanje okoliša. Mjera može obuhvaćati horizontalnu i vertikalnu suradnju među subjektima u lancu opskrbe vezanu uz održivu opskrbu biomasom koja se koristi u pripremi hrane, za proizvodnju energije ili u industrijskim procesima, provedbu lokalnih razvojnih strategija (LRS), uspostavu i rad Lokalnih akcijskih skupina (LAG), i diverzifikaciju poljoprivrednih djelatnosti koje se odnose na zdravstvenu zaštitu, društvenu integraciju i obrazovanje o okolišu i hrani.

Mjera 1.3.4. Potpora suradnji od interesa za poljoprivredu i ruralni razvoj

Veza sa strateškim ciljem	Strateški cilj 1: Pametan, otporan i diversificiran sektor poljoprivrede sa zajamčenom povećanom sigurnošću opskrbe hranom
Prioritet	Prioritet 1.3. Unaprijediti položaj poljoprivrednih proizvođača u lancu vrijednosti poljoprivrednih proizvoda
Naziv mjere	Mjera 1.3.4. Potpora suradnji od interesa za poljoprivredu i ruralni razvoj
Opis mjere sa okvirnim područjima djelovanja	<p>Podmjera za povezivanje malih poljoprivrednih proizvođača s organizatorima otkupa i prerađivačima kroz uspostavu i rad proizvođačkih skupina povećava stupanj integriranosti unutar lanaca vrijednosti, usklađuje ponudu sa tržišnom potražnjom, osigurava unificiranje tehnologije proizvodnje i podizanje kvalitete poljoprivrednih proizvoda sa malih farmi, olakšava plansko uvođenje standarda kvalitete, osigurava adekvatno istraživanje tržišta i brzo prilagođavanje promjenama u zahtjevima kupaca.</p> <p>Potpore se dodjeljuje za administrativne troškove uspostave i rada proizvođačke skupine odnosno organizacije proizvođača i troškove realiziranja njihovog poslovnog plana. Potpora za administrativne troškove vezivala bi se za vrijednost njihove godišnje proizvodnje i ne može prelaziti 50% najvećeg dozvoljenog godišnjeg iznosa potpore.</p> <p>Potpore za realizaciju poslovnog plana dodjeljuje se na razdoblje do pet godina, a treba se odnositi na poboljšanja kvalitete proizvoda, uvođenje sustava sljedivosti, smanjenje uporabe pesticida, mineralnih gnojiva i drugih kemijskih sredstava, zbrinjavanje otpada i sl.. Poslovni plan izrađuje nositelj proizvođačke skupine (poduzeće koje se bavi otkupom ili preradom). Udio javnih sredstava za realizaciju aktivnosti iz poslovnog plana je do 60% iznosa prihvatljivih troškova u prvoj godini realizacije, a svake naredne godine smanjuje se za 10% tako da u zadnjoj godini realizacije iznosi 20% iznosa prihvatljivih troškova. Na ovaj način proizvođačke skupine su stimulirane provoditi aktivnosti u prvim godinama realizacije poslovnog plana. Kada poslovni plan odobri Federalno ministarstvo poljoprivrede sklapa se ugovor sa nositeljem proizvođačke skupine. Potpora ne može prelaziti 10% vrijednosti godišnje proizvodnje koju su ostvarili članovi proizvođačke skupine u godini prije njene uspostave, a godišnji iznos dodijeljenih sredstava ne može prelaziti 50.000 KM po proizvođačkoj skupini.</p> <p>Podmjera se odnosi i na uspostavu organizacija proizvođača (najčešće u obliku zadruge), i udruženja organizacija proizvođača upisanih u registar proizvođačkih organizacija kod Federalnog ministarstva poljoprivrede u sektorima kao što su povrće, voće, mlijeko, meso, žitarice i uljarice, maslinarstvo, vinogradarstvo, vinarstvo, kao i drugim sektorima u kojima poljoprivredni proizvođači iskažu interes za njihovu uspostavu. Potpora se dodjeljuje za uspostavu i troškove rada organizacije proizvođača i udruženja organizacija proizvođača, te za izradu operativnih programa kojima se planiraju ulaganja u materijalnu i nematerijalnu imovinu, istraživanje i eksperimentalnu proizvodnju, ekološku i integriranu proizvodnju, djelovanje za očuvanje tla, stvaranje i očuvanje staništa, štednju energije, povećanje energetske učinkovitosti i povećanje korištenja energije iz obnovljivih izvora, smanjenje stvaranja otpada, povećanje učinkovitosti prijevoza i skladištenja, ublažavanje klimatskih promjena i prilagodbu na njih, uvođenje sustava kvalitete, promocija i komunikacija sa tržištem, usluge savjetovanja i tehničke pomoći, razmjena najbolje proizvodne prakse i sl. Potpora može iznositi do 100% prihvatljivih troškova osnivanja i rada organizacije proizvođača, ali ne može prelaziti godišnji iznos od 50.000 KM. Udio javnih sredstava za realizaciju aktivnosti iz operativnog programa je do 60% iznosa prihvatljivih troškova u prvoj godini realizacije, a u narednim godinama smanjuje se za 10% tako da u zadnjoj godini realizacije iznosi 20% iznosa prihvatljivih troškova. Kada operativni program odobri Federalno ministarstvo poljoprivrede sklapa se ugovor sa proizvođačkom organizacijom odnosno udruženjem organizacija proizvođača. Potpora ne može prelaziti 10% vrijednosti godišnje proizvodnje koju su ostvarili članovi organizacije proizvođača u godini prije njene uspostave, a godišnji iznos dodijeljenih sredstava ne može prelaziti 100.000 KM po organizaciji proizvođača odnosno udruženju organizacija proizvođača.</p> <p>U slučaju uspostave operativnog fonda u okviru sektora voća odnosno sektora povrća, udio javnih sredstava može činiti najviše polovinu ukupnih sredstava fonda i ne može prelaziti iznos od 200.000 KM godišnje.</p> <p>Podmjera vezana za potporu izradi lokalnih razvojnih strategija (LRS) odnosi se na troškove njihove izrade, a što je preduvjet za funkcioniranje LAG-ova. Udio javnih sredstava je do 100% prihvatljivih troškova izrade LRS, dodjeljuje se samo jednom za razdoblje važenja LRS, ali ne može prelaziti iznos od 50.000 KM.</p> <p>Podmjera za potporu radu LAG-ova odnosi se na troškove funkcioniranja LAG-ova, a dodjeljuje se svake godine svakom aktivnom LAG-u. Udio javnih sredstava je do 100% prihvatljivih troškova LAG-a, ali ne može prelaziti iznos od 40.000 KM godišnje.</p>

	Podmjera za potporu organiziranju i nastupima na sajmovima odnosi se na sufinanciranje troškova organizacije sajмова koje organiziraju lokalne udruge poljoprivrednika i troškova nastupa na sajmovima za poljoprivredna gospodarstva odnosno poduzeća iz oblasti prehrambene industrije. Udio javnih sredstava je do 25% prihvatljivih troškova organizacije sajma, odnosno nastupa na sajmu, i ne može prelaziti iznos od 10.000 KM po korisniku godišnje.											
Strateški projekti												
Pokazatelji za praćenje rezultata mjere	Pokazatelji	Polazne vrijednosti			Ciljne vrijednosti							
	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Broj uspostavljenih proizvođačkih skupina ▪ Broj PG uključenih u proizvođačke skupine i organizacije proizvođača ▪ Broj izrađenih LRS ▪ Broj podržanih LAG-ova ▪ Broj podržanih organizacija proizvođača ▪ Broj podržanih nastupa na sajmovima 	64	11.944	0	0	0	1	85	18.500	15	15	9
Razvojni efekt i doprinos mjere ostvarenju prioriteta	<p>Ulaganje doprinosi ostvarivanju Prioriteta 1.2. kroz osposobljavanje, korištenje suvremenih IT, prijenos znanja i savjetovanje koje osiguravaju nositelji proizvođačkih skupina (agregatori), odnosno proizvođačke organizacije, a što doprinosi povećanju tržišne uspješnosti uključenih PG-ova. Pri tome doprinosimo i ostvarivanju Prioriteta 1.3. budući da uključena PG osiguravaju povoljniji položaj unutar lanca vrijednosti jer su s otkupljivačima odnosno prerađivačima povezani ugovorom o proizvodnji i otkupu, te imaju jasne zahtjeve u pogledu primjene tehnologije proizvodnje i standarda kvalitete od strane agregatora, odnosno krajnjih kupaca.</p> <p>Ova mjera doprinosi ostvarenju Prioriteta 3.2. kroz uspostavu i provedbu suradnje vezane za uspostavu sustava kvalitete i promicanje kratkih lanaca opskrbe što izravno utječe na povećanje kvalitete i konkurentnosti poljoprivrednih proizvoda na PG-ima uključenim u proizvođačke skupine.</p> <p>Pored toga uključivanje lokalne razine (jedinice lokalne samouprave, gospodarskih subjekata i različitih udruga koje zajedno čine osnivače LAG-ova) u kreiranje mjera ruralnog razvoja od velike je važnosti s obzirom na odlično poznavanje problema i potreba lokalnih zajednica. Angažman LAG-ova pomaže preciznijem usmjeravanju raspoloživih sredstava fokusiranjem na rješavanje najvažnijih pitanja lokalne zajednice, što je osnovna svrha i cilj uspostave LEADER pristupa.</p> <p>Poljoprivrednici moraju imati vlastitu strategiju za nastup na tržištu, a nastupima na sajmovima promoviraju svoje proizvode, bolje poznaju tržište i zahtjeve potrošača što olakšava prilagođavanje zahtjevima tržišta i donošenje ispravnih poslovnih odluka.</p>											
Indikativna financijska konstrukcija sa izvorima financiranja (u KM)	Godina	2021.	2022.	2023.	2024.	2025.	2026.	2027.				
	Iznos:	1.734.509	1.975.000	2.470.000	3.169.000	3.425.000	3.835.000	4.165.000				
	Izvor:	Proračun	Proračun	Proračun	Proračun	Proračun	Proračun	Proračun	Proračun			
	Iznos:	0	6.346.160	6.923.080	4.038.460	1.153.850	288.460	0				
	Izvor:		READP (IFAD)	READP (IFAD)	READP (IFAD)	READP (IFAD)	READP (IFAD)					
	Iznos:	0	0	145.000	2.071.000	145.000	2.548.000	0				
Izvor:			ARCP WB	ARCP WB	ARCP WB	ARCP WB	ARCP WB	ARCP WB				
Razdoblje provedbe mjere	2021.–2027.											
Institucija odgovorna za koordinaciju provedbe mjere	Federalno ministarstvo poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva											
Nositelji mjere	Sektor za ruralni razvoj i poljoprivredne savjetodavne službe FMPVŠ Agencija za plaćanja u poljoprivredi i ruralnom razvoju pri FMPVŠ											
Ciljne skupine	PG i agregatori uključeni u proizvođačke skupine, proizvođačke organizacije i članovi udruženja proizvođačkih organizacija, Lokalne zajednice koje izrađuju LRS, LAG-ovi, udruge poljoprivrednih proizvođača koja su organizirala sajam ili nastupila na sajmu, PG i poduzeća koja se bave preradom primarnih poljoprivrednih proizvoda koji su nastupili na sajmovima.											

3.3.5.6. Razmjena znanja i informacija

Današnji poljoprivrednici djeluju u prirodnom, ekonomskom i tehnološkom okruženju koje se uslijed ograničenja resursa, pritiska na životnu sredinu, promjena društvenih očekivanja, migracija stanovništva, razvoja novih tehnologija i sve većeg utjecaja klimatskih promjena brzo mijenja. U ovakvom okruženju poljoprivrednici i proizvođači hrane trebaju nova znanja, nove vještine i inovativne ideje za razvoj i upravljanje svojim proizvodnim sustavima.

U bliskoj budućnosti najveću pažnju treba posvetiti elementima modernizacije poljoprivredne politike, što bi trebalo poboljšati efikasnost intervencija u cilju postizanja strateških ciljeva. To se prvenstveno odnosi na: stvaranje, dijeljenje i korištenje znanja i inovacija te razvoj digitalnih tehnologija u poljoprivredi i ruralnim područjima. Stalni prijenos znanja u poljoprivredi, preduvjet je za neophodno restrukturiranje sektora koje bi, podržano intervencijama utvrđenim poljoprivrednom politikom, trebalo dovesti do postizanja krajnjih zacrtanih ciljeva, odnosno do povećanja konkurentnosti sektora i održivog razvoja ruralnih područja, sve uz održivo korištenje resursa, zaštitu životne sredine i borbu sa klimatskim promjenama.

U našim uvjetima praktično nema ni elemenata sustavnog pristupa primjeni znanja i inovacija u poljoprivredi pa se u ovom strateškom razdoblju mora pristupiti uspostavljanju potrebne infrastrukture i integraciji inače ograničenih kapaciteta. Neophodno je barem inicijalno promovirati model integriranog sustava poljoprivrednog znanja i inovacija (AKIS) kojeg karakterizira okvirno definirana i ciljana suradnja između skupina zainteresiranih subjekata (poljoprivrednici, uzgajivači šuma, savjetodavci, poduzetnici, potrošači i istraživači). Prema iskustvima iz razvijenih zemalja, ovakav sustav bi trebao omogućiti stvaranje i razmjenu znanja na otvoren način, sa organizacijom za susrete i komunikaciju između aktera (tzv. operativne skupine poljoprivredno-inovacijskog partnerstva) te za razvoj i primjenu na znanju zasnovanih ili inovativnih ideja. Uspostavljanje AKIS-a prema europskim standardima treba regulirati posebnim zakonskim propisom kojim se definiraju komponente sustava, načini planiranja i provedbe te njegovo financiranje.

U Federaciji BiH je, dakle, tek potrebno pristupiti uspostavljanju AKIS sustava. Kako se radi o novom i zahtjevnom modelu realno je očekivati da će (uz uvjet da postoji politička volja da se ide u njegovo uspostavljanje) znatan dio narednog strateškog razdoblja proći u stvaranju regulatornih pretpostavki za ovakav sustav te prvim uvezivanjima njegovih aktera. Ipak, uz dobru organizaciju AKIS sustav bi već krajem strateškog razdoblja mogao biti u funkciji. Uz ovu pretpostavku, ovdje se navode uobičajene skupine aktivnosti još ne potpuno razvijenih AKIS sustava. Dakle, moguće AKIS inicijative, aktivnosti i programi krajem strateškog razdoblja u Federaciji BiH bi mogle biti: 1) povećanje razmjena znanja i jačanje veza između istraživanja i prakse; 2) jačanje poljoprivrednog savjetodavstva kroz AKIS sustav; 3) interaktivno inoviranje kroz operativne skupine partnerstva za inovacije u poljoprivredi; 4) potpora digitalnoj tranziciji u poljoprivredi i 5) promoviranje sustava obveznog osposobljavanja i obrazovanja u poljoprivredi.

I bez posebne analize postojećeg stanja, jasno je da je stupanj *povezanosti poljoprivrednika i kreatora znanja* u našim uvjetima na vrlo niskoj razini. U BiH i Federaciji BiH realno nema uvjeta za fundamentalna znanstvena istraživanja koja zahtijevaju znatna financijska sredstva, razvijenu znanstvenu infrastrukturu i renomirane znanstvenike i istraživače. Izvjesno je da će u dugom narednom razdoblju znanstvena istraživanja u poljoprivredi u našim uvjetima biti aplikativnog karaktera, pri čemu će znanstveno-stručna zajednica biti usmjerena na prijenos znanstvenih inovacija i naprednih tehnoloških rješenja iz zemalja sa razvijenom znanstveno-istraživačkom djelatnošću. I u ovakvim uvjetima je potrebno osigurati sredstava za istraživanja, uz osiguranje sustavnog pristupa zasnovanog na jasnim kriterijima kod odabira znanstveno-istraživačkih projekata koji će se financirati javnim sredstvima. Područja i teme istraživanja treba usmjeravati ka projektima od praktične važnosti za poljoprivrednike i ostale sektorske

aktere koji za cilj imaju rješavanje ili ublažavanje ključnih problema i izazova u sektoru. Dugoročno sustavno rješenje unutar AKIS-a omogućava otvoren pristup u definiranju inovativnih projekata od strane operativnih skupina formiranih za pronalaženje rješenja za određeno konkretno prioritarno pitanje. U okvirima definiranih strateških ciljeva poljoprivrednici i drugi akteri vertikalnog lanca na podsektorskoj razini će praktično odlučivati o istraživanju koje će se provoditi na bazi svojih stvarnih potreba za prevladavanjem specifičnih problema u proizvodnji, marketingu i drugim segmentima.

Po svojim postavkama AKIS radi na jačanju veza između istraživanja i prakse kroz usmjeravanje istraživača na kreiranje konkretnih rezultata sukladno potrebama sektora koji su lako razumljivi korisnicima, osiguranje izravnih kontakata između istraživača i aktera u realnom sektoru, organiziranje obuka za istraživače sa razmjenom inovativnih rezultata i istraživanja, povezivanje istraživača sa oglednim farmama, itd.

AKIS osobito insistira na važnosti *poljoprivrednog savjetodavstva*, jer je ono jedan od glavnih izvora za donošenje odluka poljoprivrednika. Najvažnija uloga savjetodavca ostaje izravan, ali dvosmjerni kontakt s poljoprivrednicima: pružanje potrebnih informacija i savjeta poljoprivrednicima, ali i prikupljanje informacija o potrebama i kapacitetima poljoprivrednika te uključivanje poljoprivrednika u inovativne projekte i prijenos znanja. Poljoprivredni savjetodavci moraju imati pristup najnovijim znanstveno-stručnim saznanjima te redovno nadograđivati svoja znanja i vještine. Istraživači i savjetodavci moraju biti u kontaktu, a savjetodavci bi trebali biti među ključnim akterima kod kreiranja istraživačkih projekata i razvoja inovacija. Pored javne poljoprivredne savjetodavne službe, treba stvarati pretpostavke za povećanje broja privatnih savjetodavaca kroz potpore njihovom organizacijskom uspostavljanju, ali i kroz regulatorno definiranje mogućnosti da poljoprivrednici sami biraju svoje savjetodavce. Izvjesno je da ni javni ni privatni poljoprivredni savjetodavci ne mogu biti u redovnom kontaktu sa svim poljoprivrednicima na velikom broju poljoprivrednih gospodarstava. Kroz suradnju institucija, savjetodavnih službi i predstavnika poljoprivrednika potrebno je uspostaviti kriterije prioriteta savjetodavnog djelovanja (npr. prednost za gospodarstva s izraženijim razvojnim potencijalom, gospodarstva podržana većim proračunskim potporama, gospodarstva sa većim brojem zaposlenih, zadruge, mladi poljoprivrednici koji počinju poljoprivrednu djelatnost i sl.). Za male poljoprivredne proizvođače s ograničenim razvojnim potencijalima potrebno je pripremiti i distribuirati posebne edukativne pakete (sa npr. temama o diverzifikaciji djelatnosti, načinima povećanja proizvodnje, uvođenju alternativnih proizvodnih sustava, itd.) te im omogućiti pristup javno dostupnim savjetodavnim informacijama (npr. obavještajno-prognozne službe, informacije o stanju na tržištu i sl.).

AKIS stvara pretpostavke za kreiranje *interaktivnih inovacija u poljoprivredi* kroz formiranje i podržavanje rada operativnih partnerskih skupina za inovacije u poljoprivredi, a ponegdje i kroz platforme za stvaranje i prijenos znanja koje vode sami poljoprivrednici. Operativne partnerske skupine za inovacije u poljoprivredi mogu biti različitog sastava, ali u pravilu uključuju poljoprivrednike, istraživače, poljoprivredne savjetodavce, predstavnike industrije, ekološke udruge, predstavnike udruga potrošača i nevladine organizacije. Osnovni zadaci operativnih skupina su idejno kreiranje i realizacija zajedničkih projekata koji bi trebali doprinijeti postizanju definiranih ciljeva i rješavanju konkretnih problema.

Digitalna transformacija poljoprivrede u razvijenim zemljama se nameće i bit će sve važniji čimbenik razvoja i povećanja konkurentnosti sektora. Ova transformacija, međutim, zahtijeva niz preduvjeta, od uspostavljenog AKIS-a i razvijene digitalizacijske infrastrukture, do digitalne pismenosti poljoprivrednika i drugih korisnika sustava digitalizacije poljoprivrede. Pristup digitalnim tehnologijama, a osobito sofisticiranim rješenjima u oblasti precizne poljoprivrede i drugim digitalnim aplikacijama koje su često dizajnirane za velike proizvodne sustave, može biti problematičan moment za male i srednje poljoprivredne proizvođače, te za starije poljoprivrednike nevične uporabe i digitaliziranih sustava koji najčešće traže specifična znanja i vještine. Ovdje važnu ulogu imaju poljoprivredni savjetodavci koji, sa dovoljno znanja, imaju

pristup podacima i informacijama digitalne prirode koji mogu biti od pomoći poljoprivrednicima koji ih sami ne mogu ili ne znaju koristiti. Uz to, savjetodavci bi trebali podržavati poljoprivrednike u ovladavanju barem nekim digitalnim tehnologijama te promovirati korisne, jednostavne i šire dostupne aplikacije otvorenog koda. Kako je već spomenuto, digitalna transformacija poljoprivrede je vjerojatno najzahtjevniji proces u okviru AKIS-a i inače, pa je realno očekivati da tek sa uspostavljanjem AKIS-a i snažnom mobilizacijom više institucija i sektora u našim uvjetima dođe do široke primjene digitalnih tehnologija u poljoprivredi.

S ciljem poboljšanja znanja i kvalifikacija poljoprivrednih proizvođača potrebno je razmotriti mogućnost uvođenja sustava *stalne edukacije i usavršavanja poljoprivrednika*. Prema praksama razvijenih zemalja koje provode ovakve sustave, edukacije i obuke se realiziraju prema vrsti poljoprivredne djelatnosti i sa propisanim fiksnim brojem sati. Ovakvi programi edukacija i obuka najčešće se organiziraju za korisnike proračunskih podsticaja kod pokretanje novih sektorskih poslova mladih poljoprivrednika, promjene organizacijskog oblika poljoprivrednih gospodarstava, provođenja projekata integracije, osnivanja i rada poljoprivrednih zadruga, itd. Edukacije mogu biti obvezujuće i za korisnike financijske potpore kroz druge strateški definirane mjere, u oblastima u kojima je potrebno značajno povećati razinu znanja i vještina poljoprivrednika te za specifične i složene probleme kao što su npr. agro-ekološke mjere, održivo upravljanje resursima, zaštita bioraznolikosti, mjere borbe ili prilagođavanja klimatskim promjenama, niska kvaliteta proizvoda, niska sigurnost proizvoda. itd. Na našim prostorima učenje, a pogotovo stalno učenje, nisu među omiljenim aktivnostima. Kroz stalan rad poljoprivrednih savjetodavaca potrebno je, između ostalog kod poljoprivrednika podizati svijest o važnosti znanja i praćenja novih tehnoloških i drugih dostignuća. Sami troškovi kontinuirane edukacije i usavršavanja poljoprivrednika ne moraju biti visoki i u pravilu se organiziraju kroz sustav regionalno raspoređenih edukacijskih centara, često pri srednjim stručnim školama, institutima, zavodima ili fakultetima. Ovakve centre, međutim, mogu organizirati i druge zainteresirane kompetentne organizacije. Kontinuirane edukacije i usavršavanja poljoprivrednika (ali i drugih zainteresiranih za pokretanje poljoprivredne djelatnosti) kroz suradnju sa za to nadležnim ministarstvima obrazovanja, treba uvrstiti u modele neformalnog cjeloživotnog učenja za odrasle te kao mogućnost za dokvalifikacije ili prekvalifikacije.

Mjera 1.2.2. Potpora razmjeni znanja i informacija

Potpora za razmjenu znanja i informacija o poljoprivrednim, šumarskim i ruralnim poduzećima u okviru EU ZPP dodjeljuje se za pokrivanje troškova svih relevantnih aktivnosti na promicanju inovacija, pristupa obrazovanju, te savjetovanja, razmjene i širenja znanja i informacija.

Potpora može pokrivati strukovno osposobljavanje i aktivnosti stjecanja vještina, demonstracijske aktivnosti i informativne aktivnosti. Potpora može pokrivati i kratke razmjene u upravljanju poljoprivrednim gospodarstvom, kao i posjete poljoprivrednim gospodarstvima i šumama.

Potpora može biti dodjeljivana i za osnivanje savjetodavne službe za poljoprivredna gospodarstva odnosno uspostavu i funkcioniranje sustava poljoprivrednog znanja i inovacija (AKIS). Korisnik potpore je provoditelj osposobljavanja ili druge aktivnosti prijenosa znanja ili informacija. Ove potpore ne uključuju tečajeve i poduke koje čine dio srednjoškolskog ili nekog više razine obrazovanja.

Veza sa strateškim ciljem	Strateški cilj 1: Pametan, otporan i diversificiran sektor poljoprivrede sa zajamčenom povećanom sigurnošću opskrbe hranom
Prioritet	Prioritet 1.2. Jačati tržišne orijentiranosti povećanjem konkurentnosti, uključujući stavljanje većeg naglaska na istraživanje, tehnologiju i digitalizaciju
Naziv mjere	Mjera 1.2.2. Potpora razmjeni znanja i informacija

Opis mjere sa okvirnim područjima djelovanja*	<p>Mjerom se podržavaju aktivnosti koje potiču razmjenu znanja i informacija među sudionicima u sektoru poljoprivrede i prehrambene industrije u Federaciji BiH, što treba izravno povećati održivost i učinkovitost poslovanja PG-a i poduzeća za preradu primarnih poljoprivrednih proizvoda.</p> <p>Podmjera za uspostavu sustava AKIS za stvaranje i prijenos inovacija i informacija u poljoprivredi i prehrambenoj industriji treba omogućiti sustavno upravljanje procesom stvaranja i korištenja inovacija i prijenosa znanja na krajnje korisnike odnosno PG i poduzeća koja se bave preradom. Mjera treba podržati troškove rada koordinacijskog tijela i njegovih aktivnosti usmjerenih za suradnju između znanstvenih, obrazovnih i stručnih institucija, savjetodavne službe i krajnjih korisnika u cilju stvaranja inovacija i prijenosa najnovijih znanja izravno u proizvodnju. Udio javnih sredstava za ovu mjeru može biti do 100% prihvatljivih troškova aktivnosti.</p> <p>Posebna podmjera odnosi se na uspostavu i rad točaka izvrsnosti na najboljim PG-ima sa izvanrednim rezultatima u proizvodnji i prodaji svojih proizvoda. Točke izvrsnosti primjenjuju nove tehnologije ili imaju inovacije koje mogu poslužiti kao primjer drugim PG-ima za povećanje njihove učinkovitosti, podizanje kvalitete proizvoda ili smanjenje negativnih utjecaja proizvodnje po okoliš. Potpora se dodjeljuje PG-u koje je dobilo status točke izvrsnosti na temelju višegodišnjeg ugovora u okviru kojega se vlasnik, u suradnji sa poljoprivrednom savjetodavnom službom, obvezuje pružiti sve potrebne informacije poljoprivrednicima zainteresiranim za preuzimanje praktičnih znanja koja nudi točka izvrsnosti. Udio javnih sredstava je do 100% prihvatljivih troškova, a ne može prelaziti iznos od 15.000 KM godišnje po točki izvrsnosti.</p>							
Strateški projekti								
Pokazatelji za praćenje rezultata mjere	Pokazatelji	Polazne vrijednosti		Ciljne vrijednosti				
	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Iznos sredstava dodijeljen za aktivnosti vezane za AKIS (KM) 	0	1.200.000					
	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Broj radnih skupina koje rade na razmjeni znanja i informacija 	0	7					
	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Broj uspostavljenih točaka izvrsnosti 	0	15					
	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Broj nositelja PG-a koji su posjetili točke izvrsnosti 	0	3.600					
Razvojni efekt i doprinos mjere ostvarenju prioriteta	<p>Ovom mjerom poljoprivrednicima se osigurava pomoć u prilagođavanju njihove proizvodnje zahtjevima tržišta i potrošača što doprinosi ostvarenju Prioriteta 1., uz istovremeno povećanje izgleda za postizanje dugoročne održivosti proizvodnje i podizanja razine dobrobiti životinja. Ova mjera doprinosi ostvarenju Prioriteta 1.2. kroz pružanje pomoći PG-ima kod stvaranja vlastite vizije i strategije za nastup na tržištu, odnosno svijesti o vlastitoj odgovornosti kod donošenja najvažnijih poslovnih odluka.</p> <p>Primjena dobrih proizvodnih i okolišnih praksi doprinosi ostvarenju Prioriteta 2.2. jer pomaže boljem odgovoru na klimatske i okolišne izazove, ali i povećanju svijesti poljoprivrednika o potrebi poštivanja standarda kako bi se osiguralo održivo bavljenje poljoprivrednom proizvodnjom i očuvao prirodni okoliš.</p>							
Indikativna financijska konstrukcija sa izvorima financiranja (KM)	Godina	2021.	2022.	2023.	2024.	2025.	2026.	2027.
	Iznos:	0	0	350.000	430.000	445.000	460.000	475.000
	Izvor:	Proračun	Proračun	Proračun	Proračun	Proračun	Proračun	Proračun
Razdoblje provedbe mjere	2023.–2027.							
Institucija odgovorna za koordinaciju provedbe mjere	Federalno ministarstvo poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva							
Nositelji mjere	Sektor za ruralni razvoj i poljoprivredne savjetodavne službe FMPVŠ Agencija za plaćanja u poljoprivredi i ruralnom razvoju pri FMPVŠ							
Ciljne skupine	Koordinacijsko tijelo za AKIS i polj. savjetodavne službe, fakulteti, instituti i PG uključeni u AKIS, PG-i koji imaju status točke izvrsnosti							

4.4.5.7. Razvoj ruralne infrastrukture i poboljšanje dostupnosti usluga seoskom stanovništvu

Mjera 3.1.3. Potpora razvoju ruralne infrastrukture

Potpota u okviru ove mjere u EU ZPP uključuje sastavljanje i ažuriranje planova za razvoj općina i sela u ruralnim područjima i njihovih temeljnih usluga, ulaganja u izradu, poboljšanje ili proširenje svih vrsta male infrastrukture uključujući ulaganja u obnovljive izvore energije i uštedu energije, izradu, poboljšanje i širenje infrastrukture za širokopojasne tehnologije i javnim e-rješenjima vlade. Mjera također može obuhvaćati ulaganja u uspostavu poboljšanje ili širenje osnovnih lokalnih usluga za ruralno stanovništvo uključujući slobodno vrijeme i kulturne aktivnosti te povezanu infrastrukturu. Potpora pored ostalog može obuhvatiti obnovu i unapređenje kulturne i prirodne baštine sela i ruralnih krajobraza, prenamjenu zgrada i objekata u cilju poboljšanja kvalitete života ili okolišne učinkovitosti naselja.

Potpota se može odnositi i na ulaganja u veliku zajedničku infrastrukturu koja je dio lokalnih razvojnih strategija poput projekata navodnjavanja, odvodnje, komasacije, izgradnja brana i druga ulaganja od strateške važnosti za razvoj poljoprivrede i ruralnog prostora.

Veza sa strateškim ciljem	Strateški cilj 3: Snažnija društveno-ekonomska struktura (održivog razvoja) ruralnih područja		
Prioritet	Prioritet 3.1. Privlačiti mlade poljoprivrednike i stvarati poslovni ambijent u ruralnim područjima		
Naziv mjere	Mjera 3.1.3. Potpora razvoju ruralne infrastrukture		
Opis mjere sa okvirnim područjima djelovanja*	<p>Mjera je namijenjena potpori izgradnji ruralne infrastrukture od važnosti za stanovništvo ruralnih prostora. Prihvatljiva su ulaganja u izgradnju lokalnih cesta koji povezuju lokalne zajednice sa glavnim cestama ili imanja sa lokalnim cestama (nekategorizirane ceste sa pripadajućim mostovima), vodosnabdijevanje i opremanje objekata kanalizacije i pročišćavanja otpadnih voda, izgradnju i opremanje toplana za snabdijevanje farmi i naselja, osobito iz obnovljivih izvora energije, nove tehnologije za pristup informacijama i komunikacijske tehnologije, izgradnja i razvoj sustava širokopojasnog interneta.</p> <p>Podmjera vezana za potporu izgradnji strateške ruralne infrastrukture odnosi se na projekte navodnjavanja i odvodnje, odnosno projekte komasacije poljoprivrednog zemljišta, obuhvaćaju područja pogodna za provođenje navedenih vrsta zahvata, a čije provođenje neće utjecati na pogoršanje stanja okoliša ili ugroziti vrijedne prirodne ekosustave.</p> <p>Projekte kandidiraju i provode jedinice lokalne samouprave na temelju LRS-a ili druge lokalne razvojne strategije, odnosno odgovarajućih godišnjih programa. Projekte strateške ruralne infrastrukture realiziraju jedinice lokalne samouprave u suradnji s Federalnim ministarstvom poljoprivrede i drugim nadležnim institucijama, a financiraju se iz sredstava kreditnog zaduženja na međunarodnom tržištu kapitala.</p> <p>Ulaganja u ruralnu infrastrukturu podržavaju se u naseljenim mjestima ispod 10.000 stanovnika prema podacima posljednjeg popisa stanovništva. Kandidirani projekt ulaganja u ruralnu infrastrukturu mora biti sukladno prostornom planu jedinice lokalne samouprave, imati idejni projekt, građevinsku dozvolu, odnosno rješenje za izvođenje radova. Udio javnih sredstava je do 100% vrijednosti ulaganja s tim da udio sredstava iz Proračuna Federalnog ministarstva ne može prelaziti 25% vrijednosti ulaganja, odnosno iznos od 100.000 KM.</p> <p>Za ulaganje u projekte strateške ruralne infrastrukture udio javnih sredstava je do 100% vrijednosti ulaganja uključujući i PDV, a snosi ga federalna razina vlasti.</p>		
Strateški projekti			
Pokazatelji za praćenje rezultata mjere	Pokazatelji	Polazne vrijednosti	Ciljne vrijednosti
	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Broj podržanih projekata izgradnje kanalizacije i prečišćavanja otpadnih voda ▪ Broj podržanih projekata izgradnje i opremanja toplana 	<p style="text-align: center;">0</p> <p style="text-align: center;">0</p>	<p style="text-align: center;">10</p> <p style="text-align: center;">5</p>

	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Broj podržanih projekata izgradnje lokalne cestovne infrastrukture ▪ Površina zemljišta obuhvaćena sustavima za navodnjavanje i odvodnju ▪ Površina zemljišta obuhvaćena komasacijom (hektara) 	0	100			
		0	2.500			
		0	30.000			
Razvojni efekt i doprinos mjere ostvarenju prioriteta	Olakšavanje poslovnog razvoja doprinosi ostvarenu Prioriteta 3.1. i čvrsto je povezano sa postojanjem infrastrukture neophodne za nesmetano funkcioniranje PG-a i drugih gospodarskih subjekata, ali i zadovoljavanja potreba i standarda ruralnog stanovništva. Dodjela potpore produktivnim i neproduktivnim ulaganjima na PG-ima i izvan njih, poput ulaganja u strateški važnu infrastrukturu povezanu sa razvojem dio je napora za stvaranje povoljnog poslovnog ambijenta na ruralnom prostoru.					
Indikativna financijska konstrukcija sa izvorima financiranja (KM)	Godina	2023.	2024.	2025.	2026.	2027.
	Iznos:	0	400.000	700.000	950.000	1.950.000
	Izvor:	Proračun	Proračun	Proračun	Proračun	Proračun
	Iznos:	5.731.000	1.973.000	9.925.000	9.755.000	5.011.000
	Izvor:	ARCP WB	ARCP WB	ARCP WB	ARCP WB	ARCP WB
	Iznos:			15.000.000	45.000.000	30.000.000
	Izvor:			Kreditno zaduženje	Kreditno zaduženje	Kreditno zaduženje
Razdoblje provedbe mjere	2023. – 2027.					
Institucija odgovorna za koordinaciju i provedbu mjere	Federalno ministarstvo poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva					
Nositelji mjere	Sektor za ruralni razvoj i PSS, Agencija za plaćanja pri FMPVŠ, PIU jedinica FMPVŠ					
Ciljne skupine	Jedinice lokalne samouprave, PG-i i drugi vlasnici poljoprivrednog zemljišta					

4.4.6. Opće usluge u poljoprivredi

4.4.6.1. Politika sigurnosti hrane

U osnovi politike sigurnosti hrane ostaje ranije široko prihvaćeni koncept potpune pokrivenosti cjelokupnog procesa proizvodnje i prometa hrane (od polja do stola). Politika i strategija sigurnosti hrane doprinose ciljevima poljoprivredne i zdravstvene politike, prvenstveno kroz osiguranje dovoljne količine zdravstveno sigurne i kvalitetne hrane za stanovništvo. Od jednake je važnosti i činjenica da je visoka razina sigurnosti hrane preduvjet za povećanje konkurentnosti poljoprivredno-prehrambenih proizvoda na domaćem i inozemnom tržištu.

Iako su u prethodnim godinama ostvareni znatni pomaci, sustav sigurnosti u Bosni i Hercegovini još nije u potpunosti zaokružen. Prvi i vrlo zahtjevni koraci u njegovom uspostavljanju inače se odnose na stvaranje institucionalno-regulatornog okvira, koji je Bosna i Hercegovina, a time i u Federacija BiH relativno dobro razvijen. Pored daljeg rada na njegovom zaokruživanju, potrebno je snažno poboljšavanje ispunjavanja propisanih kriterija od strane svih subjekata u integriranom lancu sigurnosti hrane i, osobito, jačanje sustava službenih kontrola. Poboljšanje funkcionalnosti sustava sigurnosti hrane treba da osigura brzo i efikasno upravljanje rizicima za sigurnost hrane. Već je uspostavljen pristup da svaki segment u lancu proizvodnje i prometa hrane mora ispunjavati propisane kriterije i biti kontroliran. Sustavom službenih kontrola hrane treba osigurati provođenje obveza subjekata u lancu

proizvodnje hrane, uz pokrivanje potencijalnih rizika u svim fazama: od inputa u primanoj poljoprivrednoj proizvodnji, preko poljoprivredne proizvodnje, sirovina i prerade, do transporta, skladištenja, prodaje i uporabe hrane.

Nema sumnje da će i u narednom razdoblju politika sigurnosti hrane u Bosni i Hercegovini pratiti principe ove politike koje svojim strateškim dokumentima utvrđuje EU. Pri ovom će sada standardni zahtjevi za visokom razinom sigurnosti hrane biti pod značajnim utjecajem opredjeljenja EU ka klimatskoj neutralnosti, održivim sustavima proizvodnje hrane, promoviranjem održive potrošnje hrane, promoviranjem održive i zdrave ishrane, smanjenjem bacanja hrane, itd.

U predstojećem razdoblju sve institucije uključene u sustav kontrole hrane i osiguranje njene sigurnosti trebaju nastaviti sa unapređenjima dostignute razine sustava kontrole i sigurnosti hrane, uz rješavanje evidentnih nedostataka. Pristup politici sigurnosti hrane treba definirati kroz slijedeća područja djelovanja: 1) poboljšanje sustava sigurnosti hrane i zdravlja životinja; 2) uspostavljanje osnova za stvaranje održivog prehrambenog sustava i 3) jačanje sustava zaštite zdravlja biljaka.

Unapređenje sustava sigurnosti hrane i zdravlja životinja

Postojeći legislativni okvir nominalno pokriva cijeli lanac sigurnosti hrane, uključujući stočnu hranu i primarnu poljoprivrednu proizvodnju, uspostavljajući zadovoljavajuću razinu zaštite potrošača. Prije svega aktivnostima Agencije za sigurnost hrane BiH odredbe relevantne legislativne EU u domenu sigurnosti hrane se relativno zadovoljavajućom dinamikom prenose u legislativu u BiH. Pored toga Agencija za sigurnost hrane BiH, Ured za veterinarstvo BiH i Uprava BiH za zaštitu zdravlja bilja prate nove standarde i preporuke međunarodnih organizacija kao što su CAC, OIE, IPPC i u skladu s njima, u pravilu, pravovremeno reagiraju podnošenjem legislativnih inicijativa prema institucijama nadležnim za njihovo donošenje.

Sigurnost hrane temelji se na integriranoj skupini propisa horizontalnog i vertikalnog karaktera o higijeni hrane za sve vrste hrane na svim razinama i u svim segmentima lanca sigurnosti hrane, uključujući primarnu proizvodnju. Prvenstvenu odgovornost za sigurnost hrane snose subjekti u njenoj proizvodnji i prometu, osobito kroz provođenje sustava unutrašnje kontrole zasnovane na HACCP u domenama prerade i pakovanja te kroz primjenu dobrih poljoprivrednih, proizvođačkih i higijenskih praksi. Nadležna tijela kroz programe praćenja, službene kontrole i posebne oblike kontrola u obvezi su da osiguraju integritet sustava kontrole i osiguranja maksimalno moguće razine sigurnosti hrane.

Sigurnost hrane za životinje drugi je stup integralnog pristupa zdravstvenoj sigurnosti hrane. Svojim svojstvima (sastav, kvaliteta) hrana za životinje ima utjecaja na zdravlje životinja, a time i na sigurnost hrane animalnog podrijetla. Jačanje opće politike sigurnosti hrane u narednom razdoblju bi trebalo obuhvatiti i propisivanje zabrana uporabe određenih proizvoda u ishrani životinja, uz utvrđivanje maksimalno dozvoljenih koncentracija nepoželjnih supstanci. Pogone za proizvodnju hrane za životinje treba registrirati i odobravati prema kriterijima za registraciju i odobravanje pogona za proizvodnju hrane. Neophodno je uspostaviti odgovarajuće higijenske kriterije za proizvodnju i trgovinski promet hrane za životinje. Iako to traži dodatne institucijske angažmane, potrebno je uspostaviti sustavni monitoring hrane za životinje na određene biološke, kemijske i druge opasnosti. Principe osiguranja sljedivosti koji vrijede za proizvodnju i promet hrane treba adekvatno primijeniti i na proizvodnju i promet hrane za životinje.

Nusproizvodi životinjskog podrijetla važan su čimbenik poslovanja u poljoprivredno-prehrambenom sektoru, jer mogu predstavljati i dodatnu vrijednost proizvodnji, ali i poseban rizik po zdravlje ljudi i životinja i stanje životne sredine. Ukoliko prema nekom od modela cirkularne ekonomije nije svrsishodna posebna obrada i prerada nusproizvoda životinjskog

podrijetla, potrebno je osigurati posebne sustave kontrole i upravljanje tijekom proizvodnje osnovnih proizvoda, odnosno tijekom prometa, korištenja i/ili sigurnog uklanjanja. U Federaciji BiH je potrebna izgradnja i opremanje postrojenja za preradu i sigurno uklanjanje nusproizvoda životinjskog podrijetla, uz legislativno obvezivanje subjekata u proizvodnji hrane životinjskog podrijetla na njihovo sigurno uklanjanje ili sigurnu uporabu u svrhe npr. proizvodnje tehničkih proizvoda, energije i sl. Pored izgradnje i opremanja posebnih postrojenja za zbrinjavanje nusproizvoda životinjskog podrijetla (uključujući mrtve životinje), prema mogućnostima, u proračunskim sredstvima treba planirati i sufinanciranje troškova odlaganja ovih nusproizvoda kojima će biti izloženi proizvođači.

Briga o zdravlju životinja doprinosi, a često i određuje razinu sigurnosti hrane i ekonomičnost stočarske proizvodnje. Ovdje su od posebne važnosti sprečavanje širenja zaraznih bolesti životinja i zaštita ljudi od zaraznih bolesti koje se prenose sa životinja na ljude, ali i etički zahtjev za humano postupanje prema životinjama. Legislativa EU u ovom pogledu zahtijeva izradu i provođenje detaljnih planova za praćenje, kontrolu i iskorjenjivanje bolesti životinja, kao i provođenje mjera biološke sigurnosti na farmama. Prioritet i u narednom razdoblju ostaju zoonoze koje predstavljaju rizik za zdravlje ljudi, ali i ekonomski važne zarazne bolesti životinja. Aktualne naknade za ubijene i/ili uginule životinje kod mjera suzbijanja širenja zaraznih bolesti životinja značajno su proračunsko opterećenje, a pri tome nemaju posebnog utjecaja na provođenje preventivnih mjera i povećanje odgovornosti za zdravlje životinja kod uzgajivača. Problemu treba pristupiti ozbiljno, a jedna od mogućnosti je uspostavljanje održivijeg rješenja kroz javno-privatno partnerstvo između uzgajivača životinja, državnih institucija, financijskih institucija i osiguravajućih društava s ciljem ravnopravne i realne podjele odgovornosti i troškova kod suzbijanja i iskorjenjivanja zaraznih bolesti životinja.

Veterinarski lijekovi se moraju promatrati sa dva aspekta. Jedan je zaštita zdravlja i terapija bolesnih životinja, a drugi je zaštita javnog zdravlja kroz osiguranje hrane bez ostataka veterinarsko-farmaceutskih proizvoda. Važno je naglasiti da se u posljednje vrijeme, prvenstveno u EU, uspostavljaju i snažna ograničenja u primjeni veterinarsko-farmaceutskih preparata koji dovode do povećanja rezistentnosti mikroorganizama koji uzrokuju bolesti. U ovom pogledu potrebno je unapređenje postojećeg sustava zaštite od prisustva rezidua veterinarsko-farmaceutskih supstanci u hrani kroz dalje jačanje sustava i procedura za odobravanje veterinarskih lijekova.

Registar farmi i identifikacija životinja neophodan su uvjet za efikasnu kontrolu zdravlja i dobrobiti životinja, ali i za sljedivost i sigurnost hrane životinjskog podrijetla. Sustav identifikacije životinja treba potpuno razviti i nastojati da se on funkcionalno poveže sa elementima sustava sljedivosti hrane u integriran i konzistentan sustav sljedivosti u svim fazama proizvodnje i prometa hrane životinjskog podrijetla.

Dobrobit životinja integrira se u sustav zdravlja životinja i sigurnosti hrane na način osiguranja potrebne ravnoteže između zahtjeva i kriterija za dobrobit životinja, s jedne strane, i zdravstvenih, ekonomskih i socijalnih aspekata, ali i aspekata zaštite životne sredine, s druge strane. Trenutno samo manji broj farmi u Federaciji BiH zadovoljava zahtjeve standarda dobrobiti životinja, a poseban problem predstavljaju veći proizvodni pogoni sa elementima industrijskog uzgoja (osobito u svinjogojstvu i peradarstvu). Na ispunjavanju zahtjeva relativno dobro postavljenih aktualnom legislativom treba kroz sustave kontrole insistirati, osobito imajući u vidu da je poštovanje standarda o dobrobiti životinja osobito važno kod odobravanja izvoza u EU.

U domeni primarne biljne proizvodnje sigurnost hrane se osigurava kroz dobre higijenske i dobre poljoprivredne prakse na razini poljoprivrednog gospodarstva. Ovdje se osobito važnim smatraju dosljedno provođenje mehanizama zaštite zdravlja kroz legislativno utvrđivanje maksimalno dozvoljenih rezidua pesticida u proizvodima biljnog i životinjskog podrijetla te njihovom kontrolom, kao i poštivanjem kriterija za pravilnu uporabu pesticida.

Pitanja sigurnosti hrane od osobitog su značaja u kontekstu izvoza proizvoda poljoprivrede i prehrambene industrije na tržište EU, ali i na druga, ne manje zahtjevna tržišta. Ostvarena prava na izvoz nekih proizvoda iz domene animalne proizvodnje (riba, mlijeko, piletina) u EU ohrabruje i potvrda da u BiH postoje regulatorni, institucijski i kontrolni kapaciteti koji osiguravaju kredibilitet u pogledu sigurnosti hrane. Međutim, na ostvarenom se ne može ostati i potrebni su znatni dodatni naponi kako bi se unaprijedilo stanje sigurnosti hrane na domaćem tržištu, ali i kako bi se osigurao izvoz na tržište EU i druga tržišta znatno većeg broja poljoprivrednih i prehrambenih proizvoda te živih životinja.

Ispunjavanje standarda u domenu sigurnosti hrane i zdravlja i dobrobiti životinja treba snažnije podržati kroz konkretne mjere poljoprivredne politike, a prvenstveno kroz sufinansiranje troškova potrebnih ulaganja na farmama i gospodarstvima. Sigurnost hrane treba da je znatno snažnije u fokusu savjetodavne potpore i specijaliziranih obuka za poljoprivrednike i proizvođače hrane. Doprinos sigurnosti hrane i s tim usko povezanim sustavima kontrole hrane, pored ažuriranja legislativnog okvira, nadležne institucije trebaju dati kroz poboljšanja integracije i interoperabilnosti sustava evidencija i postojećih ili novouspostavljenih baza podataka. Od značaja može biti i potpora jačanju laboratorijskih kapaciteta, osobito u pogledu kontrola parametara sastava i kvalitete hrane proizašlih iz legislativnih zahtjeva.

Unapređenje sustava zaštite zdravlja biljaka

Osnove pristupa EU u domenu zaštite zdravlja biljaka uspostavljene su kroz unapređenje nacionalnih sustava za efikasno i održivo funkcioniranje institucija i tijela nadležnih za zaštitu zdravlja biljaka i proizvoda biljnog podrijetla, odobravanje tržišnog prometa sukladno odredbama Međunarodne konvencije o zaštiti zdravlja biljaka te smanjenju rizika od uporabe fitofarmaceutskih sredstava na zdravlje ljudi, životinja i stanje životne sredine. Insistira se na praktično stalnoj *procjeni fitosanitarnih rizika* i definiranju aktivnih mjera za efikasno smanjenje tih rizika. Ova institucionalna nastojanja treba upotpuniti aktivnostima na podizanju svijesti poljoprivrednih proizvođača i drugih subjekata u sustavima zaštite zdravlja biljaka o utjecajima ovog sustava i na održivost poljoprivredne proizvodnje i na zdravlje konzumenata hrane.

Jedan od glavnih elemenata fitosanitarnog sustava je praćenje zdravstvenog stanja strateških poljoprivrednih kultura. Za ovo je potrebna izrada i provođenja programa praćenja, uz definiran odabir kultura i štetnih organizama za praćenje, uz koncentriranje na karantenske štetne organizme. Na temelju društvenih, ekonomskih, ekoloških i drugih čimbenika institucijski je potrebno utvrditi prioritete programa praćenja na godišnjoj razini. *Fitosanitarnim monitoringom* utvrđuje se zdravstveno stanje biljaka, prisutnost i rasprostranjenost štetnih organizama na određenom području, ali se i stječu uvjeti za olakšanje ili povećanje izvoza biljnih poljoprivrednih proizvoda.

U BiH odobrenja za uporabu izdaju se za fitofarmaceutska sredstva koja sadrže aktivne supstance i druge sastojke odobrene u EU. Sukladno zahtjevima relevantne legislativne u EU, aktivnosti u domenama marketinga i uporabe fitofarmaceutskih sredstava bi trebalo artikulirati kroz donošenje *akcijskog plana za održivu uporabu fitofarmaceutskih sredstava*. Ovim planom utvrđuju se ciljevi, mjere, pokazatelji praćenja i rokovi za postizanje održive uporabe fitofarmaceutskih sredstava. Pitanja kvalitete i pravilne primjene fitofarmaceutskih proizvoda treba utvrditi posebnim *programom monitoringa i kontrole* koji obuhvata provjeru fitofarmaceutskih sredstava te njihovog skladištenja, distribucije i uporabe. Kao poseban ili sustav integriran sa spomenutim programom monitoringa i kontrole treba uspostaviti i programiran sustav *kontrole i monitoringa rezidua* barem odabranih aktivnih supstanci fitofarmaceutskih sredstava u poljoprivrednim proizvodima i prehrambenim proizvodima. U ovom pogledu potrebna je stalna i snažna potpora nadležnih inspekcijskih uprava.

U BiH su ostvareni određeni rezultati u primjeni tzv. integralne zaštite poljoprivrednih biljaka koja se koncentrira na proizvodnju zdravih biljaka uz što manje poremećaja agroekoloških sustava i poticanje prirodnih mehanizma zaštite biljaka. Ovaj koncept je potrebno dalje jačati, između ostalog, i kroz snažnije promoviranje alternativnih pristupa ili tehnika zaštite biljaka koji za cilj imaju dalje smanjenje potreba za korištenjem fitofarmaceutskih sredstva. Za provođenje integralne zaštite biljaka od izuzetne važnosti je uspostavljanje *sustava prognoza i obavještanja* o pojavama ekonomski najvažnijih biljnih bolesti i štetočina. Ovi sustavi se, u pravilu, uspostavljaju preko mreže agrometeoroloških stanica i formiranih kanala informiranja poljoprivrednika o pravovremenoj primjeni preporučenih mjera za zaštitu zdravlja biljaka. Iako samo uspostavljanje prognozno-obavještajnog sustava nije jeftino i jednostavno, jednom uspostavljen sustav omogućava smanjenje troškova zaštite biljaka, doprinosi zaštiti životne sredine i povećava zdravstvenu sigurnost poljoprivrednih proizvoda.

Prema postojećim propisima u Federaciji BiH poslove u vezi prometa fitofarmaceutskim sredstvima mogu obavljati *osobe sa certifikatom* kao dokazom o pohađanju posebne obuke i položenim ispitom. Međutim, ovim ili sličnim programima obuke i certificiranja bi trebalo obuhvatiti i agronome i poljoprivrednike koji izravno primjenjuju fitofarmaceutska sredstva, barem na većim posjedima. Iako su u Federaciji BiH za ovo uspostavljene određene regulatorne pretpostavke, potrebno je snažnije insistirati na obveznoj *kontrolji i certificiranju opreme* za profesionalnu primjenu fitofarmaceutskih sredstva.

Osiguravanje pravilne uporabe fitofarmaceutskih sredstava ne može biti bez educiranja, obuke i podizanja svijesti svih relevantnih subjekata o važnosti pravilne primjene za zaštitu zdravlja ljudi i životinja te za zaštitu životne sredine. Svi, ili barem svi tržišno orijentirani poljoprivredni proizvođači trebali bi biti dužni voditi *evidenciju o vrstama i načinima uporabe fitofarmaceutskih sredstva* po površinama i kulturama, sa informacijama o datumima i dozama primjene, sve uz potrebu inspeksijskog kontroliranja.

Standardi i sheme kvalitete u poljoprivredi i prehrambenoj industriji

Polazeći od danas globalno prihvaćenog načela da je odgovornost za sigurnost hrane na svakom sudioniku u lancu njene proizvodnje i distribucije, sve veći broj ozbiljnih poljoprivrednih proizvođača i praktično svi važniji subjekti prehrambene industrije uvode i primjenjuju različite standarde za osiguranje kako sigurnosti hrane, tako i njenih drugih kvalitativnih svojstava. Standardi su po sebi neobvezujući, iako ih se legislativom može prevesti u obvezujuće norme. U ovom pogledu je npr. tipičan primjer HACCP sustav kojeg je Komisija Codex Alimentarius davno preporučila kao model preventivnog djelovanja i efikasnog sprečavanja zdravstvenih rizika u vezi sa hranom tijekom njene proizvodnje. HACCP je, međutim od preporuke u međuvremenu postao zakonski obvezujući sustav za sve prerađivače i proizvođače hrane.

Pored pometnutog HACCP sustava, danas postoje desetine standarda u užem smislu prilagođenih za osiguranje provođenja dobrih higijenskih praksi i osiguranje visoke razine sigurnosti poljoprivrednih proizvoda i hrane (ISO 2200, FSSC 22000, SQF, ISF, GSFI, GLOBALG.A.P sa verzijama za različite poljoprivredne proizvodnje, IFS, BRC, GMP + FSA, Halal standard, Kosher standard, da se spomenu samo neki). Neki od njih su izuzetno zahtjevni i skupi za uvođenje i održavanje, ali su u pravilu i renomiraniji. Važno je naglasiti da se proizvodni sustav koji pod zakonskom obavezom ili dobrovoljno pristupa uvođenju i primjeni standarda mora svojim definiranim ciljevima, vizijama i razvojnim projekcijama jasno i odgovorno odrediti u pravcu proizvodnje zdravstveno sigurne i na druge načine nutritivno vrijedne i kvalitetne hrane. Iako su prave svrhe uvođenja i primjene standarda u poljoprivredi i prehrambenoj industriji poboljšanja organizacije i osiguranje sigurnih i kvalitetnih proizvoda za tržište, mnogi proizvodni sustavi uvođenje i održavanje standarda vide i kao dobar marketinški alat.

Iako se po svojoj osnovnoj intenciji znatno razlikuju od standarda, tzv. sheme kvalitete u poljoprivredi i prehrambenoj industriji, pored jamstva kvalitete, sastava i metoda proizvodnje, u pravilu osiguravaju i zdravstveno sigurnije proizvode. I u našoj praksi su već poznati modeli zaštite podrijetla (PDO) ili zemljopisnog podrijetla (PGI) prehrambenih proizvoda te posebne kategorije zaštite zajamčeno tradicionalne kvalitete (TSG). Pravo na isticanje oznaka podrijetla ili zajamčeno tradicionalne kvalitete proizvođači stječu na temelju praćenja i mišljenja certifikacijskih tijela, što potrošačima pruža znatna jamstva o ukupnoj kvaliteti proizvoda koji su, usput, na tržištu najčešće i skuplji od proizvoda bez ovih oznaka.

Kako je održavanje jednom uvedenog standarda ili sheme kvalitete pod stalnim nadzorom kompetentnih certifikacijskih tijela, sasvim je svrsishodno da se kao vrlo efikasan način unapređenja sigurnosti hrane (ali i njenih drugih kvaliteta) iz proračunskih sredstava osigura ako ne potpuno financiranje, onda barem sufinanciranje troškova uvođenja standarda i shema kvalitete u poljoprivredi i prehrambenoj industriji. Kontrola uporabe proračunskih sredstva za ove namjene je jednostavna, a klijenti koji pristupaju uvođenju standarda ili shema kvalitete u pravilu su među najodgovornijim sektorskim akterima.

Uspostavljanje održivog prehrambenog sustava

Održivost agro-prehrambenog sustava dugoročan je zadatak koji zahtijeva niz promjena u pristupima i strukturalne intervencije. Među elementima održivosti ovog sustava čijem aktiviranju se može pristupiti i u aktualnim uvjetima je prije svega jasniji odgovor poljoprivrede i proizvodnje hrane na zahtjeve društva za većim stupnjem kvalitete i zdravstvene sigurnosti hrane, uključujući nutritivni sastav i pitanja hrane koja završava kao otpad. Kroz institucionalno-stručnu suradnju bi trebalo pristupiti izradi plana za opskrbu hranom i sigurnost hrane, sa programom snažnijeg promoviranja domaćih poljoprivredno-prehrambenih proizvoda i, osobito, s ciljem jačanja održive proizvodnje i potrošnje.

Priprema strateškog dokumenta za održive prehrambene sustave i njegovo eventualno legislativno promoviranje, između ostalog, podrazumijeva revidiranje ili osuvremenjivanje legislative u barem slijedećim domenama: a) sredstva za zaštitu zdravlja biljaka (osobito kroz olakšavanje stavljanja na tržište sredstava za zaštitu biljaka sa biološki aktivnim supstancama); b) aditivi u hrani za životinje s ciljem smanjenja utjecaja stočarstva na životnu sredinu; c) održiva uporaba pesticida uz jačanje integralne zaštite i smanjenje ovisnosti od korištenja pesticida; d) materijali u kontaktu s hranom u vezi sa zdravstvenom sigurnošću hrane, e) tržišni standardi za poljoprivredne i prehrambene proizvode i proizvode ribarstva i akvakulture s ciljem smanjenja rasipanja hrane i povećanja opskrbe održivim proizvodima. Uz ovo, potrebno je promoviranje nove korporativne kulture i orijentacije prema kojoj će prehrambena industrija kroz svoje razvojne strategije uvoditi i primjenjivati principe održivih sustava proizvodnje, distribucije i potrošnje hrane. Slijedeći, ne manje važan, pravac su aktivnosti na promoviranju održivijih sustava ishrane kroz npr. ograničenja u reklamiranju hrane bogate solju, šećerima i mastima, uspostavljanje modela deklariranja prehrambenih proizvoda koji će potrošačima omogućiti na informacijama utemeljen i svjestan izbor zdravstveno primjerenije hrane. Komplementarno s ovim aktivnostima može biti i barem inicijalno uspostavljanje tzv. školskih shema (voće, povrće, mlijeko), odnosno nabava održivo proizvedene hrane (npr. organsko) za škole i javne ustanove čime se, pored poboljšanja kvalitete ishrane, promoviraju održivi sustavi proizvodnje hrane.

U našim uvjetima se važnom problemu rasipanja hrane (odlaganju hrane u otpad) još ne pristupa sa dovoljno ozbiljnosti. Smanjenje rasipanja i bacanja hrane jedan su od praktično najjednostavnijih načina, kako za povećanje prehrambene sigurnosti stanovništva, tako i za povećanje održivosti prehrambenog lanca. Uz to, smanjenje bacanja hrane ima bitnog neizravnog utjecaja na standard stanovništva i životnu sredinu. U narednom strateškom razdoblju bilo bi potrebno barem inicirati izradu programa smanjenja rasipanja hrane i postupanja sa odbačenom hranom (humanitarni programi i sl.).

4.4.6.2. Unapređenje institucijskog i zakonodavnog okvira

Institucijsko-zakonodavni okvir Federacije BiH dozvoljava funkcioniranje sektora poljoprivrede i realizaciju dosadašnjih poljoprivrednih politika. Međutim, niz sektorskih aktera – od nadležnih institucija do poljoprivrednika – nepodijeljenog je stava da je za snažniji napredak i modernizaciju sektora potrebno znatno jačanje institucijskog i zakonodavnog okvira. Sa donošenjem novog strateškog plana razvoja poljoprivrede i ruralnog razvoja biće potrebno pristupiti revidiranju postojeće i izradi i usvajanju nove sektorske legislative. Usporedo s tim, a zbog niza, za naše uvjete novih i izazovnih strateških intervencija i mjera, mora se pristupiti i institucijskom jačanju koje podrazumijeva jačanje (personalno i tehničko-tehnološko) postojećih institucija, ali i stvaranje novih organizacija i institucija potrebnih za realizaciju strateški zacrtanih ciljeva i budući dinamičniji razvoj sektora.

Tijekom provedbe usvojene strategije (razdoblje do 2027. godine) prije svega aktivnošću postojećih nadležnih institucija potreban je praktično stalan rad na kreiranju novih i nadogradnji postojećih zakonskih i podzakonskih propisa. Bit će, naime, potrebno da se po usvajanju nove strategije razvoja sektora izvrše i potrebna usklađivanja postojećeg zakonodavnog okvira. Pored toga, mora se nastaviti sa usklađivanjem sektorske legislative sa aktualnom (i često mijenjanom) sektorskom legislativom u EU. Na kraju je poseban izazov na unapređenju legislativnog okvira sektora poljoprivrede u vezi sa novim zahtjevima vezanim za zadatke sektora u prilagođavanju klimatskim promjenama i zaštiti životne sredine. Iako institucije Federacije BiH snažno podržavaju i konstruktivno doprinose uspostavljanju elemenata sektorske legislative na državnoj (BiH) razini, potrebno je radi nesmetanog funkcioniranja tržišta voditi računa i o potrebnom usklađivanju propisa na relacijama BiH – Federacija BiH, ali i Federacija BiH – Republika Srpska.

Usklađivanje sektorskih zakonskih i podzakonskih propisa sa relevantnom legislativom EU je već uobičajena praksa u BiH koja se, međutim, ne odvija uvijek željenom brzinom. Predstojeće razdoblje će za kreatore i donositelje sektorske legislative u Federaciji BiH biti znatno izazovnije imajući u vidu novu, "zelenu", poljoprivrednu politiku EU. Iako zakonodavne institucije u Federaciji BiH imaju potrebna prethodna iskustva, kod transpozicije sektorske legislative EU u narednom razdoblju bit će potrebni dodatni naponi, pažnja i, osobito, visok stupanj koordinacije sa institucijama koje kreiraju i donose zakonske i podzakonske propise na državnoj (BiH) razini.

Nova strategija razvoja poljoprivrede i ruralnog razvoja podrazumijeva i promjene politika, što zahtijeva i prilagođavanja postojećih ili donošenje novih zakonskih i podzakonskih propisa koji su osnovna sredstva realizacije utvrđenih politika. Pored intervencija u ključnim zakonskim propisima za realizaciju nove poljoprivredne politike (Zakon o poljoprivredi i Zakon o novčanim poticajima u poljoprivredi), bit će potrebne intervencije i u još nekoliko važnih oblasti kako bi se osiguralo konzistentno provođenje zacrtanih strateških ciljeva. Ne ulazeći u legislativne intervencije manjeg obima koje će trebati provesti na značajnom broju postojećih zakonskih i podzakonskih propisa, ovdje treba istaći nekoliko veoma važnih problema koji već dugo čekaju na adekvatna zakonodavna rješenja. To su: 1) pitanja obveznih doprinosa i poreza te poreza na dohodak poljoprivrednika; 2) pitanja tretmana državnog poljoprivrednog zemljišta u federalnom Zakonu o stvarnim pravima i 3) legislativno jačanje uloge i značaja poljoprivrednih zadruga.

Poljoprivredno zemljište u državnom vlasništvu, kao neobnovljiv resurs, potrebnim izmjenama i dopunama Zakona o stvarnim pravima treba zaštititi od trajnog otuđenja i uz odgovarajuće izmjene i dopune Zakona o poljoprivrednom zemljištu dalje zaštititi od čestih i neopravdanih prenamjena korištenja. Poljoprivredne zadruge mogu biti, a u zemljama sa razvijenom poljoprivrednom proizvodnjom i jesu važan razvojni čimbenik sektora. Na drugim mjestima u ovom dokumentu elaborirani su aktuelni problemi poljoprivrednog zadrugarstva, pri čemu

prevladavanje njihovog znatnog broja traži i modernu legislativu o poljoprivrednim zadrugama i njihovim djelatnostima.

Ovdje je potreban nešto detaljniji osvrt na pitanja obveznih doprinosa i poreza te poreza na dohodak poljoprivrednika koji traže prilagođavanje znatnog broja zakonskih i podzakonskih propisa kojima se na razini Federacije BiH uređuju ova pitanja. Provedene analize pokazuju da bi u pogledu doprinosa za mirovinsko i zdravstveno osiguranje poljoprivrednika bilo korisno razmotriti efikasna legislativna rješenja u nekim susjednim zemljama. Zakonska rješenja za nositelje obiteljskih poljoprivrednih gospodarstava u pogledu mirovinskog osiguranja treba tražiti na tragu relativno uspješno provedenih modela, odnosno između mogućnosti fakultativne uplate mirovinskog osiguranja za nositelje obiteljskog poljoprivrednog gospodarstva koji nisu obveznici poreza na dohodak, te propisivanja obveznog mirovinskog osiguranja za nositelje obiteljskog poljoprivrednog gospodarstva koji je mlađi od 50 godina kako bi ispunio minimalne uvjete za ostvarivanje prava na mirovinu do napunjenih 65 godina života. Legislativno rješenje pitanja zdravstvenog osiguranja poljoprivrednika, uz obvezno povezivanje sa upisom u registar poljoprivrednih gospodarstava, treba tražiti kroz smanjenje postotka za izračunavanje mjesečnog doprinosa za zdravstveno osiguranje, odnosno kroz model zakonski utvrđenog izdvajanja prihvatljive visine sredstava poljoprivrednika za ove svrhe. Pitanja poreza na dohodak poljoprivrednika, kroz odgovarajuće izmjene relevantnih podzakonskih propisa, bi se trebalo rješavati kroz utvrđivanje maksimalno ostvarenih godišnjih primanja obiteljskog poljoprivrednog gospodarstva na koja se ne obračunava i ne uplaćuje porez na dohodak. U vezi s ovim, zakonski je potrebno urediti obvezu sistematizirane evidencije prodaje poljoprivrednih proizvoda gospodarstva koja bi bila predmet inspekcijskog nadzora. Na bazi evidencije prihoda kroz prodaju poljoprivrednih proizvoda i primanja po osnovu svih dodijeljenih novčanih potpora gospodarstvu, vršila bi se njegova kategorizacija po pitanju obveze ili oslobođanja od obveze uplate poreza na dohodak. Poljoprivredna gospodarstva čiji godišnji dohodak prelazi maksimalno utvrđenu visinu dohotka za oslobođanje od poreza na dohodak, ali ne prelazi 50.000 KM (koliko je trenutni minimum za ulazak u sustav PDV) bi trebalo dalje kategorizirati (u npr. tri kategorije prema visini ostvarenog dohotka) te kroz sustav paušalnog oporezivanja utvrditi visine mjesečnih i godišnjih paušalnih iznosa poreza na dohodak. Ove iznose bi svakako trebalo utvrđivati uz uvažavanje uobičajeno značajno visokih porezno priznatih izdataka u poljoprivrednoj proizvodnji, odnosno uspostaviti sustav u kojem će se kroz stimulativnu poresku politiku osigurati povećanje broja poljoprivrednika koji će po fer uvjetima plaćati porez na dohodak.

Ministarstvu poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva Federacije BiH kao instituciji od koje se očekuje da planira, koordinira i u mnogim elementima praktično realizira poljoprivrednu politiku je potrebno institucijsko jačanje, osobito u pogledu jačanja personalnih kapaciteta, ali i u pogledu stvaranja novih organizacionih jedinica te u pogledu jačanja tehničke infrastrukture. U kantonima Federacije BiH djeluju kantonalna ministarstva poljoprivrede (ili odjeli za poljoprivredu pri ministarstvima gospodarstva) koja angažira značajan broj zaposlenih i određenu tehničku infrastrukturu. Iako postojeći zakonski okvir insistira na visokom stupnju koordinacije aktivnosti federalnog i kantonalnih ministarstva to nije stalna praksa pa se i iz ovih razloga nominalno značajni personalni kapacitet nadležnih ministarstva ne koriste uvijek na najefikasniji način.

Na razini Federacije BiH je potrebno dovršiti neke, ali i započeti značajan broj drugih aktivnosti na uspostavljanje integriranog poljoprivrednog informacijskog sustava. Ovaj višestruko koristan sustav uobičajeno čine: 1) statistički sustav (baziran na podacima iz popisa poljoprivrede na koji se u Federaciji BiH čeka decenijama); 2) mreža računovodstvenih podataka poljoprivrednih gospodarstava (FADN); 3) poljoprivredni tržišni informacijski sustav i 4) Registri i GIS podsustavi (registar poljoprivrednih gospodarstava, registar klijenata, registar identifikacije životinja, fitosanitarni registar, vinogradarsko-vinarski registar, registar organskih proizvođača i sl.) i 5) integrirani administrativno-kontrolni sustav (IACS, sa sustavom identifikacije zemljišnih parcela, digitalnom bazom podataka o životinjama u sustavu

podsticaja, integrirani sustav kontrole zahtjeva za podsticaje i kontrola na licu mjesta). Kako je navedeno, u Federaciji BiH su uspostavljeni i funkcioniraju neki elementi ovog zahtjevnog sustava, dok je neke potrebno zaokružiti ili tek uspostaviti. U ovom pogledu, zbog visokih troškova, osobito je zahtjevno uspostavljanje IACS sa sustavom identifikacije zemljišnih parcela (LPIS). Uspostavljanje i efektivno uvezivanje svih ovih segmenata u integrirani poljoprivredni informacijski sustav je zahtjevan zadatak, ali se njegovom realizacijom osigurava niz koristi i za institucije i za poljoprivrednike i za javna sredstva namijenjena poticanju razvoja poljoprivrede i ruralnog razvoja.

Pored navedenog, u Federaciji BiH je potrebno jačanje ili uspostavljanje još nekih sustava važnih i za analitičko-strateške potrebe institucija, ali i za ukupan razvoj sektora. Ovdje treba spomenuti npr. uspostavljanje sustava za kontrolu i sigurnost poljoprivrednih proizvoda i hrane te posebno važno uspostavljanje integriranog sustava poljoprivrednog znanja i inovacija (AKIS) o čemu se više detalja nalazi na drugom mjestu u ovom dokumentu.

Mjera 1.1.10. Tehnička potpora Federalnom ministarstvu poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva za provođenje politika i jačanje sustava sigurnosti hrane

Posebnu kategoriju mjera predstavljaju tzv. opće usluge, a što je pojam koji se odnosi na uspostavu odgovarajućeg institucijskog ambijenta za realizaciju poljoprivrednih politika, politike ruralnog razvoja, politike sigurnosti hrane i politike zaštite zdravlja biljaka i životinja. Opće usluge su sve one usluge koje pružaju institucije na različitim razinama državne vlasti, a koje stvaraju okvir za uređeno i neometano funkcioniranje poljoprivrednog sektora i ispunjavanje njegovih ciljeva i svrhe postojanja.

Kroz ovu mjeru podržava se Federalno ministarstvo poljoprivrede, te različite državne, federalne i županijske/kantonalne institucije koje sudjeluju u sustavu ili kao kreatori poljoprivredne politike, ili sudjeluju u njenom provođenju, odnosno čine dio sustava sigurnosti hrane u Bosni i Hercegovini.

Pored kapaciteta samog ministarstva i različitih projekata koji trebaju biti realizirani da bi ministarstvo moglo ispuniti ulogu kreatora i implementatora poljoprivredne politike, važnu ulogu imaju i poljoprivredne savjetodavne i izvještajno prognozne službe koje trebaju pomoći poljoprivrednicima, drugim korisnicima zemljišta, odnosno malim i srednjim poduzećima u ruralnim područjima da poboljšaju gospodarske rezultate, okolišnu učinkovitost i otpornost svojih gospodarstava, poduzeća i ulaganja.

Institucije koje djeluju u području sigurnosti hrane, bez obzira da li su one na državnoj, entitetskoj ili županijskoj/kantonalnoj razini, imaju vrlo važno mjesto i ulogu budući da sprječavaju ili ograničavaju pojavu i širenje zaraznih bolesti i štetnika, odnosno smanjuju rizik od pojave zdravstvene neispravnosti hrane i nastajanja štetnih posljedica po ljude, domaće životinje, biljke ili okoliš.

Veza sa strateškim ciljem	Strateški cilj 1: Pametan, otporan i diversificiran sektor poljoprivrede sa zajamčenom povećanom sigurnošću opskrbe hranom
Prioritet	Prioritet 1.1. Podržavati održiv dohodak i otpornost poljoprivrednih gospodarstava kako bi se poboljšala sigurnost opskrbe hranom
Naziv mjere	Mjera 1.1.10. Tehnička potpora Federalnom ministarstvu poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva za provođenje politika i jačanje sustava sigurnosti hrane

<p>Opis mjere sa okvirnim područjima djelovanja</p>	<p>Podmjera tehničke pomoći za Federalno ministarstvo poljoprivrede odnosi se na izdvajanja radi stvaranja tehničkih i organizacijskih preduvjeta za programiranje, provedbu, praćenje i ocjenjivanje efekata poljoprivredne politike. U okviru navedenog važno mjesto ima informatizacija sustava i osiguravanje IT tehnologije i softvera za vođenje RPG i RK i drugih registara, provođenje kontrole na terenu kombiniranjem modernih tehnologija satelitskog nadzora i digitaliziranih podataka o zemljišnim parcelama, obradu zahtjeva za potporama, informiranje zainteresirane javnosti i izvješćivanje. Pored toga podmjera može uključivati izradu potrebnih znanstvenih i stručnih studija i projekata koji su osnova za programiranje poljoprivredne politike, obuku službenika te izradu i evaluaciju strateških dokumenata.</p> <p>Posebna podmjera odnosi se na tehničko opremanje i neophodne obuke za uspostavu funkcionalne poljoprivredne savjetodavne službe na razini Federalnog ministarstva poljoprivrede, ali i županijskim/kantonalnim i općinskim razinama, koja će biti usmjerena na poljoprivrednike, osposobljena pružati kvalitetne usluge u vidu stručnih savjeta, pomaganja u donošenju poslovnih odluka i pripremi poslovnih planova za investicije na PG-ima.</p> <p>U okviru općih usluga važno mjesto ima i podmjera vezana za sigurnost hrane koja obuhvaća sredstva za praćenje i nadzor zaraznih bolesti i štetnika, poduzimanje intervencija u slučaju pojave zaraznih bolesti i štetnika, opremanje laboratorija, opremanje veterinarske inspekcije i Federalne uprave za inspeksijske poslove, ali i institucija zaduženih za zaštitu zdravlja bilja i sigurnost hrane na državnoj razini. Većina ovih aktivnosti provodi se u okviru ARCP projekta koji se realizira iz sredstava Svjetske banke.</p>							
<p>Strateški projekti</p>								
<p>Pokazatelji za praćenje rezultata mjere</p>	<p>Pokazatelji</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ Ukupan iznos sredstava za financiranje tehničke potpore Federalnom ministarstvu poljoprivrede (KM) ▪ Iznos sredstava za financiranje tehničke potpore radu poljoprivredne savjetodavne službe (KM) ▪ Iznos sredstava za opremanje laboratorija u Federaciji BiH (KM) ▪ Iznos sredstava za opremanje federalnih inspekcija (KM) ▪ Iznos sredstava za opremanje državnih institucija u sustavu sigurnosti hrane (KM) 	<p>Polazne vrijednosti</p> <p>0</p> <p>0</p> <p>0</p> <p>0</p> <p>0</p>	<p>Ciljne vrijednosti</p> <p>11.442.447</p> <p>2.802.000</p> <p>5.505.000</p> <p>3.523.000</p> <p>1.975.000</p>					
<p>Razvojni efekt i doprinos mjere ostvarenju prioriteta</p>	<p>Da bi mogli prepoznati i promicati proizvodnju hrane s posebnim i vrijednim karakteristikama, da bi se osigurala održiva proizvodnja hrane, smanjilo rasipanje i podigla razina dobrobiti životinja, neophodni su institucijski kapaciteti koji to mogu realizirati. Usluge savjetodavne službe poljoprivrednicima omogućavaju pristup osposobljavanju, prijenosu znanja i inovacija, savjetovanju te korištenju suvremenih IT, čime doprinosimo ostvarenju prioriteta 1.2. Savjetodavci im mogu pomoći pri donošenju ključnih odluka za poslovanje, pristupu sredstvima potpore i izvorima za financiranje njihovih investicija, što doprinosi ostvarivanju Prioriteta 1.1., jer omogućava stvaranje održivog dohotka i u krajnjem slučaju poboljšava sigurnost opskrbe hranom na domaćem tržištu. Savjetodavna služba osigurava prijenos znanja neophodnih za ublažavanje i prilagodbu na nepovoljne utjecaje klimatskih čimbenika, te može pomoći u promociji prelaska na održive izvore energije, čime doprinosimo ostvarivanju prioriteta 2.1. Bez sustava sigurnosti hrane poljoprivredna proizvodnja bila bi znatno izloženija širenju zaraznih bolesti i štetnika, postojali bi veliki rizici po zdravlje potrošača, a to bi ugrozilo opstanak i poslovanje velikog broja PG-a, i dodatno otežalo opskrbu domaćeg stanovništva hranom iz domaćih izvora.</p> <p>Također, bez odgovarajućeg institucijskog razvoja neće biti moguće ispravno implementirati mjere i podmjere planirane Strategijom, niti imati kontrolu i nadzor nad proračunskim sredstvima i kreditnim zaduženjem iz kojih se vrši financiranje mjera poljoprivredne politike. Dakle, bez razvoja i izgradnje institucija nije moguće normalno funkcioniranje i upravljanje razvojem sektora poljoprivrede u Federaciji BiH, niti je moguće ostvarivati napredak u procesu EU integracija u tri pregovaračka poglavlja (poljoprivreda, sigurnost hrane i ribarstvo).</p>							
<p>Indikativna financijska konstrukcija sa izvorima financiranja</p>	<p>Godina</p>	<p>2021.</p>	<p>2022.</p>	<p>2023.</p>	<p>2024.</p>	<p>2025.</p>	<p>2026.</p>	<p>2027.</p>
	Iznos:	96.041	99.650	299.610	349.625	399.762	449.950	499.765
	Izvor:	Proračun	Proračun	Proračun	Proračun	Proračun	Proračun	Proračun
	Iznos:	2.500.000*	2.500.000*	5.000.000*	5.000.000*	5.000.000*	5.000.000*	5.000.000*
	Izvor:	Proračun	Proračun	Proračun	Proračun	Proračun	Proračun	Proračun
	Iznos:	0	0	8.279.000	6.140.000	3.830.000	2.164.000	1.219.000
	Izvor:	ARCP	ARCP	ARCP	ARCP	ARCP	ARCP	ARCP

		WB	WB	WB	WB	WB	WB	WB
Razdoblje provedbe mjere	2021. – 2027.							
Institucija odgovorna za koordinaciju provedbe mjere	Federalno ministarstvo poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva							
Nositelji mjere	Sektor za poljoprivredu, Sektor za ruralni razvoj i PSS, Sektor za veterinarstvo, Agencija za plaćanja u poljoprivredi i ruralnom razvoju pri FMPVŠ							
Ciljne skupine	Federalno ministarstvo poljoprivrede, federalna i županijske/kantonalne poljoprivredne savjetodavne službe, laboratoriji za kontrolu u oblasti poljoprivrede i prehrambene industrije, federalne veterinarske i poljoprivredne inspeksijske službe, Agencija za sigurnost hrane BiH i Uprava za zaštitu zdravlja bilja BiH							

* proračunska sredstva namijenjena za veterinarstvo

5. IDENTIFIKACIJA STRATEŠKIH PROJEKATA

U okviru Strategije poljoprivrede i ruralnog razvoja identificirani su strateški projekti čija realizacija može značajno doprinijeti ostvarenju strateških ciljeva i njenoj uspješnoj provedbi. Prema važećoj Uredbi strateški projekt je intervencija od najvećeg značaja za ostvarenje strateških ciljeva. Oni trebaju imati višestruki učinak na razvoj i njihova provedba može biti osnova za pokretanje drugih projekata. Provedba strateških projekata treba imati pozitivan utjecaj na poboljšanje kvalitete života veće skupine građana, a naročito socijalno ugroženih kategorija stanovništva, te omogućiti održivi rast i razvoj.

5.1. Strateški projekti identificirani u Strategiji poljoprivrede i ruralnog razvoja

Analizom stanja u oblasti poljoprivrede i ruralnog razvoja izvršenom u prvom dijelu ovog dokumenta uočeno je nekoliko kategorija intervencija koje bi mogle biti obuhvaćene pojmom strateški projekti.

U području optimizacije korištenja prirodnih resursa to bi svakako mogla biti provođenje uređenja poljoprivrednog zemljišta (arondacija, komasacija, remedijacija) na svim pogodnim lokalitetima u Federaciji BiH, zatim izgradnja sustava za navodnjavanje i odvodnju, prvenstveno na komasiranom i konsolidiranom zemljištu, kultivacija pogodnog krša (za podizanje nasada južnog voća, vinograda i maslinika), kultivacija livada i pašnjaka radi poboljšanja prinosa zelene mase i privođenje kulturi zapuštenog poljoprivrednog zemljišta (neobrađeno zemljište koje je zakorovljeno i obraslo samoniklim i šumskim raslinjem na kojem je vegetacijsko proizvodni ostatak duže od dvije godine).

Druga kategorija strateških projekata moglo bi biti jačanje i razvoj zadružnog sektora kao važnog čimbenika za unaprjeđenje položaja malih poljoprivrednih gospodarstava kroz uvođenje i primjenu zadružnih principa u praktično poslovanje poljoprivrednih zadruga u Federaciji BiH, uključivanje zadruga u proizvođačke skupine, proizvođačke organizacije i udruge proizvođačkih organizacija u Federaciji BiH.

Naziv strateškog projekta	<i>Provođenje uređenja poljoprivrednog zemljišta (navodnjavanje, arondacija, komasacija, remedijacija)</i>
Opis strateškog projekta	Veličina poljoprivrednih gospodarstava s obzirom na ukupno raspoloživu količinu poljoprivrednog zemljišta, ali i broj parcela, predstavlja objektivnu zapreku jačanju konkurentnosti poljoprivrednog sektora u Federaciji BiH. Na usitnjenim parcelama nije moguće koristiti modernu poljoprivrednu mehanizaciju velikog učinka, što izravno smanjuje efikasnost i produktivnost angažirane radne snage, povećavaju se troškovi i općenito smanjuje konkurentnost proizvodnje. Kada tome dodamo i prostornu disperziranost zemljišnih čestica koja uzrokuje velike troškove dolaska do parcela i s tim povezane prazne hodove, jasno je da bez uređenja poljoprivrednog zemljišta ne možemo očekivati dostizanje konkurentnosti poljoprivrednog sektora u zemljama okruženja i EU. Iz istih razloga vlasnici koji svoje zemljište žele dati u zakup teško pronalaze zakupljivače, što je dobrim dijelom uzrok toliko velikog

	<p>udjela neobrađenih površina. Pored toga u nekim područjima imamo kronične probleme sa odvodnjom u proljetnom i jesenskom razdoblju, odnosno sušom u ljetnim mjesecima. Iz navedenih razloga gotovo svake godine imamo velike štete koje znatno umanjuju prihod poljoprivrednih gospodarstava, pa čak dovode u pitanje i sam njihov opstanak.</p> <p>Da bi ovaj strateški projekt mogao biti nesmetano proveden potrebno je, pored osiguranja sredstava i izrade planova provođenja, izvršiti izmjene postojećeg Zakona o komasaciji na način da je za pokretanje projekta komasacije dovoljno izjašnjenje 50% vlasnika i korisnika poljoprivrednog zemljišta koji su izašli na referendum o provođenju komasacije.</p> <p>Projekti komasacije, navodnjavanja i odvodnje financira Federacija BiH iz kreditnih sredstava, a realizira ih u uskoj suradnji sa jedinicama lokalne samouprave.</p>							
Očekivani efekti	<p>Projekti komasacije s kojim je povezano cjelovito uređenje poljoprivrednog zemljišta (njivski putovi, odvodni kanali, grupiranje i okrupnjavanje parcela, navodnjavanje) su projekti od najvećeg strateškog značenja jer imaju višestruk pozitivan utjecaj na poljoprivredni sektor u cjelini.</p> <p>Provođenje navedenog strateškog projekta rješavamo gotovo sve gore spomenute slabosti našeg poljoprivrednog sektora. Omogućavamo uporabu moderne i učinkovite poljoprivredne mehanizacije, povećavamo učinkovitost raspoložive radne snage, smanjujemo troškove praznih hodova i transporta, olakšavamo pristup parcelama, rješavamo pitanje odvodnje i navodnjavanja, smanjujemo štete od prirodnih nepogoda i stvaramo preduvjete za rast konkurentnosti, kvalitete i količine poljoprivrednih proizvoda. Također, porastao bi interes za uzimanje poljoprivrednog zemljišta u zakup što bi doprinijelo povećanju količine hrane iz domaćih izvora, smanjilo ovisnost o uvozu i osiguralo viši stupanj sigurnosti opskrbe našega stanovništva.</p>							
Indikativna financijska konstrukcija sa izvorima financiranja	Godina	2021.	2022.	2023.	2024.	2025.	2026.	2027.
	Iznos:			5.731.000	1.973.000	9.925.000	9.755.000	5.011.000
	Izvor:			ARCP	ARCP	ARCP	ARCP	ARCP
	Iznos:					15.000.000	45.000.000	30.000.000
	Izvor:					WB	WB	WB

Naziv strateškog projekta	<i>Jačanje i razvoj zadružnog sektora</i>
Opis strateškog projekta	<p>Poljoprivredne zadruge su oblik organiziranja malih poljoprivrednih proizvođača koji predstavlja optimalni okvir za ostvarivanje interesa i zadovoljavanje potreba njihovih poljoprivrednih gospodarstava. Zadruge prije svega omogućavaju bolje povezivanje poljoprivrednih gospodarstava sa tržištima objedinjavanjem njihove ponude, te osiguravaju uvođenje jedinstvene tehnologije proizvodnje i međunarodnih standarda kvalitete. Pored toga, kroz veće nabave one mogu smanjiti troškove nabave inputa i olakšati pristup kreditima. Izravni prijenos novih znanja i tehnologija u proizvodnju i podizanje svijesti o važnosti sigurnosti hrane i zaštite okoliša također mogu biti dio zadružnih aktivnosti. Članstvo u zadrugi poljoprivredniku daje pravo na odlučivanje o poslovanju zadruge i na taj način mogućnost izravnog uključivanja njegovih interesa i potreba u poslovne odluke zadružnih tijela. U slučaju kada je politika zadruge stvaranje profita, članovi zadruge imaju pravo na sudjelovanje u odlukama o ulaganju, odnosno raspodjeli ostvarene dobiti. Prema FAO-u zadruge su prvi stup za budući razvoj poljoprivrede, sigurnosti hrane i smanjenja gladi u svijetu.</p> <p>Zadruge trebaju dobiti posebno mjesto u okviru mjere vezane za uspostavu i rad proizvođačkih skupina tako da razina potpore za administrativne troškove rada proizvođačke skupine bude povezana sa brojem zadrugara, a ne samo za vrijednost godišnje proizvodnje proizvođačke skupine kojoj je nositelj poljoprivredna zadruga.</p> <p>Pored toga u okviru edukacija koje pripremaju i provode poljoprivredne savjetodavne službe treba osigurati poseban program obuka za menadžment zadruga vezano za osposobljavanje u planiranju i organiziranju proizvodnje, marketingu, praćenju i analizi poslovnih odluka i ostvarenih rezultata zadruge u neprestano promjenjivom okruženju.</p> <p>Uključivanje zadruga u sustav AKIS-a od velike je važnosti za širenje znanja i inovacija u poljoprivrednom sektoru te njihovu praktičnu uporabu na poljoprivrednim gospodarstvima budući da stručnjaci zaposleni u zadrugama na najbolji način mogu povezati teorijska znanja i njihovu praktičnu primjenu.</p> <p>Donošenje zakona o poljoprivrednim zadrugama koji bi promovirao primjenu zadružnih principa i davao prednost zadrugama sa većim brojem zadrugara stvorio bi preduvjete za dodjelu dodatnih sredstava u okviru podmjere za potporu osnivanju poduzeća povezanih sa poljoprivredom i šumarstvom.</p>
Očekivani efekti	Registiranje većeg broja poljoprivrednih zadruga u kojima su osnivači mali poljoprivredni proizvođači, a koje u svome radu i poslovanju u potpunosti primjenjuju zadružne principe rezultirat će brojnim pozitivnim efektima.

	<p>Uspostavom takvih zadruga objedinit će se ponuda i povećati pregovaračka moć poljoprivrednih proizvođača, a na bazi većih narudžbi smanjit će se cijena inputa za proizvodnju (zaštitna sredstva, min. gnojivo, sjeme, sadnice i sl.). Skraćivanjem lanaca distribucije isključivanjem nepotrebnih posrednika porast će otkupna cijena poljoprivrednih proizvoda, a zbog opsega transporta smanjit će se troškovi po jedinici proizvoda, što otvara mogućnost prodaje i na udaljenim tržištima. Izgradnjom zajedničkih skladišnih prostora povećava se trajnost proizvoda, produžava sezona prodaje i postižu povoljnije cijene zbog izbjegavanja sezonskih fluktuacija cijena. Pored pozitivnih učinaka na poljoprivredna gospodarstva otvorit će se i nova radna mjesta za mlade stručnjake iz oblasti poljoprivrede i agroekonomije, i pomoći održivi razvoj ruralnih prostora kojima sada prijete napuštanje poljoprivredne djelatnosti i iseljavanje u urbana središta ili inozemstvo.</p> <p>Za financiranje aktivnosti pretpostavljena je trećina raspoloživih sredstava iz mjere za osnivanje ruralnih poduzeća i mjere za uspostavu i rad proizvođačkih skupina.</p>							
Indikativna financijska konstrukcija sa izvorima financiranja	Godina	2021.	2022.	2023.	2024.	2025.	2026.	2027.
	Iznos:	500.000	800.000	1.000.000	1.500.000	2.000.000	2.150.000	2.250.000
	Izvor:	Proračun	Proračun	Proračun	Proračun	Proračun	Proračun	Proračun

Naziv strateškog projekta	<i>Uspostavljanje sustava poljoprivrednog znanja i inovacija (AKIS-a) u Federaciji BiH</i>							
Opis strateškog projekta	<p>Sustav poljoprivrednog znanja i inovacija (Agricultural Knowledge and Innovation System – AKIS) se uspostavlja s ciljem osiguranja stalne suradnje između predstavnika skupina sektorskih aktera – poljoprivrednih proizvođača i proizvođača hrane, poduzetnika, potrošača, sektora šumarstva, institucija sa užim i širim nadležnostima u sektoru, poljoprivrednih savjetnika, istraživača i dr. koji zajednički identificiraju sektorske probleme te kreiraju i provode istraživačke i slične projekte koji nude rješenja za njihovo prevladavanje. Sustav bi trebao omogućiti stvaranje i razmjenu znanja na otvoren način s osiguranim prostorom za susrete aktera i razvoj ideja kroz formiranje takozvanih operativnih skupina poljoprivrednog inovacijskog partnerstva. Skupine podržavaju razvoj inovativnih rješenja s pristupom odozdo prema gore kako bi poljoprivreda, uz praktičnu primjenu novostvorenih ili transferiranih znanja i/ili kreiranih inovacija postala efikasnija, produktivnija i održivija.</p> <p>Uspostavljanje integriranog AKIS-a prema EU standardima zahtijeva donošenje posebnih zakonskih i podzakonskih akata kojima će se regulirati sustav znanja i inovacija u poljoprivredi i koji će obuhvatiti uspostavljanje sustava, komponente sustava, financiranje sustava kroz program znanja i inovacija u poljoprivredi, kreiranje, odobravanje i realizaciju istraživačkih i/ili inovacijskih projekata, posebno pozicioniranje savjetodavaca u sustavu, itd.</p> <p>Pored uspostavljanja legislativnog okvira, do kraja strateškog razdoblja bi kroz osmišljen i posebno odobren projekt fazne realizacije na uspostavljanju AKIS-a trebalo:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ identificirati aktore sustava, uz procjenu njihove kompetentnosti, motiviranosti i potrebnih doprinosa u funkcioniranju sustava; ▪ po potrebi i zavisno od rezultata prethodnog, organizirati i provesti posebne programe osposobljavanja skupina sektorskih aktera koji čine AKIS; ▪ kreirati strukturu AKIS sustava Federacije BiH prema iskustvima i najboljim praksama u zemljama EU; ▪ formirati prvu skupinu ili prve operativne skupine poljoprivrednog inovacijskog partnerstva; ▪ realizirati prve AKIS projekte kreirane u okvirima operativne skupine (ili operativnih skupina) i financirane iz proračunski planiranih sredstava za Mjeru potpora razmjeni znanja i informacija; ▪ uspostaviti prve točke sektorske izvrsnosti. 							
Očekivani efekti	<p>Provođenjem navedenih faza projekta, uz donesen legislativni okvir za AKIS, Federacija BiH bi u naredno strateško-plansko razdoblje razvoja sektora mogla ući sa elementima uspostavljenog sustava poljoprivrednih znanja i inovacija kojem bi se dodjeljivale realizacije posebnih, strateški utvrđenih, ciljeva i mjera razvoja sektora. Projekt na uspostavljanju sustava ne uključuje nabave istraživačke i slične opreme, ali može uključivati nabave opreme potrebne za efikasan rad operativnih skupina ili operativne skupine.</p>							
Indikativna financijska konstrukcija sa izvorima financiranja	Godina	2021.	2022.	2023.	2024.	2025.	2026.	2027.
	Iznos:			350.000	430.000	445.000	460.000	475.000
	Izvor:			Proračun	Proračun	Proračun	Proračun	Proračun

6. PROVJERA MEĐUSOBNE USKLAĐENOSTI STRATEŠKIH DOKUMENATA

Usklađenost Strategije poljoprivrede i ruralnog razvoja sa ostalim strateškim dokumentima, a prije svega sa Strategijom razvoja Federacije BiH 2021. – 2027. na razini Federacije BiH vrši Federalni zavod za programiranje razvoja. Sve preporuke dobivene od navedenog tijela ugrađene su u ovu Strategiju.

7. INDIKATIVNI FINACIJSKI OKVIR ZA PROVOĐENJE STRATEGIJE

Sukladno Uredbi o izradi strateških dokumenata u Federaciji BiH, na temelju situacijske analize i projekcije, kao i definiranih mjera, izrađuje se indikativni finacijski okvir za cjelokupno razdoblje važenja strateškog dokumenta. U njemu je prikazana procjena potrebnih finacijskih sredstava po strateškim ciljevima, prioritetima i mjerama iz proračuna Vlade Federacije BiH, ali i ostalih izvora financiranja kao što su kreditna sredstva, sredstva Europske unije i donacije domaćih i stranih organizacija, institucija i poduzeća.

7.1. Indikativni finacijski okvir

(u milijunima KM)

INDIKATIVNI FINACIJSKI OKVIR ZA RAZDOBLJE VAŽENJA STRATEŠKOG DOKUMENTA					
Oznaka strateškog cilja, prioriteta i mjere	Strukt. fin. (%)*	Ukupno (milijuna KM)	Proračun institucije (milijuna KM)	Ostali izvori	
				(milijuna KM)	Naziv potencijalnog izvora
1. Strateški cilj 1.	87,59	1.166,56	1.121,27	45,29	
Prioritet 1.1. (Prioritet 1)	58,88	784,19	762,56	21,63	
Mjera 1.1.1. Potpora poslovanju PG na područjima sa prirodnim ograničenjima	0,60	8,04	8,04	0	
Mjera 1.1.2. Osnovno plaćanje po ha obrađene površine	11,59	154,39	154,39	0	
Mjera 1.1.3. Dodatno plaćanje strateškim proizvodnjama	2,62	34,91	34,91	0	
Mjera 1.1.4. Osnovno plaćanje po grlu	19,51	259,89	259,89	0	
Mjera 1.1.5. Kompenzacijsko plaćanje proizvođačima mlijeka	14,18	188,82	188,82	0	
Mjera 1.1.6. Potpora pčelarstvu	1,38	18,35	18,35	0	
Mjera 1.1.7. Potpora proizvodnji ribe	1,30	17,34	17,34	0	
Mjera 1.1.8. Potpora interventnoj nabavi poljoprivrednih repromaterijala	2,91	38,80	38,80	0	
Mjera 1.1.9. Potpora osiguranju poljoprivredne proizvodnje	0,48	6,35	6,35	0	
Mjera 1.1.10. Tehnička potpora FMPVŠ za provođenje politika i jačanje sustava sigurnosti hrane	4,30	57,30	5,67	21,63	ARCP - WB
Veterinarstvo			30,00		
Prioritet 1.2. (Prioritet 2)	23,90	318,38	318,38	0	
Mjera 1.2.1. Potpora ulaganjima	23,74	316,22	316,22	0	
Mjera 1.2.2. Potpora razmjeni znanja i informacija	0,16	2,16	2,16	0	
Prioritet 1.3. (Prioritet 3)	4,80	63,98	40,32	23,66	
Mjera 1.3.1. Potpora privatnom skladištenju	0,64	8,55	8,55	0	
Mjera 1.3.2. Pilot shema voća, povrća i mlijeka	0,21	2,80	2,80	0	
Mjera 1.3.3. Potpora realizaciji operativnih programa organizacija proizvođača	0,62	8,20	8,20	0	
Mjera 1.3.4. Potpora suradnji od interesa za poljoprivredu i ruralni razvoj	3,34	44,43	20,77	18,76 4,90	READP - IFAD ARCP - WB
Strateški cilj 2.	0,22	2,94	2,94	0	
Prioritet 2.1. – (Prioritet 6)	0,22	2,94	2,94	0	
Mjera 2.1.1. Potpora za organsku proizvodnju i proizvodnju u konverziji	0,22	2,94	2,94	0	
Strateški cilj 3	12,19	162,41	40,01	122,40	
Prioritet 3.1. (Prioritet 7)	12,19	162,41	40,01	122,40	
Mjera 3.1.1. Potpora dohotku mladim poljoprivrednicima koji preuzimaju upravljanje PG	0,33	4,36	4,36	0	

Mjera 3.1.2. Pokrenuti poslovanje mladih poljoprivrednika i osnivanje poduzeća na ruralnom prostoru	2,38	31,65	31,65	0	
Mjera 3.1.3. Potpora razvoju ruralne infrastrukture	9,49	126,40	4,00	32,40 90,00	ARCP – WB Komasacija međ. kredit
Ukupno iz strateškog dokumenta***	100%				
PREGLED PO IZVORIMA (iznosi u KM i postotni udio)					
Proračunska sredstva	Kreditna sredstva	Sredstva EU	Ostale donacije		
1.164,21 KM	167,69 KM	0,00 KM	0,00 KM		
87,41%	12,59%	0%	0%		
*Struktura udjela financiranja (u %) prioriteta i strateških ciljeva u ukupnom iznosu financiranja strateškog dokumenta. **Broj mjera nije ograničen pa se može dodavati onoliko mjera koliko je potrebno za ostvarivanje određenog prioriteta. ***Struktura financiranja po izvorima financiranja. Napomena: Sredstva za financiranje strateškog dokumenta zasnivaju se na projekcijama dostupnih i očekivanih financijskih sredstava u momentu izrade strateškog dokumenta. Detaljan financijski plan po mjerama je dat u prilogu ovog dokumenta i čini njegov sastavni dio.					

8. SAŽETI PREGLED STRATEGIJE POLJOPRIVREDE I RURALNOG RAZVOJA

Uredbom o izradi strateških dokumenata u Federaciji BiH propisan je sadržaj Sažetog pregleda strateškog dokumenta u kojem se prikazuju pojedinačni strateški ciljevi, prioriteta i mjere sa polaznim i završnim vrijednostima njihovih pokazatelja, te iznosi planiranih sredstava i izvori financiranja. Sažeti pregled strateškog dokumenta zapravo predstavlja pregled ključnih parametara strateškog dokumenta koji su zbog lakšeg praćenja prikazani u sažetom tabličnom obliku.

8.1. Sažeti pregled strateškog dokumenta

SAŽETI PREGLED STRATEŠKOG DOKUMENTA				
Redni broj i oznaka	NAZIV	Pokazatelji i financijski izvori		
1. Strateški cilj	Pametnan, otporan i diversificiran sektor poljoprivrede sa zajamčenom povećanom sigurnošću opskrbe hranom	Pokazatelji strateškog cilja	Polazne vrijednosti pokazatelja*	Ciljne vrijednosti pokazatelja**
		Pokrivenost uvoza izvozom poljoprivredno prehrambenih proizvoda	40%	50%
		Bruto dodana vrijednost sektora A u BDP u %	4,4	≤ 4,0
		Vrijednost proizvodnje, u milijunima KM	1.453	≥ 1.600
		Zaposlenost sektora A (ILO definicija), u %	8,9 (2019)	≤ 7,5
	Proračun (KM)	Ostali izvori (KM)	Ukupno (KM)	
	1.121.266.154	45.291.010	1.166.557.164	
1.1. Prioritet	Podržavati održiv dohodak i otpornost poljoprivrednih gospodarstava kako bi se	Pokazatelji prioriteta	Polazne vrijednosti pokazatelja	Ciljne vrijednosti pokazatelja

	poboljšala sigurnost opskrbe hranom	Smanjenje nejednakosti dohotka: Usporedba dohotka od poljoprivrede i srodnih djelatnosti u odnosu na prosječni dohodak općeg gospodarstva Broj registriranih poljoprivrednih gospodarstava Broj mladih poljoprivrednika koji upravljaju PG Od toga - muški - ženski	0,66 74.000 7.700 6.135 1.565	0,80 90.000 12.900 9.675 3.225
		Proračun (KM)	Ostali izvori (KM)	Ukupno (KM)
		762.559.595	21.632.000	784.191.595
1.1.1. Mjera	Potpora poslovanju PG na područjima sa prirodnim ograničenjima	Pokazatelji mjere	Polazne vrijednosti pokazatelja	Ciljne vrijednosti pokazatelja
		Broj PG iz područja sa prirodnim ograničenjima koja su korisnici mjere	0	700
		Površina u hektarima za koje se isplaćuje potpora za područja sa prirodnim ograničenjima	0	12.000
		Proračun (KM)	Ostali izvori (KM)	Ukupno (KM)
		8,04	0	8,04
1.1.2. Mjera	Osnovno plaćanje po ha obrađene površine	Pokazatelji mjere	Polazne vrijednosti pokazatelja	Ciljne vrijednosti pokazatelja
		Broj hektara zemljišta u sustavu osnovnog plaćanja	23.000	55.000
		Broj korisnika potpore za osnovno plaćanje po ha	2.750	10.000
		Proračun (KM)	Ostali izvori (KM)	Ukupno (KM)
		154.392.504	0	154.392.504
1.1.3. Mjera	Dodatno plaćanje strateškim proizvodnjama	Pokazatelji mjere	Polazne vrijednosti pokazatelja	Ciljne vrijednosti pokazatelja
		Broj hektara zemljišta u okviru dodatnog plaćanja strateškim proizvodnjama	9.100	30.500
		Proračun (KM)	Ostali izvori (KM)	Ukupno (KM)
				34.905.775
1.1.4. Mjera	Osnovno plaćanje po grlu	Pokazatelji mjere	Polazne vrijednosti pokazatelja	Ciljne vrijednosti pokazatelja
		Broj korisnika potpore za osnovno plaćanje po grlu	7.050	9.000
		Broj uvjetnih grla obuhvaćenih potporom za autohtone pasmine	350	650
		Proračun (KM)	Ostali izvori (KM)	Ukupno (KM)
		259.887.379	0	259.887.379
1.1.5. Mjera	Kompenzacijsko plaćanje proizvođačima mlijeka	Pokazatelji mjere	Polazne vrijednosti pokazatelja	Ciljne vrijednosti pokazatelja
		Broj korisnika potpore za kompenzacijsko plaćanje za mlijeko	0	6.000
		Proračun (KM)	Ostali izvori (KM)	Ukupno (KM)

		188.818.411	0	188.818.411
1.1.6. Mjera	Potpora pčelarstvu	Pokazatelji mjere	Polazne vrijednosti pokazatelja	Ciljne vrijednosti pokazatelja
		Broj korisnika potpore za potporu pčelarstvu	1.700	2.250
		Proračun (KM)	Ostali izvori (KM)	Ukupno (KM)
		18.352.461	0	18.352.461
1.1.7. Mjera	Potpora proizvodnji ribe	Pokazatelji mjere	Polazne vrijednosti pokazatelja	Ciljne vrijednosti pokazatelja
		Broj korisnika potpore za potporu ribarstvu	17	25
		Proračun (KM)	Ostali izvori (KM)	Ukupno (KM)
		17.338.736	0	17.338.736
1.1.8. Mjera	Potpora interventnoj nabavi poljoprivrednih repromaterijala	Pokazatelji mjere	Polazne vrijednosti pokazatelja	Ciljne vrijednosti pokazatelja
		Broj korisnika potpore za interventnu nabavu poljoprivrednih repromaterijala	0	10.500
		Proračun (KM)	Ostali izvori (KM)	Ukupno (KM)
		38.799.306	0	38.799.306
1.1.9. Mjera	Potpora osiguranju poljoprivredne proizvodnje	Pokazatelji mjere	Polazne vrijednosti pokazatelja	Ciljne vrijednosti pokazatelja
		Broj PG koji su ostvarili pravo na sufinansiranje premije osiguranja Iznos sredstava isplaćen za sufinansiranje premije osiguranja (KM)	44 141.000	1.304 6.353.300
		Proračun (KM)	Ostali izvori (KM)	Ukupno (KM)
		6.353.173	0	6.353.173
1.1.10. Mjera	Tehnički podržavati FMPVŠ za provođenje politika i jačanje sustava sigurnosti hrane	Pokazatelji mjere	Polazne vrijednosti pokazatelja	Ciljne vrijednosti pokazatelja
		Iznos sredstava za financiranje tehničke potpore Federalnom ministarstvu poljoprivrede	0	11.442.447
		Iznos sredstava za financiranje tehničke potpore radu poljoprivredne savjetodavne službe	0	2.802.000
		Iznos sredstava za opremanje laboratorija u Federaciji BiH	0	5.505.000
		Iznos sredstava za opremanje federalnih inspekcija	0	3.523.000
		Iznos sredstava za opremanje državnih institucija u sustavu sigurnosti hrane	0	1.975.000
		Proračun (KM)	Ostali izvori (KM)	Ukupno (KM)
		35.671.850	21.632.000	57.303.850
1.2. Prioritet	Jačati tržišne orijentiranosti povećanjem konkurentnosti, uključujući stavljanje većeg	Pokazatelji prioriteta	Polazne vrijednosti pokazatelja	Ciljne vrijednosti pokazatelja

	naglaska na istraživanje, tehnologiju i digitalizaciju	Udio poljoprivrednika koji primaju investicijsku potporu za restrukturiranje i modernizaciju uključujući poboljšanje efikasnosti resursa Udio federalnog proračuna za poljoprivredu namijenjen razmjeni znanja i informacija Udio ostvarenih sredstava za politiku ruralnog razvoja u ukupno uplaćenim sredstvima potpore Iznos isplaćene potpore investicijama u PG (milijuni KM) Udio žena nositelja OPG-ova u korištenju poticaja Iznos isplaćene potpore prerađivačkim kapacitetima (milioni KM)	10% 0 8% 6,5% 20,3% 4.5	25% 0,19% 40% 13,8% 28,0% 42.5	
		Proračun (KM)	Ostali izvori (KM)	Ukupno (KM)	
		318.383.050	0	318.383.050	
1.2.1. Mjera	Potpora ulaganjima	Pokazatelji mjere	Polazne vrijednosti pokazatelja	Ciljne vrijednosti pokazatelja	
		Broj podržanih projekata ulaganja na PG	1.112	9.020	
		Iznos isplaćene potpore investicijama na PG	6.466.000	158.880.758	
		Broj podržanih projekata ulaganja u preradu	68	580	
		Iznos isplaćene potpore prerađivačkim kapacitetima	4.467.280	115.689.765	
		Broj podržanih projekata ulaganja u diverzifikaciju na PG	0	580	
		Ukupne investicije projekata diverzifikacije	0	40.000.000	
		Broj podržanih projekata ulaganja u proizvodnju obnovljive energije	0	340	
		Broj podržanih projekata ulaganja u zaštitu bioraznolikosti	0	17	
	Proračun (KM)	Ostali izvori (KM)	Ukupno (KM)		
	316.223.050	0	316.223.050		
1.2.2. Mjera	Potpora razmjeni znanja i informacija	Pokazatelji mjere	Polazne vrijednosti pokazatelja	Ciljne vrijednosti pokazatelja	
		Iznos sredstava dodijeljen za aktivnosti vezane za AKIS (KM)	0	1.200.000	
		Broj radnih skupina koje rade na razmjeni znanja i informacija	0	7	
		Broj uspostavljenih tačaka izvrsnosti	0	15	
		Broj nositelja PG-a koji su posjetili točke izvrsnosti	0	3.600	
			Proračun (KM)	Ostali izvori (KM)	Ukupno (KM)
			2.160.000	0	2.160.000
1.3. Prioritet	Unaprijediti položaj poljoprivrednih proizvođača u lancu vrijednosti poljoprivrednih proizvoda	Pokazatelji prioriteta	Polazne vrijednosti pokazatelja	Ciljne vrijednosti pokazatelja	
		Udio poljoprivrednika koji sudjeluju u proizvođačkim skupinama kojima je dodijeljena potpora	61%	85%	

		Udio vrijednosti proizvodnje u organizacijama proizvođača s operativnim programima u odnosu na ukupnu proizvodnju	0%	60%
		Proračun (KM)	Ostali izvori (KM)	Ukupno (KM)
		40.323.509	23.659.010	63.982.519
1.3.1. Mjera	Potpora privatnom skladištenju	Pokazatelji mjere	Polazne vrijednosti pokazatelja	Ciljne vrijednosti pokazatelja
		Broj korisnika potpore privatnom skladištenju	0	70
		Broj proizvoda u sustavu potpore privatnom skladištenju	0	5
		Proračun (KM)	Ostali izvori (KM)	Ukupno (KM)
		8.550.000	0	8.550.000
1.3.2. Mjera	Pilot shema voća, povrća i mlijeka	Pokazatelji mjere	Polazne vrijednosti pokazatelja	Ciljne vrijednosti pokazatelja
		Broj korisnika shema voća, povrća i mlijeka	0	250
		Proračun (KM)	Ostali izvori (KM)	Ukupno (KM)
				2.800.000
1.3.3. Mjera	Potpora realizaciji operativnih programa organizacija proizvođača	Pokazatelji mjere	Polazne vrijednosti pokazatelja	Ciljne vrijednosti pokazatelja
		Broj organizacija proizvođača korisnika potpore za realizaciju operativnih programa	0	7
		Broj organizacija proizvođača koje osnivaju operativni fond	0	3
		Proračun (KM)	Ostali izvori (KM)	Ukupno (KM)
		8.200.000	0	8.200.000
1.3.4. Mjera	Potpora suradnji od interesa za poljoprivredu i ruralni razvoj	Pokazatelji mjere	Polazne vrijednosti pokazatelja	Ciljne vrijednosti pokazatelja
		Broj uspostavljenih proizvođačkih skupina	64	85
		Broj OPG-ova uključenih u proizvođačke skupine	11.944	18.500
		Broj izrađenih LRS	0	15
		Broj podržanih LAG-ova	0	15
		Broj podržanih organizacija proizvođača	0	9
		Broj podržanih nastupa na sajmovima	1	120
		Proračun (KM)	Ostali izvori (KM)	Ukupno (KM)
		20.773.509	23.659.010	44.432.519
2. Strateški cilj	Snažnija primjena ekoloških praksi u proizvodnji kojima se prilagođava i ublažava utjecaj klimatskih promjena	Pokazatelji strateškog cilja	Polazne vrijednosti pokazatelja*	Ciljne vrijednosti pokazatelja**
		Postotak podzemnih voda mjernih postaja s koncentracijom N iznad 50 mg/l prema Direktivi o nitratima	80%	60%
		Proračun (KM)	Ostali izvori (KM)	Ukupno (KM)
				2.937.500

2.1. Prioritet	Doprinositi ublažavanju i prilagođavanju utjecaja klimatskih promjena i veće korištenje održive energije	Pokazatelji prioriteta	Polazne vrijednosti pokazatelja	Ciljne vrijednosti pokazatelja
		Udio poljoprivrednog zemljišta u okviru obveze upravljanja kojom se podupire očuvanje ili obnova biološke raznolikosti	0%	5%
		Proračun (KM)	Ostali izvori (KM)	Ukupno (KM)
		2.937.500	0	2.937.500
2.1.1. Mjera	Potpora za organsku proizvodnju i proizvodnju u konverziji	Pokazatelji mjere	Polazne vrijednosti pokazatelja	Ciljne vrijednosti pokazatelja
		Broj PG koja su obuhvaćena potporom organskoj i proizvodnji u konverziji	346	550
		Površina pod hektarima obuhvaćena potporom organskoj i proizvodnji u konverziji	1.750	3.500
		Proračun (KM)	Ostali izvori (KM)	Ukupno (KM)
		2.937.500	0	2.937.500
3. Strateški cilj	Snažnija društveno-ekonomska struktura (održivog razvoja) ruralnih područja	Pokazatelji strateškog cilja	Polazne vrijednosti pokazatelja*	Ciljne vrijednosti pokazatelja**
		Kretanje stope zaposlenosti u pretežno ruralnim područjima	60%	80%
		Razvoj indeksa siromaštva u ruralnim prostorima	30%	15%
		Proračun (KM)	Ostali izvori (KM)	Ukupno (KM)
		40.010.000	122.395.000	162.405.000
3.1. Prioritet	Privlačiti mlade poljoprivrednike i stvarati poslovni ambijent u ruralnim područjima	Pokazatelji prioriteta	Polazne vrijednosti pokazatelja	Ciljne vrijednosti pokazatelja
		% stanovnika u ruralnim područjima od ukupnog broja stanovnika	56,7	58
		Udio ruralnog stanovništva koje ima koristi od poboljšano pristupa uslugama i infrastrukturi kroz potporu u okviru federalnih potpora	0%	25%
		Broj mladih poljoprivrednika koji osnivaju poljoprivredno gospodarstvo uz potporu FMPVŠ	0	5.200
		Proračun (KM)	Ostali izvori (KM)	Ukupno (KM)
		40.010.000	122.395.000	162.405.000
3.1.1. Mjera	Potpora dohotku za mlade poljoprivrednike koji preuzimaju upravljanje PG	Pokazatelji mjere	Polazne vrijednosti pokazatelja	Ciljne vrijednosti pokazatelja
		Broj mladih poljoprivrednika koji upravljaju PG-om	7.700	12.900
		Površina u hektarima za koje se isplaćuje potpora u okviru potpore prihodu za mlade poljoprivrednike	0	17.600
		Proračun (KM)	Ostali izvori (KM)	Ukupno (KM)
		4.360.000	0	4.360.000
3.1.2. Mjera	Pokretanje poslovanja mladih poljoprivrednika i	Pokazatelji mjere	Polazne vrijednosti pokazatelja	Ciljne vrijednosti pokazatelja

	osnivanje poduzeća na ruralnom prostoru	Broj PG koji su koristili mjeru za pokretanja poslovanja mladih poljoprivrednika	0	200
		Iznos sredstava dodijeljen za pokretanje poslovanja mladih poljoprivrednika	0	19.000.000
		Broj novoosnovanih ruralnih poduzeća povezanih sa poljoprivredom i šumarstvom podržanih u okviru mjere	0	2.200
		Iznos sredstava dodijeljen za potporu osnivanju ruralnih poduzeća povezanih sa poljoprivredom i šumarstvom (KM)	0	11.590.000
		Broj novoosnovanih ruralnih poduzeća za nepoljoprivredne aktivnosti podržanih u okviru mjere	0	265
		Iznos sredstava dodijeljen za potporu osnivanju ruralnih poduzeća za nepoljoprivredne aktivnosti (KM)	0	1.060.000
	Proračun (KM)	Ostali izvori (KM)	Ukupno (KM)	
	31.650.000	0	31.650.000	
3.1.3. Mjera	Potpora razvoju ruralne infrastrukture	Pokazatelji mjere	Polazne vrijednosti pokazatelja	Ciljne vrijednosti pokazatelja
		Broj podržanih projekata izgradnje kanalizacije i prečišćavanja otpadnih voda	0	10
		Broj podržanih projekata izgradnje i opremanja toplana	0	5
		Broj podržanih projekata izgradnje lokalne cestovne infrastrukture	0	100
		Površina zemljišta obuhvaćena sustavima za navodnjavanje i odvodnju	2.500	5.000
		Površina zemljišta obuhvaćena komasacijom (hektara)	0	25.000
	Proračun (KM)	Ostali izvori (KM)	Ukupno (KM)	
	4.000.000	122.395.000	126.395.000	
*Kolona „Polazne vrijednosti pokazatelja“ odnosi se na godinu izrade strateškog dokumenta.				
**Kolona „Ciljne vrijednosti pokazatelja“ se obično odnosi na posljednju godinu provedbe strateškog dokumenta.				

Izvor podataka za pokazatelje: Za opće ekonomske pokazatelje - relevantni statistički bilteni Federalnog zavoda za statistiku (oblasti Nacionalni računi, Tržište rada, Robni promet sa inostranstvom), Anketa o radnoj snazi i Anketa o siromaštvu. Za ostale podatke baza podataka FMPVŠ (Registar OPG-a i Registar klijenata).

9. DEFINIRANJE OKVIRA ZA PROVOĐENJE, PRAĆENJE, IZVJEŠĆIVANJE I EVALUACIJU STRATEGIJE

9.1. Uspostava osnova za provođenje i praćenje Strategije

U procesu izrade Strategije poljoprivrede i ruralnog razvoja bilo je potrebno stvoriti kvalitetan temelj za njeno provođenje, praćenje, izvješćivanje i evaluaciju. To se postiže poštovanjem principa da odabrani ciljevi moraju biti usklađeni sa utvrđenim problemima i javnim potrebama, da omjer planiranih efekata i predviđenih resursa treba biti što bliži optimalnom, da polazne i ciljne vrijednosti pokazatelja trebaju biti objektivno i realistično procijenjene, da posljedice razvojne intervencije trebaju biti što bolje usklađene s potrebama ciljnih skupina, te da pozitivne promjene i efekti trebaju biti trajno održivi.

Monitoring (praćenje) i evaluacija (procjena učinaka) su neizostavne aktivnosti u ciklusu dizajniranja i provedbe strategija, programa, projekata i mjera i obvezne su za sve projekte i programe financirane od strane EU, te su racionalan izbor u strateškom planiranju za sve države koje imaju ambicije u pravcu EU integracija.

Monitoring i evaluacija su dvije zasebne, ali međusobno povezane faze provedbe javnih politika koje koriste različite alate kako bi se osiguralo pravovremeno prikupljanje adekvatnih podataka, izvješćivanje o napretku, procjena učinka napretka te učenje na temelju prethodnog iskustva.

Monitoring istražuje što se dogodilo vezano za dostizanje očekivanih rezultata ili napretka, dok evaluacija analizira zašto se nešto dogodilo i koji je utjecaj te promjene, odnosno usmjerena je na rezultate, učinke i razloge zbog kojih su se promjene dogodile, odnosno istražuje uzroke i učinke promjene evidentirane monitoringom. Prema EU standardima, evaluacija je sustavna i objektivna procjena projekata, programa i politika koje su u toku ili su završene, njihova dizajna, provedbe i rezultata. Alat je to koji služi donositeljima odluka za učenje o funkcioniranju i stvarnom učinku financijskih intervencija, u odnosu na inicijalna očekivanja i procjene. Njime se ocjenjuje djelotvornost, učinkovitost, učinak, održivost, relevantnost i druge značajke određene javne politike ili intervencije.

Međutim, sukladno Uredbi o izradi strateških dokumenata u Federaciji BiH Federalno ministarstvo poljoprivrede je pored praćenja i evaluacije dužno definirati i okvir za provođenje i izvješćivanje o realizaciji Strategije poljoprivrede i ruralnog razvoja. Za ovu svrhu potrebno je osigurati organizacijske preduvjete kako bi u okviru organizacijskog ustroja postojala sistematizirana i popunjena radna mjesta za programiranje mjera, njihovu provedbu, praćenje izvješćivanje i ocjenu učinaka poljoprivredne politike i politike ruralnog razvoja.

Provedba

Provedba Strategije putem provedbe definiranih politika osigurana je kroz primjenu Uredbe o trogodišnjem i godišnjem planiranju rada, monitoringu i izvješćivanju u Federaciji BiH („Službene novine Federacije BiH“, broj: 74/19) na temelju koje se donose trogodišnji i godišnjih planovi rada.

Prilikom izrade trogodišnjeg plana rada, FMPVŠ ima obvezu preuzeti relevantne mjere iz sektorske strategije za čiju provedbu su nadležni sa pripadajućim pokazateljima, kao i polazne i ciljne vrijednosti pokazatelja za svaku godinu trogodišnjeg razdoblja. Mjere iz Strategije poljoprivrede i ruralnog razvoja se unose kao programi u trogodišnjem planu rada, a svaki program u trogodišnjem planu rada utvrđuje se i kao program u Dokumentu okvirnog proračuna (DOB-u) sa dodijeljenom šifrom. To znači da je mjera iz Strategije poljoprivrede i ruralnog razvoja jednaka programu u trogodišnjem planu rada i DOB-u. Za svaki od utvrđenih programa (mjera) definiraju se aktivnosti/projekti, čija realizacija u trogodišnjem razdoblju doprinosi ostvarenju mjere, prioriteta i strateškog cilja iz Strategije poljoprivrede i ruralnog razvoja.

Monitoring

Monitoring (praćenje) Strategije predstavlja sustavno i kontinuirano prikupljanje, analiziranje i korištenje podataka i pokazatelja radi mjerenja napretka realizacije Strategije poljoprivrede i ruralnog razvoja, u svrhu poduzimanja odgovarajućih mjera radi eventualnih korekcija i izvješćivanja o ostvarenim rezultatima. On osigurava donositeljima odluka u provođenju politike razvoja mogućnost kontinuiranog dobivanja povratnih informacija o provedbi programa i projekata, odnosno rezultatima njihove provedbe, a samim tim i mogućnost usporedbe ostvarenog i planiranog.

Izvješćivanje

Godišnje izvješće o radu priprema se s ciljem praćenja provođenja planiranih aktivnosti/projekata i ocjene doprinosa u ostvarivanju programa (mjera) organa i institucija na svim razinama vlasti. Izvješćivanje o realizaciji Strategije poljoprivrede i ruralnog razvoja također je propisano spomenutom Uredbom Vlade Federacije BiH. Federalno ministarstvo poljoprivrede, sukladno navedenim, ima obvezu izrade godišnjeg izvješća o radu na temelju prikupljenih podataka neophodnih za praćenje ostvarenja godišnjeg plana rada. Kako godišnji plan rada proizlazi iz Strategije, u godišnjem izvješću o radu može se dobiti uvid u stupanj realizacije strateških ciljeva i prioriteta u toj godini.

U godišnjem izvješću o radu precizno se navodi da li su i u kojoj mjeri izvršene planirane aktivnosti iz godišnjih programa rada, zatim očekivani i ostvareni rezultati, planirana i utrošena sredstva za izvršenje aktivnosti i, za eventualno neizvršenje, razlog za neizvršenje ili djelomično izvršenje. Federalno ministarstvo i Vlada Federacije BiH pored toga trebaju izraditi Izvješće o razvoju koji kao polazne parametre koristi strateške ciljeve, prioritete i pokazatelje iz relevantnih strateških dokumenata, u konkretnom slučaju iz Strategije poljoprivrede i ruralnog razvoja.

Evaluacija

Evaluacija, odnosno ocjena Strategije predstavlja procjenu njene relevantnosti, učinka, utjecaja i efikasnosti. Njome se preispituje sadržaj provedenih mjera odnosno pojedinih projekata i aktivnosti putem kojih se realizira cjelokupni plan i donose zaključci o uspješnosti i učincima njihove realizacije. Rezultati kvalitetno sprovedene evaluacije pružaju korisne i pouzdane informacije na temelju kojih se stečena iskustva i naučene lekcije ugrađuju u buduće procese odlučivanja i strateškog planiranja, te pruža mogućnost da se u budućnosti izbjegnu eventualne uočene greške iz prošlosti.

Prema Uredbi o evaluaciji strateških dokumenata u Federaciji BiH („Službene novine Federacije BiH“, broj: 74/19), za sve strateške dokumente u Federaciji BiH obvezne su: (i) Ex-ante (prethodna evaluacija), koja se radi u fazi izrade strateških dokumenata prije njihovog usvajanja, i (ii) Evaluacija u toku, koja se radi u pretposljednjoj godini provedbe strateških dokumenata. Ex-ante evaluacija se radi s ciljem unapređenja kvalitete, relevantnosti i koherentnosti strateških dokumenata. Evaluacija u toku se radi s ciljem utvrđivanja stupnja provedbe strateških dokumenata, te efektivnosti i efikasnosti planiranih mjera i rezultata prema zacrtanim ciljevima i očekivanjima, kao i sumiranja rezultata i osiguranja ulaznih elemenata za strateške dokumente za sljedeći planski ciklus. Evaluacija u toku će se raditi u pretposljednjoj godini provedbe Strategije razvoja (2026. godine) i nju će provesti nezavisni vanjski evaluator, dok će se evaluacija na sredini razdoblja provedbe raditi ukoliko se za njom ukaže potreba.

U okviru aktivnosti definiranja okvira za provođenje izrađen je Akcijski plan za provedbu Strategije poljoprivrede i ruralnog razvoja Federacije BiH 2023. – 2027. godina koji se nalazi u prilogu.

Akcijski plan minimalno sadrži sljedeće elemente:

- naziv strateškog cilja i prioriteta,
- naziv planiranih mjera i strateških projekata sa polaznim i ciljnim vrijednostima pokazatelja za praćenje rezultata mjere,
- okvirnu financijsku vrijednost po godinama,
- očekivane izvore financiranja,
- razdoblje provedbe,
- nositelje realizacije i
- ciljne skupine korisnika.

9.2. Opis sustava za upravljanje i koordinaciju provedbe Strategije

Budući da ova Strategija donosi niz novina s obzirom na postavljene ciljeve, prioritete i mjere, za njenu punu provedbu potrebno je doraditi postojeći sustav za provedbu politika i mjera. Zbog toga je izrađen Akcijski plan za provedbu Strategije poljoprivrede i ruralnog razvoja Federacije Bosne i Hercegovine 2021.-2027. godina, koji se nalazi u prilogu i čini sastavni dio ove Strategije. Akcijskim planom je između ostalog predviđeno donošenje novog Zakona o poljoprivredi, te Zakona o novčanim potporama u poljoprivredi i ruralnom razvoju kojima bi iznova definirali pojedine kategorije mjera i uskladili ih sa mjerama predviđenim u Uredbi (EU) 2021/2115. Na spomenute zakone nadovezali bi se provedbeni akti (pravilnici) koji bi uređivali način realizacije pojedinih mjera.

Iako sustav trogodišnjeg i godišnjeg planiranja, godišnjeg izvješćivanja i izvješćivanja o razvoju koji se primjenjuju na razini federalnih organa značajno doprinosi provođenju i praćenju realizacije politika definiranih Strategijom poljoprivrede i ruralnog razvoja, u novom Zakonu o poljoprivredi pored ostalog treba predvidjeti i formalni institucijski okvir za usklađivanje poljoprivrednih politika na različitim razinama vlasti u Federaciji BiH. Ovim okvirom treba unaprijediti međusobnu usklađenost politika i mjera poljoprivredne politike i politike ruralnog razvoja ne samo na razini Federacije BiH nego i na nižim razinama, dakle na razini kantona i jedinica lokalne samouprave.

Pored samog zakonskog okvira treba dograditi i informacijski sustav za obradu novčanih potpora Federalnog i kantonalnih ministarstava poljoprivrede, i objediniti ih u jedinstveni sustav kako bi se na dnevnoj bazi omogućila realizacija mjera i izvješćivanje o njihovoj provedbi na prostoru cijele Federacije BiH. Za ovu namjenu već su osigurana sredstva u okviru Projekta otpornosti i konkurentnost poljoprivrede (ARCP) koji se financira iz sredstava Svjetske banke, a realizira se u razdoblju 2022. – 2027. godina.

Konačno, u fazi izrade provedbenih akata za provedbu politika i mjera, Federalno ministarstvo poljoprivrede u proces treba na odgovarajući način uključiti i sve relevantne sudionike iz zainteresirane javnosti kako bi se mjere što bolje prilagodile korisnicima, a sredstva za realizaciju mjera, sukladno postavljenim ciljevima i prioritetima u Strategiji poljoprivrede i ruralnog razvoja, dodijelila upravo onima kojima su bila i namijenjena.

Strategijom poljoprivrede i ruralnog razvoja u dijelu koji se odnosi na programiranje mjera identificirana su tijela koja upravljaju pojedinom mjerom. Potrebno je ojačati kapacitete postojećih organizacijskih jedinica za programiranje mjera izravnih plaćanja, mjera uređenja tržišta i mjera ruralnog razvoja. Za potrebe monitoringa mjera, analize efekata mjera i politika i objedinjavanje izvješća potrebno je uspostaviti poseban sektor. Ovaj sektor bi po prirodi poslova mogao obavljati i poslove vezane za EU integracije, ali i druge međunarodne sporazume. Za provedbu mjera u Federalnom ministarstvu poljoprivrede već postoji informacijski sustav koji u velikoj mjeri osigurava provođenje administrativne kontrole za mjere novčanih potpora vezanih za izravna plaćanja, i mjere ruralnog razvoja. Ovaj sustav treba nadograditi kako bi bio prilagođen novim mjerama i korisnicima mjera, za što su osigurana sredstva u okviru već spomenutog projekta (ARCP) iz kredita Svjetske banke.

Sustav kontrola i kazni propisuje se Zakonom o poljoprivredi i Zakonom o novčanim potporama u poljoprivredi i ruralnom razvoju, dok se detalji vezani za provođenje kontrole u okviru svake pojedine mjere propisuju provedbenim aktima (pravilnicima) za pojedinu mjeru ili skupinu mjera.

Kontrola isplate potpora na terenu u oblasti izravnih plaćanja do sada je bila većinom u nadležnosti kantonalnih i općinskih službenika, dok je kontrola mjera ruralnog razvoja bila u nadležnosti Federalnog ministarstva poljoprivrede. Ovaj sustav je pokazao brojne slabosti, te je potrebno i kontrolu izravnih plaćanja za proizvodnje prenijeti na Federalno ministarstvo poljoprivrede. Za tu svrhu potrebno je uspostaviti sustav nadzora zasijanih površina putem

satelitskih snimaka i uspostaviti Agenciju za plaćanja pri Federalnom ministarstvu poljoprivrede koja bi imala poseban odjel za kontrolu na terenu sa dovoljnim brojem specijaliziranih službenika, opreme i vozila neophodnih za kvalitetno provođenje kontrole.

NAČRTI